

CARL M. ELWING

Rättegångsbalken

och

den nya

lagen om

ordningsbot

Almqvist & Wiksell, Stockholm

Rättegångsbalken

och

den nya lagen om ordningsbot

Med inledande kommentarer
utgivna av

CARL M. ELWING

Docent i processrätt vid Lunds universitet

ALMQVIST & WIKSELL
STOCKHOLM

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

© Carl M. Elwing
Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag AB
Stockholm 1967

E-boken är publicerad av Juridiska fakulteten vid Lunds universitet 2026

eISBN: 9789190023334

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.392>

Denna text är licensierad under CC BY-NC 4.0, Erkännande.

(Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>).

Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men ej användas i kommersiella syften. Verkets upphovsperson måste anges.

Printed in Sweden by
Svenska Tryckeri Bolagen STB AB Stockholm 1967

Innehåll

FÖRORD	7
FÖRKORTNINGAR	10
INLEDNING	11

RÄTTEGÅNGSBALK

Första avdelningen. Om domstolsväsendet

1 kap. Om allmän underrätt	26
2 kap. Om hovrätt	34
3 kap. Om högsta domstolen	35
4 kap. Om domare	36
5 kap. Om offentlighet och ordning vid domstol	39
6 kap. Om domstols protokoll	43
7 kap. Om åklagare och polismyndighet	46
8 kap. Om advokater	49
9 kap. Om straff och vite	52

Andra avdelningen. Om rättegången i allmänhet

I. Om rättegången i tvistemål

10 kap. Om laga domstol	55
11 kap. Om part och ställföreträdare	61
12 kap. Om rättegångsombud	65
13 kap. Om föremål för talan och talans väckande	70
14 kap. Om förening av mål och tredje mans deltagande i rättegång	80
15 kap. Om kvarstad, skingringsförbud och annan handräckning	83
16 kap. Om omröstning	86
17 kap. Om dom och beslut	89
18 kap. Om rättegångskostnad	102

II. Om rättegången i brottmål

19 kap. Om laga domstol	106
20 kap. Om rätt till åtal och om målsägande	110
21 kap. Om den misstänkte och hans försvar	119
22 kap. Om enskilt anspråk i anledning av brott	125
23 kap. Om förundersökning	128
24 kap. Om häktning och anhållande	134
25 kap. Om reseförbud	142
26 kap. Om kvarstad och skingringsförbud	147
27 kap. Om beslag	149
28 kap. Om husrannsakan samt kroppsvisitation och kroppsbesiktning	152
29 kap. Om omröstning	154
30 kap. Om dom och beslut	157
31 kap. Om rättegångskostnad	161

III. Gemensamma bestämmelser

32 kap. Om frister och laga förfall	165
33 kap. Om inlaga i rättegång och om delgivning	168
34 kap. Om rättegångshinder	175

Tredje avdelningen. Om bevisning

35 kap. Om bevisning i allmänhet	177
36 kap. Om vittne	182
37 kap. Om förhör med part under sanningsförsäkran	188
38 kap. Om skriftligt bevis	190
39 kap. Om syn	192
40 kap. Om sakkunnig	193
41 kap. Om bevisning till framtida säkerhet	197

Fjärde avdelningen. Om rättegången i underrätt

I. Om rättegången i tvistemål

42 kap. Om stämning och förberedelse	199
43 kap. Om huvudförhandling	204
44 kap. Om parts utevaro	209

II. Om rättegången i brottmål

45 kap. Om väckande av allmänt åtal	215
46 kap. Om huvudförhandling i mål, vari allmänt åtal föres . .	221
47 kap. Om väckande av enskilt åtal och huvudförhandling i mål. vari sådant åtal föres	226
48 kap. Om strafföreläggande	230

Femte avdelningen. Om rättegången i hovrätt

49 kap. Om fullföljd av talan mot underrätts dom och beslut . .	232
50 kap. Om vad i tvistemål	237
51 kap. Om vad i brottmål	246
52 kap. Om besvär	252
53 kap. Om mål, som upptages omedelbart av hovrätt	254

Sjätte avdelningen. Om rättegången i högsta domstolen

54 kap. Om fullföljd av talan mot hovrätts dom och beslut . .	255
55 kap. Om revision	262
56 kap. Om besvär	266
57 kap. Om mål, som upptages omedelbart av högsta domstolen .	268

Sjunde avdelningen. Om särskilda rättsmedel

58 kap. Om resning och återställande av försutten tid	269
59 kap. Om besvär över domvilla	274

UTDRAG UR LAG 1946 OM INFÖRANDE AV NYA RÄTTE- GÅNGSBALKEN	277
--	------------

LAG 1966 OM FÖRELÄGGANDE AV ORDNINGSBOT . . .	280
--	------------

1966 ÅRS ORDNINGSBOTS KUNGÖRELSE	290
---	------------

ORDNINGSBOTTAXA	299
----------------------------------	------------

Förord

På rättegångslagstiftningens område — alltså beträffande regleringen av förfarandet i rättegång vid de allmänna domstolarna — är *rättegångsbalken av 1942*, som trädde i tillämpning från och med 1948, det centrala lagverket. I vanligt juridiskt språkbruk benämns den ofta *nya* rättegångsbalken, varmed markeras att det ej är fråga om den intill sistnämnda år gällande rättegångsbalken i 1734 års lag.

Sedan tillkomsten har balken, naturligt nog, varit föremål för diverse ändringar, senast våren 1966 — låt vara att grundprinciperna fortfarande är orubbade. I syfte att presentera en à jour-förd återgivning av rättegångsbalkens text framläggs härmed denna utgåva för allmänheten. Att använda den halvofficiella lagtext, som ingår i den vanliga, årligen utkommande lageditionen, Sveriges Rikes Lag, är ofta, förklarligt nog, tidsödande och besvärligt. De separata utgåvor som sedan länge erbjudits och erbjuds i handeln — *Nya rättegångsbalken*, utgiven 1948 genom justitiedepartementets försorg, samt justitierådet N. Gärdes med fleras stora kommentar *Nya Rättegångsbalken etc. från 1949* — är på grund av den nyss angivna utvecklingen delvis föråldrade, obsoleta, som man säger på juristspråk. Det är utgivarens förhoppning, att förevarande arbete kommer att fylla ett behov.

Till varje kapitel av balken ges en inledande kommentar. Avsikten med denna är, förutom att ge en allmän översikt av det aktuella kapitlet, att understryka vissa grundlinjer i processförfarandet och särskilt kommentera vissa paragrafer, som är antingen av stor betydelse eller svårfattliga. Utgivarens erfarenheter såsom akademisk — och jämväl populärvetenskaplig — föreläsare har därvid delvis påverkat valet av lagbestämmelser och rättsliga problem, som sålunda uppmärksammas.

Redan nu skall nämnas, att ett av kapitlen i RB lämnats nästan helt obeaktat, 47 kap. Detta behandlar s. k. enskilda brottmål —

brottmål, vari ansvarstalan förs, icke av åklagare utan av en privatperson, målsäganden (enskilt åtal). Dylika åtal är, som lätteligen inses, ytterst sällsynta. Kapitlets ringa praktiska betydelse motiverar en knapphändig behandling. Lagtexten har givetvis återgivits, men kommentaren är sparsam; vid utläggningar av allmänna rättsgrundsatser och komparativa reflexioner — såsom i den här efter följande inledningen — bortses helt från kapitlet ifråga.

Utgåvan är avsedd inte bara för jurister, bland dem främst juris studerande, utan även för en intresserad allmänhet. Utgivaren har därför sökt att avfatta kommentaren så, att även den som saknar eller besitter ringa juridisk beläsenhet bör kunna tillgodogöra sig innehållet utan större svårighet.

Lagtexten har återgivits i den lydelse som förelåg den 1 oktober 1966.

Av betydelse för ett studium av rättegångsbalken och processförfarandet är även den lag, varigenom 1942 års rättegångsbalk infördes såsom gällande rätt: rättegångsbalkens promulgationslag eller *lagen 1946 om införande av nya rättegångsbalken*. I de delar, där den synes vara av större aktualitet, återges därför även denna lag i lydelse enligt ovan.

Beträffande brottmålsprocessen gäller, såsom nedan utvecklas i kommentaren vid 20 kapitlet rättegångsbalken, den huvudregeln, att brott skall föranleda åtal och rättegång. Betydelsefulla undantag föreligger emellertid. Enligt 48 kap. rättegångsbalken kan sålunda åklagaren vid ringare former av brott i stället för att väcka åtal utfärda ett strafföreläggande för vederbörande lagöverträdare. Denna anordning innebar en nyhet med den nya rättegångsbalken och ett avsteg från dittills gällande huvudprinciper rörande lagföring för brott. På denna väg har man emellertid gått vidare. Genom den 1966 antagna *lagen om föreläggande av ordningsbot* (Svensk Författningssamling 1966 nr 247), som trätt i kraft den 1 januari 1967, har en ny reaktionsform, efter mönster av institutet strafföreläggande, skapats. På grund av denna lags organiska sammanhang med rättegångsbalken och dess färska ursprung har det syntts utgivaren lämpligt att avslutningsvis återge och kortfattat kommentera jämväl denna, i jämförelse med rättegångsbalken vida mer speciella men icke förty för den stora allmänheten betydelsefulla lagstiftningsprodukt.

Fru C. Erlandsson i Malmö och Fru Hélène Elwin i Stockholm

har, vardera på sitt sätt, lämnat utgivaren värdefull hjälp i hans arbete; han tackar dem hjärtligt därför.

Språngsätra, Södra Sandby, i november 1966.

Carl M. Elwing

Förkortningar

HD	Högsta domstolen
KK	Kungl. kungörelse
LOrd	Lagen 1966 om föreläggande av ordningsbot
LUL	Lagen 1964 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
RB	Rättegångsbalken 1942
RP	Lagen 1946 om införande av nya rättegångsbalken
RA	Riksåklagaren

Hänvisningar till lagrum i RB sker medelst sifferbeteckningar, åtskilda med kolon, utan angivande av lagens namn. Därvid avser den förra siffran eller siffergruppen kapitlet, den senare paragrafen (exempel: 2: 3 = 2 kap. 3 §; 35: 14 = 35 kap. 14 §).

Inledning

Förhandlings- och dispositionsprincipen

Då 1942 års rättegångsbalk (RB) den 1 januari 1948 ersatte den sedan tillkomsten självfallet kraftigt omgestaltade rättegångsbalken i 1734 års lag, var ett mångårigt, omfattande och grundligen genomarbetat lagstiftningsprojekt lyckligen fört i hamn.

Formellt utgör RB med sina 59 kapitel och nära 800 paragrafer ett logiskt uppbyggt och trots det väldiga omfånget välsystematiserat lagverk, avfattat på ett lättillgängligt och modernt språk. Materiellt innebär den i väsentliga avseenden en brytning med dittills rådande rättegångsskick och ett införande utav nya principer av synnerligen genomgripande betydelse.

Utmärkande för förfarandet enligt RB är bl. a. *den ackusatoriska principen* eller *förhandlingsprincipen*, enligt vilken rättegången i såväl tvistemål som brottmål är anordnad som en *förhandling mellan två jämställda parter* inför en opartisk skiljeman, domstolen. Ur förarbetena till RB kan följande uttalande av lagstiftaren vara lämpligt att återge: »Det grundläggande även för rättegången i brottmål är en förhandling mellan två parter, å ena sidan åklagaren eller målsäganden och å den andra den tilltalade.» Det underlättar förståelsen av RB att hålla nämnda karakteristikon i minnet. Förhandlingsprincipen medför, att parterna, icke domstolen, har att sörja för utredningen; domarens roll är den i bakgrunden vakande lyssnarens och bedömarens, icke den aktive utredarens och argumentörens. Det sista skall dock icke förstås så, att domaren skulle iaktta slavisk och total passivitet; en bestämd och verkningsfull *processledning* bör han städse utöva.

Sålunda skall t. ex. åklagaren utveckla åtalet i brottmålsrättegången och den åtalade »uppmånas» att redogöra för saken. Vill han inte yttra sig, skall han inte tvingas därtill; utredning om hans påstådda brott skall presenteras av åklagaren utan att denne — och än mindre domaren — skall behöva pressa fram någon bekännelse.

Med den ackusatoriska principen sammanhänger, delvis ganska intimt, *dispositionsgrundsatsen*. Enligt denna kommer rättegången till stånd endast genom begäran av en part, genom ett initiativ av ett från domstolen fristående subjekt — rättegången i brottmål, t. ex., genom ett åtgörande från åklagaren. Enligt sistnämnda princip tar aldrig domaren initiativet till en rättegång. Detta sker däremot, där den ackusatoriska principens motsats, den inkvisitoriska principen eller undersökningsprincipen, behärskar processförfarandet. Där förenas nämligen vanligen domarens och åklagarens roller i en enda, domstolens; där gäller alltså icke den ackusatoriska processnorm som i en av våra gamla, fortfarande gällande domareregler från Olaus Petris tid (1500-talet) uttrycks enligt följande: »Där ingen åklagare är, där är heller ingen domare». Enligt undersökningsprincipen har domaren jämväl att vara verksam för utredningens införskaffande och fullständigande genom att t. ex. utfråga parterna eller anskaffa vittnen.

Av vad som nu sagts framgår, att exempelvis den som står åtalad i en brottmålsrättegång — den misstänkte eller den tilltalade, som RB kallar honom — beretts en stark processuell ställning, i det att han under förfarandet inför rätta är helt likställd med åklagaren. Den senare intar alltså icke någon starkare position i rättegången än den tilltalade bara därför att han är en åklagare, en offentlig myndighetsperson som handlar på det allmännas vägnar och under ämbetsansvar. En vanlig missuppfattning bland allmänheten är att tro motsatsen vara förhållandet, varför det nu sagda bör särskilt observeras.

Icke minst denna omständighet — den i brottmålsrättegången tilltalades starka ställning — innebär en nydaning och ett avsteg från tidigare gällande rätt. Nydaningen, vilken f. ö. står i samklang med den processuella ordningen i bl. a. Storbritannien — det land, där man sedan urminnes tid varit särskilt angelägen att vinnlägga sig om en gentemot den åtalade juste och korrekt behandling och om att uppställa garantier till den åtalades skydd — är naturligtvis av stor betydelse genom att den direkt reglerar det straffprocessuella procederet i visst väsentligt avseende. Men därtill kommer även de följdverkningar som uppnås för förhållandet mellan den åtalade och samhället, för allmänhetens syn på den för brott misstänkte. Nydaningen blir ett kriterium på samhällets förmåga att fungera som rättssamhälle. Liksom man kan säga att ett folk har den styrelse som det förtjänar att ha, kan man säga, att en *värdeämätare på en statsbild-*

nings karaktär eller grad av rättsstat är det sätt, varpå staten ifråga behandlar sina för brott misstänkta, sina presumtiva brottslingar.

Dispositionsprincipen innebär emellertid inte blott att *initiativet* till rättegången ligger i parts hand. Även *omfånget* av processföremålet, det omtvistade mellanvarande eller det påstått brottsliga händelseförlopp som rättegången gäller, beror av parternas disposition eller åtgörande. Som en av sina viktigaste grundsatser fastslår RB, såvitt nu är av intresse, att dom ej får ges över annat eller mer än vad part i behörig ordning yrkat (17: 3). Domstolen får endast pröva, huruvida det (av käranden) framställda yrkandet bör bifallas eller inte. Det är ett svårt rättegångsfel av domstolen att gå utöver vad sålunda yrkats. Det senast sagda avser tvistemål. Även för brottmål gäller naturligt nog det motsvarande, vilket — i 30: 3 — uttrycks så, att domen endast får avse den gärning, för vilken talan om ansvar förts i behörig ordning eller fråga om ansvar eljest lagligen får upptas.

RB:s systematik och tillämpningsområde

Från *systematisk* synpunkt kan noteras, att RB är indelad i *sju huvudavdelningar*. Den första avdelningen behandlar domstolsväsendet, samtliga följande rättegångsprocederet. Andra avdelningen — som enligt rubriken rör rättegången i allmänhet — innehåller regler för frågor, som är gemensamma för alla domstolar, oavsett huruvida dessa fungerar i lägre eller högre instans. Tredje avdelningen behandlar bevisningen. I de tre följande avdelningarna detaljregleras förfarandet inför de olika instanserna, sålunda i fjärde avdelningen processen i underrätt, i femte processen i hovrätt och i sjätte processen i Högsta domstolen (HD). Domstols domar och beslut kan, som bekant, överklagas inom en viss tidsfrist. Försitts den, vinner avgörandet, som man säger, laga kraft. Härefter kan det brytas upp först i extraordinär ordning och under särskilda restriktiva förutsättningar. För sådant återbrytande används särskilda eller extraordinära åtgärder, kallade särskilda rättsmedel; härom handlar den sjunde och sista avdelningen.

Den nämnda uppspaltningen kompletteras med en annan, utförd efter processens karaktär av tvistemål eller brottmål. En grundläggande materiell skillnad består nämligen mellan civilprocess och straffprocess (mer härom strax nedan), och denna kommer, natur-

ligt nog, till synes även i textmaterialets systematik. Sålunda har andra och fjärde avdelningarna försetts med underavdelningar med bestämmelser särskilt för tvistemål och särskilt för brottmål; den andra har därtill erhållit en tredje underavdelning med bestämmelser, vilka är gemensamma för rättegången i tvistemål och i brottmål. Samma indelningsgrund återkommer i femte avdelningen, där rättegången i hovrätt fått särskilda kapitel för tvistemål (50 kap.) och för brottmål (51 kap.).

I RB behandlas den *allmänna processen* i tvistemål och brottmål. Specialprocessen, som avser mål av särskild beskaffenhet i motsats till mål i allmänhet, faller alltså utanför denna ram; för regler om förfarandet i rättegången vid arbetsdomstolen eller inför ägodelningsrätterna och vattendomstolarna får man söka i annan lagstiftning. Emellertid ges viktiga bestämmelser om den allmänna processen i tviste- och brottmål även i lagstiftning utanför RB. Det är därvid fråga om tviste- och brottmål av visst speciellt slag. Sålunda har äktenskapsmål och andra mål på familjerättens område i vissa avseenden fått en särskild gestaltning genom regler i giftermåls- och föräldrabalken. Rättegången i konkursmål är delvis reglerad genom stadganden i konkurslagen. För förfarandet i tryckfrihetsmål meddelas bestämmelser i tryckfrihetsförordningen och i en särskild lag av 1949; om militära mål gäller militär rättegångslag. Andra kompletteringar av processuella huvudregler i RB rörande speciella ämnen är att återfinna i lagen 1952 med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål, som alltså rör användningen av tvångsmedel, eller i LUL, som bl. a. utfyller reglerna om beslut att icke tala å brott enligt 20: 7 RB i väsentliga avseenden. RB är följaktligen icke den enda men väl den viktigaste *rättskällan* för förfarandet i tvistemål och brottmål.

RB avser sålunda, som följer av det sagda, främst rättegången vid de *allmänna domstolarna* — dvs. häradsrätter, rådhusrätter, hovrätter och Högsta domstolen — icke de *judiciella specialdomstolarna*, såsom ägodelningsrätter och expropriationsdomstolar, vilka alla handlägger mål av särskild beskaffenhet, som undantagits från de allmänna domstolarnas jurisdiktion. Än mindre avser RB de *administrativa specialdomstolarna* såsom försäkringsdomstolen, kammarrätten m. fl. fora.

Den innefattar alltså icke en fullständig reglering av hela rättegångsförfarandet ens inom den judiciella sektorn. Uppenbart är

emellertid att RB såsom allmän processlag utgör den grundstomme på vilken specialprocessens mer eller mindre avvikande regleringar vilar. På grund av nämnda karaktär har RB fundamental betydelse även utanför den judiciella processens område, nämligen på den för samhällslivet ej mindre betydelsefulla administrativa processens. Inom förvaltningsprocessen, t. ex. beskattningsprocessen, har den, där särskilda föreskrifter saknas, *supplerande* effekt.

Det omedelbara tillämpningsområdet för RB anges i RP, särskilt 4—6 §§. Av 6 § framgår att domstolarnas viktiga befattning med s. k. *ärenden* — vilka rör den s. k. rättsvården, t. ex. tillsättning av förmyndare eller god man, lagfart å eller inteckning i fast egendom, granskning av bouppteckningar m. m. — ej regleras av RB; i stället gäller härför en särskild lag av 1946.

Allmänt om mål och ärenden

I all processordning skiljer man sedan gammalt mellan *tvistemål* och *brottmål*, mellan civilprocess och straffprocess. Att så sker även enligt RB har framgått av det redan sagda. Denna åtskillnad är i åtskilliga avseenden förenad med viktiga och vittgående konsekvenser.

Vad först beträffar begreppet *mål* kan detta enklast omskrivas med uttrycket rättegång. Noga taget innebär emellertid »mål» det omtvistade rättsförhållandet eller den (civilprocessuella eller straffprocessuella) fråga som rättegången gäller, processföremålet. Och, för att vara än mer exakt, varje yrkande i rättegången konstituerar egentligen ett mål; framställer part två yrkanden i rättegången mot sin motpart, föreligger alltså, strikt juridiskt sett, två mål, fastän man vanligen betecknar parts hela talan som ett mål, eftersom båda yrkandena framställs i samma rättegång, handläggs i samma rättegång och avgörs genom en och samma dom. (Se om begreppet mål även kommentaren vid 13 kap.)

Vad häfter angår de tvenne huvudgrupperna tvistemål och brottmål kan skillnaden dem emellan enklast uttryckas så, att det i ett *tvistemål* är fråga om ett anspråk på prestation, positiv eller negativ, som en (eller flera) privatperson(er) eller privat subjekt i övrigt framställer mot annat privat subjekt. Vanligast av dessa anspråk är kravet på betalning (för levererad vara, för utförd arbetsprestation eller för erhållen skada). Typiskt för tvistemålet är alltså att part vill ha

någoting, yrkar någoting av sin motpart. (För äktenskapsmål eller faderskapsmål passar den nämnda definitionen dock ej fullt ut, eftersom vad part här begär är, att domstolen skall förklara äktenskapet mellan parterna upplöst eller förklara motparten vara fader till det barn som parten fött eller något liknande.)

Brottmålet karakteriseras däremot av att part icke begär eller yrkar något av motparten. I stället påstår part — och f. ö. nästan undantagslöst en part av speciellt slag, nämligen en offentlig myndighetsperson, åklagaren — att motparten gjort sig skyldig till visst brottsligt handlingssätt och yrkar förty, att domstolen skall konstatera detta samt ådöma vederbörande det straff eller den brottspåföljd av annat slag som är tillämplig enligt reglerna i gällande straffrättsliga reaktionssystem.

I tvistemål begär den part, som tagit initiativet till rättegången genom att instämma sin motpart, att domstolen skall avkunna en dom av visst konkret innehåll. I brottmål, åter, begär den initiativtagande parten icke någon dom av speciellt angivet innehåll; han underställer endast domstolen visst av parten beskrivet händelseförlopp, för att domstolen skall bedöma detta ur straffrättslig synvinkel. Detta uttrycks vanligen så, att den initiativtagande, åklagaren, sägs föra talan om ansvar.

RB bestämmer skillnaden mellan brottmål och tvistemål efter *anspråkets innehåll*, eller yrkandets innehåll, och icke efter dess grund. Såsom framgår av 22: 1 *föreligger brottmål endast då talan om ansvar förs*. Framställs anspråk av annat slag — det förs exempelvis talan om bättre rätt till viss egendom — är detta alltid, enligt RB, att behandla som en tvistemålstalan. Och handläggs en talan om skadestånd i anledning av brottsligt förfarande i samband med en talan om ansvar för samma förfarande — vilket är möjligt enligt bestämmelser i 22 kap. — är detta mål som helhet att anse som ett brottmål, enär det primära anspråket eller yrkandet här består i ett yrkande om ansvar. Skulle skadeståndsanspråket (skadeståndsyrkandet) däremot framställas separat, i särskild rättegång, konstitueras härigenom ett tvistemål, fastän *grunden* för anspråket enligt det nyss sagda är en brottslig gärning, varav skada uppkommit.

Inom ramen för tvistemål görs, likaledes enligt hävdvunnet och i RB, enligt sakens natur, anlagt betraktelsesätt, i sin tur åtskillnad mellan tvenne kategorier mål: *dispositiva* tvistemål och *indispositiva* tvistemål eller, med RB:s terminologi, *saker, varom parterna äger*

resp. icke äger ingå förlikning (se t. ex. 13: 5). I mål av den förra typen äger parterna alltså disponera över tvisteföremålet genom att exempelvis förlikas eller återkalla talan; i mål av den senare påkallar särskilda intressen, att rätten är verksam för sakens utredning och för att rättegången bringas att upphöra endast genom materiellt riktigt avgörande, varför parterna ej tillåts disponera över processföremålet genom att exempelvis träffa förlikning eller återkalla talan. Som exempel på sistnämnda slag kan nämnas mål om hem- eller äktenskapsskillnad eller om faderskap till barn utom äktenskap, där viktiga samhällsintressen kräver, att dom på skillnad eller faderskap ej meddelas utan noggrann materiell utredning. De dispositiva tvistemålen, varpå mål om betalning eller skadestånd utgör paradexempel, rör angelägenheter, där något samhällsintresse icke överflyglar parts privata intressen, varför parterna tillåts att genom förlikning reglera det omtvistade mellanhavandet efter eget skön.

Från begreppet mål är att skilja begreppet *ärende*. Ärende svarar på rättsvårdens område mot mål. Förutom *rättsskipning* sysslar domstolarna med en mängd högst olikartade åtgärder, som, kan man säga, delvis innefattar ett slags service åt allmänheten. Domstolen registrerar fastighetsköp genom att meddela lagfart och medverkar till pantsättning av fast egendom genom att bevilja inteckning. Hos rätten registreras en mångfald privaträttsliga transaktioner, såsom äktenskapsförord och bouppteckningar, och genom domstolsbeslut tillsätts förmyndare, boutredningsmän m. fl. för rättslivet erforderliga funktionärer. För all denna verksamhet brukar man använda beteckningen *rättsvård*. Mellan rättsvårdsärenden och mål föreligger flera lätt iakttagbara principiella skillnader. I de förra förekommer sålunda sällan något tvåpartsförhållande, och saken upptas till behandling stundom ex officio men vanligen genom ansökan, allt i motsats till vad som gäller ifråga om mål.

Det har redan framhållits, att handläggningen av domstolsärenden regleras av lagstiftning utanför RB.

Domstolarnas behörighet. Partsbegreppen

Det är karakteristiskt för svensk — och nordisk — rättegångsordning, att *de allmänna domstolarna äger samma behörighet ifråga om båda huvudarterna av mål*. Vi har alltså inga domstolar som enbart eller speciellt handlägger tvistemål resp. brottmål — särskilda

brottmålsdomstolar och särskilda tvistemålsdomstolar är däremot en ofta förekommande anordning i främmande länder. Icke heller har vi det systemet, att vissa domstolar handlägger blott tvistemål, som rör lägre ekonomiska värden, och brottmål, som angår lindrigare lagöverträdelser, medan andra domstolar enbart sysslar med tvistemål rörande höga värden och brottmål om svåra brott. De svenska domstolarnas kompetens är *lika* och *total*: en häradsrätt handlägger exempelvis tvister rörande värden om 100 kronor lika väl som om 1 miljon kronor, resp. frågor om ansvar för cykelåkning utan tänd lykta efter mörkrets inbrott lika väl som för dråp eller mord.

Rättegången förs mellan parterna. I princip kan vem som helst vara part i en rättegång. Beträffande brottmålsrättegången är dock att märka, att endast den som är *straffmyndig* kan ställas till ansvar såsom åtalad; straffmyndighet inträder först den dag man fyller *femton år* (33 kap. 1 § brottsbalken). Därtill kommer, att den part som anhängiggör en brottmålsrättegång nästan undantagslöst är en offentlig myndighetsperson, en allmän åklagare, i det att den dominerande majoriteten av brott är underkastad allmänt åtal och förden skull skall beivras genom en dylik funktionärs försorg. (S. k. civilrättslig myndighet — att i dagligt tal bli »myndig» — uppnås som bekant först vid tjuogoett års ålder.)

För parterna i rättegången finns sedan gammalt speciella, juridiska benämningar. I tvistemålsrättegången kallas parterna *kärande* resp. *svarande*. Den förre anhängiggör rättegången (»kärar» till sin motpart), den senare är den förres motpart; käranden framställer det anspråk, som rättegången gäller, svarande är den, mot vilken detta anspråk riktas. I brottmålsprocessen motsvaras dessa begrepp av *åklagaren* resp. *den misstänkte* eller *den tilltalade*. Vad beträffar de båda sistnämnda uttrycken använder RB dem bägge, därvid den tilltalade reserveras för sådan för brott misstänkt som blivit åtalad. Den misstänkte brukas som teknisk term främst för person, varå stämning ännu ej utfärdats, t. ex. för den som under förundersökningsförfarandet antas vara gärningsman till brottet ifråga; även för åtalad använder lagen emellertid emellanåt samma term.

I brottmål förekommer ibland även en *målsägande*. Målsägande är den som på sätt lagen beskriver drabbats av brottet (se härom 20: 8 sista stycket). Målsäganden kan reagera mot rättskränkningen genom bl. a. att föra talan mot gärningsmannen om ansvar för brottet eller instämma i åklagarens ansvarstalan — i det att han bi-

träder åtalet — eller, i förekommande fall, genom att framställa yrkande om ersättning för den skada som tillfogats honom genom brottet. För målsäganden talan mot den misstänkte på sätt som nu sagts, blir han *part* i målet, annars icke.

Vidare framgår av 14 kap. att det i tvistemålsrättegången kan förekomma — i praktiken är det ovanligt — ytterligare processsubjekt, s. k. *mellankommande part* och (ordinär resp. självständig) *intervenient*. Väcker en tredje man käromål till gemensam handläggning med ett redan anhängigt mål, brukar man tala om mellankommande part (14: 4 och 5); termen ifråga finns dock ej i lagen. Tredje mans förevarande talan väcks på vanligt sätt genom stämning (13: 4), och tredje man blir härigenom part. Intervenient i rättegång enligt 14: 9 äger stundom partsställning (14: 11 andra stycket), stundom icke (14: 11 första stycket).

Självfallet kan i samma rättegång finnas flera parter på samma sida, t. ex. flera kärande eller flera tilltalade.

Ytterligare allmänna processprinciper i RB

Ovan nämndes att RB präglas av vissa principer, nämligen förhandlingsprincipen och dispositionsprincipen. Man kan karakterisera dessa som *allmänna processgrundsatser*, i det att de är fundamentala för processordningen, oavsett hur det rent tekniska förfarandet utformats såsom skriftligt, muntligt, koncentrerat eller på annat sätt. En ytterligare aktuell grundsats av denna allmänna innebörd, som här må beröras, är *den kontradiktoriska principen*.

Denna kan med en från den gamla romerska rätten hämtad maxim uttryckas så: *Även den andra parten skall höras (audiatur et altera pars)*, eller, ingen skall dömas ohörd.

Svaranden skall alltid beredas tillfälle att yttra sig över kärandens yrkanden, grunderna för dessa och den bevisning, som käranden anför, resp. den tilltalade över åklagarens motsvarande processhandlingar. Likaledes skall käranden (åklagaren) få möjlighet att bemöta vad som anförs från svarandens (den tilltalades) sida. Grundförut-sättningen härför är givetvis, att svaranden resp. den misstänkte överhuvud underrättats om att käranden framställer ett anspråk resp. åklagaren ett ansvarspåstående mot honom. Sådan underrättelse sker genom att svaranden (den misstänkte) delges en stämning; kan han icke nås för delgivning — hans uppehållsort kan exempelvis inte ut-

rönas eller han håller sig avsiktligt undan — är det i princip icke möjligt att anordna någon rättegång mot honom.

Av generell innebörd är även den regel som säger, att domaren i sin ämbetsutövning aldrig får använda sitt *privata vetande* om omständigheterna kring det omtvistade mellanvarandet mellan parterna, även om han kanske skulle vara väl underrättad därutinnan. Han får icke skaffa sig kunskap om de konkreta förhållandena i målet i annan ordning än genom den offentliga förhandlingen. Endast sådant som kommer fram vid denna underkastas parternas kontroll, och endast sådant material får fördenskull läggas till grund för domen. En regel i den gamla romarrätten säger: Vad som inte finns i handlingarna i målet finns heller inte i världen.

Att domaren är *opartisk*, är en självklar grundförutsättning för rättegångsskicket. I syfte att garantera opartiskheten ges i 4 kap. bestämmelser om domarejäv, enligt vilka domaren på grund av släktskap m. fl. förhållanden utesluts från sina domarefunktioner i det särskilda fallet.

Ne bis in idem, sade man på sin tid i Rom — inte två gånger om samma sak. *Domen skall vara orubblig, definitiv*; tryggheten i samhällslivet kräver, att domar, sedan de vunnit laga kraft, skall stå fast och inte kunna rivas upp genom ny rättegång. Möjlighet för den tappande parten att inom viss tidsfrist klaga över lägre rätts dom i högre rätt måste givetvis finnas, men sedan fristen löpt ut utan överklagande, skall både parter och tredje man kunna räkna med domen såsom definitivt faktum. Man kan alltså inte i ny rättegång mot samma part få prövat ett yrkande som redan bedömts genom lagakraftvunnet avgörande, ej heller åtala samma person på nytt för samma brott (17: 11, 30: 9). Endast i undantagsfall — efter resning eller annan extraordinär klagan (58 och 59 kap.) — får redan lagakraftvunna avgöranden brytas upp, varefter ny rättegång följer.

Principer för det tekniska förfarandet

De nu nämnda allmänna processprinciperna skänker givetvis karaktéristiska drag åt förfarandet enligt RB men innebär egentligen icke några nyheter för vårt *procedere*. Detta är emellertid fallet med vissa andra grundsatser, som gäller förfarandets rent tekniska gestaltning; deras genomförande med RB betyder ett brytande med dittills rådande uppfattning.

Man brukar genomgående understryka, att RB särskilt fotas på tre mycket vittgående handlingsprinciper, vilka med rätta kan karakteriseras som hörnstenar för vår moderna processordning, principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration.

Muntlighetsprincipen innebär, att *talet* är meddelelsemedlet mellan domare, parter och andra, som är verksamma i rättegången. Processmaterialet skall alltså framläggas i tal, och domen skall grundas på vad som förekommit vid den muntliga förhandlingen och icke på vad som tagits upp i domstolens protokoll över förhandlingen.

Vad beträffar den s. k. *partsmuntligheten* har den nämnda principen fått den stränga utformningen, att part — vid huvudförhandling i tviste- och brottmål eller muntlig förberedelse i tvistemål — förbjudits att ge in eller läsa upp skriftlig inläga eller annat skriftligt anförande (43: 5, 46: 5 resp. 42: 11). I och för sig föreligger ju muntlighet, om part eller partsombud läser upp något från en skrivelse e. d., som han har med sig, men icke desto mindre stadgar lagen här, som sagt, ett *uppläsningsförbud*. Part skall tala fritt och inte läsa innantill; emellertid får därvid minnesanteckningar anlitas.

I regeln görs dock vissa inskränkningar. Yrkande får alltid uppläsas ur skrift, liksom skriftligt svaromål vid första inställelsen får åberopas. I princip får mål avgöras först efter (muntlig) huvudförhandling, men i hovrätt och HD kan vissa enklare mål avgöras efter föredragning av handlingarna i målet inför domstolen, alltså utan partförhandling.

Under uppläsningsförbudet faller ej heller sådana skriftliga handlingar som, även om de härrör från part, har karaktären av skriftligt bevis, såsom korrespondens, dagboksanteckningar m. m. Däremot innebär den s. k. *bevismuntligheten*, att det vanliga och viktiga vittnesbeviset, ävensom partsförhöret under sanningsförsäkran, skall tas upp inför domstolen i omedelbart muntlig form. Vittnesutsagan skall avges muntligen, och RB förbjuder vittnet att använda skriftliga vittnesberättelser, vilket naturligtvis icke är detsamma som minnesanteckningar (36: 16, jfr 37: 5). RB innehåller f. ö. — i den betydelsefulla 35: 14 — ett principiellt förbud mot åberopande i rättegång av skriftliga berättelser, som fabricerats utom rätta i anledning av redan inledd eller förestående rättegång, antingen de upptecknats av berättaren själv eller av annan (än domstol). Motivet för dessa förbud är, att vittnesattester och liknande uppteckningar i regel inte

kommit till under samma garantier för objektivitet och samma frihet från påverkan, som gäller beträffande muntliga utsagor, vilka lämnas inför och tas upp av domstol. Lagstiftaren ser med all rätt med skepsis på sådana utomrättsliga produkter.

Enligt det före 1948 gällande rättegångsskicket var rättegången i princip muntlig i underrätterna men skriftlig i överrätterna. Muntligheten i underrätterna påverkades emellertid av den regeln, att allt vad som förekom inför rätten skulle protokolleras och endast det som sålunda protokollförts få läggas till grund för domen. Det bruket uppstod, att partsombuden föredrog att utveckla sina huvudmäns talan i skrift, genom ofta vidlyftiga inlagor, som satts upp hemma på advokatkontoret och som vid rättegången lämnades över till rättens ordförande med en eller annan beledsagande muntlig fras. Sedan fick domaren studera inlagorna, tills det blev tid för nästa rättegångstillfälle. Systemet medförde helt naturligt, förutom uppskov i målen, att nämndemännen lätt tappade intresset för rättegången. De kunde ju, lika litet som ev. åhörare, bilda sig någon närmare uppfattning om vad som försiggick inför deras ögon, då parter och domstol i ej ringa omfattning kommunicerade med varandra genom att överlämna och kommentera skrifter. RB har härvidlag medfört en helt annan ordning. Så ser man ej heller i dag — vilket kunde förekomma då och då under den äldre rättegångsbalkens tid — nämndemän, som under pågående förhandling läser tidningen eller spelar luffarschack.

RB har även brutit med principen om protokollet såsom domens underlag. Rättens avgörande skall, enligt *omedelbarhetsprincipen*, i stället grundas *omedelbart å förhandlingen*. Har huvudförhandling — såsom vanligen är fallet — ägt rum, skall domen grundas på vad som förekommit vid denna. Och i avgörandet till dom får endast domare, som övervarit hela huvudförhandlingen, delta (17: 2, 30: 2). Domare, exempelvis nämndeman, som lämnar pågående förhandling även för en kort stund, förlorar kompetensen att delta i avgörandet av detta mål. Vidare gäller som allmän regel att överläggningen till dom skall om möjligt följa omedelbart efter förhandlingens slut eller i allt fall samma eller sist nästa helgfria dag (17: 9, 30: 7).

Ifråga om bevisningen innebär omedelbarheten, att vittnen och andra, som har att lämna upplysningar, skall höras inför de domare, vilka avgör målet. Endast undantagsvis får bevisning tas upp utom huvudförhandlingen (35: 8).

Muntligheten hänger tydligen samman med omedelbarheten. En förutsättning för omedelbar handläggning är uppenbart, att talet är meddelelsemedlet vid förhandlingen; vid en helt skriftlig handläggning saknar omedelbarheten utrymme. Muntligheten och omedelbarheten förutsätter emellertid koncentration. Utan koncentration blir det omöjligt att upprätthålla krav på i de båda förstnämnda avseendena.

Rättegångens koncentration innebär, att den processuella verksamheten, sedan rättegången i ett mål en gång inletts, såvitt möjligt skall fortgå i ett sammanhang och utan onödig tidsförlust. Först härigenom blir det möjligt låta domstolens avgörande baseras omedelbart på vad som lagts fram i muntlig form vid huvudförhandlingen. Ty en ordning av sistnämnd beskaffenhet fordrar, att förhandlingen kan slutföras, om icke vid ett och samma rättegångstillfälle så dock vid rättegångstillfällen, som ligger varandra så nära i tiden, att domstolen, då målet skall avgöras, fortfarande har en ogrumlad minnesbild av vad som förekommit under hela förhandlingen.

Koncentrationsprincipen tillgodoses främst på det sättet i RB, att processen i såväl tvistemål som brottmål delats upp i två skeden: förberedande handläggning och huvudförhandling.

I tvistemål föregås huvudförhandlingen i underrätt av en *förberedelse* (42 kap.), antingen muntlig eller skriftlig, vilken försiggår inför samma domstol (om ock med annan sammansättning) som sedermera håller huvudförhandlingen. I brottmål motsvaras förberedelsen av en *förundersökning* (23 kap.). Denna är en av polisen, icke domstolen, företagen utredning i frågan om huruvida ett brott blivit begånget och vem som kan antas vara gärningsman; förundersökningen sker alltså, innan åtal väckts. Genom dessa förberedande handlägningsformer och undersökningar fixeras processföremålet, parternas yrkanden och invändningar, samt den bevisning som parterna vill åberopa; detta säkerställer eller i varje fall underlättar en koncentrerad, sammanhängande huvudförhandling såsom grundval för rättens avgörande av målet.

Även i överrätt förekommer helt naturligt förberedande handläggning, huvudsakligen genom skriftväxling, före målets företagande till huvudförhandling eller avgörande eljest.

Uppenbart är, att rättegångens koncentration främst är av betydelse för huvudförhandlingen. RB föreskriver därför (43: 11, 46: 11), att huvudförhandlingen i princip skall fortgå i ett samman-

hang, till dess målet är färdigt till avgörande, liksom att en påbörjad huvudförhandling får avbrytas endast under särskilt angivna förutsättningar. För fall av uppskov ger lagen vissa bestämmelser om tiden för målets återupptagande.

Koncentrationen tryggs därjämte genom föreskrifter i flera andra avseenden: part kan föreläggas komma tillstådes vid förhandling och därigenom medverka till utredningen i målet, ändrar part tidigare lämnade uppgifter eller åberopar han nya omständigheter och bevis, kan rätten under vissa förhållanden bortse härifrån (43: 10) osv.

Jämväl *offentlighetsprincipen* må nämnas i detta sammanhang. Den betyder, att all förhandling i princip skall vara offentlig och att allmänheten endast undantagsvis får vägras tillträde. Som framgår av kommentaren nedan till 5 kap. fastslår RB uttryckligen denna grundsats. Offentlighetsprincipen förutsätter för sin tillämpning muntlighetsprincipen; utan muntlighetsprincipen i processen skulle värdet av offentligheten reduceras.

Slutligen skall några ord även sägas om *processledningen*; man brukar skilja mellan formell och materiell sådan. Med *formell* processledning förstås domarens ledning av själva förhandlingen, således bestämmandet av tid för sammanträde, beslutandet om uppskov, utövandet av ordförandeskapet vid huvudförhandlingen o. d. Huvudregeln är enligt RB, att domaren ensam har att besluta i dylika frågor. En annan sak är, att domaren alltid söker ordna förfarandet på lämpligaste sätt efter samråd med parterna.

Den *materiella* processledningen, som är vida mer betydelsefull, innefattar domarens verksamhet för utredningen i målet, för, om man så vill, sanningens utletande. Denna utövas särskilt genom frågor till parterna. Enligt 43: 4 och 46: 4 åligger det rätten att vid huvudförhandlingen se till, att målet blir uttömmande behandlat, samt genom frågor och erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i gjorda uttalanden. Till materiell processledning hör också, att rätten låter anskaffa bevisning, t. ex. genom vittnen eller förhör med part under sanningsförsäkran. Av 35: 6 framgår domstolens befogenheter i dylikt avseende.

Av vad som nu sagts följer att RB åsyftar en kraftig processledning, även en materiell sådan. Emellertid rimmar detta inte alltid väl med RB:s inställning i andra sammanhang, där rättegångens karaktär av förhandling och parternas befogenhet att tämligen enväldigt svara för — eller underlåta svara för — utredningen i målet särskilt träder

i dagen. Det förefaller, som om brytningen mellan äldre tids mer inkvisitoriska eller rannsakande åskådning och den nya uppfattningen av rättegången som en förhandling inför en övervägande passiv skiljeman här vållat lagstiftaren vissa svårigheter och hindrat honom från att till fullo dra ut konsekvenserna av bl. a. de inaugurerade förhandlings- och dispositionsprinciperna. Följden har också blivit, att delade meningar ej sällan råder i praktiken om omfattningen — inom RB:s ram — av just domarens materiella processledning.

Förfarandet likartat i alla instanser

Att de ovan beskrivna processprinciperna av allmän innebörd gäller för såväl underrätt som överrätt ligger i sakens natur. Generell giltighet föreligger emellertid även beträffande de speciella principerna för förfarandets gestaltning. Rättegången är alltså *i princip* utformad på likartat sätt i samtliga tre instanser, och huvudförhandlingen utspelas m. a. o. efter samma schema i häradsrätten som i HD. Detta är ett karakteristiskt drag i svenskt rättegångsprocedure. Bestämmelserna i RB hänvisar därför, när det gäller överrättsförfarandet, i stor utsträckning till stadgandena om underrättsförfarandet. Avvikelser, och stora avvikelser, finns dock. Så har exempelvis skriftligheten beretts betydligt större utrymme i hovrätts- och högsta domstolsprocessen än i rättegången vid underrätt.

Rättegångsbalk

FÖRSTA AVDELNINGEN

Om domstolsväsendet

Bestämmelserna i denna avdelning rör domstolsväsendet i stort. I 1—3 kap. behandlas domstolsorganisationen. Här blir främst fråga om domstolarnas inbördes förhållande till varandra, dvs. deras funktionella kompetens eller den instansordning i vilken de placeras. Hit hör emellertid även de skilda domstolarnas organisation eller sammansättning. För vissa viktiga funktionärer, som arbetar i och vid domstolarna, ges bestämmelser i 4, 7 och 8 kap., som handlar om domare, åklagare och advokater. Om ordningen vid domstolsförhandling och om maktmedel, som står domstolen till buds för processdisciplinens upprätthållande, stadgar 5 och 9 kap. Även 6 kap., slutligen, innehåller ett slags ordningsregler, nämligen för förandet av domstolsprotokoll.

Bestämmelserna i 4—9 kap. är givetvis i tillämpliga delar (t. ex. beträffande domarjäven) giltiga för såväl högre som lägre instans.

1 Kap. Om allmän underrätt

I 1—3 kap. behandlas de olika slagen av allmänna domstolar samt dessas ställning, organisation och domförhet.

De allmänna domstolarna är placerade i en hierarkisk ordning, dvs. i en *instansordning* eller ett system med under- och överordnade domstolar. Detta möjliggör, att man hos överordnad domstol kan klaga över ett avgörande av underordnad domstol, med vilket man är missnöjd. Instanserna är tre; vi har alltså en tre-instansordning.

Lägsta instans är *underrätterna*, vilka består av *häradsrätter* och *rådhusrätter*. De förra finns på landet samt i stad, som hör till domsaga; de senare blott i övriga (= vissa större) städer (1: 1). Den 1 januari 1967 fanns i riket 112 häradsrätter och 29 rådhusrätter. Över underrätterna står *överbätterna*, därvid närmast är att nämna *hovrätterna* (2: 1). Hovrätternas huvuduppgift är att vara fullföljds-

instans ifråga om mål från underrätt. Hovrätternas antal är, som framgår av 2: 6, sex. Som högsta instans slutligen fungerar Konungens högsta domstol, vanligen benämnd *högsta domstolen* eller, i juristspråk, *HD*. Dennas uppgift är alltså att tjäna som fullföljdsdomstol för mål, som överklagas från hovrätt (3: 2).

Tre-instansprincipen inskränks emellertid på ett mycket märkbart sätt, i det att möjligheterna att klaga till HD försetts med ganska snäva restriktioner. (Klagen till hovrätt är däremot aldrig underkastad några motsvarande begränsningar.) Av åklagarna får endast *RÅ*, rikets högste allmänne åklagare, föra talan mot hovrättsdom till HD (7:4). För att, i brottmål, den tilltalade och, i tvistemål, part (käranden, svaranden eller bådadera) skall få fullföljdstalan mot hovrättsdom upptagen till behandling i HD, fordras att HD själv — genom denna domstols prövningsavdelning (3: 6) — givit tillstånd, s. k. *prövningstillstånd*, till att talan får komma under HD:s bedömande; *RÅ* behöver dock icke något dylikt tillstånd (54: 9). HD:s möjligheter att lämna prövningstillstånd är därjämte i och för sig beskurna, t. o. m. tämligen starkt, av lagstiftaren. Sådant tillstånd får blott ges under förutsättningar som stadgas i 54: 10 och 12, vilka bestämmelser, i korthet sagt, innebär — för majoriteten av fall — att prövning blott kan komma ifråga i tvistemål rörande större ekonomiska värden och i brottmål, som angår svårare brott (se närmare sid. 255). Man kan därför med gott fog säga, att vi i *realiteten* har blott *två* instanser i den svenska rättegångsprocessen.

Karaktéristiskt för vårt instanssystem är, att ett mål, en rättegång, i princip måste anhängiggöras eller ta sin början i lägsta instans. Den som t. ex. vill ta ut stämning i tvistemål på sin medkontrahent i anledning av ett köpeavtal måste alltså vända sig till vederbörande häradsrätt eller rådhusrätt; därefter kan den part som sedermera blir missnöjd över underrättens dom överklaga denna i hovrätten och, slutligen, söka fullfölja talan i HD. På motsvarande sätt har, i brottmål, åklagaren att väcka åtal mot den påstådde lagöverträdaren vid underrätten. Endast i vissa undantagsfall fungerar hovrätt eller högsta domstolen som första instans (2: 2 och 3: 3). I dessa senare situationer finns följaktligen ej heller någon tre-instansordning.

För städer med rådhusrätt utgör staden ifråga rådhusrättens *jurisdiktionsområde* eller domkrets, dvs. kompetensområde. Utanför dessa städer är hela riket indelat i *domsagor* (112 enligt ovan); en domsaga består i sin tur av ett eller flera tingslag (den 1 januari

1967 127 i hela landet). I varje domsaga finns en häradsrätt; tingslaget är häradsrättens domkrets (1: 1). Hovrätts jurisdiktionsområde bestäms efter av Konungen fastställda gränser (2: 6) och omsluter ett lämpligt antal domsagor och städer utanför domsaga. För HD är domkretsen givetvis hela landet.

Domstolarna har sinsemellan olika *sammansättning*. Sålunda märks att rådhusrätten kan vara delad i *avdelningar* (1: 10). Hovrätterna och HD är det alltid, på grund av måltillströmningen och arbetsbelastningen. Avdelning av nu nämnt slag utövar den ifrågavarande domstolens domsrätt och dömer i dennas namn; avdelning av HD är alltså HD och utövar därmed Konungens åt HD anförtrodda domsrätt. Om de olika domstolarnas sammansättning och domförhet ges vissa regler i förevarande kapitel av RB; beträffande HD meddelas emellertid de grundläggande bestämmelserna icke i RB utan i en grundlag, nämligen 1809 års regeringsform.

Vidare är att märka, att underrätterna i vissa slags mål fungerar i sammansättningen lagfaren ordförande jämte *nämnd*. Nämnden består av lekmän, män såväl som kvinnor, valda av vederbörande kommuns fullmäktige, dvs. kommunalfullmäktige eller stadsfullmäktige (4: 5 och 6). Mandattiden är sex år (4: 8).

Nämnden är en urgammal institution i svenskt rättegångsskick, betydligt äldre än t. ex. den motsvarande juryn i Storbritannien. Den bör nog åtskiljas från den sistnämnda institutionen, ty medan — den likaledes folkvalda — lekmannajuryn endast har till uppgift att besvara *en* fråga — den, huruvida den åtalade är skyldig eller icke-skyldig (*guilty or not guilty*) — har den svenska nämnden att ta ställning till alla frågor som det tillkommer domstolen att besvara; nämndemannen är alltså *meddomare*, dvs. domare, Emellertid kräver lagen, att, om den lagfarne ordföranden och nämnden har olika meningar om avgörandet, minst sju av (de sju till nio, 1: 5 och 12) nämndemännen måste vara ense om domen, dvs. både domskälen och domslutet, för att deras mening skall segra (16: 3 resp. 29: 3). Består nämnden av blott tre ledamöter — såsom kan vara fallet i vissa enklare mål, där således domstolen är sammansatt av en lagfaren ordförande jämte tremansnämnd — måste på motsvarande sätt samtliga tre vara ense.

Nämndens principiella existens förestavas främst av intresset att möjliggöra en medborgarnas kontroll över domstolarnas sätt att handha den för det civiliserade samhällets bestånd nödvändiga upp-

giften att skipa rätt. Därigenom befästs allmänhetens förtroende för domstolarna och tilltron till dessas objektivitet — en tilltro, förutan vilken domstolarna, rättsvården och därmed hela rättssamhället skulle råka i den allvarligaste kris. Av det ovan sagda framgår emellertid, att nämndinstitutionen blott återfinns i underrätterna. I hovrätterna och i HD saknas alltså lekmannainflytande. Ett avgörande skäl härför är, att de sistnämnda domstolarna — i motsats till underrätterna — huvudsakligen sysslar med rättsfrågor, rent juridiska problemkomplex, för vilkas bedömande fordras fackutbildning och (avsevärt) juridiskt kunnande.

Från reglerna om domstolarnas sammansättning är att skilja reglerna om deras *domförhet*. Domför är rätten, då den har den sammansättning som lagen föreskriver härför beträffande ifrågavarande slags mål.

Domförhetsreglerna är ganska invecklade. De har utformats med olika innehåll *dels* med hänsyn till den instans, varom fråga är, *och dels* med hänsyn till den domstolens åtgärd som är aktuell eller det stadium av processen, varå förfarandet befinner sig.

Vad först angår *underrätterna* är den allmänna regeln för *häradsrätt*, att den består av lagfaren ordförande (härads hövding) med nämnd, och för *rådhusrätt*, att den består av flera, lägst tre och högst fyra, lagfarna domare (1: 4 resp. 11).

Från vad som nu sagts ges emellertid en mängd undantagsföreskrifter, enligt vilka rätten kan ha en annan sammansättning.

Sålunda är underrätt domför med en lagfaren domare (ensamdomare) vid bl. a. »måls avgörande utan huvudförhandling» och vid »annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling» (1: 4 och 11). Detta innebär naturligtvis intet hinder mot att rätten även i dessa fall får vara fullsutten enligt huvudregeln.

I vilka fall ett mål kan avgöras utan huvudförhandling framgår av de bestämmelser i RB som reglerar förfarandet; i första hand kommer avskrivnings- och avvisningsbeslut under målets förberedande handläggning ifråga. Vid måls avgörande skiljer rätten sig från målet. I avskrivnings- och avvisningsfallen sker detta dessutom utan att rätten prövat saken dvs. avgjort den materiella tvistefrågan (eller, i brottmål, ansvarsfrågan) mellan parterna; avskrivning beslutas exempelvis därför att part återkallat sin talan, avvisning därför att rätten funnit sig på grund av rättegångshinder — hinder av formellt slag — obehörig att uppta den ifrågavarande tvisten (ansvarstalan)

till saklig eller materiell prövning. För avgörande av saken, den materiella frågan i målet, fordras huvudförhandling; endast undantagsvis (42: 18) kan i tvistemål ett avgörande träffas redan vid förberedelsen, alltså utan att huvudförhandling behöver äga rum.

Med *handläggning* menas varje åtgärd som ankommer på rätten, antingen den vidtas vid förhandling, exempelvis muntlig förberedelse, eller i annan ordning, exempelvis under skriftväxling. När det, såsom ovan, talas om handläggning, som ej sker vid huvudförhandling, åsyftas förberedande åtgärder av olika beskaffenhet (se 42 och 45 kap.). Det är alltså fråga om kallelser och förelägganden av diverse slag. Men jämväl åsyftas självständiga åtgärder såsom användning av tvångsmedel enligt 24—28 kap., t. ex. häktningsförhandling enligt 24 kap., eller bevisupptagning utom huvudförhandling (35: 8) eller upptagande av bevis till framtida säkerhet enligt 41 kap.

En specialform av handläggning är *förhandling*. För förhandling förutsätts ett på viss tid och plats hållet sammanträde, vid vilket parter och andra äger vara tillstädes och utöva processuell verksamhet.

Underrätt är även domför med blott ensamdomare vid s. k. liten huvudförhandling i tvistemål, dvs. huvudförhandling enligt 42: 20 andra stycket, vid vilken form av huvudförhandling materiell prövning utav den omstämnda tvistefrågan naturligtvis kommer ifråga (1: 4 och 11).

Beträffande *ordinär huvudförhandling i tvistemål*, dvs. den handläggning genom vilken ett tvistemål vanligen prövas och avgörs, gäller att *häradsrätt* består av lagfaren ordförande jämte fullsutten nämnd (7—9 nämndemän), *rådhusrätt* däremot av tre, högst fyra, lagfarna ledamöter (1: 4 resp. 1: 11). Domförhetsreglerna är alltså i detta avseende olika.

Lika är de däremot ifråga om *huvudförhandling i brottmål*, ity att häradsrätt och rådhusrätt bägge har följande sammansättningsformer:

Rör målet ansvar för brott, för vilket inte är stadgat svårare straff än böter, består rätten av ensamdomare. Är fråga om brott, för vilket inte är stadgat svårare straff än fängelse i ett år och ej heller avsättning, är sammansättningen lagfaren ordförande jämte tremansnämnd. Att målet i båda nu nämnda fall angår jämväl skadestånd eller enskilt anspråk på grund av brott, ändrar intet härutinnan. I alla övriga fall (alltså där ansvar yrkats för brott, beträffande vilket fängelse i över ett år eller avsättning ingår i straffskalan) fordras för

domförhet lagfaren ordförande och fullsutten nämnd. Avsikten är dock inte, att bötesmål skall undantagslöst handläggas av ensamdomare. Kan omfattande bevisvärdering antas förekomma eller är målet, oavsett det sistnämnda, invecklat eller vidlyftigt, bör nämnd medverka, så ock där skadeståndsyrkande på större belopp, som ej medges av motparten, framställts.

Förekommer i mål mot den som ej fyllt 21 år anledning att döma till annan påföljd än böter, bör för tjänstgöring i nämnd företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom (10 § LUL).

Av det ovan anförda framgår alltså att man, ifråga om underrätt, kan skilja mellan *enmansmål*, *mål med tremansnämnd* och *mål med stor* (eller fullsutten) *nämnd*, allt såvitt gäller brottmål.

Domförhetsreglerna för *hovrätt* innebär, att denna, där ej fråga är om blott måls förberedande — alltså exempelvis vid huvudförhandling — är domför med fyra, högst fem, ledamöter (2: 4). Beträffande *HD* stadgas i regeringsformen — vilken grundlag innehåller de fundamentala bestämmelserna om *HD:s* ställning, organisation och domförhet — att domstolen är i allmänhet domför med fem, högst sju, ledamöter (§ 22 regeringsformen). Undantagsvis gäller dock andra *maximi-* och *minimala*. I sistnämnt avseende innehåller *RB* föreskrifter — i 3: 4 — om s. k. plenimål, enligt vilka *HD*, då i mål fråga uppkommer om att frångå tidigare av *HD* antagen rättspraxis, har att på grund av detta betydelsefulla spörsmål företa målet till prövning inför *HD* i dess helhet, i plenum (dvs. med dess samtliga (normalt 24, högst 26) ledamöter (justitieråd), 3: 5). Pleniavgöranden är utomordentligt sällsynta, då *HD* sedan gammalt är obenägen att inlåta sig på detta arrangemang (»*HD:s horror pleni*»). Därjämte ger 3: 6 en föreskrift om *HD:s* beslutförhet i frågor om prövningstillstånd. Närmare bestämmelser om *HD:s* sammansättning och tjänstgöring meddelas i en särskild lag från 1946.

1 §. Allmän underrätt är på landet och i stad, som hör till domsaga, häradsrätt samt i annan stad rådhusrätt.

Domsaga utgör ett tingslag; är domsaga mycket vidsträckt eller äro eljest synnerliga skäl därtill, må i domsaga vara två eller flera tingslag. Tingslag är häradsrättens domkrets.

Om indelning i tingslag förordnar Konungen.

2 §. Allmän underrätt är första domstol, om ej annat är stadgat.

3 §. Domsaga förestås av häradshövding.

I domsaga skall, om göromålen kräva det, som biträdande domare finnas en eller flera tingsdomare. Häradshövding och tingsdomare skola vara lagfarna.

För domsaga skall finnas kansli, som hålles öppet för allmänheten å bestämda tider.

4 §. I häradsrätt dömer häradshövdingen med nämnd. Häradsrätten vare dock domför utan nämnd vid måls avgörande utan huvudförhandling samt annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället, så ock i tvistemål vid huvudförhandling, som hålles i omedelbart samband med förberedelsen. Lag samma vare i fråga om huvudförhandling och syn å stället i mål om brott, för vilket icke är stadgat svårare straff än böter.

5 §. I tingslag skola finnas aderton nämndemän. Erfordras flera nämndemän, bestämmer Konungen deras antal.

I nämnd skola sitta minst sju och högst nio. I mål om brott, för vilket ej är stadgat svårare straff än fängelse i ett år och ej heller avsättning, så ock vid syn å stället utom huvudförhandling vare dock häradsrätten domför med tre i nämnden.

Häradshövdingen fördele efter samråd med nämnden tjänstgöringen mellan nämndemännen. Fördelningen bör ske så, att erforderlig ortskännedom är företrädd inom nämnden.

6 §. För tingslag skall å den eller de orter, som Konungen bestämmer, vara tingsställe.

7 §. I tingslag skola för huvudförhandling med nämnd å tingsställe årligen å bestämda tider hållas allmänna ting. Allmänt ting skall med undantag för tiden under häradsrättens ferier hållas varje vecka, om ej annat föranledes av arbetet i domsagan, antalet tingslag eller andra omständigheter. Äro i tingslag flera tingsställen, fördelas tingen mellan dem.

För huvudförhandling i mål, vari häradsrätten är domför med tre i nämnden, skola, om det erfordras, ting hållas å bestämda tider och orter. Ting må hållas å annan ort än den, där tingsställe är.

Om tingsordning förordnar Konungen.

8 §. Då det för arbetets jämna gång eller eljest finnes erforderligt, äge häradshövdingen för förhandling, som sägs i 7 §, utsätta särskilt sammanträde samt bestämma tid och ställe för sammanträdet.

9 §. För annan handläggning än i 7 § sägs skall häradsrätten hålla sammanträde så ofta det för arbetet kräves. Häradshövdingen bestämme tid och ställe för sammanträde.

10 §. För rättsskipningen i rådhusrätt skola finnas borgmästare och rådmän. De skola vara lagfarna.

Rådhusrätt må vara delad i avdelningar.

Vid rådhusrätt skall finnas kansli, som hålles öppet för allmänheten å bestämda tider.

11 §. Rådhusrätt vare i tvistemål domför med tre lagfarna domare; ej må flera än fyra lagfarna domare sitta i rätten. I brottmål skall rådhusrätt bestå av en lagfaren domare och nämnd.

Vid måls avgörande utan huvudförhandling samt annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället, så ock i tvistemål vid huvudförhandling, som hålles i omedelbart samband med förberedelsen, vare rådhusrätt dock domför med en lagfaren domare. Lag samma vare i fråga om huvudförhandling och syn å stället i mål om brott, för vilket icke är stadgat svårare straff än böter.

12 §. I stad med rådhusrätt skola finnas nämndemän till det antal, som Konungen bestämmer.

I nämnd skola sitta minst sju och högst nio. I mål om brott, för vilket ej är stadgat svårare straff än fängelse i ett år och ej heller avsättning, så ock vid syn å stället utom huvudförhandling vare dock rådhusrätten domför med tre i nämnden.

Borgmästaren fördele efter samråd med nämnden tjänstgöringen mellan nämndemännen.

13 §. Rådhusrätt skall för huvudförhandling varje vecka med undantag för tiden under rådhusrättens ferier hålla en eller flera allmänna rättegångsdagar. Då det för arbetets jämna gång eller eljest finnes erforderligt, äge rådhusrätten för huvudförhandling utsätta särskilt sammanträde. För annan handläggning än huvudförhandling skall rådhusrätten sammanträda så ofta det för arbetet kräves.

Rådhusrätt skall sammanträda i staden. Sammanträde må ock, om särskilda skäl äro därtill, hållas å annan ort.

14 §. Om särskild sammansättning av underrätt vid behandling av vissa mål gälle vad därom är stadgat.

15 §. Till huvudförhandling må ej utan synnerliga skäl å samma dag utsättas flera mål, än att de kunna beräknas bliva slutförda under en tid av sex timmar. Hinner huvudförhandling icke slutföras samma dag som den påbörjats, skall sammanträdet pågå under erforderligt antal helgfria dagar i följd; om det kan ske utan olägenhet, må dock avbrott i handläggningen, så länge sammanträdet pågår, äga rum under högst två söckendagar i veckan eller, om särskilda skäl föranleda därtill, högst tre söckendagar i veckan.

Om den ordning, i vilken målen skola företagas, och om uppsproslista förordnar Konungen.

16 §. För förvaring av anhängna eller häktade skall för domsaga å tingsställe eller annan ort, som Konungen bestämmer, så ock i stad med rådhusrätt finnas häkte. Med Konungens tillstånd må häkte vara gemensamt för flera domsagor eller för domsaga och stad. När med hänsyn

till häktets belägenhet eller eljest skäl äro därtill, förordnar Konungen särskild häktningsdomare att före åtalet verkställa på rätten ankommande prövning rörande häktning.

17 §. Närmare bestämmelser om underrätts organisation, verksamhet och förvaltning meddelas av Konungen.

2 Kap. Om hovrätt

Se kommentaren vid 1 kap.

1 §. Hovrätt är överrätt i mål, som fullföljas från allmän underrätt. Den äger tillsyn över de domstolar, som höra under hovrätten.

2 §. Hovrätt tillkommer att som första domstol upptaga mål om ansvar eller enskilt anspråk på grund av ämbetsbrott, som avses i 20 kap. 1—4 §§ brottsbalken, av domare i häradsrätt, rådhusrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol eller krigsrätt eller av konkursdomare, inskrivningsdomare eller ägodelningsdomare.

Hovrätt är i öfrigt första domstol i mål, beträffande vilka så föreskrives i lag.

3 §. I hovrätt skola finnas president, en eller flera lagmän samt hovrättsråd. De skola vara lagfarna.

Hovrätt skall vara delad i två eller flera avdelningar. Avdelning skall bestå av presidenten eller en lagman såsom ordförande samt minst tre hovrättsråd, av dem en vice ordförande.

Vid hovrätt skall finnas kansli, som hålles öppet för allmänheten å bestämda tider.

4 §. Hovrätt vare domför med fyra ledamöter. Ej må flera än fem sitta i rätten.

Konungen bestämmer, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtagas av en ledamot i hovrätten eller av tjänsteman vid denna.

5 §. Hovrätt skall sammanträda å ort, där den har sitt säte. Sammanträde må ock, som särskilda skäl äro därtill, hållas å annan ort.

Sammanträde skall hållas så ofta det för arbetet kräves.

Hovrätt, beträffande vilken Konungen meddelat förordnande därom, skall årligen å bestämda tider hålla hovrättsting utom förläggningssorten å viss eller vissa orter inom domkretsen för huvudförhandling i mål från den delen av domkretsen.

6 §. Rikets hovrätter äro: Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland och hovrätten för Övre Norrland.

Om hovrätternas domkretsar förordnar Konungen.

7 §. Närmare bestämmelser om hovrätts organisation och verksamhet meddelas av Konungen.

3 Kap. Om högsta domstolen

Se kommentaren vid 1 kap.

1 §. Konungens domsrätt utövas, på sätt regeringsformen stadgar, av högsta domstolen.

2 §. Högsta domstolen är överrätt i mål, som fullföljas från hovrätt. Att i högsta domstolen talan i visst fall må föras mot beslut av advokatsamfundets styrelse eller annat samfundets organ, stadgas i 8 kap. 8 §.

3 §. Högsta domstolen tillkommer att som första domstol upptaga mål om ansvar eller enskilt anspråk på grund av ämbetsbrott, som avses i 20 kap. 1—4 §§ brottsbalken, av justitiekanslern, riksåklagaren eller den som utövar något av dessa ämbeten eller av hovrättsdomare eller revisionssekreterare.

4 §. Högsta domstolen skall vara delad i två eller flera avdelningar. Finner någon av högsta domstolens avdelningar vid överläggning till dom eller beslut den å avdelningen rådande meningen avvika från rättsgrundsats eller lagtolkning, som förut varit antagen av högsta domstolen, må avdelningen förordna, att målet i hela dess vidd eller, om det prövas kunna ske, allenast viss i målet uppkommen fråga skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet.

Hava i särskilda, för avdelningen kända domar eller beslut mot varandra stridande åsikter i fråga om viss rättsgrundsats eller lagtolkning å olika tider gjort sig gällande inom högsta domstolen, äge vad nu är föreskrivet tillämpning allenast i det fall, att avdelningen finner den rådande meningen avvika från dom eller beslut, som senast meddelats.

Vad nu är stadgat avser ej mål, som angår häktad eller eljest enligt särskild föreskrift fordrar skyndsamt avgörande, om målet förekommer å sådan tid, att det icke utan menlig tidsutdräkt kan avgöras av högsta domstolen i dess helhet.

5 §. Då mål avgöres av högsta domstolen i dess helhet, böra, om laga hinder ej möter, alla justitieråden deltaga i avgörandet.

6 §. I behandling av fråga rörande tillstånd, att talan må komma under högsta domstolens prövning, skola tre ledamöter deltaga.

Konungen bestämmer, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtagas av nedre justitierevisionen eller tjänsteman vid denna.

7 §. Förekomma skiljaktiga meningar, huruvida tillstånd, som sägs i 6 §, skall meddelas, vare tillstånd beviljat, om två ledamöter äro ense

därom eller i fall, som avses i 54 kap. 10 § 2, någon ledamot finner tillstånd böra meddelas.

8 §. I nedre justitierevisionen skola för måls beredande till behandling i högsta domstolen finnas revisionssekreterare. Revisionssekreterare skall vara lagfaren. Vid nedre justitierevisionen skall ock för högsta domstolen finnas kansli, som hålles öppet för allmänheten å bestämda tider.

Närmare bestämmelser om nedre justitierevisionens organisation och verksamhet meddelas av Konungen.

4 Kap. Om domare

Att domare — dock krävs det givetvis icke av nämndeman — skall vara lagfaren framgår av de föregående kapitlen (beträffande justitieråd av regeringsformen). Ytterligare kvalifikationer föreskrivs — för såväl fackdomare som nämndeman (betr. den senare, se 6 §) — i förevarande kapitel. Dessa är *dels* allmänna, som utgör förutsättning överhuvud för tjänstgöring som domare, *och dels* särskilda, vilka skall tillgodose domarens opartiskhet i det särskilda fallet.

De allmänna kvalifikationerna behandlas i 1—11 §§.

I 12 § upptas en särskild diskvalifikationsgrund som rör rättens sammansättning. De särskilda diskvalifikationsgrunderna i övrigt, *domarjäven*, behandlas i 13—15 §§. Särskilt kan observeras punkten 9 i 13 §, vilken behandlar det s. k. *delikatessjävet* eller *sekretessjävet*. Detta grundas av omständighet (av annat slag än de förut i §:n angivna), vilken är ägnad att rubba förtroendet till domarens opartiskhet i målet; omständigheten kan avse domarens förhållande antingen till någon av parterna eller till den sak som är föremål för handläggning.

Domstolen har givetvis att självmant beakta fråga om domarjäv. Invändning om sådant jäv kan även framställas av part. I allmänhet måste dock detta ske, redan då parten första gången för talan i målet (14 §) — förutsatt att part då vet att domaren har befattning med det. Vid förhandling, där parten är tillstädes, skall alltså invändningen framställas omedelbart. Att domare deltagit i rättens avgörande trots jävighet kan under vissa förhållanden utgöra grund för domvillobesvär enligt 59 kap. Av 14 § framgår att högre rätts befogenhet att uppta frågan om jäv mot domare i lägre rätt är begränsad.

1 §. Lagfaren domare skall vara svensk medborgare och hava fyllt tjugufem år samt hava avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov.

Den som ej uppnått denna ålder må dock utan hinder därav utöva domarämbete i den begränsade omfattning Konungen bestämmer.

Ej må den utöva domarämbete, som är omyndig eller i konkurstillstånd.

Om kunskapsprov och villkor i övrigt för utövande av domarämbete förordnar Konungen.

2 §. President och lagman i hovrätt, hovrättsråd, häradshövding, tingsdomare, borgmästare och rådman utnämnas av Konungen. Revisionssekreterare utnämnes eller förordnas av Konungen.

3 §. Upphävd 1964.

4 §. Om beviljande av ledighet och förordnande av vikarie för lagfaren domare i hovrätt eller underrätt meddelas bestämmelser av Konungen.

5 §. Nämndeman utses genom val.

Hör till tingslag mer än en kommun, fördelar rätten antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd; varje kommun skall dock utse minst en nämndeman.

Val förrättas av kommunens fullmäktige.

Då nämndeman skall väljas, ankomme i domsaga på häradshövdingen och i stad med rådhusrätt på rätten att göra anmälan därom till den som har att föranstalta om valet.

6 §. Valbar till nämndeman är man eller kvinna, som inom kommunen äger rösträtt vid val av fullmäktige och där har sitt hemvist samt fyllt tjugufem men ej sjuttio år, dock ej den som är i konkurstillstånd. Lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som eljest har till yrke att föra andras talan inför rätta må ej vara nämndeman.

Ej må annan vägra att mottaga uppdrag som nämndeman än den som fyllt sextio år eller eljest uppgiver giltigt hinder. Den som avgått ur nämnden vare ej skyldig att åter inträda förrän efter sex år.

7 §. Klagan över nämndemansval skall föras hos rätten. Föres klagan, lände valet dock till efterrättelse, om ej rätten förordnar annat. Rätten pröve, ehuru klagan ej föres, den valdes behörighet.

8 §. Nämndeman väljes för sex år, dock äge han avgå efter två år. Visar nämndeman giltigt hinder, må rätten även tidigare entlediga honom. Nämndeman, som fyllt sextio år, äge ock avgå ur nämnden. Upphör nämndeman att vara valbar, vare uppdraget förfallet; dock må den som uppnått sjuttio års ålder utan hinder därav tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål, i vars handläggning han förut deltagit.

9 §. Nämndeman, som entledigats eller eljest avgått, vare, om han alltjämt är valbar, skyldig att fortfarande fullgöra uppdraget, till dess

besked inkommit till rätten, att annan blivit vald, samt att även där-
efter tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål, i vars handläggning han
förut deltagit.

10 §. Är nämndeman av jäv hindrad att tjänstgöra eller uteblir han
från rättens sammanträde och kan annan nämndeman ej utan tidsutdräkt
infinna sig, äge rättens ordförande till tjänstgöring i nämnden kalla nå-
gon, som är valbar till nämndeman för domkretsen.

11 §. Domare skall, innan han må tjänstgöra, avlägga denna ed:

»Jag N.N. lovar och försäkrar inför Gud den allsmäktige och vid hans
heliga ord, att jag vill och skall efter mitt bästa förstånd och samvete i
alla domar rätt göra, ej mindre den fattige än den rike, och döma efter
Sveriges lag och laga stadgar; aldrig lag vränga eller orätt främja för
släktskap, svågerskap, vänskap, avund, illvilja eller räddhåga, ej heller
för mutor och gåvor eller annan orsak, under vad sken det vara må; ej
den saker göra, som saklös är, eller den saklös, som saker är. Jag skall
varken förr, än domen avsäges, eller sedan uppenbara dem, som till rätta
gå, eller andra de rådslag rätten inom stängda dörrar håller. Detta allt
vill och skall jag som en ärlig och uppriktig domare troget hålla.»

Ed skall avläggas inför domstol eller inför rättens ordförande. Med
domstolens eller ordförandens tillstånd må den, som på grund av sin
åskådning i religiöst hänseende hyser betänklighet mot att avlägga ed,
i stället avgiva försäkran på heder och samvete av samma innehåll i öv-
rigt, som sägs i första stycket.

12 §. De som med varandra äro eller varit gifta eller äro trolovade
eller äro i rätt upp- och nedstigande släktskap eller svågerlag eller äro
syskon eller äro i det svågerlag, att den ene är eller varit gift med den
andres syskon, eller som på grund av adoption stå i motsvarande för-
hållande till varandra, må ej samtidigt sitta som domare i rätten.

13 §. Domare vare jävig att handlägga mål:

1. Om han själv är part eller eljest har del i saken eller av dess ut-
gång kan vänta synnerlig nytta eller skada;

2. om han med part är eller varit gift eller är trolovad eller är i rätt
upp- eller nedstigande släktskap eller svågerlag eller är syskon eller är
i den släktskap, att den ene är avkomling till den andres syskon eller
att de äro syskonbarn, eller i det svågerlag, att den ene är eller varit
gift med den andres syskon eller syskons avkomling eller med någon,
från vilkens syskon den andre härstammar, eller om han på grund av
adoption står i motsvarande förhållande till part;

3. om han till någon, som har del i saken eller av dess utgång kan
vänta synnerlig nytta eller skada, står i förhållande, som avses i 2;

4. om han eller någon honom närstående, som avses i 2, är förmyndare
eller god man för part eller eljest parts ställföreträdare eller är ledamot
av styrelsen för bolag, förening eller annat samfund, stiftelse eller an-
nan sådan inrättning, som är part, eller, då kommun eller annan sådan

menighet är part, är ledamot av nämnd eller styrelse, som handhar förvaltningen av den angelägenhet målet rör;

5. om han eller någon honom närstående, som sägs i 2, till någon, som har del i saken eller av dess utgång kan vänta synnerlig nytta eller skada, står i förhållande, som avses i 4;

6. om han är parts vederdeloman, dock ej om parten sökt sak med honom för att göra honom jävig;

7. om han i annan rätt såsom domare eller befattningshavare fattat beslut, som rör saken, eller hos annan myndighet än domstol eller såsom skiljeman tagit befattning därmed;

8. om han i saken såsom rättegångsombud fört parts talan eller biträtt part eller vittnat eller varit sakkunnig; eller

9. om eljest särskild omständighet föreligger, som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i målet.

14 §. Vet domare omständighet föreligga, som kan antagas utgöra jäv mot honom, vare han skyldig att själmant giva det till känna.

Vill part göra jäv mot domare, skall han framställa invändning därom, då han första gången för talan i målet, sedan han erhöll kännedom om att domaren sitter i rätten eller eljest tager befattning med målet eller, om den omständighet, varå jävet grundas, då ej var känd för parten, sedan han erhöll sådan kännedom. Underlåter parten det, vare hans rätt att framställa invändningen förfallen.

Fråga om jäv mot domare i lägre rätt må ej upptagas i högre rätt, med mindre jävet i den högre rätten göres av part, som enligt vad i andra stycket stadgats är berättigad därtill, eller talan föres mot beslut, varigenom jävet ogillats. Ej må fråga om jäv mot särskild ledamot av nämnd väckas i högre rätt.

15 §. Sedan fråga om jäv mot domare uppkommit, må han vidtaga allenast sådan åtgärd i målet, som icke utan synnerlig olägenhet kan uppskjutas och ej innefattar avgörande av målet. Åtgärd, som nu sagts, må av domare vidtagas, ehuru han förklarats jävig.

Har part i rätt tid gjort jäv mot domare, giva rätten, så snart ske kan, särskilt beslut däröver.

I prövning av jävsfråga må domare ej deltaga, med mindre rätten utan honom ej är domför och annan domare ej kan utan tidsutdräkt taga säte i rätten.

5 Kap. Om offentlighet och ordning vid domstol

I inledningen har framhållits vilken stor betydelse lagstiftaren tillmäter muntlighetsprincipen. Denna princip har nära samband med *offentlighetsprincipen*. För upprätthållandet av tilltron till domstolarnas oväld är det av största vikt, att medborgarna, genom att äga tillträde till domstolsförhandlingarna, kan personligen, i varje fall i

någon omfattning, övervaka och kontrollera hur rättskipningen handhas och vad som i övrigt utspelar sig under rättegångarna. Lagstiftaren utgår fördenskull från den huvudregeln, att *alla rättsförhandlingar skall vara offentliga*. Offentligheten innebär, att allmänheten äger fritt tillträde till den lokal, där förhandlingar pågår.

Det bör observeras, att det i förevarande sammanhang — med något undantag — talas om *förhandling* och alltså inte om domstols-handläggning överhuvud. Med förhandling menas, såsom omnämnts i tidigare avsnitt, ett å viss tid och plats hållet domstolssammanträde, vid vilket parter och andra äger vara tillstädes och utöva processuell verksamhet (exempelvis muntlig förberedelse, huvudförhandling, häktningförhandling m. m.).

I offentlighetsprincipen gäller emellertid vissa *inskränkningar*. Underåriga eller störande element kan vägras närvara vid förhandling, som är offentlig (2 § resp. 9 §). Vidare kan offentligheten helt och hållet uteslutas, till följd varav förhandlingen — helt eller delvis — hålls inom stängda dörrar. Förutsättningarna härför anges i 1 §, varav framgår att lagen skiljer mellan fall, där offentligheten *må* och där den *skall* uteslutas.

Av de i 1 § angivna fallen skall här blott understrykas vad som stadgas i §:ns tredje stycke ifråga om personundersökning. I brottmål är det utomordentligt vanligt, att personundersökning (undersökning rörande den tilltalades levnadsförhållanden och personliga omständigheter i övrigt) äger rum. Så erfordras i regel, enligt särskild lagstiftning, bl. a. då det kan komma ifråga att meddela den tilltalade villkorlig dom eller skyddstillsyn; och dylika domar förekommer, som bekant, ofta.

Utanför RB finns bestämmelser om förhandling inom stängda dörrar vid domstol i ett stort antal specialförfattningar, som angår särskilda slags mål. Här skall blott nämnas — såsom den, vilken i detta avseende har den största praktiska betydelsen — LUL. Enligt LUL (8 §) får sålunda brottmål mot den som ej fyllt 21 år handläggas inom stängda dörrar, om förhandlingens offentlighet finns vara till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet för vilken den underåriga kan antas bli föremål.

För tillämpningen av RB:s ovannämnda bestämmelser gäller genomgående, att offentlighetens uteslutande endast får avse sådan del av domstolsförhandlingen, beträffande vilken ett särskilt sekretess-

intresse föreligger; i övrigt skall alltså förhandlingen hållas offentlig.

Beslut om att förhandlingen skall hållas inom stängda dörrar kan icke överklagas särskilt (49:4 och 8). Ett felaktigt uteslutande av offentligheten är emellertid ett rättegångsfel och kan, om felet får anses vara grovt, leda till att domen i målet undanröjs (50: 26, 51: 26, 55:15 och 59:1).

Ang. förbud mot uppenbarande av vad som förekommit vid förhandling inom stängda dörrar, se 4 §.

Rättens *överläggning till dom* — vari även ingår omröstningen till dom — sker, av lättförklarliga skäl, alltid inom stängda dörrar (jfr 5 §).

Kapitlet avslutas med en *ordningsföreskrift*, på grund varav rättens ordförande erhållit vittgående befogenheter till ordningens upprätthållande vid rättens sammanträden (9 §). Särskilt må observeras *förbudet* mot att vid pågående förhandling *fotografera* i rättssalen. §:n straffsanktioneras genom 9: 5. (Tillåtet är däremot att göra teckningar under pågående rättegång.)

1 §. Förhandling vid domstol skall vara offentlig.

Kan det antagas, att vid förhandling skall förekomma något, som är stötande för anständigheten och sedligheten, eller att till följd av offentligheten något kan uppenbaras, som med hänsyn till rikets säkerhet bör hållas hemligt för främmande makt, äge rätten förordna, att förhandlingen skall hållas inom stängda dörrar. Förordnande, som nu sagts, må ock meddelas, om anledning förekommer, att till följd av offentligheten yrkeshemlighet skulle röjas.

I mål om ansvar för utpressning må rätten, om målsäganden begär det eller rätten eljest finner det lämpligt, förordna, att förhandling skall hållas inom stängda dörrar. Förhandling, som under förundersökning i brottmål äger rum vid domstol, skall hållas inom stängda dörrar, om den misstänkte begär det eller rätten finner, att offentligheten skulle vara till men för utredningen. I brottmål skall, när skäl äro därtill, förhandling som angår personundersökning, sinnesundersökning eller annan utredning rörande den tilltalades levnadsomständigheter och personliga förhållanden i övrigt, äga rum inom stängda dörrar.

Förhör med den som är under femton år eller lider av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten må hållas inom stängda dörrar.

Är eljest för särskilt fall föreskrivet, att förhandling må hållas inom stängda dörrar, vare det gällande.

2 §. Tillträde till offentlig förhandling må, när rättens ordförande finner skäl därtill, vägras den som enligt vad är känt eller må antagas ej fyllt tjuguet år.

3 §. Vid förhandling inom stängda dörrar må efter medgivande av rättens ordförande tjänsteman vid domstolen så ock den som för sin utbildning tjänstgör vid denna vara närvarande. När särskilda skäl äro därtill, må rätten medgiva även annan att närvara vid sådan förhandling.

4 §. Rätten äge förordna, att vad som förekommit vid förhandling inom stängda dörrar icke får uppenbaras.

5 §. Överläggning till dom eller beslut skall hållas inom stängda dörrar, om rätten ej finner det kunna ske offentligt. Hålles överläggning inom stängda dörrar, må, utom rättens ledamöter, närvara endast sådan rättens tjänsteman, som har att taga befattning med målet. När särskilda skäl äro därtill, må rätten medgiva även annan att närvara vid sådan överläggning.

Avkunnande av dom eller beslut skall ske offentligt. Har förhandling hållits inom stängda dörrar, må ock dom eller beslut avkunnas inom stängda dörrar.

6 §. Är part, vittne eller annan, som skall höras inför rätten, ej mäktig svenska språket, må tolk anlitas att biträda rätten.

Finnes vid rätten allmän tolk för det språk, varom är fråga, skall han anlitas. I annat fall förordne rätten lämplig person att i målet biträda som tolk; rätten äge ock hos länsstyrelse påkalla biträde för tolks erhållande.

Är den som skall höras döv eller stum, må ock tolk anlitas att biträda rätten.

Ej må den anlitas som tolk, vilken till saken eller till någondera parten står i sådant förhållande, att hans tillförlitlighet därigenom kan anses förringad.

Om anställande av allmän tolk så ock om anlitande av tolk, då den som skall höras är döv eller stum, meddelas bestämmelser av Konungen.

7 §. Den som anställes som allmän tolk eller eljest förordnas att biträda som tolk skall inför rätten avlägga ed, att han efter bästa förstånd skall fullgöra det uppdrag, som lämnats honom.

Angående eds utbytande mot försäkran på heder och samvete gälle vad om vittnesed är stadgat.

8 §. Till allmän tolk så ock till tolk för den som är döv eller stum utgår ersättning enligt vad därom är särskilt stadgat. Annan tolk äge av allmänna medel åtnjuta arvode samt gottgörelse för kostnad och tidsspilan efter vad rätten prövar skäligt; i brottmål, vari åklagare för talan, skall ersättningen gäldas av statsverket.

9 §. På rättens ordförande ankommer att upprätthålla ordning vid rättens sammanträden och att meddela därför nödiga föreskrifter. Han äger utvisa den som stör förhandlingen eller eljest uppträder otillbörligt så ock för undvikande av trängsel begränsa antalet åhörare i rättssalen. Ej må fotografi tagas i rättssalen.

Tränger sig någon, som utvisats, in i rättssalen eller åtlyder någon eljest ej tillsägelse, som meddelats till ordningens upprätthållande, äge rätten förordna, att han skall omedelbart tagas i häkte och kvarhållas där, så länge sammanträdet varar, dock ej utöver tre dagar.

6 Kap. Om domstols protokoll

Det före 1948 gällande rättegångsförfarandet brukade betecknas som muntligt-protokollariskt, i det att rättens avgörande till ej ringa del baserades på uppgifter i protokollet från rättsförhandlingarna. Detta förhållande var naturligt, då det ej var ovanligt, att uppskov förekom en eller flera gånger i samma mål; för kännedom om vad tidigare förekommit i målet blev rätten därför hänvisad till uppgifter ur protokollet från tidigare rättegångstillfällen.

Sedan uppskovssystemet försvunnit, och den processuelle lagstiftaren som en av rättegångsförfarandets huvudnormer fastslagit, att domen, i princip, endast får grundas på vad som förekommit vid huvudförhandlingen (17: 2 och 30: 2) — låt vara att denna ej alltid behöver äga rum vid ett enda rättegångstillfälle — har protokollet tappat i betydelse. Det är därför naturligt att detta, såsom framgår av förevarande kapitel, blott upptar en sammanställning av i huvudsak *formella data* i målet.

Medan man tidigare, genom att skaffa protokoll från förhandlingen (arna), kunde bilda sig en i det närmaste fullständig uppfattning om den materiella tvistefrågan eller processens föremål, eftersom protokollet upptog en detaljerad redogörelse för rättegångens förlopp och alla relevanta data i målet, får man i dag nöja sig med att finna, att protokollet ger en blott knapphändig beskrivning härutinnan. Materiella omständigheter av betydelse för avgörandet i målet återfinns i stället i domen (bl. a. i domskälen); domen innehåller således i stora delar sådant material som enligt äldre processordning redovisades i protokollet (se om domens innehåll enligt RB 17: 7 och 30: 5).

I korthet kan sägas att protokollet innehåller blott upplysningar om *vilka* subjekt (parter och andra) som agerat i målet och *att* de agerat. *Hur* de agerat, anges blott kortfattat; parts yrkanden skall redovisas, ävensom vad motparten godkänt av dessa yrkanden eller haft att invända mot dem. Därtill kommer uppgift om åberopad *bevisning*. (Se 3—5 §§.)

Protokoll skall i regel föras över *förhandling*. Över annan hand-

läggning än förhandling fordras endast undantagsvis protokollföring.

Beträffande protokollets närmare innehåll hänvisas till lagtexten. Det skall här blott särskilt påpekas, att utsaga av vittne (vittnesmål) skall — liksom utsaga av sakkunnig eller av part, som hörs under sanningsförsäkran, eller av målsägande, som hörs i anledning av åklagarens talan — protokolleras i relevanta delar (6 §). Vad i övrigt förekommer vid förhandling, dvs. utöver de förhållanden som avses i 3—6 §§, skall i princip *icke* antecknas i protokollet; parts plädering eller argumentering i målet skall aldrig protokolleras (7 §).

Vanligen upptas vittnesberättelser o. d. genom stenografi eller medelst bandspelare; i dylikt fall antecknas utsagan icke i protokollet (jfr 9 §). Sker anteckning i protokoll, skall den hörde beredas tillfälle att granska uppteckningen samt tillfrågas, om han har något att erinra mot innehållet (8 §).

1 §. Protokoll skall föras för varje mål särskilt.

Över handläggning, som företages av lagfaren domare ensam eller av tjänsteman vid domstolen och ej sker vid sammanträde för förhandling, vare förande av protokoll ej erforderligt. Vid måls avskrivning, som ej sker i samband med förhandling, erfordras ej heller protokoll.

I mål, som rör allenast ansvar för brott, må, om den tilltalade erkänt gärningen och annan brottspåföljd än böter ej ådömes, i stället för protokoll föras anteckningar enligt de närmare föreskrifter, som meddelas av Konungen.

2 §. Protokollet skall föras av befattningshavare vid rätten eller lagfaren ledamot av rätten samt undertecknas av honom. Ordföranden äge, då omständigheterna föranleda därtill, själv föra protokollet.

Ej må den anlitas som protokollförare, vilken till saken eller till någondera parten står i sådant förhållande, att hans tillförlitlighet därigenom kan anses förringad. Den som ej avlagt domared skall, innan han må tjänstgöra såsom protokollförare, inför domstol eller inför rättens ordförande avlägga ed, att han skall efter bästa förstånd fullgöra uppgiften såsom protokollförare och icke för någon uppenbara de rådslag rätten inom stängda dörrar håller. Angående eds utbytande mot försäkran på heder och samvete gälle i tillämpliga delar vad om domared är stadgat.

3 §. Protokoll skall upptaga:

1. domstolen samt tid och ställe för sammanträde;
2. rättens ledamöter, tolk, om sådan anlitas, samt protokollföraren;
3. parterna och huruvida de äro tillstades samt deras ombud eller biträden och i brottmål den tilltalades försvarare;
4. rättegångsfullmakt, som givits muntligen inför rätten;

5. kort beteckning av saken;
6. då förhandling hålles inom stängda dörrar, anledningen därtill;
7. rättens beslut, som ej uppsättes särskilt; samt
8. skiljaktiga meningar, som yppas vid omröstning inom rätten; nämndemans skiljaktiga mening antecknas, allenast om nämnden ensam bestämt utgången.

4 §. Protokollet vid muntlig förberedelse skall innehålla:

1. parternas yrkanden och invändningar, ändringar däri samt medgivanden av motpartens yrkanden;
2. kort redogörelse för de omständigheter parterna åberopa jämte motpartens yttrande däröver;
3. uppgift å de bevis parterna vilja åberopa och vad de vilja styrka med varje särskilt bevis så ock å de skriftliga handlingar och föremål, vilka företes som bevis; samt

4. vad i övrigt anses nödigt till ledning vid huvudförhandlingen.

Har vad enligt första stycket skall antecknas i protokollet upptagits i inläga eller annan handling eller förut upptecknats i protokoll i målet, skall i protokollet allenast hänvisning ske.

Vad i denna paragraf stadgas skall i tillämpliga delar gälla beträffande protokoll vid annan förhandling, dock ej huvudförhandling.

5 §. Protokollet vid huvudförhandling skall innehålla kort redogörelse för förhandlingens gång samt upptaga:

1. parternas yrkanden och invändningar, ändringar däri samt medgivanden av motpartens yrkanden;
2. yrkanden av andra än parter samt huruvida parterna medgiva eller bestrida dessa yrkanden; samt
3. vilka vittnen eller sakkunniga höras och vilka bevis i övrigt föreläggas.

Har vad enligt första stycket 1 eller 2 skall antecknas i protokollet upptagits i inläga eller annan handling eller förut upptecknats i protokoll i målet, skall i protokollet allenast hänvisning ske.

6 §. I protokoll skall antecknas utsaga av vittne, sakkunnig, part under sanningsförsäkran eller målsägande, då han höres i anledning av åklagarens talan, i den omfattning utsagan kan antagas vara av betydelse i målet, samt vad rätten vid syn å stället iakttagit.

Vid huvudförhandling i hovrätt vare ej nödigt att i protokollet antecknas utsaga eller iakttagelse, som nu sagts, med mindre anteckning därav kan antagas bliva av betydelse vid fullföljd till högsta domstolen. Ej heller vare sådan anteckning nödig vid huvudförhandling i högsta domstolen.

7 §. Vad i övrigt anföres eller eljest förekommer vid förhandling må ej antecknas i protokollet, med mindre särskilda skäl föranleda därtill. Ej må i protokollet upptagas parts utveckling av talan i rättsligt hänseende.

8 §. Protokollet över förhandling skall, innan förhandlingen avslutas, erhålla slutlig avfattning. Då protokollet är uppsatt, skall ordföranden å protokollet göra anteckning därom.

Sedan utsaga, som enligt 6 § skall antecknas i protokollet, upptecknats, skall den uppläsas eller tillfälle på annat sätt lämnas att granska uppteckningen samt den hörde tillfrågas, om han har något att erinra mot innehållet. Erinran, som ej föranleder ändring, skall antecknas. Därefter må uppteckningen ej ändras. Har utsagan först efter granskningen antecknats i protokollet, skall uppteckningen biläggas handlingarna.

9 §. Rätten äge förordna, att utsaga av part, målsägande, vittne eller sakkunnig skall i stället för att antecknas i protokollet upptagas genom stenografi eller på fonetisk väg. I denna ordning må ock upptagas sammanfattning av utsaga, avseende vad som kan antagas vara av betydelse i målet.

Stadgandet i 8 § andra stycket i detta kapitel skall i tillämpliga delar gälla beträffande utsaga, som upptagits genom stenografi, ävensom beträffande på fonetisk väg upptagen sammanfattning av utsaga.

Stenograf utses av rätten. Ej må den anlitas som stenograf, vilken till saken eller till någondera parten står i sådant förhållande, att hans tillförlitlighet därigenom kan anses förringad. Vad i 5 kap. 7 och 8 §§ är stadgat om tolk äge motsvarande tillämpning beträffande stenograf, som utsetts av rätten.

Bestämmelser om återgivande i vanlig skrift av vad som upptagits enligt denna paragraf meddelas av Konungen.

10 §. Parternas inlagor och andra handlingar i målet samt rättens protokoll skola jämte avskrift av domen och sådant beslut som uppsättes särskilt, sammanföras till en akt. I akten skola ock genom anteckning å inlaga eller på annat sätt upptagas kallelser, förelägganden eller andra beslut, som ej intagits i protokoll.

Om rätt för part eller annan att återfå handling, som hör till akten, förordnar Konungen.

11 §. Vid rätten skall över alla mål föras dagbok, utvisande tiden, då varje mål inkommit, därmed vidtagna åtgärder och tiden för målets avgörande samt, då talan fullföljts, tiden, då anmälan eller inlaga inkommit, och de åtgärder, som vidtagits.

12 §. Vad i detta kapitel stadgas om protokoll, akt och dagbok i mål skall i tillämpliga delar gälla även beträffande ärende.

13 §. Närmare föreskrifter om protokoll och aktbildning samt om dagbok och andra förteckningar meddelas av Konungen.

7 Kap. Om åklagare och polismyndighet

Bestämmelser om åklagarna och deras verksamhet meddelas dels i förevarande kapitel och dels i 1964 års Åklagarinstruktion.

Liksom domstolarna är inrangerade i en hierarkisk ordning, är åklagarkåren uppbyggd på motsvarande sätt. Vi får alltså även här ett system med under- och överordnade åklagare. *Distriktsåklagarna* bildar den lägsta instansen; på dem ankommer att i första hand sörja för att brott, begångna inom deras tjänstgöringsområde, blir undersökta och lagligen beivrade. Riket är indelat i åklagardistrikt; chef för sådant — med undantag av Stockholm, Göteborg och Malmö, där en särskild ordning råder — är en distriktsåklagare såsom chefsåklagare (37 § Åklagarinstruktionen). Över distriktsåklagarna står *statsåklagarna*. Dessa är — enligt 7 § — *länsåklagarna* och *överåklagarna*. I regel finns det en länsåklagarmyndighet i varje län; dess chef är en länsåklagare. I de nyssnämnda städerna är en överåklagare chef för åklagarmyndigheten. (Se Åklagarinstruktionen.) Såsom högsta åklagarinstans fungerar slutligen *riksåklagaren* (RÅ).

Den 1 januari 1966 fanns det 87 åklagardistrikt utanför Stockholm, Göteborg och Malmö. Sistnämnda städer bildar 3 särskilda åklagardistrikt. Länsåklagarmyndigheternas antal var vid samma tidpunkt 21.

RÅ är alltså — låt vara att K.Maj:t i statsrådet formellt är rikets högsta åklagarmyndighet — i realiteten högste åklagaren i Sverige. (Se 1—2 §§.) Som sådan har RÅ chefskapet över åklagarväsendet i dess helhet. Därjämte är RÅ ensam åklagare vid HD (4 §); detta betyder, att RÅ exklusivt har att bestämma, om ett åtal skall föras vidare från hovrätt till HD. En distriktsåklagare, som fört åklagartalan i ett mål vid hovrätten, kan alltså inte klaga till HD över hovrättens dom. Denna regel är av största praktiska betydelse, eftersom den medför, att RÅ ensam i avsevärd omfattning kommer att bestämma åklagarpraxis och därmed även i motsvarande mån den viktigare rättspraxis. Med densamma sammanhänger det vid 1 kap. anmärkta förhållandet, att RÅ *icke*, för att få talan upptagen till prövning i HD, är beroende av något *prövningstillstånd*.

Av åklagarkårens uppbyggnad framgår, att man hos en överordnad åklagare kan klaga över en underordnad åklagares beslut i en åtalsfråga, om man icke är nöjd därmed. Det är icke ovanligt, att klagomål förs direkt hos RÅ, med förbigående av statsåklagaren, över distriktsåklagares beslut — vanligen av åtalad, som klagat över att distriktsåklagaren beslutat åtala honom, eller av målsägande, som är missnöjd över att distriktsåklagaren icke velat åtala den som målsäganden anser vara lagöverträdare och förty böra åtalas. RÅ

kan i dylika situationer, på grund av sin *överprövningsrätt*, ändra den underordnade åklagarens beslut om åtal resp. icke-åtal och föreskriva det motsatta (jfr 5 § om övertaganderätten).

I förevarande sammanhang avses endast de *allmänna* åklagarna, dvs. de funktionärer som nästan undantagslöst agerar såsom åklagare i brottmålsförfarandet. Vid sidan av dem finns *särskilda* åklagare, som har att utföra speciella åklagaruppgifter (jfr 8 §). Av dem må särskilt nämnas justitiekanslern (JK), justitieombudsmannen (JO) och militieombudsmannen (MO), enär åt dem uppdragits kontrolluppgifter beträffande statsförvaltningen av mycket vittgående omfattning och dessa ämbetsmän bekläder utomordentligt höga poster inom den juridiska centralbyråkratin.

För åklagare gäller i princip samma *jäv* som för domare; jäv får dock aldrig grundas på åtgärd, som åklagaren företagit i tjänsten, eller på gärning, som förövats mot honom i eller för hans tjänst (6 §). Det sagda äger tillämpning även på polismyndighet (9 §).

Med *polismyndighet* förstås i RB dels länspolischefen (9 §) och dels polismyndigheten i orten; sistnämnda organ utgörs — enligt 1 § lagen 1964 om vad som avses med polismyndighet — främst av polischefen i orten.

1 §. Allmänna åklagare äro:

1. riksåklagaren;
2. statsåklagare; samt
3. distriktsåklagare.

Hos allmän åklagare må finnas biträdande åklagare.

Instruktioner för åklagarna utfärdas av Konungen.

2 §. Riksåklagaren är under Konungen högste åklagare och har i denna egenskap ansvaret för och ledningen av åklagarväsendet i riket.

Under riksåklagaren hava statsåklagarna, envar inom sitt verksamhetsområde, ansvaret för och ledningen av åklagarväsendet.

3 §. Riksåklagare och statsåklagare utnämnas av Konungen. Om tillsättning av andra åklagare meddelas föreskrifter i de för dem gällande instruktionerna.

4 §. Allmän åklagare vid underrätt och hovrätt är statsåklagare eller distriktsåklagare.

Riksåklagaren är dock allmän åklagare vid underrätt och hovrätt i mål om ansvar eller enskilt anspråk på grund av ämbetsbrott, som avses i 20 kap. 1—4 §§ brottsbalken, av statstjänsteman, som ej är underkastad disciplinär bestraffning, av ledamot av domstol eller central

statlig förvaltningsmyndighet, som ej är statstjänsteman, eller av krigsman, som bestrider regementschefs eller därmed likställd eller högre tjänst.

Allmän åklagare vid högsta domstolen är riksåklagaren.

Har talan till högsta domstolen fullföljts allenast av enskild part, må åklagartalan där, efter riksåklagarens förordnande, föras av lägre åklagare.

Närmare bestämmelser om fördelningen av uppgifterna mellan åklagarna meddelas i de för dem gällande instruktionerna.

5 §. Riksåklagaren så ock statsåklagare må övertaga uppgift, som tillkommer lägre åklagare. Riksåklagaren äge även förordna extra åklagare att föra talan vid underrätt eller hovrätt eller, då talan fullföljts allenast av enskild part, vid högsta domstolen.

Biträdande åklagare må i den omfattning, som bestämmes i instruktion, utföra uppgift, som tillkommer åklagare, hos vilken han är anställd. Väckande eller fullföljande av åtal i högsta domstolen må dock ej beslutas av annan än riksåklagaren.

6 §. Föreligger för allmän åklagare beträffande visst brott omständighet, som skulle utgöra jäv mot domare, må han ej taga befattning med förundersökning eller åtal för brottet. Jäv må ej grundas å åtgärd, som åklagaren vidtagit å tjänstens vägnar, eller gärning, som förövats mot honom i eller för hans tjänst.

Ehuru åklagare är jävig, äge han vidtaga åtgärd, som ej utan fara kan uppskjutas.

Fråga om jäv mot åklagare prövas av hans närmaste förman; jäv mot riksåklagaren prövas av honom.

7 §. Statsåklagare äro länsåklagarna och överåklagarna.

8 §. Om särskilda åklagare gälle vad om dem är stadgat.

Ej må annan särskild åklagare än justitiekanslern eller riksdagens justitieombudsman eller militieombudsman besluta, att åtal skall väckas eller fullföljas i högsta domstolen.

9 §. Med polismyndighet avses i denna balk jämväl länspolischefen.

Vad i 6 § är stadgat om allmän åklagare äge motsvarande tillämpning beträffande polismyndighet.

8 Kap. Om advokater

Sveriges advokatsamfund — bildat 1887 — är en offentligrättslig sammanslutning av dem som utövar advokatyrket. Advokatverksamheten är en fri yrkesutövning, ehuru underkastad viss reglering i lag, företrädesvis genom förevarande kapitel i RB. Det sistnämnda har föranletts av önskemålet att tillgodose den rättssökande allmän-

hetens behov av kvalificerad rättegångshjälp (rättegångsombud och rättegångsbiträden, se närmare därom 12 kap.).

Advokat är den — och allenast den — som är ledamot av Sveriges advokatsamfund. Titeln är straffskyddad, ity att den som obehörigen utger sig för att vara advokat — t. ex. använder, utan att vara advokat, denna titel på sitt brevpapper — gör sig förfallen till brott enligt brottsbalken.

Tillsyn över samfundsledamöternas verksamhet utövas av dem själva genom samfundets styrelse. Hos samfundet finns vidare en särskild disciplinnämnd. Närmare reglering av verksamheten ges i Stadgar för Sveriges advokatsamfund, senast fastställda 1963.

Advokat är *skyldig* att i viss omfattning åtaga sig uppdraget som *offentlig försvarare* för misstänkt eller biträde åt part enligt lagen om fri rättegång, där sådan ej kan anskaffas efter frivilligt åtagande (5 §). Häremot svarar föreskriften, att till offentlig försvarare alltid skall utses advokat (21: 5), där ej undantagsvis även annan lämplig jurist må komma ifråga (RP 27 §).

Advokat är *tystnadspliktig*. I stadgarna för advokatsamfundet stadgas (34 § andra stycket) att ledamot är skyldig att, när god advokatsed så fordrar, förtiga vad han erfarit i sin yrkesutövning. Det är naturligtvis av största betydelse för rättssamhällets funktion, att en sådan ordning råder och att varje medborgare skall kunna lita på att vad han anförtror en advokat vid en konsultation också stannar mellan fyra ögon (även om han därvid skulle exempelvis erkänna en lagöverträdelse).

Bestämmelsen kompletteras i 36: 5 RB med vissa *frågeförbud*, vilka alltså riktar sig mot domstolen och den som med domstols tillstånd ställer frågor under en rättegång. Sålunda stadgas, att advokat i princip inte får höras som vittne om sådant som anförtratts honom på grund av hans yrkesställning eller som han erfarit i samband därmed. Och vidare ges ett särskilt förbud beträffande rättegångsombud, biträde i rättegång eller försvarare i brottmål, enligt vilket dylik representant aldrig får höras som vittne om vad som anförtratts honom för uppdragets fullgörande, såvida inte klienten själv tillåter det. Ifråga om *försvarare* torde förbudet vara absolut; inte ens för att någon som är oskyldigt misstänkt skall kunna frias, synes man få fråga honom om vad som sålunda anförtratts honom. (Jfr *undantagsbestämmelsen* i §:ns fjärde stycke.) Att huvudförhandlingen hålls inom stängda dörrar ändrar intet i vad nu sagts.

Den 1 januari 1966 fanns i riket 1 250 advokater — ett antal, som understiger det motsvarande i åtskilliga länder med enahanda samhällsutveckling och å likartad kulturnivå som Sverige.

1 §. För riket skall finnas ett allmänt advokatsamfund. Stadgar för samfundet fastställas av Konungen.

Advokat är den som är ledamot av samfundet.

2 §. Till ledamot av advokatsamfundet må antagas allenast den som är svensk medborgare, äger hemvist inom riket och fyllt tjugufem år samt avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov och förvärvat sådan praktisk utbildning, som föreskrives i samfundets stadgar. Han skall hava gjort sig känd för redbarhet och även i övrigt finnas lämplig att utöva advokatverksamhet.

Ej må den antagas till ledamot, som är omyndig eller i konkursstillstånd.

Lagfaren domare i eller befattningshavare vid allmän domstol eller allmän åklagare eller utmätningsman må ej antagas till ledamot; ej heller den som eljest är anställd i statens eller kommuns tjänst eller hos annan enskild än advokat, med mindre advokatsamfundets styrelse medger undantag.

3 §. Ansökan om inträde i advokatsamfundet prövas av dess styrelse.

4 §. Vid utövande av sin verksamhet skall advokat redbart och nitiskt utföra honom anförtrodda uppdrag och i allt iakttaga god advokatsed.

Verksamhet som advokat må icke bedrivas under form av aktiebolag. Ej heller må sådan verksamhet bedrivas i bolag med annan än advokat, med mindre advokatsamfundets styrelse medger undantag.

Det åligger advokat att hålla penningmedel och andra tillgångar, som tillhöra hans huvudmän, skilda från vad honom tillhör.

5 §. Advokat vare skyldig att, om offentlig försvarare för misstänkt eller biträde åt part, som åtnjuter fri rättegång, ej kan erhållas efter frivilligt åtagande, vid domstol i det län, inom vilket han har sitt kontor, mottaga förordnande som försvarare eller biträde.

6 §. Tillsyn över advokatväsendet utövas av advokatsamfundets styrelse; den har att tillse, att advokat såväl vid utförande av talan inför domstol som i sin övriga verksamhet fyller de plikter, som åvila honom. Advokat vare skyldig att lämna styrelsen de uppgifter, som erfordras för denna tillsyn.

Justitiekanslern äge att hos styrelsen eller, i den mån så bestämts i stadgarna, hos annat samfundets organ påkalla åtgärd mot advokat, som åsidosätter sin plikt eller ej längre är behörig att vara advokat.

7 §. Advokat, som i sin verksamhet uppsåtligen gör orätt eller som eljest förfar oredligt, skall uteslutas ur advokatsamfundet. Äro omständigheterna mildrande, må i stället varning tilldelas honom.

Åsidosätter eljest advokat de plikter, som åvila honom som advokat, må varning eller erinran meddelas honom. Äro omständigheterna synnerligen försvårande, må han uteslutas ur samfundet.

Fråga om uteslutning som nu sagts, varning eller erinran prövas av samfundets styrelse eller, i den mån så bestämts i stadgarna, av annat samfundets organ.

Upphör advokat att vara svensk medborgare eller inträder beträffande honom sådan omständighet, att han enligt 2 § andra eller tredje stycket icke må antagas till ledamot av samfundet, vare han skyldig att genast utträda; gör han det ej, förordne styrelsen om hans uteslutning. Samma lag vare, om advokat flyttar ur riket och styrelsen ej medgiver, att han må kvarstå såsom ledamot av samfundet.

I beslut, varigenom någon utesluts ur samfundet, må förordnas, att beslutet genast skall gå i verkställighet.

8 §. Har inträde i advokatsamfundet vägrats någon eller har någon utesluts därur, må han föra talan mot beslutet. Då det organ inom samfundet, som äger vidtaga åtgärd enligt 7 §, meddelat beslut i fråga som där avses, må talan mot beslutet föras av justitiekanslern.

Talan skall föras genom besvär till högsta domstolen.

9 Kap. Om straff och vite

Kapitlet innehåller bestämmelser i tre olika ämnen. I 1—5 §§ behandlas s. k. *rättegångsförseelser* (utöver dessa upptar lagen ytterligare två, nämligen utevaro av vittne och av sakkunnig enligt 36: 20 resp. 40:13).

Med *rättegångsförseelse* — vilken f. ö. kan beivras utan åtal, dvs. självmant av rätten (20:1), och, om åtal sker, utan särskild stämning (45: 2) — menas förseelse, vilken, enligt ovanstående, av RB uppfattas som dylik förseelse. Rättegångsförseelse beivras av den domstol, inför vilken förseelsen begås (19: 5).

Den i 6 § upptagna bestämmelsen om straff för *obehörigt yppande* i vissa fall — vilken hänför sig till den tystnadsplikt varom rätten eller undersökningsledaren äger förordna i brottmål — är alltså, terminologiskt, icke någon rättegångsförseelse.

Beträffande stadgandena i 1—4 §§ om parts eller partsombuds *rättegångsmissbruk* märks att den i övrigt vittgående 1 § *icke* avser brottmål. Detta är otillfredsställande, eftersom ett verksamt remedium mot kverulanter — en i detta land tyvärr icke ovanlig kategori av processmakare — vilka anhängiggör enskilda brottmål enligt 47 kap. mot sina (förmenta) vedersakare, härigenom betagits domstolarna. Stadgandena torde tillämpas synnerligen sällan i praktiken.

Det senast sagda synes även gälla straffbestämmelsen i 5 § för den — part eller annan än part, alltså — som, bl. a. i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligen eller eljest kränker domstolens värdighet. Det förefaller, som om i varje fall överdomstolarna skulle kräva ett avsevärt mått av språklig obehärskning för att anse ett uttalande otillbörligt.

5 § innehåller därjämte en allmän ordningsföreskrift för domstols-sammanträde; i vad denna förbjuder fotografering har påpekats i tidigare sammanhang.

Slutligen ger kapitlet några allmänna bestämmelser om *viten och böter* i 7—9 §§.

Bland de processuella tvångsmedlen är vitet av särskild betydelse. I den viktiga 7 § ges rätten en *allmän befogenhet att förelägga vite* för att förmå *part eller annan* att komma tillstådes (genom representant, ombud) eller infinna sig personligen vid förhandling.

Enligt bestämmelser därom i andra sammanhang kan vitesföreläggande användas även för andra uppgifter, t. ex. för utkrävande av vittnesplikt (36: 21); av särskild beskaffenhet är det i 15: 3 omförmälda vitet.

Vitesföreskriften i 7 § avser emellertid endast sådana fall, där *ej* i annat lagrum särskild bestämmelse meddelats om föreläggande för parts, målsägandes, vittnes eller sakkunnigs inställelse (enligt 36: 20, 40:13, 42:10 m. m.); §:n blir alltså tillämplig ifråga om exempelvis förhandling angående handräckning i tvistemål enligt 15: 5 eller bevisupptagning utom huvudförhandling enligt 35: 9.

Vitesföreläggande kan inte användas för att framtvunga exempelvis att part inkommer med svaromål, ty *vite får endast föreläggas där åtgärden kan grundas på en positiv bestämmelse i ämnet* (lagmotiven vid 9: 7).

Är underlåtenhet att företa den handling, varom är fråga, straffbelagd, får vitesföreläggande inte användas för att framtvunga handlingen (8 §).

Vite får *inte* utdömas, *då ändamålet med vitet förfallit* (8 §). Ändamålet har tydligen förfallit, när fullgörandet av den avsedda prestationen icke längre är påkallat från processuell synpunkt; så, då exempelvis föreläggandet avsett skyldighet för part att infinna sig personligen, men målet avskrivs utan förhandling eller, trots partens utevaro, företas till slutlig handläggning. Jämför 36: 20 andra stycket, enligt vilket, då uteblivet vittne hämtats till rätten, böter eller vite

ej skall ådömas för vittnets underlåtenhet att infinna sig vid detta rättegångstillfälle.

Av rättens befogenhet att utsätta vite följer även befogenhet att *utdöma försuttet vite utan att särskilt yrkande därom framställs* (av t. ex. åklagaren). Domstol har att självmant se till att vitesförelägganden, som meddelats i rättegång, iakttas. Det senaste gäller alla vitesförelägganden, varom bestämmelser givits i RB, således även sådant vite som omförmäls i 15: 3.

1 §. Part, som mot bättre vetande inleder eller föranleder rättegång i tvistemål, straffes med dagsböter.

2 §. Föres av part mot bättre vetande talan mot dom eller beslut, dömes han till dagsböter; är det överrätts dom eller beslut, vare straffet lägst tjugufem dagsböter.

3 §. Söker part i tvistemål eller målsägande i brottmål genom påståenden eller invändningar, som äro uppenbart ogrundade, eller genom innehållande av bevis eller annan otillbörlig åtgärd förhåla rättegången, straffes han med dagsböter. Vad nu sagts om part gälle ock intervenient, även om han ej äger ställning av part.

4 §. Vad 1—3 §§ är stadgat äge motsvarande tillämpning beträffande ställföreträdare så ock ombud eller biträde.

5 §. Den som vid sammanträde inför rätten stör förhandlingen eller tager fotografi i rättssalen eller vägrar att efterkomma föreskrift, som meddelats till ordningens upprätthållande, eller som muntligen vid sammanträde eller i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligt eller eljest kränker domstolens värdighet, straffes med böter.

6 §. Röjer någon utan giltigt skäl vad enligt rättens eller undersökningsledarens förordnande icke får uppenbaras, straffes han med dagsböter.

7 §. Rätten äge, om part eller annan finnes vid förhandling böra komma tillstådes eller infinna sig personligen, förelägga vite; är särskild föreskrift om föreläggande meddelad, vare den gällande.

8 §. Då enligt denna balk vite förelägges part eller annan, bestämme rätten vitet till belopp, som med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt kan antagas förmå honom att iakttaga föreläggandet. Vite må ej bestämmas under tio kronor eller över femtusen kronor. Har vite utdömts och förelägger rätten nytt vite, må vitet bestämmas till högre belopp, dock ej över tiotusen kronor. Vitesföreläggande skall delgivas den som föreläggandet avser.

Vite må ej föreläggas, då straff är utsatt. Ej heller må vite föreläggas kronan.

Finnes, då fråga uppkommer om utdömande av vite, ändamålet med vitet hava förfallit, må vitet ej utdömas.

9 §. Är i denna balk straff utsatt i böter, dock ej dagsböter, vare lägsta bötesstraff tio kronor och högsta femhundra kronor.

ANDRA AVDELNINGEN

Om rättegången i allmänhet

I andra avdelningen behandlas förhållanden, som är gemensamma för rättegångsförfarandet i *allmänhet*; de härför givna reglerna avser processen i *såväl lägre som högre rätt*.

Avdelningen består av tre underavdelningar, av vilka den första behandlar rättegången i *tvistemål* (10—18 kap.), den andra rättegången i *brottmål* (19—31 kap.) och den tredje vissa ämnen, som är *gemensamma* för dessa båda processformer (32—34 kap.).

I. Om rättegången i tvistemål

10 Kap. Om laga domstol

Svenska domstolars domsrätt eller kompetens i tvistemål — varom några allmänna bestämmelser ej givits — begränsas därav att lagen måste ha anvisat behörig domstol, behörigt *forum*, här i landet för tvisten ifråga. Finns anvisning om sådant forum, är tvisten, enligt huvudregeln i vår processrätt, underkastad svensk domsrätt (jfr dock 9 §).

I förevarande kapitel ges bestämmelser om hur olika slags tvistemål skall fördelas mellan fora *av samma ordning* (fora i samma instans). Denna fördelning bestäms i första hand av de domkretsar eller jurisdiktionsområden som i särskild ordning anvisats för dessa domstolar. Kapitlet behandlar m. a. o. domstolarnas *territoriella* kompetens.

Frågan om den instans i vilken ett tvistemål skall upptas har däremot behandlats redan tidigare; i 1—3 kap. regleras nämligen vad som brukar kallas domstolarnas *funktionella* kompetens (jfr dock det undantag som framgår av 10:17 andra stycket). Ej heller behandlas i 10 kap. den *sakliga* kompetensen, dvs. det förhållandet, att

vissa domstolar är exklusivt behöriga — alltså med uteslutande av de övriga — i mål av viss beskaffenhet (exempelvis skall mål om tvister på grund av kollektivavtal behandlas av arbetsdomstolen eller mål om frågor enligt vattenlagen av vattendomstol, allt i stället för av allmän underrätt i vanlig ordning).

Enligt RB skils mellan allmänna och särskilda fora.

Allmänt forum gäller ifråga om alla mål, för vilka icke något särskilt forum anvisats. De allmänna fora avhandlas i 1 och 2 §§. Huvudregeln är därvid, att allmänt forum är domstolen i den ort, *där svaranden har sitt hemvist*; för fysisk person bestäms hemvistet i första hand av vederbörandes mantalsskrivning (1 §). Att svarandepartens hemvist är avgörande och icke kändens beror på att rättegången anhängiggörs genom att känden tar ut stämning på svaranden och att man velat tillgodose den senares bekvämlighet genom att låta honom uppträda inför hemortens domstol. Att allmänt forum i vissa fall — med frångående av huvudregeln — bestäms av svarandens uppehållsort eller senaste hemvist eller uppehållsort framgår av samma §.

Avgörande för frågan huruvida i det särskilda fallet hemvist eller uppehållsort föreligger är situationen vid den tidpunkt, då stämningen *delges* svaranden (15 §). Inträffar härefter förändring, t. ex. på grund av svarandens avflyttning, är denna således irrelevant för forumfrågan och processdomstolen fortfarande behörigt forum.

1 § gäller icke svarande, som har känt hemvist utom riket, således ej heller juridisk person, som är domicilierad (har sin styrelse eller förvaltningsorganisation) utom Sverige. Huruvida svarande av nu nämnt slag kan stämmas till svensk domstol beror på huruvida behörigt forum — enligt följande bestämmelser i detta kapitel eller annan lag — finns för tvisten.

För sådan svarande — eller, rättare sagt, för varje svarande, som *icke äger känt hemvist i Sverige*, likgiltigt vilket medborgarskap han innehar — har lagstiftaren i 3 och 4 §§ anvisat vissa *ersättningsfora* till ovannämnda allmänna forum att tillämpas i tvister av särskilt angivna slag.

Vad härefter angår den andra huvudkategorin av fora, *särskilda fora*, består den av två slags fora, fakultativa och exklusiva.

Fakultativt särskilt forum föreligger, då jämte det allmänna forum även ett särskilt forum anvisas. I dessa fall har känden *valrätt*; han kan anhängiggöra sin talan vid det allmänna forum eller det

särskilda forum alltefter eget önskemål. Särskilda fora av detta slag är de som upptagits i 5—8, 11, 13, 14 och 16 §§.

I andra — och fåtaligare — fall äger käranden däremot ingen valrätt. Det särskilda forum är här *exklusivt* eller ensamt behörigt, varför en talan blir att instämma till detta forum allenast. Härpå är de i 9 och 10 §§ samt, delvis, i 16 § omnämnda fora exempel; 16 § behandlar s. k. prorogationsavtal.

Om betydelsen av förändring i förhållande, som betingar domstolens behörighet (15 §), har redan talats.

Efter bestämmelserna om olika slag av fora följer i 17—19 §§ föreskrifter om domstolens ställning till forumreglernas iakttagande. Av dem är särskilt att observera 18 §, som innehåller den för svenskt processförfarande fundamentala regeln, att *domstolen i princip icke skall självantaga att pröva sin behörighet* att uppta kärandens talan.

Brist i rättens behörighet utgör vad lagen kallar rättegångshinder, och rättegångshinder skall i allmänhet beaktas självantaga av domstolen (34:1). I 17 § uppräknas också vissa fall, i vilka rätten har att *ex officio* iaktta sin behörighet, dvs. iaktta forumreglernas rätta tillämpning. Sistnämnda föreskrift innefattar emellertid undantag från den huvudregel, som, enligt vad nyss påpekats, framgår av den närmast därefter följande paragrafen; jämlikt denna får domstol, vid vilken talan i första instans anhängiggörs, pröva sin behörighet, endast om svaranden gör *foruminvändning* eller invändning om att rätten saknar behörighet. Sådan invändning skall svaranden göra »i rätt tid», vilket — såsom framgår av 34: 2 — betyder, då svaranden första gången skall föra talan vid domstolen; avgörande tidpunkt är alltså inte den, då svaranden första gången faktiskt inställer sig vid rätten eller eljest för talan i målet.

Med behörighetsinvändning jämställer 18 § — såsom orsak för domstolen att ovillkorligen pröva forumfrågan — det förhållandet, att svaranden uteblivit från första inställelsen (42:10) eller, vid skriftlig förberedelse, underlåtit att inge svaromål (42:14).

19 § reglerar *fullföljdsinstansens* ställning till frågan om den lägre rättens behörighet. Huvudregeln är därvid, att fullföljdsinstansen *icke* får självantaga att pröva dylik fråga; från denna regel stadgar dock §: n, naturligt nog, några viktiga undantag.

Forumregler för *brottmål* ges i 19 kap. Utanför RB finns åtskilliga forumbestämmelser, avsedda för speciella slag av mål, så t. ex. i den familjerättsliga lagstiftningen.

1 §. Laga domstol i tvistemål i allmänhet är rätten i den ort, där svaranden har sitt hemvist.

Är svaranden mantalsskriven å ort inom riket, anses den orten som hans hemvist.

För bolag, förening eller annat samfund, stiftelse eller annan sådan inrättning gälle som hemvist den ort, där styrelsen har sitt säte eller, om säte för styrelsen ej är bestämt eller styrelse ej finnes, där förvaltningen föres. Lag samma vare i fråga om kommun eller annan sådan menighet.

Dödsbo sökes vid den rätt, där den döde skolat svara.

Den som icke äger känt hemvist vare sig inom eller utom riket sökes där han uppehåller sig. Är han svensk medborgare och uppehåller han sig utom riket eller är hans uppehållsort okänd, sökes han där han inom riket senast haft hemvist eller uppehållit sig.

2 §. Kronan sökes i tvistemål i allmänhet där den myndighet, som har att bevaka talan i målet, har sitt säte.

3 §. Den som icke äger känt hemvist inom riket må i tvist rörande betalningsskyldighet sökas där honom tillhörig egendom finnes. Rör tvisten lös egendom, må han sökas där egendomen finnes.

Fordran, som grundas å löpande skuldebrev eller annan handling, vars företeende utgör villkor för rätt att kräva betalning, anses finnas där handlingen är. Annan fordran anses finnas där gäldenären har sitt hemvist. Är pant ställd för fordringen, må denna anses finnas där panten är.

4 §. Har den som icke äger känt hemvist inom riket här ingått förbindelse eller eljest ådragit sig gäld, må han i tvist därom sökas där förbindelsen ingicks eller gälden uppkom.

5 §. Den som idkar jordbruk, gruv- eller fabriksdrift, hantverk, handel eller annan dylik rörelse med fast driftställe må i tvist, som uppkommit omedelbart på grund av den rörelsen, sökas där driftstället är.

6 §. Har någon ingått förbindelse eller eljest ådragit sig gäld å ort, där han mera varaktigt uppehåller sig, må han, medan han befinner sig å orten, för sådan förbindelse eller gäld sökas där. Lag samma vare i fråga om gäld, som någon vid tillfällig vistelse å annan ort, ådragit sig för kost, bostad eller dylikt.

7 §. Tvist på grund av förmyndares eller god mans förvaltning må väckas vid den rätt, där förmynderskapet eller godmanskapet är eller senast varit inskrivet, eller ock vid rätten i den ort, där förvaltningen förts.

Har någon eljest haft annans egendom till förvaltning, må tvist på grund av förvaltningen väckas vid rätten i den ort, där förvaltningen förts.

8 §. Talan i anledning av skadegörande handling må väckas vid rät-

ten i den ort, där handlingen företogs eller skadan uppkom. Företogs handlingen eller uppkom skadan å orter under skilda domstolar, må talan väckas vid envar av dem.

9 §. Tvist om arv eller testamente eller om bodelning mellan arvingar och efterlevande make skall upptagas av den rätt, där den döde skolat svara i tvistemål i allmänhet.

Tvist om bodelning mellan makar i anledning av boskillnad, äktenskaps återgång, hemskillnad eller äktenskapsskillnad skall upptagas av den rätt, där mannen skall svara i tvistemål i allmänhet, eller, om mannen ej är skyldig att i sådant mål svara vid svensk domstol, där hustrun svarar i sådant mål.

Finnes i mål, som avses i denna paragraf, ej behörig domstol enligt vad nu är sagt, upptages målet av Stockholms rådhusrätt.

10 §. Tvist om äganderätt eller nyttjanderätt till fast egendom, om rätt till servitut eller annan särskild rätt till egendomen eller om besittning av egendomen skall upptagas av rätten i den ort, där fastigheten är. Lag samma vare, om tvisten rör skyldighet för ägare eller innehavare av egendomen att fullgöra något, som åligger honom i denna egenskap, eller, då nyttjanderätt eller annan särskild rätt till egendomen upplåtits, fråga är om arrende, hyra, hävd, byggnads underhåll, nybyggnad eller annat dylikt.

Ligger fastigheten under flera domstolar eller gäller tvisten flera fastigheter under skilda domstolar, skall tvisten upptagas av den rätt, under vilken huvuddelen ligger.

11 §. Vid domstol, som sägs i 10 §, må ock väckas:

1. tvist om köpeskillning för fast egendom eller annat dylikt anspråk på grund av överlåtelse av äganderätt till egendomen;

2. talan mot ägare av fast egendom om skyldighet att personligen svara för gäld, för vilken egendomen utgör pant, om betalning samtidigt sökes ur egendomen;

3. tvist om skada eller annat intrång å fast egendom;

4. talan om ersättning för arbete, som utförts å fast egendom; eller

5. talan om ersättning för det någon brustit åt hemul angående fast egendom.

12 §. Som fast egendom anses vid tillämpning av detta kapitel även byggnad å annans grund samt gruva och för gruvdrift avsedd byggnad eller anläggning.

13 §. Tvist angående ombudsarvode, fördelning av rättegångskostnad mellan flera ersättningsskyldiga eller annat dylikt anspråk på grund av rättegång må väckas vid den rätt, som först dömt i målet.

14 §. Käromål mot flera svarande må väckas vid den rätt, där någon av dem enligt vad förut i detta kapitel är stadgat har att svara, om det sker samtidigt och käromålen stödja sig på väsentligen samma grund.

Är saken sådan, att endast en dom kan givas mot alla, som hava del i saken, må talan ock väckas vid den rätt, där någon av dem har att svara.

Genkärsmål upptages av den rätt, som upptagit huvudkärömmålet.

Talan, som avses i 14 kap. 4 eller 5 §, upptages av den rätt, som upptagit huvudmålet.

15 §. Har, sedan stämning delgivits svaranden, ändring inträtt i förhållande, som betingat domstolens behörighet, vare den utan verkan.

16 §. Har skriftligt avtal slutits därom, att uppkommen tvist eller framtida tvist, härflytande ur angivet rättsförhållande, må väckas vid viss domstol eller att för tvisten viss domstol ensam skall vara behörig, lände det till efterrättelse, om ej annat är stadgat.

17 §. Ej vare på grund av vad i detta kapitel stadgas rätten behörig att upptaga:

1. tvist, som skall upptagas av annan myndighet än domstol eller av särskild domstol eller enligt lag eller författning skall omedelbart prövas av skiljemän;

2. tvist, som skall väckas vid viss domstol, om denna enligt lag eller författning är ensam behörig att upptaga sådan tvist;

3. tvist, som enligt lag må upptagas allenast av rådhusrätt eller i dess ställe viss häradsrätt, om tvisten väckes vid annan domstol;

4. tvist, som avses i 9 eller 10 § eller eljest enligt lag skall upptagas av domstol, som där sägs, om tvisten väckes vid annan domstol;

5. äktenskapsmål;

6. tvist, som angår utmätt lös egendom eller giltigheten av lösöre köps-avhandling och för vilken behörig domstol är särskilt stadgad; eller

7. tvist, som är av beskaffenhet att kunna utan stämning upptagas av domstol.

Ej heller må på grund av vad i detta kapitel stadgas talan väckas vid domstol av annan ordning än den som för tvistens upptagande är i lag föreskriven; vad nu sagts gälle dock ej tvist, som avses i 13 §.

Yrkande om kvittning för fordran må icke upptagas av domstol, som enligt första stycket ej ägt upptaga tvist angående samma fordran.

18 §. Är rätten av annan grund än i 17 § sägs obehörig att upptaga tvist, som där väckes, skall tvisten dock anses väckt vid rätt domstol, om ej svaranden i rätt tid gjort invändning om domstolens behörighet eller uteblivit från första inställelsen eller, då förberedelsen är skriftlig, underlåtit att inkomma med svaromål. Har svaranden uteblivit eller underlåtit att inkomma med svaromål, skall kändens uppgift om de omständigheter, som betinga domstolens behörighet, tagas för god, om svaranden erhållit del därav och anledning ej förekommer, att den är oriktig.

19 §. Har lägre rätt upptagit tvist, må fråga om rättens behörighet ej

upptagas av högre rätt, med mindre frågan dit fullföljes eller där väckes av part, som är berättigad därtill, eller ock tvisten är sådan, att den skall upptagas av annan myndighet än domstol eller av särskild domstol eller omedelbart av högre rätt eller enligt lag eller författning skall omedelbart prövas av skiljemän.

20 §. Meddelas i högre rätt beslut, varigenom lägre rätt förklaras icke vara behörig att upptaga mål, som där väckts, äge den högre rätten på yrkande av part hänvisa målet till lägre rätt, som finnes behörig.

Hava skilda domstolar genom beslut, som vunnit laga kraft, funnits obehöriga, äge högsta domstolen, om någon av dem finnes behörig, på ansökan av part hänvisa målet till den domstol, av vilken målet bort upptagas.

21 §. Hava i lag eller författning givits avvikande bestämmelser om laga domstol, vare de gällande.

11 Kap. Om part och ställföreträdare

Med uttrycket *partsbehörighet* åsyftar man en fysisk eller juridisk persons förmåga att vara part i rättegång, med *processbehörighet* hans förmåga att självständigt, utan medverkan av representant, föra talan i rättegång.

Dessa begrepp — som är av grundläggande betydelse för hela den judiciella processrätten — är, jämte annat, föremål för lagstiftarens uppmärksamhet i förevarande kapitel. Med dem berörs dock icke frågan, vem som i en viss rättegång är rätt part — rätt kärande eller rätt svarande — med hänsyn till det tvisteföremål processen angår. Vem som på detta sätt är *saklegitimerad*, såsom man brukar säga, bestäms i annan ordning. Här skall blott påpekas, att ställning av part som regel tillkommer endast den som är rättssubjekt i det påstådda mellanhavandet mellan kontrahenterna.

Förmågan att vara part sammanfaller med förmågan att vara bärare av rättigheter och skyldigheter eller m. a. o. med den civilrättsliga rättssubjektiviteten. Varje fysisk person kan vara rättssubjekt — även det nyfödda barnet — och följaktligen även part i rättegång, alltså *partsbehörig*. Det sista utsägs i 1 §.

I §: n regleras vidare *fysiska personers processbehörighet*. Därvid utgår lagstiftaren från att behörigheten att självständigt föra talan i rättegång bör sammanfalla med partens rättsliga handlingsförmåga. Den rättsliga handlingsförmåga som enligt civilrättens regler tilläggas fysiska personer — dvs. dessas behörighet att genom egna handlingar förvärva rättigheter och ikläda sig skyldigheter — är icke oinskränkt.

Den sammanfaller icke med dessa personers rättssubjektivitet och tillkommer följaktligen ej heller var och en medborgare. Den som kan vara bärare av rättigheter och skyldigheter är nämligen icke alltid behörig att genom egna handlingar förfoga över dem.

Liksom ett rättssubjekts rättsliga handlingsförmåga kan vara begränsad eller utesluten, kan en part på motsvarande sätt sakna, delvis eller helt, behörighet att självständigt föra talan. §: ns reglering innebär därför, i huvudsak, att, när tvisteföremålet är sådant, att parten ej äger utanför rättegång råda över detsamma genom egna rättshandlingar såsom avtal m.m., parten ej heller är behörig att självständigt föra talan därom i rättegång. Är däremot en persons rättsliga handlingsförmåga obeskuren, är också hans processbehörighet utan inskränkning.

Är part processobehörig, skall hans talan föras av den som är hans *ställföreträdare* (1 §). Därmed avses hans legale ställföreträdare, alltså sådan ställföreträdare som grundar sin behörighet på *annat faktum än den representerades viljeförklaring*, t. ex. på stadgande i lag, myndighets förordnande eller ställningen såsom organ för en juridisk person. Bestämmelserna härom tillhör ej processrätten utan, huvudsakligen, privaträtten.

I ett mål om faderskap till barn u. ä. är — för att nämna ett exempel — det lilla barnet, trots den ringa åldern, part, men dess talan måste, då barnet enligt sakens natur saknar processbehörighet, föras av dess ställföreträdare, dvs. (vanligen) av modern. Det är alltså terminologiskt felaktigt, såsom ibland förekommer, att beteckna modern såsom part, såsom kärande för sitt underåriga barn — barnet är, som sagt, kärande. Och ett aktiebolag — för att nämna en juridisk person — måste tydligen också låta sig representeras av något organ såsom ställföreträdare för att kunna få sin talan utförd i rättegång.

Att *juridisk person* kan vara *part* framgår nämligen av 2 §. Förutsättningarna för att en juridisk person skall anses partsbehörig bestäms emellertid av privaträtten och den offentliga rätten. Att en juridisk person tilläggs rättssubjektivitet uttrycks på juristprosa ofta så, att den ifrågavarande juridiska personen förklaras vara kompetent att förvärva rättigheter och ikläda sig skyldigheter.

När en juridisk person är part, har den, som nyss sagts, att anlita en *ställföreträdare* (2 §); enligt sakens natur är den juridiska personen i sig *processobehörig*. Vem som är dess ställföreträdare bestäms

av de regler vilka för varje särskilt fall gäller beträffande det ifrågasvarande slaget av association eller särskilt bildat rättssubjekt.

Ställföreträdare för fysisk eller juridisk person måste i sin tur äga allmän processbehörighet. Hans processuella behörighet sammanfaller i regel med partens egen, därest denne kunnat själv föra talan, och ställföreträdaren äger alltså i princip företa alla för parten erforderliga åtgärder i rättegången, liksom han är underkastad motsvarande processuella förpliktelser.

Part, resp. parts ställföreträdare, äger principiellt alltid att själv utföra sin talan; advokattvång saknas alltså i svensk rätt. Emellertid äger part alltid rätt att låta sin talan utföras av ett ombud (se 12 kap.). Parts *personliga närvaro* i rättegången är dock ofta av värde. Parten är naturligen vanligtvis den som bäst känner till de faktiska omständigheter, som är relevanta i målet, varför hans muntliga upplysningar kan finnas högeligen påkallade. Lagstiftaren utgår f. ö. från — när det gäller tvistemål — en sanningsplikt för part, då han i 43: 6 ålägger part en allmän skyldighet att sanningsenligt bl. a. uttala sig om de av motparten anförda omständigheterna och svara på frågor.

I 5 § anger lagstiftaren förutsättningarna för parts skyldighet att personligen infinna sig i rättegången. Part är, noga taget, skyldig här till, blott då han *delgivits* kallelse att iaktta personlig inställelse; det räcker alltså inte, att rätten (jämlikt 5 § sista stycket) utfärdat dylik kallelse. Vad som avhandlas i denna § är alltså rätteligen de förutsättningar, under vilka domstolen har att *utfärda kallelse till personlig inställelse* å part i tvistemålsrättegång.

Som synes skiljer lagen mellan *dels* olika slags *förhandlingar och dels* olika slags *instanser* (= olika stadier av rättegångens förlopp); inställetsvånget görs mer eller mindre omfattande med hänsyn till dessa faktorer. Att behovet av personlig inställelse anses större vid huvudförhandlingen än vid förberedelsen (eller vid »annan förhandling», som också särskilt nämns i lagtexten) beror på att förberedelsen väsentligen har till syfte att klarlägga det tvistiga förhållandet mellan parterna — något som lätteligen kan utföras även av parts ombud — medan huvudförhandlingen tjänar till omedelbar grundval för målets prövning och avgörande. Därjämte medför varje uppskov med huvudförhandlingen betydande olägenheter, vilket icke är fallet med avbrott på förberedelsestadiet. Att inställelsekravet mildrats ifråga om huvudförhandlingen i HD har samband bl. a. med det för-

hållandet, att processen i högsta instans i högre grad angår rättsfrågor med övervägande juridisk-teknisk argumentation än rena bevisfrågor.

Under uttrycket »annan förhandling» ingår exempelvis upptagande av bevis utom huvudförhandling.

Motsvarande bestämmelser för brottmålsrättegången ges ifråga om den misstänkte i 21: 2.

1 §. Envar kan vara part i rättegång.

Råder ej parten över det, varom tvistas, eller rör tvisten rättshandling, som han ej själv äger ingå, föres talan av den som är partens ställföreträdare. Om talan på grund av skadegörande handling äge vad i 20 kap. 14 § och 21 kap. 1 § första stycket stadgas motsvarande tillämpning.

2 §. Bolag, förening eller annat samfund, stiftelse eller annan sådan inrättning, som kan förvärva rättigheter och ikläda sig skyldigheter, kan vara part i rättegång. Lag samma vare i fråga om kronan samt kommun eller annan sådan menighet.

För part, som nu sagts, föres talan av den som är partens ställföreträdare.

3 §. Utlänning, som enligt lagen i sitt hemland är oförmögen att föra sin talan, äge dock föra talan här i riket, om han enligt svensk lag är behörig därtill.

4 §. Bevis, att den som i rättegång uppgives vara part eller vill föra talan som part eller ställföreträdare för part är behörig, erfordras ej, med mindre rätten finner bevis böra företes.

5 §. Part skall vid huvudförhandling i underrätt eller hovrätt infinna sig personligen, om hans närvaro ej kan antagas sakna betydelse för utredningen. Vid huvudförhandling i högsta domstolen vare part skyldig att infinna sig personligen, om hans närvaro finnes erforderlig för utredningen. I underrätt skall part ock infinna sig personligen vid muntlig förberedelse, om det kan antagas, att förberedelsen därigenom främjas. Vid annan förhandling än nu nämnts vare part skyldig att infinna sig personligen, om det finnes erforderligt.

Vad nu sagts om parts skyldighet att infinna sig personligen gälle ock parts ställföreträdare. Äro flera ställföreträdare, äge rätten bestämma, vilken eller vilka skola infinna sig. Äger part ej själv föra sin talan, vare han dock skyldig att infinna sig personligen, om hans närvaro finnes erforderlig för utredningen.

Är part eller ställföreträdare skyldig att infinna sig personligen, meddele rätten förordnande därom.

Ställföreträdaren utgör i princip, vilket framgår av vad som sagts under 11 kap., ett organ eller en representant för processobehörig fysisk eller juridisk person. *Rättegångsombudet* — varom förevarande kapitel handlar — företräder däremot ett processbehörigt subjekt; självfallet kan rättegångsombud därvid representera en processobehörigs, exempelvis en juridisk persons, (processbehörige) ställföreträdare.

Parts talan kan enligt RB alltid föras genom ombud (1 §). Någon allmän skyldighet för part att låta sig representeras av ombud föreskrivs icke. *Advokattvång* förekommer alltså icke i vårt land. Ej heller föreligger något *advokatmonopol* (eller juristmonopol överhuvud), såsom fallet är i åtskilliga främmande länder; som rättegångsombud kan i princip envar hederlig och förständig medborgare brukas (jfr 2 §). En annan sak är, att svårigheterna att agera i rättegång regelmässigt är så betydande, att de facto endast skolad jurist kan komma ifråga.

Att nämndeman ej får uppträda som ombud vid egen domstol i rättegångsmål — men väl i s. k. domstolsärenden — framgår av 3 §.

Ombudets behörighet att representera parten grundar sig på den — skriftliga eller muntliga — *fullmakt*, som givits honom av denne (8 §). Fullmakt skall alltid innehålla *ombudets namn*, och innehavarfullmakter godtas icke (12 §). Muntlig fullmakt skall meddelas inför den domstol, där rättegången förs, och gäller blott det ifrågavarande målet (12 §). Skriftlig fullmakt skall företes i *original*, då ombudet första gången för talan »vid rätten» i målet (9 §); fullmakten skall alltså uppvisas i huvudskrift i *varje instans*, där ombudet för partens talan. Såvitt angår högre rätt är dock denna föreskrift uppfylld, om originalfullmakt, som inkluderar behörighet att föra partens talan även i överrätt, ligger innesluten i den lägre rättens akt (= samling av processuella dokument, vilka ingivits till och upprättats hos domstolen i anledning av rättegången, 6:10) vilken akt på grund av den förda fullföljdstalan sänds över till överrätten. Original-kravet ligger i sakens natur och gäller förty alla slags fullmakter på juridikens område; »en avskrift av en fullmakt är det värdelösaste papper som finns i universum» — som civilrättsläraren professor Hjalmar Karlgren på sin tid expressivt uttryckte sig.

Skulle ombudet inte kunna förete fullmakten i rätt tid — han har

kanske glömt att ta den med sig — och är det ej fråga om de för somliga fall grundläggande överklagandeåtgärderna vadeanmälan eller missnöjesanmälan, skall rätten ge honom *anstånd* (»skäligt rådrum» enligt 32:1) att styrka behörigheten. Utan hinder härav kan likväl målet handläggas i viss utsträckning (9 §).

Fullmakt skall avse antingen visst mål eller också rättegång i allmänhet (»blankofullmakt»). Har intet annat angivits i fullmakten, medför den behörighet för ombudet att föra partens talan i alla instanser (12 §). *In dubio äger alltså ombudet rätt att fullfölja talan i överrätt.*

Ombudets behörighet att utföra processuella handlingar är vittomfattande; 14 § redogör ingående härför. Sålunda äger han bl. a. motta delgivning av stämning — men självfallet aldrig av föreläggande för parten att infinna sig personligen, vilket slags föreläggande alltid måste delges parten själv. I den av lagen angivna behörigheten kan part göra vissa *inskränkningar*. Lagstiftaren är emellertid här — främst av hänsyn till motparten — restriktiv och godtar blott sådana begränsningar som sägs i 15 §. Vill huvudmannen beta ombudet möjligheten att fullfölja talan till högre rätt (inklusive fullfölja anmäld vadetalan i tvistemål), får detta ske genom att han utfärdar fullmakt enligt 12 § »allenast för viss domstol» (ev. »särskilt rättegångstillfälle»); i dylikt fall är ombudet dock alltid bibehållen vid rätten att avge missnöjesanmälan eller vadeanmälan (14 § jfrd med 15 §).

Att ombud finns i målet hindrar icke, att part kan jämlikt 11: 5 vara skyldig att i vissa fall infinna sig personligen vid förhandling.

Fullmakt kan *återkallas* när som helst (18 §); en utfästelse av part att icke återkalla given fullmakt är alltså utan betydelse i processuellt avseende.

Den som innehar allmän fullmakt av sådant innehåll som sägs i 23 § — s. k. disponentfullmakt — skall behandlas enligt reglerna för ställföreträdare (23 §).

I 22 § talas om *rättegångsbiträde* som en särskild representant för part. Av §:n framgår såsom förutsättning för bitrådets processuella aktioner, att parten själv är närvarande. Bitrådet äger alltså inte någon behörighet att i partens frånvaro handla på dennes vägnar och intar förty — i motsats till ombudet — *icke någon självständig ställning* i förhållande till parten. Att åtgärd, som bitrådet företar i partens närvaro, dock skall, vid partens tystnad, anses godkänd av den-

ne, utsägs i lagtexten. För rättegångsbiträde gäller samma kompetensvillkor — se 2—5 §§ — som för rättegångsombud. Lämnar parten inför domstolen biträdet muntlig fullmakt att föra hans talan, övergår biträdet emellertid till att vara ombud och de för ombud gällande reglerna blir då tillämpliga.

Bestämmelserna i förevarande kapitel avser närmast tvistemål. Att de kan bli tillämpliga även i brottmål framgår emellertid av uttryckliga föreskrifter i 20:14, 21: 2 och 21: 3.

1 §. Parts talan må föras genom ombud.

Om skyldighet för part att infinna sig personligen stadgas i 11 kap. 5 §.

2 §. Såsom ombud må ej brukas annan än den som rätten med hänsyn till redbarhet, insikter och tidigare verksamhet finner lämplig att vara ombud i målet.

Ombud skall vara svensk medborgare med hemvist inom riket; dock må även annan brukas såsom ombud, om rätten med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter finner det lämpligen kunna ske.

Ej må den vara ombud, som är omyndig eller i konkursstillstånd.

3 §. Lagfaren domare i eller rättsbildad befattningshavare vid allmän domstol eller allmän åklagare eller utmättningsman må ej vara ombud, med mindre Konungen för visst mål giver lov därtill. Vad nu sagts skall dock ej avse den som, under tjänstledighet, i utbildningssyfte tjänstgör såsom biträde åt advokat.

Ej må nämndeman vid den domstol han tillhör föra annans talan.

4 §. Står någon till domare, som vid målets behandling är ledamot av rätten, i sådant förhållande, som avses i 4 kap. 12 §, må han ej brukas som ombud i målet. Ej heller må någon brukas som ombud, om han tagit befattning med saken som domare eller befattningshavare vid domstol eller som ombud för motparten.

5 §. Visar ombud oredlighet, oskicklighet eller oförstånd eller finnes han eljest olämplig, skall rätten avvisa honom som ombud i målet; rätten äge ock, om skäl äro därtill, förklara honom obehörig antingen för viss tid eller tills vidare att brukas som ombud vid den rätten.

6 §. Avvisas ombud, skall rätten, om ej parten är tillstades och själv vill föra sin talan, förelägga parten att för sig ställa ombud, som kan godkännas. Underlåter parten det och infinner han sig ej personligen, skall han anses som utebliven.

Är ombud, som avvisas, advokat, skall anmälan om avvisandet göras hos advokatsamfundets styrelse.

7 §. Gör någon, som ej må vara ombud, i rättegång gällande å honom

överlätet anspråk och finnes sannolikt, att överlåtelsen skett, för att han skall kunna föra talan i målet, skall rätten förelägga honom att för sig ställa ombud. Underlåter han det, skall han anses som utebliven.

8 §. Vill part föra talan genom ombud, skall han giva ombudet fullmakt muntligen inför rätten eller ock skriftligen. Skriftlig fullmakt skall vara egenhändigt undertecknad av parten.

9 §. Skriftlig fullmakt skall företes i huvudskrift, när ombudet första gången vid rätten för talan i målet.

Är, då fullmakt skall företes, sådan icke tillgänglig, skall rätten giva ombudet tid att förete den; vad nu sagts gälle ej i fråga om vade- eller missnöjesanmälan. Finnes uppskov olägligt, må rätten fortsätta med handläggningen av målet, dock utan att däri meddela dom eller slutligt beslut. Utfärdas fullmakt, skall behörigheten anses innefatta vad ombudet tidigare åtgjort i rättegången.

Finner rätten ovisst, huruvida parts underskrift å fullmakt är riktig, må rätten medgiva anstånd för ovisshetens undanröjande.

Skriftlig fullmakt skall i huvudskrift eller styrkt avskrift bifogas akten.

10 §. Har innehållet i skriftlig fullmakt överbringats genom telegraf eller telefon enligt vad därom är föreskrivet, vare uppteckning därav gällande som fullmakt; fullmakten skall dock, om rätten finner det erforderligt, företes i huvudskrift för rätten vid påföljd att uppteckningen eljest anses ogill som fullmakt.

Närmare föreskrifter om överbringande av fullmakt genom telegraf eller telefon givas av Konungen.

11 §. Såsom fullmakt för kronan eller kommun eller annan sådan menighet eller allmän inrättning gälle i behörig ordning utfärdat förordnande eller utdrag av protokoll över beslut, varigenom ombud förordnats. För bolag, förening eller annat samfund, stiftelse eller annan sådan inrättning må styrkt utdrag av protokoll över sådant beslut gälla som fullmakt.

12 §. Fullmakt skall innehålla ombudets namn. Ej må fullmakt ställas till innehavaren.

Fullmakt skall avse visst mål eller rättegång i allmänhet. Vill part meddela fullmakt allenast för viss domstol eller särskilt rättegångstillfälle, skall det angivas i fullmakten. Muntlig fullmakt gälle allenast i det mål, vari den givits.

13 §. Ombud må ej sätta annan i sitt ställe, med mindre parten givit lov därtill.

Äger ombud sätta annan i sitt ställe, må även den, som av ombudet bemyndigats, överlåta åt annan att föra partens talan, om ombudet givit lov därtill.

14 §. Fullmakt medför behörighet för ombudet att å partens vägnar angående saken

1. väcka talan samt påkalla åtgärd, även om åtgärden ankommer å annan myndighet än rätten;

2. mottaga delgivning av inlagor och andra handlingar, dock ej föreläggande för parten att infinna sig personligen;

3. företaga alla handlingar för utförande av partens talan samt avgiva svaromål å alla mot parten framställda yrkanden;

4. avstå från yrkande, som framställts av parten, och medgiva motpartens yrkande;

5. ingå förlikning;

6. söka verkställighet av rättens dom; samt

7. uppbära parten tillerkänd ersättning för rättegångskostnad.

Ej må på grund av fullmakt, som avser rättegång i allmänhet, ombudet väcka talan eller mottaga stämning angående sak, varom förlikning ej är tillåten.

Avser fullmakt allenast viss domstol, äge ombudet vid den domstolen samma behörighet, som sägs i första stycket; ombudet äge ock anmäla missnöje eller vad mot beslut eller dom, som meddelas av domstolen.

Gäller fullmakt allenast särskilt rättegångstillfälle, äge ombudet vid det rättegångstillfället samma behörighet, som sägs i första stycket 2—5; ombudet äge ock anmäla missnöje eller vad mot beslut eller dom, som då meddelas.

15 §. I ombuds behörighet enligt 14 § må inskränkning ske, allenast såvitt angår ombudets rätt att väcka talan, att mottaga delgivning av stämning, att ingå förlikning, att söka verkställighet av rättens dom eller att uppbära parten tillerkänd ersättning för rättegångskostnad; har annan inskränkning skett, vare den utan verkan.

Har inskränkning, som är tillåten, icke skett i fullmakten, vare den ej gällande mot rätten och motparten, innan den bragts till deras kännedom muntligen inför rätten eller ock skriftligen.

16 §. Är rättegångsfullmakt ej så avfattad som sägs i 12 §, skall rätten förelägga parten att avhjälpa felet. Avhjälpes ej felet, må fullmakten icke gälla.

17 §. Rättegångshandling, som ombud i partens närvaro företagit, vare utan verkan mot parten, om han genast gör gensaga däremot.

18 §. Fullmakt kan av parten när som helst återkallas.

Vill ombud avsäga sig partens talan, åligge honom att på grund av fullmakten bevaka partens rätt, till dess denne hunnit vidtaga åtgärd för utförande av sin talan.

Mot rätten och motparten vare återkallelse eller avsägelse ej gällande, innan den bragts till deras kännedom muntligen inför rätten eller ock skriftligen.

19 §. Dör parten eller förlorar han rådighet över det, varom tvistas,

upphör icke därmed fullmakten att gälla; rätten skall dock, när anledning förekommer därtill, om rättegången underrätta dödsboet eller partens ställföreträdare.

Har fullmakt givits av parts ställföreträdare och upphör sedan hans behörighet, vare fullmakten dock gällande.

20 §. Den som uppträder som ombud svarar för att han äger behörighet därtill och vare, om han ej förmår styrka, att han handlat efter fullmakt eller att rättegångshandling, som han företagit, blivit av parten godkänd eller ändock är gällande mot parten, skyldig att ersätta motparten eller annan den kostnad, som i rättegången uppstått genom att vad han företagit ej är bindande för parten. Om skyldighet att ersätta annan skada äge vad om fullmakt i allmänhet är stadgat motsvarande tillämpning.

21 §. Vad i detta kapitel stadgas om ombud, som äger föra parts talan, gälle i tillämpliga delar beträffande ombud för vidtagande av särskild åtgärd.

22 §. Part äge vid utförande av sin talan anlita biträde. Om rättegångsbiträde gälle vad i 2—5 §§ samt 6 § andra stycket stadgats. Rättegångshandling, som biträde i partens närvaro företagit, skall anses av parten godkänd, om han ej genast gör gensaga däremot.

23 §. Har någon allmän fullmakt att förvalta annans egendom eller eljest handhava annans angelägenheter och är han på grund därav tillika behörig att föra huvudmannens talan inför rätta, gälle om sådant ombud vad om ställföreträdare är stadgat.

24 §. Är i lag eller författning särskild föreskrift meddelad om behörighet att föra annans talan, vare den gällande.

13 Kap. Om föremål för talan och talans väckande

13 kap. är ett av RB:s kortaste men innehåller icke förty några av balkens mest innehållsrika och — delvis — mest svårtolkade bestämmelser. Varje § borde göras till föremål för särskild utläggning. Här kan dock endast bli tal om några kortare kommentarer på vissa särskilt centrala punkter.

Talan i tvistemål skall i princip väckas genom *stämning*, 4 §. Undantagsvis krävs dock icke stämning; så t. ex. vid vissa slags talan på familjerättens område (se bl. a. 15 kap. 15 § giftermålsbalken) eller, enligt andra stycket av ovannämnda §, vid s. k. ändring av talan. I §:n — som för brottmålsens del motsvaras av 45:1 — fastslås vidare den för hela processen grundläggande regeln, att *talan är att anse som väckt, då ansökan om stämning inkommit till domstolen.*

Till detta datum är många relevanta rättsverkningar, förutom den nyssnämnda, anknutna. Först och främst medför det inträffade, att målet nu skall handläggas, varför domstolen har att gå i författning om vederbörliga åtgärder härför.

En annan processuell följd framgår av 6 §; den väckta talan utgör, såsom *lis pendens* — som man med en från den gamla romerska rätten hämtad term brukar säga — rättegångshinder och omintetgör att samma fråga upptas till prövning mellan samma parter i annan rättegång (se om *lis pendens* i brottmål 45:1). Anhängiggörs talan nr 2, medan process nr 1 pågår, skall — om *lis pendens* föreligger — talan nr 2 *avvisas* just på grund av *lis pendens*. (Hade processen nr 1 hunnit avslutas genom dom, som tagit åt sig laga kraft, skulle talan nr 2 — under motsvarande förutsättningar — i stället ha avvisats på grund av s. k. *res iudicata*.) Av 34:1 framgår att domstolen självant skall iaktta *lis pendens*. Reglerna om *lis pendens* bör ej förväxlas med reglerna om *domens* s. k. *rättskraft* eller juridiska betydelse: en dom i ett visst mål kan i många avseenden ha juridisk betydelse för en annan rättegång utan att fördenskull det förra målet utgör *lis pendens* i förhållande till det senare.

Ytterligare processuella följder av att stämningsansökan inkommit och att talan alltså väckts är bl. a., att svaranden kan genstämman enligt 14: 3 och att intervention enligt 14: 9 kan bli möjlig.

Som exempel på civilrättsliga konsekvenser kan nämnas att även godtroende innehavare av egendom, som frånvinns honom, har att återbära avkastning, vilken uppburits från datum som nu sagts.

Från detta är att skilja dagen för stämningens delgivande med svaranden eller *stämningsdagen*. Jämväl detta datum är förenat med viktiga rättsföljder. Sålunda beräknas processuell ränta (enligt 9 kap. 10 § handelsbalken) därifrån, liksom ränta å skadeståndsanspråk på grund av brott (se härom 22 kap.) i praxis ges från den dag, då den tilltalade fick del av anspråket. Preskriptionsavbrott — såväl vid den allmänna fordringspreskriptionen som vid brottspreskription — sker bl. a. genom stämningsdelgivning. Att stämningsdagen är relevant för frågan, huruvida talan i tvistemål väckts vid rätt allmänt forum, har nämnts under 10 kap.

Väckt talan kan käranden ej *återkalla* saklöst. Har svaranden hunnit ingå i svaromål, dvs. svarat i själva saken, och är det fråga om ett dispositivt mål, har svaranden *rätt till dom*; på hans begäran skall målet trots återkallelsen prövas och dom alltså ges på det före-

bragta materialet. Är det fråga om ett indispositivt tvistemål, kan käranden icke, sedan dom i första instans meddelats, utan svarandens samtycke återkalla sitt käromål och omintetgöra den prövning som sålunda skett (5 §). (Se ang. tilltalads rätt till dom vid återkallelse av åtal 20: 9.)

Begreppet *talan* är av central betydelse för hela 13 kap. Hur skall då detta bestämmas?

I den juridiska teorin har begreppet gjorts till föremål för omfattande och ofta svårtillgängliga utläggningar av delvis omstritt innehåll. Här skall det blott omskrivas helt kort såsom ett yrkande, vilket framställs på grund av vissa påstådda fakta. Med detta resonemang har vi alltså att vid begreppet *talan* uppmärksamma två komponenter: *yrkandet* och *grunden* för yrkandet. *Yrkandet* kan i sin tur sägas innebära en partens till domstolen riktade begäran, att ett domslut av visst innehåll skall meddelas.

Yrkandet i tvistemålsrättegången går alltid ut på att rätten skall avkunna ett avgörande av visst specificerat innehåll; yrkandet kan sägas vara *konkret* — käranden yrkar t. ex., att svaranden skall förpliktas betala honom tvåtusen kronor eller att han, käranden, skall förklaras vara framför svaranden ägare till fastigheten Ängö nr 7 i Rukans socken. Härigenom skiljer sig yrkandet till sin innehållsmässiga karaktär från yrkandet i straffprocessen; yrkandet i brottmål är ett ansvarsyrkande, ett *abstrakt* yrkande, som innebär, icke en begäran om ett domslut av visst innehåll utan allenast att en viss gärning, som påstås vara brottslig, underställs domstolen för dess bedömande från straffrättslig synpunkt.

En *ändring av talan* kommer följaktligen att bestå i en förändring utav de nyssnämnda komponenterna, alltså i en ändring av yrkandet eller i en ändring av grunden (eller i en kombination härav).

Innan vi går in på sistnämnda mycket besvärliga problemkomplex, som innefattar några av RB:s mest omdiskuterade rättsfigurer, skall emellertid några ord sägas om olika slag av *talan*.

Av 1 och 2 §§ framgår att RB laborerar med tvenne dylika, *fullgörelsetalan* resp. *fastställsetalan*.

Fullgörelsetalan, som naturligt nog är den i praktiken vanligast förekommande typen av tvistemålstalan, innebär, att käranden yrkar, att svaranden skall *fullgöra viss prestation*, iaktta viss aktivitet eller, eventuellt, passivitet. Ett enkelt exempel är yrkandet, att sva-

randen skall förpliktas betala visst penningbelopp till käranden, exempelvis för en levererad vara, för en utförd arbetsprestation eller såsom ersättning för liden skada. Käranden säger sig alltså ha ett anspråk mot svaranden på en handling — på ett positivt handlande, ett underlåtande eller ett tålande — och han vill få svaranden ålagd att utföra denna handling. Nämnade omständigheter är i princip tillräckliga för att käranden skall äga anhängiggöra en fullgörelsetalan mot sin motpart.

Frågan är emellertid, om den önskade prestationen måste vara förfallen till fullgörelse för att käranden skall kunna framställa anspråk på densamma genom att väcka talan. Lagen utgår från den viktiga huvudregeln, att *prestationen måste vara förfallen till fullgörelse* — exempelvis förfallodagen för den omstämda fordringen ha inträtt — *åtminstone innan målet avgörs i första instans*, dvs. senast då rätten (första instans) meddelar dom i målet. Att prestationen är förfallen vid denna tidpunkt, är en processförutsättning, vilken enligt 34:1 skall självant beaktas av domstolen. Alltså behöver förfallotiden för exempelvis ett betalningsanspråk icke ha inträtt redan vid tiden för stämningsansökans ingivande till rätten. (I lagsökningsprocessen är man däremot strängare och kräver, att förfallotiden inträtt redan då lagsökningsansökan inges till rätten.)

Den nämnda huvudregeln framgår motsättningsvis av 1 §, vari uppräknas fem konkreta fall, där, *undantagsvis*, en fullgörelsetalan får upptas till domstolsprövning, fastän förfallotiden för den omstämda prestationen inträder *senare* än nyss sagts, dvs. efter tidpunkten för domen i målet. I dessa undantagsfall — förestavade av det särskilt beaktansvärda intresse att få dylik talan prövad som käranden ansetts äga — kan alltså denne utverka en fullgörelsedom, vilken kan läggas till grund för verkställighet i exekutiv väg, fastän prestationen ifråga ej är förfallen till fullgörelse vid tiden för domen.

Mot *fastställsetalan* (2 §) intar lagstiftaren en mer restriktiv hållning. Det kan icke tillåtas, att någon person när som helst instämmer en annan för att genom domstolsuttalande få fastställt, blott huruvida visst rättsligt mellanhavande mellan vederbörande existerar eller icke. Huvudregeln är därför, att yrkande om fastställsetalan *icke* skall tas upp till prövning. Emellertid kan särskilda förhållanden göra det motiverat, att sådan talan tillåts. En dylik omständighet är enligt lagstiftaren, primärt, att saken ifråga avser ett »*rättsförhållande*». Således kan en abstrakt lagtolkningsfråga icke tas upp till

prövning i denna ordning; fastställsetalan skall i stället angå ett konkret förhållande mellan tvenne kontrahenter. Ej heller kan på detta sätt prövas frågan, huruvida viss faktisk omständighet existerar eller inte. Man kan icke, för att exemplifiera det sistnämnda, föra fastställsetalan om att Knislund fällt en fura på Knaslunds mark eller om att ett visst skuldebrev är äkta medan ett annat är förfalskat. En annan sak är, att en dom, vari uttalas att ett dokument är äkta, innebär att dokumentet *skall behandlas* såsom äkta. Fastställsetalan skall m. a. o. gå ut på att erhålla en bestämmelse om parternas relationer.

Under nyss angiven förutsättning medges fastställsetalan i två olika typsituationer (från 2 § sista stycket bortses), *dels* där oviss-
het råder om rättsförhållandet och denna ovisshet länder käranden till förfång *och dels* där prövningen av en instämd talan avhänger av frågan, huruvida visst rättsförhållande, som är stridigt mellan parterna, består eller ej, s. k. prejudicerande rättsförhållande.

Emellertid förekommer talan (och domar), som icke låter sig passas in under nu nämnda två kategorier; en talan på äktenskaps-skillnad eller en talan om ogiltigförklaring av ett bolagsstämmobeslut, exempelvis, innebär ju icke vare sig en begäran om fullgörelse eller en begäran om fastställelse rörande ett rättsligt förhållande. För dessa slag av talan brukar reserveras en särskild rubrik, vanligen *talan på rättsgestaltande dom*. Denna talan kan sägas gå ut på att i rättegångsväg skapa en ändring i parternas rättsliga läge. Om dylik talan ges inga bestämmelser i förevarande kapitel. Enligt allmänna rättsgrundsatser anses den emellertid vara tillåten blott i sådana särskilda fall, där lagstiftningen uttryckligen medger detta eller får antas utgå från att så är fallet.

Vad härefter gäller det intrikata spörsmålet om *ändring av väckt talan* (3 §) bör först noga observeras, att den talan som avses i 13 kap. alltid är *kärandens* talan. Väl kan svaranden också sägas föra en talan, då han svarar på käromålet, men vad svaranden sålunda har att anföra utgör, som sagt, icke någon talan enligt förevarande kapitel. Det är särskilt viktigt att ha detta i minne, då fråga uppkommer om ändring av talan; reglerna i 3 § avser alltså endast förändringar i eller korrektion utav *käromålet*. Skulle *svaranden* under processens gång anföra nya omständigheter, åberopa andra invändningar eller grunder än de av honom ursprungligen framställda, är

detta följaktligen ingen ändring av talan. För avgörandet utav frågan, huruvida sådana förändringar eller modifikationer skall kunna tillåtas ske, *har man ingen ledning av föreskrifterna i 13 kap. rörande ändring av talan* utan får söka information på annat håll (särskilt i 43:10 för underrättsprocessens del).

Taleändring sker, som ovan antytts, genom ändring av yrkandet eller ändring av grunden för yrkandet. Formellt märks, att taleändringen ej är formbunden (4 §).

1:o) Beträffande *ändring av yrkandet* eller yrkandets materiella innehåller *förbudet* RB i princip sådant slag av taleändring. Balken ger nämligen i 3 §:ns första punkt den betydelsefulla huvudregeln, att *talan, sedan den en gång blivit väckt* (genom stämningsansökans ingivande till rätten), *icke får ändras*. Detta förbud motiveras av hänsyn både till svaranden, som skall någorlunda säkert kunna veta vad motparten definitivt önskar av honom, och till domstolen, vars processuella ledning och arbete härigenom vinner nödig stadga. Koncentrationsprincipen gör sig m. a. o. här gällande.

Emellertid är förbudet icke absolut. Naturliga skäl föranleder vissa avsteg, och som synes av 3 § p. 1, 2 och 3 *tillåts ändring av talan*, som sker genom *ändring av yrkandet*, i tre fall. Det är här fråga om 1) dels yrkande med krav på *annan fullgörelse* än de ursprungligen fordrade, 2) dels tilläggsyrkande med begäran om *fastställelse* över ett prejudiciellt rättsförhållande — som avses i 2 § andra stycket — 3) och dels tilläggsyrkande, som antingen innefattar krav på *ränta eller annan biförpliktelse* i samband med huvudförpliktelsen eller också *stöder sig på väsentligen samma grund* som det ursprungliga yrkandet.

Möjligheterna att företa dylika ändringar är dock beskurna i skilda avseenden med hänsyn till tidpunkten för den ifrågasatta åtgärden. Ändring av yrkandet får såsom huvudprincip blott ske *i underrätt* (3 § andra stycket); ett motsatt tillvägagångssätt skulle strida mot den viktiga instansordningens princip. Och tilläggsyrkande enligt ovan kan *avvisas*, om det framställs först sedan huvudförhandlingen i målet påbörjats; om dess upptagande skulle leda till uppskov, bör avvisning ske. Endast ifråga om yrkande på *annan fullgörelse* — fallet 1) ovan — är rätten till ändring ovillkorlig.

När det nya yrkandet skall anses stöda sig på väsentligen samma grund som det ursprungliga är ofta synnerligen vanskligt att avgöra. Från lagmotiven kan återges det konkreta exemplet, att kåranden,

som för skadeståndstalan på grund av skadegörande handling, ursprungligen yrkat ersättning för sveda och värk samt läkarvård men under processens gång ändrar sin talan att omfatta även ersättning för förlorad arbetsförtjänst.

2:o) Vad härefter beträffar ändring av talan genom *ändring av grunden* skall först ges en terminologisk anmärkning.

I processrättsligt språkbruk skiljer man mellan omedelbart relevanta omständigheter (fakta) eller *rättsfakta*, å ena sidan, och, å andra medelbart relevanta omständigheter (fakta) eller *bevisfakta*. Med termen omedelbart relevant faktum uttrycker man, att omständigheten ifråga har betydelse genom någon *rättsföljd*, som enligt gällande rätt är anknuten till densamma; med termen medelbart relevant faktum menar man, att omständigheten ifråga har betydelse såsom *bevis* för en omständighet av det förstnämnda slaget. Den medelbart relevanta omständigheten har alltså betydelse i målet på grund av sitt bevisvärde. I — för att ge ett kort exempel — ett kravmål utgör alltså försträckningen (till vilken gällande civilrätt anknyter rättsföljden återbetalningsskyldighet) ett rättsfaktum, medan skuldebrevet, på vilket den aktuella försträckningen grundar sig, sägs vara ett bevisfaktum.

En taleändring genom ändring av grunden innebär därför, enligt det sagda, en ändring av påståendet om de omedelbart relevanta fakta (rättsfakta), varpå kändanden stöder sitt yrkande.

Två frågor uppställer sig här till besvarande:

a) Den första är analog med vad som anfördes beträffande taleändring genom ändring av yrkandet och lyder: *Är det tillåtet att ändra talan genom att åberopa en ny relevant omständighet?* Nej, svarar lagen; ty såsom ovan utretts utgår RB från den huvudregeln, att väckt talan icke får ändras. Undantag ges härifrån — som vi sett — då det gäller ändring genom ändring av yrkandet, men vid ändring genom ändring av grunden är *huvudregeln absolut*. Om en ny grund, ny relevant omständighet, medför, att kändandens talan enligt RB:s mening ändras, skall den alltså icke tas upp till prövning av rätten.

Emellertid förhåller det sig kanske så, att ett åberopande av en ny omständighet icke nödvändigtvis innebär en ändring utav den anförda grunden för käromålet? Även detta problem är alltså av relevans för spörsmålet om ändring av talan genom ändring av grunden, och vi måste således besvara en andra fråga:

b) *Medför åberopandet av en ny relevant omständighet alltid, att (grunden för) talan ändras?*

I detta viktiga ämne ger lagen tyvärr ett dunkelt, i själva verket nästan innehållslöst besked. Den säger nämligen endast — i 3 § sista stycket sista punkten — att det *icke* skall anses föreligga någon ändring av talan (noggrannare uttryckt: ändring av grunden för talan), om käranden åberopar ny omständighet till stöd för sin talan, *försåvitt som saken ej ändras därigenom*. Med saken — denna svårbestämbara term — menas här processföremålet eller det omtvistade rättsförhållandet. RB anlägger alltså det betraktelsesättet, att i vissa fall ändras den s. k. saken, då käranden åberopar ett nytt rättsfaktum till stöd för sin talan, medan den i andra fall däremot förblir oförändrad.

Den stora svårigheten ligger nu i att ange de kriterier, efter vilka man skall avgöra, huruvida åberopandet av ny relevant omständighet medför, att den s. k. saken ändras. Lagtexten innehåller, som synes, ingen upplysning i denna för civilprocessen fundamentala fråga. Och lagmotiven ger blott den knapphändiga anvisningen, att ändring föreligger, när den nya omständighetens åberopande, »såsom i allmänhet vid obligatoriska förpliktelser, ändrar *tvisteföremålets individualitet*», medan motsatsen är fallet, när omständigheten saknar inverkan på »*sakens individualitet*» (kursiv. gjorda här). För närmare uttolkning hänvisas man alltså till — svårpenetrerad — juridisk doktrin (som är omfattande) och domstolspraxis (som är ganska mager).

En korrektion av talan som består i att ny omständighet åberopas till stöd för denna, *utan att* saken därigenom ändras, är alltså en tillåten åtgärd; såsom varande en icke-ändring (lagen säger ju, att det här icke skall anses föreligga någon ändring) träffas den givetvis icke av RB:s initialförbud mot taleändring. För en dylik korrektion används ej sällan uttrycket *justering av talan*. Justering av talan betecknar alltså en form av förändring utav talan — ty att kärandens talan rent faktiskt förändrats är givet, eftersom en ny, tidigare ej åberopad omständighet tillagts käromålet — men denna är enligt RB att uppfatta som en icke-ändring. Fastän talan i realiteten förändrats, fingerar lagen, kan man säga, att den kvarstår som oförändrad.

I det särskilda fallet kan dock justering av talan förhindras, icke av bestämmelserna om taleändring men väl av vissa föreskrifter i

RB om *preklusion av processmaterial*. Koncentrationsprincipen har nämligen föranlett vissa bestämmelser, enligt vilka rätten kan vägra att bedöma nya omständigheter och bevis, som part anför (43: 10, 50: 25 och 55: 13). Frågan om dessa preklusionsbestämmelsers tillämplighet i det konkreta fallet uppkommer emellertid — som framgår av det sagda — först sedan man funnit, att åberopandet av den nya omständigheten icke görs om intet redan av förbudet mot taleändring i 13: 3, dvs. att det föreligger en (tillåten) justering och icke en (förbjuden) ändring.

I realiteten föreligger det naturligtvis även förändringar eller korrektion av talan, när kâranden *inskränker* sin talan. Härmed menas, att kâranden inskränker sitt yrkande, vilket innebär att han *kvantitativt minskar* detta; han sätter exempelvis ned sitt krav från 1 000 kronor till 800 kronor. Liksom beträffande s. k. justering fingerar lagen emellertid — i 3 § sista stycket — att inskränkningen *icke* skall anses innefatta (förbjuden) taleändring; den är, liksom justeringen, en icke-ändring.

Inskränkningen reducerar icke domens s. k. rättskraftsverkan; trots inskränkningen avser domen, i avseende å dess rättskraft, processföremålet utan någon inskränkning. Detta är noga att beakta av den kârande, som funderar på att inskränka sitt yrkande. Genom denna effekt skiljer sig inskränkningen från *återkallelsen* av käromål. Återkallelsen — varom ovan talats — innebär, att kâranden avstår från visst yrkande *i dess helhet* och medför, som framgår av 5 §, att, i princip, käromålet avskrivs. I princip kan alltså det återkallade yrkandet göras till föremål för käromål i en ny rättegång, vilket icke är fallet med den del av ett yrkande, som frånfallits genom en inskränkning.

Att *svaranden* i rättegången mot honom kan uppträda som kârande gentemot huvudkâranden framgår av 14 kap.; å sådant *genkärsmål* som svaranden såsom genkârande framställer blir givetvis reglerna om talan och taleändring i nu förevarande kapitel i motsvarande mån tillämpliga.

För straffprocessens del finns motsvarande bestämmelser om taleändring, dvs. om ändring (och justering) av åtal, i den viktiga 45:5.

1 §. Talan om åläggande för svaranden att fullgöra något må upptagas till prövning, ehuru tiden för fullgörelsen ej inträtt, då målet avgöres, om

1. fråga är om tid efter annan återkommande fullgörelser, som ej bero av redan lämnat eller framtida vederlag eller vilka på grund av redan lämnat vederlag utgå som pension eller livränta, och någon av dem är förfallen;

2. skyldigheten att fullgöra inträder, först då annan förpliktelse, varom talan väckts i målet, ej fullgöres;

3. fråga är om ränta, till dess betalning sker, å förfallen fordran eller om annan tilläggsförpliktelse, som följer av huvudförpliktelsen;

4. för kändanden är av vikt, att fullgörelse sker å rätt tid, samt särskild anledning förekommer, att svaranden kommer att undandraga sig sådan fullgörelse; eller

5. sådan talan i annat fall än nu sagts enligt lag må väckas.

2 §. Talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, må upptagas till prövning, om ovisshet råder om rättsförhållandet och denna lärer kändanden till förfång.

Beror sakens prövning av frågan, huruvida visst rättsförhållande, som är stridigt mellan parterna, består eller icke består, må ock talan om fastställelse därav upptagas.

Är i lag eljest stadgat, att fastställsetalan i visst fall må upptagas, vare det gällande.

3 §. Väckt talan må icke ändras. Kändanden äge dock

1. på grund av omständighet, som inträffat under rättegången eller först då blivit för honom känd, kräva annan fullgörelse än den, varom talan väckts;

2. yrka fastställelse enligt 2 § andra stycket; samt

3. kräva ränta eller annan tilläggsförpliktelse, som följer av huvudförpliktelsen, så ock eljest framställa nytt yrkande, såvitt det stöder sig på väsentligen samma grund.

Väckes yrkande, som avses i 2 eller 3, sedan målet företagits till huvudförhandling, och kan yrkandet ej utan olägenhet prövas i målet, må det avvisas. Ei må sådant yrkande väckas i högre rätt.

Såsom ändring av talan anses icke, att kändanden beträffande samma sak inskränker sin talan eller, utan att saken ändras, åberopar ny omständighet till stöd för sin talan.

4 §. Talan skall väckas genom stämning, om ej annat är stadgat.

Vill kändanden enligt 3 § ändra sin talan, må det ske muntligen inför rätten eller ock skriftligen. Svaranden skall erhålla del därav.

Talan skall anses väckt, då ansökan om stämning inkom till rätten, eller, om stämning ej erfordras, då talan framställdes inför rätten.

5 §. Återkallar kändanden sin talan, sedan svaranden ingått i svaromål, och är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, skall, om svaranden yrkar det, målet dock prövas.

Är saken ej sådan, som i första stycket sägs, och återkallar kändanden, sedan dom fallit, utan svarandens samtycke sin talan, vare återkallelsen utan verkan.

6 §. Ej må ny talan angående fråga, varom redan är rättegång mellan samma parter, upptagas till prövning.

7 §. Överlåter käranden det, varom tvistas, å annan, må denne utan ny stämning övertaga kärandens talan i målet sådan denna vid hans inträde i rättegången är; om överlåtarens skyldighet att svara för rättegångskostnad gälle vad i 18 kap. 10 § stadgas.

Sker överlåtelsen å svarandens sida, må den, å vilken överlåtelsen skett, i svarandens ställe inträda i målet, om käranden samtycker därtill.

Har överlåtelse, som nu sagts, å någondera sidan ägt rum, vare den, å vilken överlåtelsen skett, på motpartens yrkande skyldig att efter kallelse inträda som part i rättegången.

14 Kap. Om förening av mål och tredje mans deltagande i rättegång

I princip konstituerar varje yrkande ett mål; framställer käranden flera yrkanden mot svaranden, föreligger alltså lika många mål. Sådan kombination av mål avses icke i förevarande kapitel, i vad detta avhandlar förening eller *kumulation* av mål. Med det sistnämnda åsyftas *självständiga* käromål, där yrkandena stöder sig icke på samma utan på skilda grunder. Förutsättningarna för att två eller flera dylika mål skall handläggas gemensamt, i en och samma rättegång, anges i de följande §§: na. Som synes kan det därvid vara fråga om flera olika mål mellan samma parter, *objektiv* kumulation, eller om flera olika mål med flera parter å ena eller å båda sidorna, *subjektiv* kumulation.

För talan, vilken *svaranden* före huvudförhandlingen väcker mot käranden rörande samma sak eller sak, som har gemenskap med huvudkäromålet, eller rör fordran, som kan gå i avräkning mot kärandens, och vilken därför kumuleras med huvudkäromålet, använder lagen beteckningen *genkäromål* (3 §).

Svaranden kan alltså i den mot honom anhängiga rättegången framställa ett självständigt anspråk mot käranden genom genstämning. Alltid fordras dock ej genstämning. På grund av särskilda föreskrifter i exempelvis giftermålsbalken kan vissa slags anspråk framställas av svaranden utan stämning; vidare äger svaranden alltid formlöst framställa begäran om kvittning.

I förbigående må beträffande processuell *kvittning* anmärkas, att svaranden sålunda kan framställa begäran därom antingen genom ett formligt *yrkande*, vilket alltså sker medelst genstämning enligt 3 §, eller genom en *kvittningsinvändning*, där för invändningen eller »yrkandet» om kvittning stämningsformen icke kommer ifråga.

Kvittningsinvändningen är m. a. o. från processuell synpunkt att jämställa med vilken svarandens invändning som helst och är ett rent försvarsmedel. Den ger icke upphov till något särskilt mål, och å den blir reglerna i 13 kap. givetvis icke tillämpliga. Skillnaden ifråga om effekten mellan en dylik invändning och ett kvittningsyrkande i genkärömålets form är, att det senare — men icke kvittningsinvändningen — kan leda till att det för svarandens räkning utdöms även ett belopp som går *utöver* det av käranden mot svaranden framställda huvudkravet i målet (försåvitt som kvittningsfordringen är större än huvudfordringen). Se i övrigt om kvittningsyrkandet särskilt 10:17 sista stycket, 17: 4, 50: 25 och 55: 13.

Med *tredje mans* deltagande i rättegång menas att någon, som icke är part i det ifrågavarande målet, inträder i detta för att föra talan. Särskilt är här att nämna den s. k. *interventionen* (9—11 §§). Enligt huvudregeln om domens s. k. rättskraftsverkan blir domen i ett mål gällande blott för och mot parterna i målet. I vissa fall blir emellertid domen gällande även mot tredje man på sätt som om den meddelats i en rättegång, i vilken tredje mannen varit part. I dessa senare fall tillerkänns tredje man rätt att inträda, intervensera, i rättegången mellan parterna — 9 § — och tredje man erhåller då *ställning som part (självständig intervenient, 11 § andra stycket)*. I andra situationer åter äger tredje man likaledes — på grund av andra särskilda förhållanden än det nyssnämnda — intervensera i rättegången mellan parterna — 9 § — men därvid deltar han å endera sidan och är blott befogad att, med vissa begränsningar, företa sådan rättegångshandling som står öppen för den part, å vars sida han uppträder; han yrkar således icke någonting för egen del och tillerkänns icke självständig partsställning (osjälvständig eller *ordinär intervention, 11 § första stycket*).

Grundförutsättningen för intervention är, att *interventionsgrund* föreligger, vilket enligt RB är fallet, då den sak, varom parterna tvistar, rör intervenientens rätt (9 §) eller, m. a. o., intervenientens rättsliga ställning påverkas av målets utgång. Om hur detta närmare skall förstås, säger lagen emellertid intet utöver det ovan antydda uttalandet i samband med typfallet självständig intervention (11 § andra stycket): att domen på grund av rättsförhållandets natur eller eljest blir gällande mot tredje man-intervenienten som om denne varit part i målet. I övrigt blir interventionsgrunden — ett problemkomplex av ofta intrikat beskaffenhet — att bestämma med ledning av

domstolspraxis och juridisk doktrin. Observeras bör, att parternas samtycke saknar betydelse för frågan om intervention.

Från intervenient skiljer sig *mellankommande part* (4 §) därigenom att en tredje man av det senare slaget framställer ett självständigt yrkande i rättegången.

1 §. Väcker någon samtidigt flera käromål mot samme svarande, skola de handläggas i en rättegång, om de stödjä sig på väsentligen samma grund.

2 §. Har samtidigt en kärande väckt käromål mot flera svarande eller flera kärande mot en eller flera svarande, skola målen handläggas i en rättegång, om de stödjä sig på väsentligen samma grund.

3 §. Vill svaranden till gemensam handläggning väcka talan mot käranden angående samma sak eller sak, som har gemenskap med denna, eller rörande fordran, som kan gå i avräkning mot kärandens, och sker det före huvudförhandlingen, skola målen handläggas i en rättegång. Käromål, som sålunda förenats med huvudkäromålet, är genkäromål.

4 §. Vill någon, som ej är part i rättegången, till gemensam handläggning väcka talan mot båda parterna eller endera om det, varom tvistats, och sker det före huvudförhandlingen, skola målen handläggas i en rättgång.

5 §. Vill part, om han tappar saken, mot tredje man framställa återgångskrav eller anspråk på skadestånd eller annat dylikt, äge han, innan målet företages till huvudförhandling, till gemensam handläggning med det målet väcka sin talan mot tredje man. Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning, om tredje man i anledning av den utgång saken kan få mellan parterna vill mot någon av dem eller båda väcka talan angående sådant anspråk.

Om väckande av talan mot tredje man i samband med klander av fång till fast egendom är särskilt stadgat.

6 §. Mål mellan samma eller olika parter må även i annat fall än nu sagts handläggas i en rättgång, om det är till gagn för utredningen. När skäl äro därtill, må de åter särskiljas.

7 §. Ej må i fall, som avses i 1—6 §§, mål förenas, med mindre målen väckts vid samma domstol och denna är behörig samt för målen samma rättegångsform är tillämplig.

8 §. Äro å någondera sidan flera parter, vare envar av dem i förhållande till motparten att anse som självständig part.

Är saken sådan, att endast en dom kan givas för alla, som hava del i saken, skall rättegångshandling, som en medpart företager, gälla till förmån för de övriga, även om den strider mot deras handlingar.

9 §. Påstår någon, som ej är part i rättegången, att saken rör hans rätt, och visar han sannolika skäl för sitt påstående, äge han som intervenient å endera sidan deltaga i rättegången.

10 §. Vill någon deltaga i rättegång som intervenient, skall han hos rätten göra ansökan därom. Över ansökan skola parterna höras. Om skäl äro därtill, må förhandling äga rum med parterna och sökanden. Rätten meddele, så snart ske kan, beslut över ansökan.

11 §. Intervenient äge företaga rättegångshandling, som står öppen för parten; han må dock ej ändra partens talan eller eljest företaga handling, som strider mot partens, eller annorledes än jämte parten fullfölja talan mot dom eller beslut.

Är på grund av rättsförhållandets natur eller eljest dom gällande för och mot intervenienten, som om den meddelats i rättegång, däri han varit part, äge han dock ställning av part i rättegången.

12 §. Menar part, att någon kan som intervenient deltaga i rättegången, äge han kungöra honom rättegången med anmaning att inträda däri.

Den, för vilken rättegång kungjorts, äge i sin ordning kungöra den för annan, som han menar kunna inträda i rättegången.

Om skyldighet för part att i vissa fall kungöra rättegång är särskilt stadgat.

13 §. Kungörande av rättegång sker genom delgivning av skriftlig inlaga. Inlagan skall även delgivas motparten. I inlagan skola saken och grunden för åtgärden angivas.

15. Kap. Om kvarstad, skingringsförbud och annan handräckning

Bestämmelser om *säkerhetsåtgärder* i brottmål är meddelade i ett flertal kapitel (24—28 kap.); säkerhetsåtgärderna i tvistemål är alla samlade i ett, det förevarande.

För att säkerställa att den presumtivt vinnande parten kommer i åtnjutande av den prestation som genom den blivande domen tilldöms honom kan behov finnas av vissa provisoriska åtgärder redan under pågående rättegång — åtgärder, vilka är ägnade att förhindra att den tappande parten i förväg förringar eller omintetgör värdet för motparten av domstolens framtida avgörande i målet. Innan talan väckts, kan sådana säkerhetsåtgärder vidtas genom *exekutiv myndighet* enligt bestämmelser särskilt i utsökningsslagen. *Sedan rättegång anhängiggjorts*, kan jämväl *domstol*, såsom framgår av detta kapitel, besluta därom.

Fråga om handräckning enligt detta kapitel kan väckas på vilket stadium som helst av rättegången; utan yrkande av part kan dock

domstol ej besluta om säkerhetsåtgärd (men väl om meddelad säkerhetsåtgärds hävande), 5 och 6 §§.

I 1 och 2 §§ avses åtgärder till säkerställande av anspråk på betalning för fordran eller bättre rätt till egendom; motsvarigheter härtill finns stadgade i utsökningslagens 179 och följande §§. Samma syftemål har förestavat 4 §:ns bestämmelser om återställande av rubbat besittningsförhållande, vartill motsvarighet återfinns i utsökningslagens välkända 191 §. Med 3 § finns ej något korresponderande stadgande i äldre lagstiftning men väl, sedan RB:s tillkomst, i 187 a § utsökningslagen.

3 § har en vidare omfattning än de nyss nämnda. Här avses främst att överhuvud möjliggöra ett ingripande mot åtgärder, varigenom domens verkställande försvåras eller dess värde för vinnande part sätts i fara, alltså — liksom enligt 1 och 2 §§ — *mot illojala förfaranden*. Emellertid tar 3 § även (i andra punkten) sikte på sådana situationer, där det på grund av sakens beskaffenhet är av synnerlig vikt för kändanden, att det tvistiga mellanhavandet mellan parterna *provisoriskt regleras* redan före domen. I dessa fall motiveras ett ingripande genom säkerhetsåtgärd av att det innebär stor olägenhet för kändanden att vara i avsaknad av den rätt, varom han processar, redan under den tid som rättegången pågår. Åtgärderna enligt 3 § är som en följd härav delvis ospecificerade. Medan övriga §:er i kapitlet avhandlar kvarstad, skingringsförbud m. fl. till sin beskaffenhet fixerade institut, talas det i 3 § — förutom om förbud m. m. vid vite och förordnande om egendoms förvaltning genom god man — om »annan åtgärd», som är erforderlig för tryggheten av parts rätt.

För förordnande om säkerhetsåtgärd enligt 1—3 §§ fordras att kändanden visat såväl sannolika skäl för sin talan i målet som att svaranden, enligt vad skäligen kan befaras, kommer att söka sabotera den framtida verkställigheten i anledning av domen. Detta krav på blott sannolikhet för riktigheten utav kändandens påståenden — och ej full utredning — sammanhänger delvis med det förhållandet, att kändanden i princip skall ställa säkerhet för skada, som kan åsamkas motparten (5 §).

Ogillas käromålet, skall säkerhetsåtgärden i regel hävas (jfr 6 §).

1 §. Har part, som i rättegång yrkat betalning för fordran, visat sannolika skäl för sin talan och kan skäligen befaras, att motparten genom att avvika eller genom att undanskaffa egendom eller annorledes undan-

drager sig att gälda vad genom domen kan antagas komma att åläggas honom, må kvarstad läggas å så mycket av hans lösa egendom, som svarar mot skulden, eller ock, om det är tillfyllest, egendomen ställas under förbud att säljas eller skingras. Skingringsförbud må ock meddelas å fast egendom, som tillhör motparten.

Kvarstad eller skingringsförbud må även läggas å egendom, till vilken part i rättegång påstått bättre rätt, om han visat sannolika skäl för sin talan och det skäligen kan befaras, att motparten undanskaffar, förstör eller väsentligt försämrar egendomen.

Finnes lös egendom, som ställes under skingringsförbud, hos tredje man, må denne förbjudas att utgiva egendomen.

2 §. Har part, som i rättegång yrkat betalning för fordran, visat sannolika skäl för sin talan och kan skäligen befaras, att motparten begiver sig från riket utan att efterlämna känd egendom, som svarar mot hans gäld, må förbud meddelas honom att avresa från orten, med mindre han ställer pant eller borgen för skulden. Reseförbud vare ej gällande utöver tre månader efter delgivningen. Har meddelat reseförbud före nämnda tids utgång hävts eller eljest upphört att gälla, må nytt reseförbud avse allenast återstoden av sagda tid.

I beslut om reseförbud skall angivas den ort, där den, mot vilken förbudet gäller, skall uppehålla sig, samt erinras om påföljden för överträdelse av förbudet. Överträdes reseförbud, äge rätten på yrkande av parten förordna, att motparten skall återhämtas och under den tid förbudet gäller hållas i häkte.

3 §. Har part i rättegång visat sannolika skäl för sin talan och kan skäligen befaras, att motparten genom att utöva viss verksamhet eller företaga eller underlåta viss handling eller genom annat sitt förhållande hindrar eller försvårar domens verkställande eller väsentligt förringar dess värde för parten, må vid vite förbud eller annat föreläggande meddelas motparten eller förordnas om egendoms förvaltning av god man eller om annan åtgärd, som finnes erforderlig för säkerställande av partens rätt. Föreläggande eller förordnande, som nu sagts, må ock meddelas, om det i annat fall är för parten av synnerlig vikt och det ej länder motparten till väsentligt förfång.

4 §. Finnes i rättegång om bättre rätt till egendom part hava egenmäktigt skilt motparten från egendomen eller eljest själv tagit sig rätt, må förordnas, att besittning eller annat förhållande, som rubbats, genast skall återställas.

5 §. Beslut om åtgärd, som avses i detta kapitel, meddelas av den rätt, där rättegången är.

Fråga om sådan åtgärd må upptagas allenast på yrkande av part.

Yrkande må ej bifallas, med mindre tillfälle lämnats motparten att yttra sig däröver. Är fara i dröjsmål, må dock rätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla, till dess annorlunda förordnas.

Åtgärd, som avses i 1, 2 eller 3 §, må ej beviljas, med mindre part, som begärt åtgärden, hos rätten ställer pant eller borgen för skada, som kan tillskyndas motparten. Finnes parten ur stånd att ställa sådan säkerhet och har han visat synnerliga skäl för sin talan, må rätten befria honom därifrån. Från ställande av säkerhet vare kronan fri. Om pant och borgen gälle vad i utsökningslagen är stadgat.

6 §. Återkallas eller förfaller talan, för vars säkerställande åtgärd enligt 1, 2 eller 3 § meddelats, eller har, då talan avser fordran, ställts pant eller borgen eller förekomma eljest ej längre skäl för åtgärden, skall den av rätten omedelbart hävas. Då målet avgöres, pröve rätten, om åtgärden fortfarande skall bestå. Rätten äge ock i samband med domen förordna om åtgärd, som nu sagts.

Rätten äge, när skäl äro därtill, på yrkande av part förordna, att åtgärd enligt 4 § skall gå åter.

7 §. Finnes kvarstad böra läggas å arrende, hyra eller annat dylikt, som utgår av fast egendom, förordne rätten god man att uppbära medlen; rätten meddele ock den betalningsskyldige förbud att utgiva något till annan än gode mannen.

Meddelas skingringsförbud å fast egendom och är synnerlig fara att egendomen genom vanvård eller annorledes väsentligen försämrats, äge rätten på yrkande av part, som begärt åtgärden, förordna god man att förvalta egendomen; parten åligge att till bestridande av nödig kostnad för egendomens förvaltning erlägga förskott med belopp, som bestämes av rätten.

I övrigt gälle om verkställande av åtgärd, som avses i detta kapitel, vad i utsökningslagen är stadgat.

16 Kap. Om omröstning

Då domstolen består av flera ledamöter — lagfaren ordförande jämte nämnd eller kollegial domstol i form av flera fackdomare — skall dess avgöranden (domar och i viss omfattning även beslut) föregås av överläggning (17: 9). Överläggningarna kan naturligtvis bli flera, beroende på målets omfattning och svårighetsgrad. Därefter kan — om delade meningar yppar sig — fråga bli om omröstning.

Man skall alltså noga skilja mellan rättens *överläggning* till dom och *omröstning* till dom. Under den förra diskuterar ledamöterna målets olika sidor, därvid naturligtvis ledamöter kan ändra sin ursprungliga uppfattning och ansluta sig till kollegers. Den senare innebär en votering, därvid varje domstolsledamot har att avge sitt votum (sin röst), vilket innebär hans förslag till dom (beslut). Till ett votum hör icke blott förslag till *domskonklusion* (domslut) utan även

motivering för konklusionen (domskäl). Lagen använder emellertid i samband med omröstningsreglerna uttrycket »*mening*», och detta betyder *allenast konklusionen*. Omröstningen angår m. a. o. det *domslut*, för vilket envar ledamot avger sin röst; och skälen hör alltså inte — såsom framgår av 1 § sista stycket i förevarande kapitel — till meningen.

Självfallet äger en ledamot avge ett votum av det kortfattade innehåll, att han instämmer i ett av annan ledamot redan avgivet votum.

I detta kapitel regleras omröstningen till dom (beslut) i tvistemål. Därvid behandlas *dels* den ordning i vilken ledamöterna skall votera, *dels* omröstningstemat och *dels* hur rösterna skall sammanräknas.

Beträffande det förstnämnda märks, att i häradsrätt *ordföranden* (vanligen häradshövdingen) först säger sin mening, i kollegial domstol däremot den *ynge* ledamoten eller den som — i egenskap av s. k. *referent* — berett målets behandling (1 §). Skälen till sistnämnda ordning är, att den yngste icke skall känna sig påverkad av de äldres mer auktoritativa uppfattning och att den yngste, eller referenten, i första hand har att ombesörja det grundläggande arbetet på att upprätta det skriftliga förslaget till dom.

Föreligger meningsskiljaktighet över flera problem, uppstår frågorna, i vilken utsträckning och i vilken ordning dessa skall ställas upp till omröstning vart för sig. *Särskild omröstning om olika temata* kan alltså bli erforderlig. Härom handlar 2 §. Som framgår av lagtexten kan härvid många besvärliga situationer uppkomma. Här skall blott — med bortseende från olika förekommande omröstningstemat — anmärkas, att lagen utgår från den huvudregeln, att *omröstning skall äga rum i ett sammanhang över samtliga frågor, som angår själva saken* (det omtvistade materiella mellanhavandet, »målet»). Ledamot, som deltar i omröstning, har alltså att i sitt votum ta ståndpunkt till alla frågor, som han anser vara av betydelse i detta hänseende. Viktiga undantag rörande olika omröstningstemat stadgas emellertid i §: ns andra stycke.

Vidare måste den betydelsefulla föreskriften understrykas, att, om någon vid tidigare omröstning varit emot det slut, vari majoriteten stannat, *han är skyldig att delta i senare omröstning* (2 §). Därvid har han att *godta resultatet av den tidigare omröstningen*; han röstar alltså utifrån majoritetens uppfattning i den tidigare avhandlade frågan, om vilken hans egen mening stannade i minoritet. Om han

exempelvis i ett mål om skadestånd funnit skadeståndsskyldighet ej föreligga men överröstats härutinnan, har han likväl, med utgående från att skadeståndsskyldighet konstaterats, att delta i den följande omröstningen om hur stort skadeståndsbelopp som skall utdömas.

På grundval av de avgivna rösterna har man att fastställa, vilken uppfattning som skall gälla som rättens. Detta sker genom *röstsammanräkning* (3 och 4 §§).

För nämndemännens »kollektivröst» i nämndmål har redogjorts under 1 kap. ovan.

Är rätten sammansatt *utan nämnd* — kollegial — finns åtskilliga, ganska invecklade regler att beakta. Föreligger absolut majoritet (mer än hälften av de avgivna rösterna) för någon mening, dvs. för något slut, gäller denna mening som domstolens. Domen avfattas alltså i enlighet härmed. Har någon mening erhållit hälften av rösterna, gäller denna, om den biträts av ordföranden. Samma gäller även, där blott två meningar yppats, som vardera omfattas av lika många ledamöter (i vilket fall man talar om *paria vota*). Framkommer fler meningar än två utan att de nu nämnda reglerna blir tillämpliga, gäller — om omröstningen angår viss myckenhet, pengar eller andra fungibla saker, som part har att utge — regeln *maius includit minus*: den som röstat för en större myckenhet anses ha biträtt den som röstat för en mindre (den som vill utdöma exempelvis 1 000 kronor anses också biträda den som vill utdöma blott 800 och blott 500 kronor). Enligt denna grund sammanräknas rösterna, till dess majoritetsregeln i 3 § andra stycket kan tillämpas (tills man uppnår mer än hälften av rösterna eller hälften jämte ordförandens votum). Angår omröstningen icke fungibla saker, som nyss sagts, tillämpas regeln om relativ majoritet (den mening vinner, för vilken rösterna är fler än för annan) eller, vid lika röstetal, regeln om ordförandens resp. äldste ledamotens utslagsröst.

Av vad ovan anförts framgår, att rösterna skall sammanräknas efter *likhet i slut*, oavsett vilka motiveringar som framlagts för slutet.

Har olika *motiveringar* anförts för det domslut, som blivit rättens, skall, enligt lagmotiven, ovannämnda stadganden tillämpas analogt. Därvid synes man ha menat, att blott de *vota* skall beaktas som blivit bestämmande för slutet.

1 §. Yppas vid överläggning till dom eller beslut skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

I häradsrätt säge ordföranden först sin mening och inhämta därefter nämndens.

Vid omröstning i rådhusrätt så ock i överrätt skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom de hava säte i rätten. Har målet beretts av viss ledamot, säge han först sin mening.

Envar angive de skäl, varå han grundar sin mening.

2 §. Över fråga, som hör till rättegången, skall röstas särskilt.

Äro i saken flera käromål, skall beträffande varje käromål särskild omröstning ske. Över fordran, som åberopats till kvittning, skall ock röstas särskilt. Är beträffande samma käromål fråga om flera omständigheter, som var för sig äro av omedelbar betydelse för utgången, skola de, såvitt sakens beskaffenhet påkallar det, uppställas till särskild omröstning. Om rättegångskostnad skall röstas särskilt.

Har någon vid tidigare omröstning varit emot det slut, vari de flesta stannat, vare han skyldig att deltaga i senare omröstning.

3 §. Yppas i häradsrätt annan mening än ordförandens och äro alla i nämnden ense om skälen och slutet eller förena sig, då i nämnden äro flera än sju, minst sju därom, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Vid omröstning i rådhusrätt så ock i överrätt gälle den mening, som omfattats av mer än hälften av rättens ledamöter; har någon mening erhållit hälften av rösterna och är bland dem ordförandens, gälle den meningen.

Om omröstning beträffande prövningstillstånd stadgas i 3 kap. 7 §.

4 §. Yppas vid omröstning i rådhusrätt eller överrätt flera än två meningar, utan att någon enligt 3 § skall gälla, och är fråga om penningar eller annat, som utgör viss myckenhet, skola rösterna för den större myckenheten sammanläggas med rösterna för närmast mindre och, om det erfordras, sammanläggningen fortsättas efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; i annat fall gälle den mening, för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

5 §. Är det stridigt, huru omröstning skall ske eller vilken mening skall gälla, skall röstas därom.

6 §. Är i tvistemål fråga även om ansvar, utdömande av vite, reseförbud eller någons hållande i häkte, gälle om omröstning därutinnan vad i 29 kap. är stadgat.

7 §. Har nämnden enligt 3 § bestämt rättens avgörande, svare för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

17 Kap. Om dom och beslut

17 kap. — som för straffprocessens del motsvaras av 30 kap. — är ett av RB:s centrala kapitel och innehåller, i likhet med 13 kap.,

några för hela processrätten fundamentala regler. Så är exempelvis fallet med 3 och 11 §§, vilka, jämte de motsvarande bestämmelserna i 30: 3 och 9, gott kan sägas tillhöra balkens halvdussinet viktigaste paragrafer. De ger uttryck för principer, som helt eller delvis återfinns i snart sagt alla rättssystem, även sådana som är relativt utvecklade. Och de har i vår rätt betydelse inte bara för förfarandet i rättegångsmål utan även vida därutöver; så erhåller de exempelvis analog tillämpning på förvaltningsrättens och det administrativa processförfarandets område.

Innan redogörelse lämnas för kapitlets från materiell synpunkt mer betydelsefulla stadganden, skall emellertid, i anslutning till kapitlets 1 §, några anmärkningar av *formellt* innehåll förutskickas.

I sistnämnda § ger lagstiftaren vissa terminologiska begreppsbestämningar, varmed den som vill studera processrätten måste vara förtrogen.

Rättens avgöranden i tvistemål består sålunda, enligt RB, av *domar* och *beslut*, därvid beteckningen dom reserveras för sådana dekret varigenom rätten avgör »saken». Med saken avses själva processföremålet, det mellan parterna tvistiga och omstämda mellanhavandet. I mål mellan A och B om skyldighet för B att utge skadestånd till A med 500 kronor i anledning av utebliven leverans av ett varuparti är m. a. o. frågan om B:s skadeståndsskyldighet för fordrat belopp vad RB kallar »saken». (Jfr ang. begreppet saken även ovan vid 13 kap.) Invänder B exempelvis, att käromålet instämts till fel forum, har rätten att avgöra detta spörsmål, innan den tar ställning till frågan om B:s skadeståndsskyldighet. Finner rätten sig icke utgöra rätt forum, är den obehörig pröva tvisten och skall därför med godtagande av B:s invändning om rättegångshinder avvisa käromålet utan prövning i sak. Genom detta avgörande tar rätten icke ställning till saken; avgörandet får formen av ett beslut.

Skillnaden mellan dom och beslut såsom begreppsbestämning blir alltså, att beslutet, i motsats till domen, är ett avgörande varigenom domstolen tar ställning till *annat* än det mellanvarande mellan parterna som tvisten avser (till *annat än saken*). Skillnaden hänför sig m.a.o. till *föremålet* för domstolens avgörande, icke innehållet i avgörandet.

Avgörandets *innehåll* är däremot normerande för indelningen i grupper av *olika slags beslut*. RB skiljer nämligen mellan 1) beslut, varigenom domstolen — utan prövning av saken — *skiljer sig från*

den talan som väckts i målet, och 2) beslut, varigenom domstolen *icke skiljer sig* från målet, eller beslut i inskränkt betydelse. För den förstnämnda kategorin använder RB termen *slutligt beslut* (1 §). För den sistnämnda saknar lagen särskild beteckning; enklast är att kalla dylikt beslut *icke-slutligt beslut*.

Beslutet *kan* alltså (såsom fallet enligt det sagda är just med det slutliga beslutet) innebära, att rätten skiljer saken från sig. Ett sådant beslut överensstämmer såtillvida med domen, som domen betyder inte bara ett ställningstagande till det mellan parterna tvistiga mellanvarandet (saken) utan även att rätten därigenom skiljer sig från detta.

Det nyssnämnda avvisningsbeslutet rörande A:s käromål mot B innebär, som sagt, intet ställningstagande till saken. Däremot är det tydligt, att rätten genom beslutet skiljer saken från sig — den instämnda skadestandsfrågan kommer icke vidare under domstolens bedömande utan får avgöras av annat, rätt forum. Det ifrågavarande avvisningsbeslutet är alltså ett slutligt beslut. Skulle rätten däremot besluta ogilla B:s foruminvändning, blir detta beslut ett icke-slutligt beslut; skadestandsfrågan, saken, är fortfarande anhängig och påkallar så småningom ett domstolens avgörande.

För gränsdragningen mellan slutliga och icke-slutliga beslut är, såsom redan nämnts, innehållet i avgörandet normerande. Slutligen kan även *tidpunkten* för avgörandet ha betydelse, nämligen för gränsdragningen mellan *olika slag av icke-slutliga beslut*.

Av det sagda framgår att de icke-slutliga besluten alltid avser omständigheter, som är av *fristående karaktär* i förhållande till tvistefrågan. Frågan om rätt forum i vårt exempel saknar sålunda samband med frågan om B:s eventuella skadeståndsskyldighet. Enligt sakens natur kan icke-slutliga beslut förekomma på olika stadier av rättegången. Med hänsyn härtill skiljer man mellan 1) beslut, som meddelas innan handläggningen av målet i övrigt är slutförd, s. k. *beslut under rättegången*, och 2) beslut i samband med målets slutliga avgörande genom dom eller slutligt beslut.

Bestämmelserna i 1 § avser i första hand avgöranden i rättegång. I vissa fall kan dock domstol, *oberoende av rättegång*, ta befattning med särskilda frågor, t. ex. upptagande av bevisning till framtida säkerhet (41 kap.). Domstols avgörande i dylika fall är alltid att anse som *beslut*.

Reglerna om hur domstols olika slags avgöranden skall betecknas

är av avgörande betydelse för rättsmedlen, dvs. sättet att överklaga avgörandet ifråga i högre rätt (se särskilt 49 kap.).

I fortsättningen kommer det blott att talas om domen. 17 kap:s regler om domen äger emellertid i väsentliga avseenden motsvarande tillämpning även å beslutet (se 12—15 §§), varom här bör erinras.

Från formell synpunkt må slutligen framhållas följande. Enligt 8 § är det möjligt att författa vissa domar i *enklare form* än den utförliga vilken föreskrivs genom standardbestämmelsen i 7 §. Av dessa domar bör särskilt tredskodomen nämnas (se närmare om tredskodom 44 kap.). Vidare ger 9 § regler om bl. a. *sättet för domens meddelande*. Här märks, att detta kan ske inte blott genom avkunnande — dvs. genom att den avsägs muntligen — i samband med rättens sammanträde utan även genom att domen i utskrivet skick hålls tillhanda — vid i förväg tillkännagiven tidpunkt (dag och ev. även klockslag) — på domstolens kansli. Möjligheten till dylik s. k. *kanslidom* erbjuder domstolarna avsevärda fördelar och utnyttjas flitigt.

Vad härefter angår kapitlets *materiella* bestämmelser har redan i inledningen till detta arbete omnämnts några paragrafer, vilka ger uttryck för ett par av RB:s grundprinciper ifråga om förfarandets utformning. Omedelbarhetsprincipen uttrycks sålunda i 2 §, genom regeln om huvudförhandlingens exklusiva betydelse: *domen skall i princip grundas omedelbart på vad som förekommit vid huvudförhandlingen*, och vad som förekommit utanför denna är alltså inte processmaterial. Processmaterial, som inte åberopats vid huvudförhandlingen men ändå föreligger i målet — det har t. ex. förebragts vid förberedelsen — får enligt nämnda regel inte läggas till grund för rättens avgörande. Om en påbörjad huvudförhandling uppskjutits och målet återupptagits vid s. k. fortsatt huvudförhandling, skall domen grundas på vad som förekommit vid båda förhandlingarna. Har målet däremot måst tas upp vid s. k. ny huvudförhandling, skall domen grundas endast på processmaterial, som förebragts vid denna förhandling.

Ej heller får i rättens avgörande annan domare delta än den som övervarit hela huvudförhandlingen. Principen om omedelbarhet kan sammanställas med principen om muntlighet, i det att huvudförhandlingen, grundvalen för rättens avgörande, hålls i muntlig form.

Bestämmelserna i 2 § gäller, naturligt nog, alla instanser. En annan sak är, att huvudförhandling icke alltid är nödvändig för måls

prövning och avgörande; undantagsvis fordras nämligen ej huvudförhandling i underrättsprocessen (se 42 kap.), och i överrättsprocederet har motsvarande undantag erhållit större räckvidd.

I inledningen har även den viktiga 3 § förutskickats. Enligt denna regleras förfarandet av dispositionsprincipen, till följd varav *parterna själva har att bestämma föremålet för processen*, det rättsliga mellanvarande, varom rättegången rör sig. Regeln gäller i första hand det *anspråk* som parten framställer: domstolen får ej döma över annat eller döma ut mer än vad part begärt.

Domstolen är emellertid i allmänhet bunden även av de materiella grunder, *rättsfakta* (omedelbart relevanta fakta, jfr vid 13 kap.), som part åberopat, antingen åberopandet sker från kärandesidan eller svarandesidan. I exempelvis ett kravmål i anledning av ett köp kan domstolen ej bifalla kärandens krav med stöd av annan omständighet än den käranden åberopat; finner rätten att köp föreligger, kan den inte ogilla kravet på annan grund än den svaranden anfört för sitt bestridande — anför svaranden att betalning skett, kan domstolen alltså inte ogilla käromålet på grund av fordringspreskription osv. Härav framgår följaktligen den praktiskt betydelsefulla principen, att *fordringspreskription beaktas enligt svensk rätt endast om den åberopats av part*, och alltså inte självant av domstolen, hur uppenbar den än är. (Brottspreskription beaktas däremot ex officio.)

Regeln om bundenhet till åberopande rättsfakta avser *dispositiva* mål (se om dispositiva och indispositiva mål inledningen till detta arbete). Beträffande *indispositiva* mål gäller visserligen, enligt sakens natur, att rätten är strängt bunden av framställt anspråk. Ifråga om åberopade rättsfakta äger emellertid domstolen här en friare ställning. Detta förestavas av det syfte som ligger till grund för ifrågavarande indispositiva civilrättsliga rättsregler och de allmänna intressen som dessa regler är avsedda att trygga. Exempelvis är reglerna om förutsättningarna för äktenskapsskillnad av indispositiv natur; frågan, huruvida grund för sådan skillnad föreligger — såsom käranden påstår — kommer därför att prövas oberoende av vilka rättsfakta svaranden anfört och av t. ex. hans samtycke till en äktenskapsskillnad. Någon konkret regel för domstolens handlingsätt med avseende å icke-åberopade rättsfakta kan inte ges. Lagstiftaren har uttalat, att frågan får bedömas med hänsyn till det allmänna intresse som påkallar beaktande i varje konkret fall och de särskilda föreskrifter vilka meddelats i detta syfte.

3 § avser *icke* domstolens ställning till bevisningen, till *bevisfakta*. Ifråga om dem gäller en motsatt regel: domstolen äger, oberoende av parts yrkande, ta ställning till dylika fakta. Enligt den för all bevisprövning grundläggande bestämmelsen i 35: 1 har nämligen rätten att vid sitt bedömande av bevisningen ta hänsyn till allt material, som föreligger i målet, utan hänsyn till huruvida det införts eller åberopats av den ene eller den andra parten. Ej heller medför 3 § någon inskränkning i rättens skyldighet att självant ta hänsyn till s. k. sakprövningsförutsättningar eller andra *processföreskrifter av tvingande slag*. Rättegångshinder skall enligt 34: 1 beaktas *ex officio* — och alltså föranleda målets avvisande oberoende av parts yrkande härutinnan; utfärdande av förelägganden och utdömande av processuella viten m. fl. åtgärder sker likaledes *ex officio*.

Med domen är vissa *rättsverkningar* förenade. Man skiljer här i stort sett mellan tre olika sådana eller grupper av sådana. Främst skall här nämnas *exigibiliteten*. Att domen är exigibel betyder, att den får *verkställas* enligt exekutionslagstiftningens regler. Innan domen är exigibel, får den ej heller verkställas. Huvudregeln i svensk rätt (jfr 37 och 38 §§ utsökningslagen) är, att endast *domar, som vunnit laga kraft, är exigibla*. Laga kraft tillkommer en dom, då möjligheten till klagan i ordinär ordning är stängd, dvs. då vanligt, allmänt s. k. rättsmedel såsom vad eller revisionsansökan ej längre kan tillgripas. Endast särskilt, extraordinärt rättsmedel står i dylikt fall till buds enligt de synnerligen restriktiva förutsättningar som anges i 58 och 59 kap.

Från den nyssnämnda huvudregeln finns flera vittgående undantag. Av bestämmelser i utsökningslagen framgår sålunda, att domar, som går ut på betalningsskyldighet eller på uttagande av viss lösegenom, får verkställas utan hinder av att de ej tagit åt sig laga kraft (39 resp. 41 § utsökningslagen). Med lagakraftvunnen dom jämställs s. k. tredskodom på betalningsskyldighet (49 § utsökningslagen).

Vidare möjliggörs förtida verkställighet av en viktig bestämmelse i detta kapitel. Enligt 14 § äger nämligen domstol, när skäl är därtill, *förordna i domen, att denna skall gå i verkställighet omedelbart*, fastän den ej är lagakraftvunnen alltså. Observera, att motsvarighet till detta stadgande saknas ifråga om brottmål; brottmålsdomen måste alltid ha vunnit laga kraft för att den skall få gå i verkställighet.

Verkställighet sker icke genom domstols försorg utan genom exekutiv myndighets, främst genom utmätningsmännens (kronofogdarnas), enligt bestämmelser i exekutionslagstiftningen, särskilt utsökningsslagen.

Den s. k. *rättskraften* är en annan viktig rättsverkan, som är förknipad med domen. Med rättskraft avses det förhållandet, att *domens innehåll skall vara orubbligt eller bindande* (i främsta hand för domstolarna, men även för parter, andra myndigheter än domstolarna samt jämväl utomstående tredje man).

Om rättskraften ger den centrala 11 § en mycket viktig föreskrift: dom äger rättskraft, sedan tid för talan mot domen gått till ända, eller, m. a. o., *varje lagakraftvunnen dom äger rättskraft*. Och fråga, som rättskraftigt avgjorts, får — såsom anmärkts i inledningen till detta arbete — inte tas upp på nytt till prövning; domen i ett mål utgör »avdömd sak», *res iudicata*, i förhållande till en ny rättegång över samma anspråk och förhindrar därigenom förnyad prövning (11 § tredje stycket). *Res iudicata* — eller domen — utgör m. a. o. rättegångshinder, och rättegångshinder skall själmant beaktas av domstolen. Befinns 11 § tillämplig, skall alltså avvísning ske *ex officio*. Det anförda gäller alla tvistemålsdomar utan undantag. (För brottmålsdomen ges en motsvarande bestämmelse i 30: 9.)

I inledningen har jämväl orubblighetsprincipen omtalats. Det har därvid framhållits, att rättslivets och samhällsordningens normala funktioner kräver, att domar, sedan tillfälle beretts vederbörande att inom viss betänketid klaga hos högre instans men detta lämnats obegagnat, blir ståndande, blir orubbliga. Att garantera denna ordning är rättskraftens syfte.

En jämförelse mellan domars exigibilitet och domars rättskraft uppvisar vissa skillnader mellan dessa effekter. Alla (lagakraftvunna) domar är, som sagt, rättskraftiga, men alla (tvistemåls)domar är inte exigibla; *exigibla är blott sådana domar som innehåller ett åläggande* (att göra något eller underlåta något) *för den tappande parten*. Ej heller är i princip förutsättningarna för rättskraft desamma som för exigibilitet. Det är nämligen, som nyss antytts, inte ovanligt, att domar i viss utsträckning får exekveras utan hinder av att de ej är lagakraftvunna, men först med lagakraftvinnandet erhåller de rättskraft. Det fordras alltså mer för rättskraft än för exigibilitet.

Enligt 11 § bestäms rättskraftens omfång av tre faktorer, kärandens *talan*, den *sak*, varom talan väckts, samt domstolens *avgörande*.

I det sistnämnda ledet ligger en intressant begränsning: rättskraften tillkommer avgörandet, *domslutet*, icke skälen för avgörandet, domskälen. Vi konfronteras alltså med en synnerligen betydelsefull princip: *domskäl äger inte rättskraft*. Denna princip gäller undantagslöst i svensk rätt. Ett domslut *kan* — men behöver icke — äga prejudicerande betydelse för avgörandet i en annan rättegång, alltså ha betydelse utöver just det mål, i vilket domslutet meddelats, men domskälen i en dom äger aldrig prejudicerande betydelse för avgörandet i andra mål. Om ett mål exempelvis angår betalning av ett arrende, kommer domslutet — om målet prövats i sak — att innehålla ett uttalande om denna betalning. För att komma fram till detta uttalande är det emellertid högst antagligt, att domstolen i sin motivering till slutet måste lägga fram sin uppfattning om äganderätten till fastigheten. Den uppfattning som sålunda framlagts äger ingen prejudicerande betydelse för framtida rättegångar rörande denna fastighet eller detta arrende. I ny rättegång bedöms äganderättsfrågan utan hänsyn till vad som utretts rörande äganderätten i den tidigare processen. Antaganden i en dom rörande *faktiska förhållanden* eller uttalanden rörande den rätta *tolkningen eller tillämpningen av rättsregler*, som läggs till grund för domen, blir alltså inte bindande för framtida processer, erhåller inte rättskraft.

I en senare rättegång har, m. a. o., domaren *inte* att känna sig bunden av de *skäl*, på vilka en tidigare dom bygger. Denna regel framgår, som sagt, av 11 § som knyter an rättskraften till enbart avgörandet, domslutet (». . . såvitt därigenom *avgjorts* . . .»). Men regeln framgår också av det bevisrättsligt grundläggande stadgandet i 35: 1, som inaugurerar den fria bevisprövningens princip. Av 35: 1 — enligt vilket lagrum rätten har att efter samvetsgrann prövning av allt som förekommit avgöra, vad *i målet* är bevisat — framgår, att den prejudicerande betydelse som domskälen enligt äldre rätt faktiskt undantagsvis ägde numera upphävs. Och på grund av detta stadgande har det nog taget varit onödigt att i 17: 11 skriva in samma princip, om än med andra ordalag.

Denna domarens obundenhet innebär — repetitionsvis — två saker. För det första är den uppfattning angående *rättsreglernas innehåll* som lagts till grund för en dom icke normerande för framtiden. *Prejudikat är inte bindande*, utan varje domstol har att i förekommande fall självständigt bedöma frågan om rättsreglernas innehåll. För det andra är ej heller den uppfattning som en domstol bildat sig

om *åberopade fakta* i ett mål bindande för domstol i senare rättegång, om samma fakta där kommer under bedömande; *domskäl vinner inte rättskraft*. Till stöd för denna inställning hos svensk rätt kan många skäl anföras. Bl. a. är det ofta svårt att avgöra, vilka fakta som ansetts styrka i en tidigare rättegång; i en ny rättegång kan samma fakta uppträda ånyo fast i ett annat sammanhang och med annan betydelse (förr bisak och nu huvudsak, vilket medfört nytt bevismaterial); man kan icke överklaga en dom enbart ifråga om motiveringen.

Rättskraften gäller enligt det ovan sagda i princip blott mellan *parterna*; endast i förhållande till part anses domen utgöra rättegångshinder. Emellertid förhåller det sig så, att avgörandet i ett mål på grund av andra processuella regler vanligen icke kan rivas upp genom ett åtgörande från tredje man. Huvudregeln blir därför den, att domens rättskraft nästan undantagslöst *även gäller i förhållande till tredje man*; även i förhållande till denne kommer domen att utgöra ett rättegångshinder.

Slutligen och för det tredje finns en kategori av domens rättsverkningar som kan benämnas *civilrättsliga verkningar*. Hit hör sådana effekter som exempelvis den civilrättsliga verkan av domen på äktenskapsskillnad som består i att äktenskapet ifråga blir upplöst.

I 4 och 5 §§ ges bestämmelser, varigenom det gjorts möjligt att meddela *partiella avgöranden* i rättegång.

4 § handlar om s. k. *deldom* (termen finns ej i lagtexten). Denna kan förekomma i två fall. I det första är det fråga om flera käromål, som handläggs i en rättegång. Är dessa käromål *av beskaffenhet att kunna skiljas åt*, kan rätten meddela dom över något av käromålen, fastän handläggningen av de övriga ej avslutats. Att målen är av beskaffenhet som nyss sagts betyder, att de olika *anspråk*, varom är fråga, antingen är fullt fristående i förhållande till varandra eller, för den händelse någon omständighet är gemensam, stridighet inte föreligger om denna och att alltså prövningen av det ena käromålet inte inverkar på prövningen av det eller de andra. Så är fallet exempelvis vid krav på grund av särskilda skuldebrev eller flera leveranser i anledning av samma leveransavtal osv.

Deldom enligt det sagda får dock icke förekomma då fråga är om huvudfordran och fordran, som åberopas till kvittning, i vad dessa motstående fordringar täcker varandra. Som i annat sammanhang

påpekats kan kvittning göras gällande antingen i form av genkärsmål (14: 3) eller som kvittningsinvändning.

Genom det andra fallet av deldom ges ett undantag från regeln, att deldom i allmänhet ej kan förekomma ifråga om samma kärsmål. Om ett kärsmål *medges* till någon del — vilket är möjligt endast ifråga om dispositiva anspråk (dispositiva mål) — får nämligen deldom meddelas över denna del; i denna situation kan f. ö. domen ges redan under förberedelsen (42: 18). Av särskild betydelse är denna regel för tvister om penningbelopp.

Mellandom enligt 5 § (termen finns ej i lagtexten) skiljer sig från deldomens såtillvida som det här är fråga om att genom partiell dom avgöra *viss grundläggande fråga, av vars prövning målets bedömande i övrigt beror*, innan rättegången fortsätts. Fördelen härmed är främst, att utredning, som är av betydelse endast under förutsättning att den grundläggande frågan avgörs på visst sätt, blir onödig, om denna fråga avgörs på motsatt sätt.

Mellandom kan förekomma i tre fall:

1) Då i en rättegång handläggs såväl talan om *fastställelse*, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, som ock talan om en på rättsförhållandet grundad *fullgörelse* eller vars prövning eljest beror av sagda rättsförhållande. Mellandomen avser härvid fastställesetalan. (Exempel: parterna tvistar om dels bättre rätt till visst skogsområde och dels ersättning för träd, som ena parten avverkat på området; mellandom kan då ges över frågan om den bättre rätten.)

2) Då två eller flera *anspråk är beroende av varandra* utan att någondera talan är att anse som fastställesetalan; prövningen av viss talan beror alltså på utgången av annan talan, som handläggs i samma rättegång. Mellandom kan då ges över sistnämnda talan. (Exempel: borgenär framställer krav på grund av borgen och borgensmannen i sin tur regresskrav mot huvudgäldenären.)

3) Då i mål, däri talan förs om fullgörelse, såväl *skyldigheten att fullgöra* som *fullgörelsens storlek* är stridiga. Mellandom kan därvid — om detta finns lämpligt och part begär det — avkunnas över skyldigheten att fullgöra. Den kommer alltså att innebära ett avgörande, icke över ett framställt anspråk utan över *grunden* för ett kärsmål. (Exempel: i mål om skadestånd på grund av skadevållande rör tvisten både grunden för den påstådda skadeståndsskyldigheten och skadeståndets belopp.)

Såväl deldom som mellandom är i *fullföljdshänseende* att likställa med vanlig dom. Fullföljs ej talan mot den, vinner den laga kraft.

Rättelse av dom, varom talas i 15 §, avser icke fel i domens innehåll, som följer av materiella bedömningsgrunder såsom oriktig rättstillämpning, felaktig bevisvärdering eller uraktlåtenhet att beakta relevant processmaterial. Här är endast fråga om s. a. s. tekniska fel, som tillkommit genom »slarv» — skrivfel, missräkning eller därmed jämförbart misstag — och som dessutom är uppenbara, varför de bör kunna rättas till utan alltför stor omgång. Omprövning av domen får domstolen själv ej inlåta sig på; sådan skall enligt instansordningen företas endast av överordnat forum. För några allmänna självrättelsebefogenheter, innefattande omprövning av saken, finns därför icke utrymme.

1 §. Rättens avgörande av saken sker genom dom. Annat rättens avgörande träffas genom beslut. Beslut, varigenom rätten annorledes än genom dom skiljer saken från sig, så ock högre rätts beslut i fråga, som dit fullföljts särskilt, är slutligt beslut.

2 §. Dom skall, om huvudförhandling vid rätten ägt rum, grundas å vad vid förhandlingen förekommit. I domen må ej deltaga domare, som ej övervarit hela huvudförhandlingen. Har ny huvudförhandling hållits, skall domen grundas å vad därvid förekommit.

Då mål avgöres utan huvudförhandling, skall domen grundas å vad handlingarna innehålla och eljest förekommit i målet.

3 §. Dom må ej givas över annat eller mera, än vad part i behörig ordning yrkat. Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, må dom ej grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan.

4 §. Äro i en rättegång flera käromål och kunna de särskiljas, må dom givas över något av dem, ehuru handläggningen angående de övriga icke avslutas. Över huvudfordran och fordran, som åberopas till kvittning, må dömas allenast i ett sammanhang. Medgives käromål till någon del, må särskild dom givas över det som medgivits.

5 §. Handläggas i en rättegång talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och tillika talan, vars prövning beror därav, må särskild dom givas över fastställsetalan. Beror eljest prövningen av viss talan av annan talan, som handlägges i samma rättegång, må ock särskild dom givas över den talan.

Äro i mål, vari talan föres om fullgörelse, såväl skyldigheten att fullgöra som fullgörrelsens storlek stridiga och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att dessa frågor avgöras var för sig, må på parts

begäran särskild dom givas över skyldigheten att fullgöra; mot kändens bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Då särskild dom enligt denna paragraf givits, äge rätten förordna, att målet i övrigt skall vila, till dess domen vunnit laga kraft.

6 §. Förlikas parterna om det, varom tvistas, och begära de, att rätten stadfäster förlikningen, skall det ske genom dom.

7 §. Dom skall avfattas skriftligen och i skilda avdelningar angiva:

1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande;
2. parterna samt deras ombud eller biträden;
3. parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter, varå de grundats;
4. domskälen med uppgift å vad i målet är bevisat; samt
5. domslutet.

Högre rätts dom skall, i den mån det finnes erforderligt, innehålla redogörelse för lägre rätts dom.

Äger part fullfölja talan mot dom eller söka återvinning, skall i domen givas till känna, vad han därvid har att iakttaga. Om underrättelse, som tillika skall meddelas i hovrätts dom, stadgas i 54 kap. 14 §.

8 §. Tredskodom, dom, varigenom kändens talan bifalles på grund av svarandens medgivande, samt dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, må utfärdas i förenklad form. Närmare bestämmelser därom meddelas av Konungen.

9 §. Innan dom beslutas, skall överläggning hållas. Har nämnd säte i rätten, framställe ordföranden saken och vad lag stadgar därom.

Då huvudförhandling ägt rum, skall samma eller sist nästa helgfria dag överläggning hållas och, om det kan ske, dom beslutas och avkunnas. Erfordras på grund av målets beskaffenhet rådrum för domens beslutande eller avfattande, må rätten besluta anstånd därmed; domen skall dock, om ej synnerligt hinder möter, skriftligen avfattas och meddelas inom två veckor efter förhandlingens avslutande. Avkunnas ej domen vid huvudförhandlingen, skall den avkunnas vid annat rättens sammanträde eller ock meddelas genom att den hålles tillgänglig å rättens kansli; vid huvudförhandlingen skall underrättelse givas om tiden och sättet för domens meddelande.

Vad nu sagts om måls avgörande efter huvudförhandling gälle ock, då mål avgöres vid sammanträde för muntlig förberedelse.

Avgöres eljest mål utan huvudförhandling skall, så snart ske kan, överläggning hållas samt domen beslutas, skriftligen avfattas och meddelas. Meddelandet skall ske genom att domen hålles tillgänglig å rättens kansli. Underrättelse om tiden för meddelandet skall senast samma dag avsändas till parterna.

Avkunnande av dom må ske genom återgivande av domskälen och slutet jämte meddelande av fullföljdshänvisning.

10 §. Dom skall uppsättas särskilt och underskrivas av de lagfarna domare, som deltagit i avgörandet.

Rättens domar skola, ordnade i nummerföljd efter tiden för deras meddelande, för varje år sammanföras till en dombok.

11 §. Dom äge, sedan tid för talan utgått, rättskraft, såvitt därigenom avgjorts den sak, varom talan väckts.

Domen äge ock rättskraft, i vad den innefattar prövning av fordran, som åberopats till kvittning.

Ej må fråga, som sålunda avgjorts, ånyo upptagas till prövning.

Om särskilda rättsmedel gälle vad därom är stadgat.

12 §. Vad i 2 och 9 §§ är stadgat om dom äge motsvarande tillämpning i fråga om slutligt beslut. Å sådant beslut skola ock bestämmelserna i 7 och 10 §§ tillämpas, om frågans beskaffenhet fordrar det. Meddelas slutligt beslut i samband med dom, skall det upptagas i domen.

Äger part fullfölja talan mot slutligt beslut eller göra ansökan om återupptagande, skall i beslutet givas till känna, vad han därvid har att iakttaga. Om underrättelse, som tillika skall meddelas i hovrätts beslut, stadgas i 54 kap. 14 §.

13 §. Beslut, som ej är slutligt, skall, i den mån det erfordras, angiva de skäl, varå beslutet grundas.

Har den som vill föra talan mot beslut under rättegången att anmäla missnöje, skall det tillkännagivas. Skall mot sådant beslut talan föras särskilt, give rätten ock det till känna. Den som vill föra talan mot beslutet äge hos rätten erhålla underrättelse om vad han eljest har att iakttaga.

Meddelas beslut, som ej är slutligt, i samband med dom eller slutligt beslut, skall det upptagas däri. Skall mot beslutet föras särskild talan, give rätten till känna, vad den som vill fullfölja talan har att iakttaga.

Om underrättelse, som tillika skall meddelas i hovrätts beslut, stadgas i 54 kap. 14 §.

14 §. Rätten äge, när skäl äro därtill, i dom förordna, att den må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft.

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, eller förordnat om någons hållande i hakte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd eller bestämt, att förmån av fri rättegång skall upphöra, eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut, som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

15 §. Finner rätten på grund av anmärkning eller eljest, att dom eller beslut till följd av skrivfel, misräkning eller annat dylikt förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, meddele rätten, sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig, beslut om rättelse.

Rättelse skall antecknas å huvudskriften av domen eller beslutet eller, då beslutet intagits i protokoll, i detta så ock, om det kan ske, å utskrift av domen eller beslutet; därvid skall tillika angivas den dag, då anteckningen göres.

18 Kap. Om rättegångskostnad

Utan ersättning för rättegångskostnad skulle vinnande parts fördel av domen bli reducerad. En part skall icke behöva riskera att själv vidkännas utgifter för att få sina berättigade anspråk tillgodosedda genom rättegång och dom. Skulle vinnande part ej få dylika kostnader ersatta, kommer rättegångens syfte att bereda rättsskydd att uppnås endast ofullständigt. Principen bör vara den, att han skall kunna räkna med att få även sina rättegångskostnader gottgjorda av motparten.

Huvudregeln för svensk civilprocess fastslås genom 1 § i enlighet med det nyss sagda: *tappande part skall ersätta vinnande part dennes rättegångskostnader.*

Avvisas parts talan, skall han anses som tappande (5 §).

Regeln modifieras emellertid genom särbestämmelser i kapitlets följande paragrafer, enligt vilka kostnadsfördelningen för vissa speciella situationer sker enligt andra principer. Här skall blott erinras om 2 §, på grund av vilken rätten kan förordna, att vardera parten skall själv bära sin kostnad, då målet angår rättsförhållande, som enligt lag blott får bestämmas genom dom. Förfaringssättet brukar kallas, att man »kvittar» kostnaderna. Hemskillnad och äktenskaps-skillnad är exempel på rättsförhållande av beskaffenhet, som nyss sagts; om sådan skillnad kan bestämmas endast genom domstols dom, aldrig genom exempelvis avtal mellan kontrahenterna. I mål rörande skillnad kvittas kostnaderna med stöd av sagda bestämmelse ofta.

Att vårdslös eller försumlig processföring — alltså parts förhållande *under rättegången* — kan leda till ersättningsskyldighet för part, oavsett målets utgång, framgår av 6 § (och för partsombud av

7 §). Denna ersättningsskyldighet avser sådan motpartens kostnad som förvållats av den försumliga processföringen.

Enligt 8 § skall ersättning fullt ut motsvara bl. a. kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde. Det fordras dock, att kostnaden *skäligen* varit påkallad för tillvaratagandet av partens rätt. Avgörande bör därvid vara, om parten vid tiden för den aktuella åtgärdens företagande haft skäl att anse åtgärden erforderlig från nyssnämnd synpunkt.

Domstolen prövar alltså skäligheten av de kostnadsbelopp, för vilka (vinnande) part yrkar ersättning av motparten. Ej ovanligt är också, att domstolar reducerar, »prutar» på, yrkade belopp, särskilt ifråga om ombudsarvode (advokatkostnaden). Dylika tilltag — som tyvärr fortfarande har stöd i lag — leder till att vinnande part icke alltid får sina kostnader till fullo ersatta; i den mån exempelvis ombudet icke får det begärda arvodet godtaget av domstolen, återstår för honom blott möjligheten att få beloppet betalat av huvudmannen, som alltså får själv slutligen stå härför. Det drag av ett domstolens förmynderi som härigenom kommer till synes förefaller onekligen en smula märkligt för en modern tids betraktelsesätt, enligt vilket den som utfört ett arbete i regel anses äga själv bestämma priset på detta arbete utan en — enligt sakens natur tämligen oinitierad — tredje mans inblandning.

Viktigt är bestämmelsen i 14 §, enligt vilken *yrkande om ersättning* för rättegångskostnad måste framställas, innan handläggningen av saken avslutas, dvs. senast innan målet överlämnas till rättens avgörande. Samtidigt skall upplysning lämnas om vari kostnaden består. Även om yrkande om kostnadsersättning (mot förmodan) icke skulle framställas, äger rätten tillerkänna part ersättning för utskrift av domen.

Beslut om rättegångskostnad skall meddelas av domstolen samtidigt med att den avgör målet, antingen genom dom eller slutligt beslut (14 §). I vad beslutet omfattar arvodesersättning, skall arvodet särskilt specificeras.

För ett mål till överrätt, uppstår naturligtvis även där fråga om fördelning av rättegångskostnad. Beträffande de kostnader som uppkommit i *den lägre instansen* skall kostnadsfördelningen, såsom följer av 1 §, ske med hänsyn till den *slutliga* utgången av målet. Förklarar käranden i underrätten men vinner i hovrätten, får han alltså enligt huvudregeln ersättning av svaranden för sina underrättskost-

nader. (För att få detta, måste han dock ha framställt yrkande där-
om, dvs. ha fullföljt talan även i målets kostnadsdel.)

Vad beträffar fördelningen av *överrättskostnaderna* skall denna, enligt 15 §, ske med hänsyn till rättegången i den högre instansen. Att 18 kap:s i övrigt meddelade bestämmelser därvid skall tillämpas är uppenbart. Rättegångens utfall i lägre rätt saknar alltså betydelse för fördelningen av överrättskostnaderna. Tappande part i överrätt är den, vars ändringssökande avslås. Fullföljs talan av båda parter och fastställs den lägre rättens dom, är parterna att anse som ömsom vinnande och tappande (4 §). Vid bedömande av i vad mån part vunnit eller tappat i högre rätt har man, enligt vad som hävdats i juridisk doktrin, att fästa avseende blott vid de yrkanden som framställts i överrätten.

Mindre bemedlad part kan efter beslut av vederbörande domstol erhålla *fri rättegång*, dvs. få sina rättegångskostnader, främst kostnaden för biträde av advokat, ersatta av allmänna medel. Härom stadgas i lagen 1919 om fri rättegång.

1 §. Part, som tappar målet, skall ersätta motparten hans rättegångskostnad, om ej annat är stadgat.

2 §. Angår målet rättsförhållande, som enligt lag ej må bestämmas annorledes än genom dom, må förordnas, att vardera parten skall bära sin rättegångskostnad.

3 §. Finnes den vinnande parten hava inlett rättegång, utan att motparten givit anledning därtill, eller har den vinnande parten eljest uppsåtligen eller genom försummelse föranlett onödig rättegång, skall han ersätta motparten hans rättegångskostnad eller ock, om omständigheterna föranleda därtill, vardera parten bära sin kostnad.

Var den omständighet, varav utgången berodde, icke före rättegången känd för den tappande parten och hade han ej heller bort äga kännedom därom, må förordnas, att vardera parten skall bära sin kostnad.

4 §. Äro i samma mål flera yrkanden och vinna parterna ömsom, skall vardera parten bära sin kostnad eller jämkad ersättning tilläggas endera eller ock, såvitt kostnaderna för olika delar av målet kunna särskiljas, ersättningsskyldigheten därefter bestämmas. Är vad parten tappat av allenast ringa betydelse, må han dock erhålla full ersättning för sin kostnad.

Vad nu sagts skall äga motsvarande tillämpning, om parts yrkande bifalles allenast till en del.

5 §. Avvisas parts talan, anses parten som tappande.

Avskrivnes mål på grund av att part återkallat sin talan eller uteblivit, skall han ersätta motparten hans rättegångskostnad, om ej särskilda omständigheter föranleda, att ersättningsskyldigheten bestämmes annorledes.

Förlikas parterna, skall vardera parten bära sin kostnad, om ej annat avtalats.

6 §. Har part genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat kostnad för motparten, vare han skyldig att ersätta sådan kostnad, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras.

7 §. Skall part enligt detta kapitel helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och finnes ställföreträdare för parten eller partens ombud eller biträde hava genom åtgärd, som avses i 3 § första stycket, eller genom vårdslöshet eller försummelse, som sägs i 6 §, vållat sådan kostnad, äge rätten, även om yrkande därom ej framställts, förplikta honom att jämte parten ersätta kostnaden.

8 §. Ersättning för rättegångskostnad skall fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Ersättning skall ock utgå för partens arbete och tidsspillan i anledning av rättegången.

9 §. Skall rättegångskostnad ersättas av flera medparter, svare de en för alla och alla för en. I den mån kostnad hänför sig till del av målet, som angår allenast någon av parterna, eller ock part orsakat kostnad genom vårdslöshet eller försummelse, som avses i 6 §, skall dock denna kostnad gäldas av den parten ensam.

Är någon enligt 7 § skyldig att jämte part ersätta kostnad, svare de en för båda och båda för en.

10 §. Har någon enligt 13 kap. 7 § övertagit kändens talan, svare han och känden, en för båda och båda för en, för den rättegångskostnad, som uppkommit före övertagandet; för kostnad, som uppkommit därefter, svare han ensam.

Den som inträtt i svarandens ställe svare ensam för rättegångskostnaden.

11 §. Skola två eller flera, en för alla och alla för en, svara för rättegångskostnad, äge rätten, på yrkande av någon av dem, med hänsyn till omständigheterna pröva, huru kostnaden mellan dem skall fördelas eller om någon av dem skall vidkännas hela kostnaden.

12 §. I fråga om skyldighet för intervenient, som icke äger ställning av part i rättegången, att ersätta rättegångskostnad och hans rätt till

ersättning för sådan kostnad skall vad i detta kapitel stadgas om part äga motsvarande tillämpning; dock svare intervenienten allenast för den särskilda kostnad, som orsakats av interventionen. Ej må den part, å vilkens sida intervenienten deltagit, förpliktas att ersätta kostnad, som nu nämnts.

13 §. Skall kostnad för bevisning eller annan åtgärd enligt rättens beslut utgå av allmänna medel eller utgivas av parterna en för båda och båda för en, gälle i fråga om skyldighet att återgälda sådan kostnad vad i detta kapitel stadgas om rättegångskostnad. Skola parterna bära var sin rättegångskostnad, må förordnas, att kostnaden skall fördelas med hälften å vardera. Har av allmänna medel utgått kostnad för parts hämtande till rätten, skall kostnaden återgäldas av parten.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att part åtnjutit fri rättegång, är särskilt stadgat.

14 §. Part, som vill erhålla ersättning för rättegångskostnad, skall, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt; dock må part, även om yrkande ej framställts, erhålla ersättning för utskrift av rättens dom eller slutliga beslut.

Då rätten avgör målet, meddele rätten samtidigt beslut angående rättegångskostnaden så ock i fråga, som avses i 13 § första stycket. Ingår i ersättning för rättegångskostnad arvode till ombud eller biträde, skall arvodets belopp angivas.

15 §. Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes.

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

II. Om rättegången i brottmål

19 Kap. Om laga domstol

I kapitlet meddelas bestämmelser om domstolarnas *territoriella* kompetens i brottmål, dvs. den kompetensfördelning som grundar sig på målens *lokala* anknytning till domstolarna. Undantagsvis kan brottmål upptas av överrätt såsom första instans; även för dylika fall blir reglerna i detta kapitel tillämpliga.

Här avhandlas däremot icke i vilka fall brott skall bedömas efter

svensk lag och åtalas vid svensk domstol. För bestämmelser härom är man hänvisad till strafflagstiftningen.

Huvudprincipen för bestämmandet av fora i brottmål är, att ett brottmål skall handläggas, där utredningen bäst kan äga rum. Principen är emellertid modifierad, i det att hänsyn till viss del skall fästas även vid svarandens bekvämlighet; i detta avseende föreligger alltså överensstämmelse med den grundläggande principen för fastställandet av forum i tvistemål.

Allmänt forum i brottmål är i första hand — med tillämpning av nyssnämnda huvudprincip — rätten i den ort, där *brottet förövats* (*forum delicti*; 1 § första stycket).

Till detta forum ges ett betydelsefullt komplement för fall, där utredningsskäl eller kostnadsskäl eller liknande förhållanden gör det olämpligt att avhålla rättegången och framtvinga den tilltalades inställelse inför domstolen i handlingsorten. I dylika situationer kan målet i stället upptas vid den misstänktes allmänna *tvistemålsforum*, dvs. rätten i hans mantalsskrivningsort (*forum domicilii*), eller vid rätten i den ort, där den misstänkte mer varaktigt uppehåller sig (*vistelseortens forum*), allt enligt 1 § sista stycket. Avgörandet av frågan, huruvida målet skall handläggas vid något av sistnämnda *alternativa* fora, tillkommer den ifrågavarande domstolen, ej åklagaren. Dessa domstolar blir naturligtvis tillämpliga huvudsakligen i mindre brottmål, där man kan döma på den tilltalades erkännande eller fakta är uppenbara.

Regeln om *forum delicti* såsom huvudforum innebär i första hand, att målet skall handläggas vid rätten i den ort, där den *brottsliga handlingen företagits*. Vid sidan av detta handlingsortens forum ger dock lagen (1 § första stycket) såsom ett alternativt forum rätten i orten för *brottets fullbordan*; stundom kan det nämligen visa sig svårt att fastställa, å vilken plats ett brott skall anses vara begånget (ett ärekränkande brev skickas från staden A till staden B, där det mottas av adressaten, o. d.).

Vid sidan av dessa tre allmänna fora ges i 1—5 §§ ett antal *särskilda* fora. För brott, begånget ombord på svenskt fartyg eller flyg, finns sålunda, jämte allmänt forum, ett särskilt forum enligt 1 § första stycket sista punkten. För brott utom riket stadgar 2 §, principiellt, särskilda fora i form av ett *forum domicilii* eller ett forum enligt vistelseorten eller platsen för vederbörandes gripande (*forum deprehensionis*). I övrigt hänvisas till lagtexten.

Liksom enligt 10:15 beträffande tvistemål är, enligt 7 §, ändringar i förhållande, som rör domstolens behörighet, utan relevans, om de inträffar först sedan stämning delgivits den misstänkte.

Kompetensreglerna i detta kapitel gäller såväl vid domstols handläggning av åtal som dess befattning med förundersökning och tvångsmedel (12 §). Reglerna är indispositiva, och avtal om handläggning vid visst forum saknar relevans (9 §). Jämlikt 34:1 skall domstolen beakta sin behörighet ex officio.

Sades intet särskilt därom, skulle även *överrätt* självant pröva underrätts behörighet i det mål, som fullföljts till överrätten. En dylik regel vore emellertid opraktisk. 10 § ger därför en bestämmelse av motsatt innehåll: överrätt prövar ex officio blott underrätts *sakliga* behörighet, dvs. frågan, huruvida antingen annan instans än domstol eller annan domstol än de i 1 och 2 §§ angivna fora ägt exklusiv behörighet. I övrigt prövar överrätten underrätts behörighet, endast om talan därom förs i laga ordning vid överrätten eller där väcks av part, som är behörig härtill.

Såväl lägre som högre rätt skall alltid självant pröva, huruvida åtal för brottet överhuvud skall tas upp av svensk domstol. Detta är dock inte en fråga om judiciell kompetens enligt detta kapitelns mening.

1 §. Laga domstol i brottmål är rätten i den ort, där brottet förövades. Brott anses förövat å den ort, där den brottsliga handlingen företogs, och, om brottet fullbordades eller, vid försök, det tillämnade brottet skulle hava fullbordats å annan ort, även å den orten. Förövades brottet å orter under skilda domstolar, äge de lika behörighet. Har det skett å svenskt fartyg eller luftfartyg under resa inom eller utom riket, vare även rätten i den ort, dit den misstänkte med fartyget eller luftfartyget först ankommer eller där han gripits eller eljest uppehåller sig, behörig.

Är, då åtal väckes, ovisst, var brottet förövades, må åtal upptagas av rätten i någon av de orter, där det kan antagas hava skett, eller i den ort, där den misstänkte gripits eller eljest uppehåller sig.

Åtal för brott må ock upptagas av den rätt, där den misstänkte skall svara i tvistemål i allmänhet, eller rätten i den ort, där den misstänkte mera varaktigt uppehåller sig, om rätten med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt.

2 §. Åtal för brott, som förövats å ort utom riket eller å utländskt fartyg eller luftfartyg under resa inom eller utom riket, upptages, om ej Konungen för visst fall förordnar annat, av den rätt, där den misstänkte skall svara i tvistemål i allmänhet, eller av rätten i den ort, där han gripits eller eljest uppehåller sig.

3 §. Åtal mot flera för medverkan till brott må, om det sker samtidigt, väckas vid den rätt, där någon av dem har att svara. Väckas åtalerna å olika tider, må vid den rätt, som upptagit åtal mot någon av dem, åtal väckas även mot den eller de övriga.

Vad nu sagts skall ock gälla angående åtal i andra fall mot flera för brott, som äga samband med varandra, om rätten med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner lämpligt, att åtalerna upptagas av samma domstol.

4 §. Talan om ansvar för falskt eller obefogat åtal eller för falsk angivelse eller annan osann tillvitelse, varå åtal följt, må väckas vid den rätt, där brottet åtalats.

5 §. Över förseelse i rättegången döme den rätt, där rättegången föres. Förövar någon annat brott inför domstol vid dess sammanträde, äge samma rätt döma däröver, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet och andra omständigheter finnes lämpligt.

6 §. Har någon förövat flera brott, må åtal för samtliga brotten upptagas av den rätt, som är behörig att upptaga åtal för något av dem, om denna med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt.

7 §. Har, sedan stämning delgivits den misstänkte, ändring inträtt i förhållande, som betingat domstolens behörighet, vare domstolen ändock behörig.

Har allmänt åtal upptagits av viss domstol och är även annan domstol behörig, äge den förra domstolen, om synnerliga skäl äro därtill, på framställning av åklagaren förordna, att målet skall överflyttas till den senare domstolen. Beslut eller annan åtgärd av den förra domstolen vare gällande, till dess den domstol, dit målet överflyttats, förordnar annat.

8 §. Avvisas mål på den grund, att rätten icke är behörig, äge den dock i avbidan på att åtal väckes vid rätt domstol meddela beslut, som icke utan fara kan uppskjutas.

9 §. Är i lag föreskrivet, att åtal skall upptagas omedelbart av högre rätt eller skall åtal enligt lag eller författning upptagas av annan allmän underrätt än den, där den misstänkte enligt 1 eller 2 § har att svara, må ej på grund av vad i detta kapitel stadgas åtalet upptagas av annan domstol. Skall fråga om ansvar upptagas av annan myndighet än domstol eller av särskild domstol, äger vad i detta kapitel stadgas ej tillämpning.

Avtal, varigenom någon utfäst sig att väcka åtal eller svara vid viss domstol, vare utan verkan.

10 §. Har lägre rätt upptagit mål, må fråga om rättens behörighet ej upptagas av högre rätt, med mindre frågan dit fullföljes eller där väckes av part, som är berättigad därtill, eller ock målet skall upptagas av annan myndighet än domstol eller av särskild domstol eller omedelbart av

högre rätt eller av annan allmän underrätt än den, där den misstänkte enligt 1 eller 2 § har att svara.

11 §. Meddelas i högre rätt beslut, varigenom lägre rätt förklaras icke vara behörig att upptaga mål, som där väckts, äge den högre rätten på yrkande av part hänvisa målet till lägre rätt, som finnes behörig.

Hava skilda domstolar genom beslut, som vunnit laga kraft, funnits obehöriga, äge högsta domstolen, om någon av dem finnes behörig, på ansökan av part hänvisa målet till den domstol, av vilken målet bort upptagas.

12 §. Vad i detta kapitel stadgas äge motsvarande tillämpning i fråga om domstols befattning med förundersökning och användande av tvångsmedel.

20 Kap. Om rätt till åtal och om målsägande

Ett *åtal* innebär, att åklagaren yrkar, att den misstänkte skall ådömas ansvar för visst påstått brott. I sakens natur ligger att åklagaren — denne myndighetsperson, vars tjänsteuppgift är att se till att begångna brott blir lagligen beivrade — är skyldig att anställa åtal, då brott befinns föreligga och misstänkt person påträffats. I den fortsatta framställningen avses med åklagare *allmän åklagare* (se härom kommentaren vid 1 kap.).

Ett åtal kan vara antingen *allmänt* eller *enskilt*. Allmänt åtal är sådant som å det allmännas vägnar utförs av åklagare (allmän eller särskild). Enskilt åtal utförs av målsägande eller vissa åtalsberättigade subjekt, som jämställts med målsägande.

Åklagare är enligt 2 § behörig att åtala alla brott, som hör under allmänt åtal och beträffande vilka ej annat är stadgat; och enligt 3 § hör alla brott, som ej uttryckligen undantagits därifrån, under allmänt åtal. Av detta framgår alltså att brott finns, vilka ej hör under allmänt åtal och följaktligen undandragits åklagarens åtalsbehörighet. Vilka dessa brott är, följer av bestämmelser i strafflagstiftningen. Med hänsyn härtill kan man skilja mellan tre kategorier av brott: »åklagarbrott», som är underkastade åtal av (allmän) åklagare, »angivelsebrott», vilka får åtalas av åklagare, först sedan målsäganden angivit brottet till åtal, samt »målsägandebrott», där åtalsbehörigheten tillkommer målsäganden ensam.

Angivelsebrotten hör alltså, även de, under allmänt åtal; endast målsägandebrotten faller utanför.

Praktiskt taget alla brott i den centrala strafflagstiftningen ligger under allmänt åtal.

För brottmålsrättegång förutsätts åtal (1 §). Åtal väcks, enligt 45: 1, regelmässigt genom ansökan om stämning (eller stämning).

Att åklagaren är skyldig att väcka åtal ligger, som nyss anmärkts, egentligen i sakens natur. I 6 § är emellertid denna *åtalsplikt*, såvitt avser åklagarbrott och angivelsebrott, direkt inskriven. Däremot sägs ej under vilka närmare förutsättningar åklagaren är skyldig åtala brott under allmänt åtal. Av lagens förarbeten framgår emellertid med all tydlighet, att denna skyldighet föreligger, blott där *tillräckliga skäl* till åtal är för handen. Med tillräckliga skäl menas, att bevisläget mot den misstänkte och omständigheterna i övrigt är sådana, att åklagaren skall kunna, som saken uttryckts, *emotse den misstänktes sakfällande — ifall åtal sker — på objektiva grunder*. Åtal får alltså inte anställas på lösa boliner. Tvärtom måste, naturligt nog, goda skäl motivera ett beslut om åtal. (För en närmare utredning om betydelsen av begreppet tillräckliga skäl i olika situationer må hänvisas till *Elwing*, Tillräckliga skäl. Studier över förutsättningarna för allmänt åtal. Lund 1960.)

Man brukar säga, att 6 § är ett uttryck för den *absoluta åtalspliktens* princip. Den absoluta åtalsplikten innebär, att åklagarens skyldighet att väcka åtal beror av huruvida sakläget gör en fällande dom antaglig. Motsatsen, den *relativa åtalspliktens* princip, betyder däremot, att åklagaren dessutom skall anställa en prövning av frågan, huruvida åtal i det särskilda fallet är påkallat med hänsyn till fallets beskaffenhet.

Av den absoluta åtalspliktens princip följer att *alla* brott i princip skall leda till åtal. Om emellertid den absoluta åtalsplikten sedan gammalt och alltjämt är normerande för svensk åtalslära och svensk åtalsrätt, har dock på senare tid avsevärda *undantag* härifrån gjorts, varigenom den relativa åtalsplikten kommit till uttryck.

1 Som det främsta skall noteras institutet *åtalseftergift*, enligt vilket åklagaren kan besluta att efterge åtalet eller, som det numera uttrycks i lagen, besluta att *»icke tala å brottet»*.

Företeelsen åtalseftergift — termen har vunnit sådan stadga i såväl juridiskt som allmänt språkbruk, att den torde bli svår att överge — tillskapades genom en lag 1944, som avsåg vissa brott, begångna av unga lagöverträdare. Tankegången bakom denna lagstiftning var, att ungdomar ofta kunde tillfogas svåra psykiska skador genom att ådömas frihetsstraff för brott, ja redan förfarandet inför

rätta kunde vara ägnat att medföra men för dem. Då lagföring och straff sålunda kunde medföra mer skada än nytta, borde dessa åtgärder utbytas mot andra, som var bättre lämpade att återföra lagöverträdaren till ett socialt anpassat levnadssätt. Åtalseftergiften var alltså i denna lagstiftning utformad såsom ett *kriminalpolitiskt* institut.

De ifrågavarande stadgandena återfinns numera — sedan 1944 års lag upphävts — i lagen 1964 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL).

Enligt denna lag åger åklagaren avstå från åtal, besluta att icke tala å brottet, om detta begåtts av ungdom, som vid tiden för gärningen ej fyllt 18 år. Det fordras dock därjämte, *antingen* att brottet uppenbarligen skett av okynne eller förhastande *eller* att gärningsmannen blir föremål för barnavårdande åtgärd enligt barnavårdslagen; kravet på sådan åtgärd får dock eftersättas, om den underårige erhåller tillsyn eller sysselsättning, som med skäl kan antas innefatta den för hans tillrättaförande lämpligaste åtgärden.

1964 års lag innehåller ingen begränsning ifråga om kretsen av brott; avsikten är emellertid främst att ge möjligheter till åtalseftergift för allvarigare brottslighet.

Vid sidan av dessa bestämmelser ger 7 § i förevarande kapitel ytterligare regler om åtalseftergift. Beslutet att icke tala å brottet är emellertid här förestavat av andra skäl än kriminalpolitiska; väsentligen framträder *processekonomiska* synpunkter.

Detta framgår klart av punk 2, där fråga är om att avstå från åtal för visst eller vissa brott vid *brottskonkurrens*, bl. a. i form av seriebrottslighet. Om en person beträtts med fyra, fem större förskingringar, innebär det naturligtvis en viss lättnad för polis, åklagare och domstol att icke behöva utreda och döma över en sjätte smärre förskingring, om det redan från början framstår som uppenbart, att det sistnämnda brottet — såsom fallet vanligen är i dylika situationer — icke kommer att leda till en skärpning av påföljden (förlängning av strafftiden), i det att vederbörande får sina 2—3 års fängelse, oavsett huruvida det sjätte brottet beaktas eller ej. Motsvarande synpunkter kan även bli aktuella i den situationen, att den misstänkte vid sidan av ett grovt brott, t. ex. ett rån, gjort sig skyldig även till lindrig brottslighet.

Men även i punkt 4 är det fråga om att undvika rättegångar, som, med hänsyn till att reell påföljd eller sanktion uteblir, framstår som onödiga. Punkten, som tillkommit genom lagstiftning 1964, innebär

blott en kodifiering av vad som dittills gällt enligt stadig praxis, nämligen att åtal mot presumtivt själssjuka undviks. Mången gång måste ett åtal mot sinnessjuk eller annan gravt själsligt abnorm gärningsman vara meningslöst, i det att den sjuke är straffoemottaglig; enda resultatet av hans brott blir, att han tas in på eller förs tillbaka till mentalsjukhus för (fortsatt) vård. För beslut att ej tala å brott i förevarande fall fordras dock, jämte annat, att åtal ej framstår som påkallat av särskilda skäl, varom sålunda må speciellt erinras.

Punkten 1 avser *bagatellbrott*. När det är fråga om ordningsföreseelser och andra brott av lindrigare art kan det mången gång synas vara en onödigt kraftig åtgärd att gripa till åtal och rättegång för att få lagöverträdaren att i framtiden avhålla sig från brott. Om den varning, som ett beslut om åtalseftergift i och för sig innebär, kan tänkas utgöra tillräckligt korrektiv, så varför inskrida med andra, skärpta metoder? Dessutom skulle det kunna verka onödigt irriterande, om alla ordningsöverträdelser ovillkorligen måste föranleda åtal och straff.

Gärningsmannens ålder saknar i detta fall relevans. Däremot måste brottet vara så lindrigt, att det uppenbart skulle leda till blott ett bötesstraff, om lagföring skedde. Uppenbart måste även vara, att lagföring ej befinns motiverad *ur allmän synpunkt*. Med det sistnämnda förstås — här som eljest där lokutionen förekommer i straffrättslig och processuell lagstiftning — att ett allmänt intresse kan tala för lagföring såväl med hänsyn till *brottets art* och *straffets syfte* som till *omständigheterna* vid brottets begående, exempelvis att en person upprepade gånger begår enahanda förseelse. Att med stöd av detta lagstadgande efterge åtal för ordningsöverträdelser av sådan art, att deras uraktlåtna beivran skulle medföra att de kom att kraftigt öka i antal (såsom exempelvis parkeringsföreseelser), är självfallet icke meningen.

Punkt 3, där beslutanderätten — i motsats till vad som gäller vid övriga fall av eftergift — är exklusivt lagd i RÅ:s hand, är avsedd att tillämpas med synnerligen snäv restriktivitet.

Den nu lämnade redogörelsen visar, att bakom åklagarens beslut att icke tala å brott kommer sådana motiv och värderingar att ligga som enligt vanligt betraktelsesätt träder fram vid tillämpningen av den relativa åtalsplikens princip. Det är därför befogat att se institutet åtalseftergift som ett utflöde av denna åtalsrättsliga grundnorm och som ett undantag från den huvudregel som vår åtalslära hyllar.

Termen beslut att icke tala å brott är mindre lyckad inte bara därför att den är lång och ovig. Den kan också lätt förblandas med *beslut om icke-åtal*. Det sistnämnda (mycket vanliga) beslutet betyder, att åklagaren funnit sig ej skola väcka åtal, därför att gärningen visat sig vara rättsenlig — eller, rättare sagt, icke visat sig vara straffbelagd såsom brott — eller därför att någon gärningsman ej påträffats (varmed är liktydigt, att tillräckliga skäl mot viss person såsom gärningsman ej förebringats).

Beslutet att icke tala å brott, beslut om åtalseftergift, förutsätter däremot, att *brott konstaterats föreligga*. Om åklagaren inte funnit detta, skall han inte meddela beslut som senast sagts, ty genom dylikt beslut stämplas vederbörande såsom gärningsman till viss lagöverträdelse. För all åtalseftergift måste alltså fordras, att sådana omständigheter visats föreligga, att vederbörande misstänkte är skyldig till brottet.

2) Åtalseftergiften innebär — eller är i varje fall tänkt att utgöra — en ersättning för ett uteblivet åtal. *I princip* skall någonting annat vidtas med lagöverträdaren än åtal och rättegång. Ett liknande *surrogat* föreligger även vid det andra undantaget från huvudregeln om att åtal skall följa på brott — det, enligt vilket åtal och lagföring kan ersättas med *straffföreläggande*. Om utfärdande av straffföreläggande beslutar vederbörande åklagare, dvs. den som har att besluta i åtalsfrågan. För institutets närmare beskaffenhet hänvisas till 48 kap.

3) Ett tredje undantag innebär ordningsföreläggandet eller *föreläggandet av ordningsbot*. Institutet är nytillkommet genom lagstiftning, som trätt i kraft 1967, och har skapats med straffföreläggandet som förebild. För dess närmare beskaffenhet hänvisas till den särskilda framställningen nedan sid. 280 ff.

4) Ett sista undantag innebär rätteligen även den s. k. parkeringsboten enligt lagen 1960 om parkeringsbot. Förfarandets speciella utformning avviker från det ovan skisserade regelsystemet i väsentliga avseenden och skall bl. a. på grund härav ej vidare beröras.

En central ställning i brottmålsrättegången intar, vid sidan av åklagaren, *målsäganden*. Vem som är att anse såsom målsägande framgår av legaldefinitionen i 8 § sista stycket (som intill 1965 stod att finna i 1864 års strafflag).

Ursprungligen tillkom rätten att reagera mot en rättskränkning, åtalsrätten, endast målsäganden; det var en privat angelägenhet, att

brottsliga gärningar beivrades. »Målsägandens åtalsrätt är en ur-gammal institution, djupt förankrad i vår hävdvunna rättsåskådning», konstaterar professor Karl Olivecrona i sin stora lärobok över straffprocessförfarandet. Efterhand som betraktelsesättet ändrades och straffrättsskipningen kom att uppfattas främst som en samhällets angelägenhet, överflyttades emellertid målsägandens reaktionsbefogenheter i väsentlig mån till en särskild, offentlig funktionär, åklagaren. Härtill bidrog helt naturligt också det genom århundradenas gång alltmer komplicerade rättsmaskineriet.

Målsägandens möjlighet att reagera mot brott, på grund av vilket han erhållit denna juridiska position, är enligt RB tvåfaldig. Dels kan han — muntligen eller skriftligen — *anmäla* brottet till åtal, dvs. anmäla händelseförloppet för polismyndighets eller åklagares åtgärd (5 §). Och dels får han själv *väcka åtal* för brottet, dock blott under den förutsättningen, att han först angivit detta till åtal och åklagaren beslutat att allmänt åtal ej skall ske (8 §). Regeln gäller även beträffande sådana brott som åklagaren får åtala först efter angivelse. Det sista innebär, att *målsägandens åtalsrätt är blott subsidiär*, vilket är en viktig regel i svensk straffprocessrätt. När målsäganden i enlighet härmed väcker åtal, skall han jämte stämningensansökan förete bevis om att åklagaren beslutat att för sin del ej föra talan om ansvar (47: 2 sista stycket).

Vad som nu sagts om målsägandens reaktionsmöjligheter avser, som delvis redan antytts, brott under allmänt åtal. Brott, vid vilka åtalsrätten enligt bestämmelser i strafflagstiftningen uteslutande tillkommer målsägande, berörs ej därav. Självfallet har målsäganden här exklusiv (och följaktligen även primär) repressionsrätt.

Utöver det sagda har målsäganden vissa ytterligare åtalsrättsliga befogenheter, som här bör nämnas. Han kan sålunda *biträda* ett av åklagaren väckt åtal — vilket betyder att han blir *part* i målet vid sidan av åklagaren och får samma rätt som denne att förebringa utredning och bevisning men icke rätt att yrka ansvar för annan gärning än den som är föremål för åklagarens ansvarstalan (8 §). Institutet motsvarar interventionen i civilprocessen. Han kan vidare *fullfölja* ett av åklagaren väckt åtal till högre rätt, om åklagaren avstår från att överklaga, och denna rätt föreligger även om han inte skulle ha biträtt åtalet vid den lägre rätten (8 §). Slutligen kan han enligt 9 § *överta* ett åtal, som åklagaren nedlagt på den grund som sägs i samma paragraf.

Även en *juridisk person* kan vara målsägande. Den får i så fall representeras av sin ställföreträdare (14 §).

Med målsägande *jämställs*, såvitt gäller åtalsrätten, enligt 13 § vissa *anhöriga* till *dels* den som blivit dödad genom brott (första stycket) *och dels* avliden målsägande (andra stycket). Fråga är alltså här om rätt för efterlevande till den som dödades genom brott att föra målsägandetalan resp. om succession i målsäganderätt. Endast ansvarstalan (och icke skadeståndstalan) avses. Det bör observeras, att eftersom dessa efterlevande icke är att anse som målsägande (de jämställs ju blott), de kan höras som vittnen (jfr 36:1), *såvida* de inte för talan som parter.

Det talades ovan om angivelse av målsägande. Brott kan emellertid anges till åtal även av annan än målsägande (jfr 23: 1). Särskilda bestämmelser härom har ansetts obehövliga.

Ej ovanligt är att målsäganden *hörs* i brottmålsrättegången på åklagarens begäran. Målsäganden är kanske den ende som, jämte den åtalade, vet något om hur det påtalade händelseförloppet utspelade sig, och åklagaren önskar därför, i brist på annan bevisning, åberopa målsägandens upplysningar till stöd för sitt åtal. Målsäganden kan emellertid inte höras som vittne (36: 1), varför han i stället hörs utan ed (eller försäkran), »upplysningsvis», som man brukar kalla det. Förhöret påminner i övrigt om ett vittnesförhör; och målsäganden äger rätt till ersättning precis som ett vittne (15 §).

Målsäganden kan alltid *lägga ned* ett åtal, som han väckt, utan särskilda restriktioner. Åklagarens möjligheter till motsvarande åtgärd är däremot begränsade till första instans: sedan dom en gång fallit, får ett allmänt åtal ej nedläggas. Förklarar åklagaren under processen i första instans, att han lägger ned åtalet, måste rätten ta reda på av vilken anledning åklagaren förfar så. Ty är grunden den, att åklagaren anser tillräckliga skäl till den misstänktes skuld ej längre föreligga (han har kanske uppdagat ny bevisning, som ger den åtalade ett alibi), har målsäganden rätt, såsom nyss antytts, att *överta* åtalet, varom domstolen har att i förekommande fall underätta denne. Sker ej övertagande, *har den tilltalade rätt till frikännande dom* (9 §). Här föreligger alltså en motsvarighet till svarandens rätt till dom enligt 13: 5.

Är brottet sådant, att målsägande inte finns, kan rätten meddela frikännande dom omedelbart eller avskriva målet.

Nedläggs allmänt åtal av annan grund — t. ex. till följd av rätte-

gångshinder — eller yrkar den tilltalade ej frikännande dom, skall målet avskrivas.

Frikännande dom som nu sagts meddelas tydligen utan prövning i sak. Här är alltså fråga om ett — mycket sällsynt — fall, där dom i brottmål meddelas på rent *formell* grund. I tvistemål, åter, finns flera — betydelsefulla — fall, där dom på formell grund kan förekomma, nämligen vid parts utevaro (tredskodom) samt till följd av medgivande och eftergift.

Från nedläggande av åtal — vilket, som sagt, inte är tillåtet i andra instans — måste skiljas *återkallande av fullföljd talan* till högre rätt. Rätt till sådan återkallelse tillkommer naturligtvis alltid åklagaren (51: 24, 55: 15). Följden härav blir, att den lägre rättens dom står fast.

1 §. Fråga om ansvar för brott må ej av rätten upptagas, med mindre åtal för brottet väckts. Rätten äge dock utan åtal upptaga fråga om ansvar för förseelse i rättegången.

2 §. Allmän åklagare äge tala å brott, som hör under allmänt åtal, om ej annat är stadgat.

Om befogenhet för särskild åklagare att tala å brott, som hör under allmänt åtal, gälle vad särskilt är föreskrivet.

Åklagare må i högre rätt fullfölja talan även till den misstänktes förmån.

3 §. Under allmänt åtal höra alla brott, som ej uttryckligen äro undantagna därifrån.

Är för allmänt åtal stadgat särskilt villkor, såsom tillstånd av myndighet eller angivelse av målsägande, vare det gällande.

4 §. Innefattar en handling flera brott och hör något av dem under allmänt åtal, må sådant åtal äga rum även för de övriga.

Har någon angivits för brott, som allenast efter angivelse hör under allmänt åtal, och äro flera misstänkta för att hava tagit del i brottet, må allmänt åtal äga rum mot dem alla.

5 §. Brott må av målsägande angivas till åtal hos åklagare eller polismyndighet. Har angivelse skett hos myndighet å annan ort än den, där åtal för brottet må väckas, skall angivelsen omedelbart tillställas myndigheten i den orten.

6 §. Åklagare skall, om ej annat är stadgat, tala å brott, som hör under allmänt åtal.

7 §. Åklagare må besluta att icke tala å brott:

1. om det är uppenbart, att i händelse av lagföring annan påföljd än

böter icke skulle komma att ådömas och att den misstänktes lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt; eller

2. om brottet förövats, innan den misstänkte dömts för annat av honom förövat brott eller till fullo undergått straff eller annan påföljd för sådant brott, och det är uppenbart, att brottet i jämförelse med det andra brottet är med hänsyn till påföljden utan nämnvärd betydelse; eller

3. om det i annat fall av särskilda skäl är uppenbart, att påföljd ej erfordras för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna ej heller eljest är påkallat, att åtal väckes; eller

4. om brottet uppenbarligen begåtts under inflytande av sådan sjäslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, samt sluten psykiatrisk vård kommer till stånd utan lagföring och åtal ej är påkallat av särskilda skäl.

Beslut jämlikt första stycket 3 må meddelas endast av riksåklagaren.

Beslut att ej tala å brott må återkallas, om tillräckliga skäl för beslutet ej längre finnas föreligga.

Närmare föreskrifter om beslut att ej tala å brott meddelas av Konungen.

8 §. Målsäganden må ej väcka åtal för brott, som hör under allmänt åtal, med mindre han angivit brottet och åklagaren beslutat, att åtal ej skall äga rum.

Har åklagare väckt talan, äge målsäganden biträda åtalet; han må ock i högre rätt fullfölja talan.

Utan hinder av vad i första stycket sägs må målsägande väcka talan om ansvar för falskt eller obefogat åtal, falsk angivelse eller annan osann tillvitelse angående brott.

Målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada.

9 §. Sedan dom fallit, må ej allmänt åtal nedläggas.

Nedlägges allmänt åtal på den grund, att tillräckliga skäl, att den misstänkte är skyldig till brottet, ej föreligga, må målsäganden övertaga åtalet; han skall dock hos rätten göra anmälan därom inom den tid, högst en månad, som av rätten bestämmes, sedan han erhöill vetenskap om nedläggandet. Övertager ej målsäganden åtalet, äge han icke därefter väcka åtal för brottet; om den tilltalade yrkar det, skall frikännande dom meddelas.

10 §. Vad i 8 och 9 §§ stadgats om rätt för målsäganden att väcka åtal eller övertaga eller i högre rätt fullfölja väckt åtal gäller icke i fråga om ämbetsbrott, som avses i 3 kap. 3 § och 7 kap. 4 § andra stycket.

11 §. Äro i fråga om samma brott flera målsägande, gälle angivelse eller åtal av en målsägande även för de övriga.

12 §. Har målsäganden genom förlikning eller eljest utfäst sig att ej

angiva brottet, eller tala därå eller har han återkallat angivelse eller nedlagt åtal, må han ej därefter angiva brottet eller tala därå. Hör brottet allenast efter angivelse under allmänt åtal och har utfästelsen gjorts eller angivelsen återkallats, innan allmänt åtal väckts, må allmänt åtal för brottet ej därefter äga rum.

13 §. Har någon genom brott blivit dödad, äge hans efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon eller den som på grund av adoption stod i motsvarande förhållande till honom samma rätt som målsägande att angiva brottet eller tala därå.

Avlider eljest den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada, äge närstående, som nu sagts, samma rätt att angiva brottet eller tala därå, som tillkom den avlidne, om icke av omständigheterna framgår, att denne ej velat angiva eller åtala brottet.

14 §. Är målsäganden omyndig och rör brottet egendom, varöver han ej råder, eller rättshandling, som han ej själv äger ingå, äge hans ställföreträdare angiva brottet eller tala därå. Rör brottet den omyndiges person, äge den som har vårdnaden om honom angiva brottet eller tala därå; har den omyndige fyllt aderton år, äge han ock själv angiva brottet eller tala därå. Vad i 11 kap. 2—5 §§ är stadgat om part och ställföreträdare i tvistemål äge motsvarande tillämpning beträffande målsägande, även om han ej för talan.

Om rättegångsombud för målsägande gälle vad i 12 kap. är stadgat.

15 §. Höres målsäganden i anledning av åklagarens talan, äge han rätt till ersättning och förskott enligt vad om vittne är stadgat.

16 §. Är i lag eller författning stadgat, att åtal för brott må väckas av annan enskild än målsägande, skall han i fråga om rätt att angiva brottet eller tala därå samt åtal, som väckes av honom, anses som målsägande.

21 Kap. Om den misstänkte och hans försvar

Observera, att man aldrig använder termen svarande i brottmålsprocessen.

Kapitlet ger bestämmelser huvudsakligen om den misstänktes försvarare (3—10 §§).

Dessförinnan fastslås dock den viktiga regeln om *processbehörighet*, att den som åtalas för brott *alltid* är behörig att själv föra sin talan, även om han enligt eljest gällande regler skulle vara processobehörig; regeln är undantagslös (1 §).

Vad beträffar *partsbehörigheten* gäller, som inledningsvis anförts, att åtal aldrig kan anställas mot den som saknar straffmyndighet, dvs. som ej fyllt 15 år; härav följer en viktig begränsning ifråga om

den misstänktes partsbehörighet. Under vissa omständigheter kan dock numera även barn under 15 år göras till föremål för det processuella förhörsförfarande *inför domstol* som kallas *bevistalan* och varom regler meddelats i 13 och 14 §§ LUL.

Till 11:5 återfinns motsvarigheten i förevarande kapitel 2 §; denna handlar alltså om den misstänktes inställeskyldighet till förhandling. RB utgår beträffande brottmålen från den grundregeln, att huvudsubjektet för processen, den misstänkte, *skall svara själv*. Hans personliga närvaro är i allmänhet av den största betydelse för utredningens fullständighet och — vid fällande dom — för bestämmandet av påföljden för brottet. Som synes är reglerna om den misstänktes inställelse utformade med hänsyn till dels olika slag av förhandling och dels olika instanser. Därvid är i visst fall — beträffande hovrätten — av betydelse inte bara den påföljd som kan bli aktuell utan även den påföljd som utdömts i underrätten.

Försvare är en person som biträder den misstänkte vid talans *förberedande* och *utförande* (3 §).

Den misstänkte kan alltid — själv eller genom vårdnadshavare — vidtala en person att försvara honom (3 §); man kan kalla en sådan representant *privat försvarare*. Denne kan utses helt formlöst.

Offentlig försvarare utses däremot av domstolen, och därvid skall lämplig *advokat* väljas (4—5 §§); till privat försvarare kan i princip — eftersom vi inte har något advokatmonopol — vilken hederörd medborgare som helst brukas, oavsett huruvida han är jurist eller ej.

Enligt 4 § har rätten att självmant — så snart anledning finns därtill — uppta frågan om förordnande av offentlig försvarare. Och den grundläggande förutsättningen därför är, att *den misstänktes rätt finns*, »på grund av sakens beskaffenhet eller eljest», *ej kunna tas till vara utan biträde*. Så snart detta är fallet, skall offentlig försvarare *alltid* utses, försåvitt som inte den misstänkte redan skaffat en privat försvarare. Den nyssnämnda förutsättningen fingeras alltid föreligga, när den misstänkte är *anhållen* eller *häktad* och påyrkar biträde genom offentlig försvarare (3 §). I dessa senare fall är vederbörande misstänkt för så pass grovt brott, att han i avvaktan på ytterligare polisutredning och rättegång temporärt berövats sin frihet.

Endast *processuella* synpunkter är alltså avgörande för frågan om huruvida offentlig försvarare skall tillsättas i det konkreta fallet. Den misstänktes ekonomiska ställning saknar all relevans härvidlag. Även

den som mycket väl kan betala kostnaden för advokathjälp skall erhålla en offentlig försvarare genom rättens försorg, såvida detta erfordras för att hans rätt skall kunna tas tillvara.

Domstolen har att vid sina överväganden beakta bl. a. brottets svårhetsgrad, den misstänktes ålder och sakens mer eller mindre svårutredda beskaffenhet. Självfallet förekommer offentlig försvarare inte i alla eller ens huvudparten av brottmål. Majoriteten av brottmål rör tämligen enkla saker, och majoriteten av brottmål kan avgöras utan medverkan av offentlig försvarare, utan att rättssäkerhetskravet fördenskull eftersätts. Så är nästan undantagslöst fallet med exempelvis trafikmål, förseelser mot ordnings- och politiföreskrifter och lindriga eller mindre grova överträdelser av brottsbalken. I regel förekommer offentlig försvarare i de flesta mål, vari frihetsstraff kan utdömas och där den misstänkte nekar, och i mål, där den åtalade är så ung, att han inte beräknas kunna själv ta sina intressen till vara, även om saken i och för sig rör mindre svår brottslighet.

Försvare kan förordnas redan *under förundersökningen*, så snart som någon blivit misstänkt (jfr 3 §). Vid denna tidpunkt har alltså åtal icke väckts mot vederbörande, än mindre någon rättegång inletts. Enligt förundersökningskungörelsen (12 §) åligger det undersökningsledaren vid en förundersökning att — i samband med att han underrättar den, mot vilken undersökningen förehas, om att denne är »skäligen misstänkt» — upplysa om möjligheten att få offentlig försvarare förordnad. 23: 5 föreskriver därjämte, att undersökningsledaren har att i förekommande fall anmäla behov av offentlig försvarare till domstolen.

Försvaren är naturligtvis inte bunden av några instruktioner från den misstänkte, och än mindre från åklagaren eller domstolen. Gentemot dem alla har han blott de förpliktelser som lagen uttryckligen föreskriver och allmän heder i handel och vandel bjuder. Hans *uppgift* anges — om än i allmänna ordalag — av lagstiftaren vara att »med nit och omsorg tillvarataga den misstänktes rätt och i detta syfte verka för sakens riktiga belysning» (7 §). Därvid tillkommer det honom att under förundersökning och inför rätta »göra framställning och vidtaga åtgärd, som erfordras för tillvaratagande av den misstänktes rätt» (8 §), såsom exempelvis att begära polisutredningens komplettering i ett eller annat avseende.

Här skall vidare blott understrykas, att försvaren *ej* ålagts pres-

tera någon *allsidig* belysning, ty det är i den misstänktes intressen som han skall verka för sakens riktiga belysning. Ett annat förhållande är, att den positiva belysning, han ägnar saken, måste vara *riktig*. Hans handlande grundar sig ej sällan på vanskliga ställningstaganden; ofta uppkommer problem, för vilkas lösande fordras ej blott juridiskt skarpsinne utan även takt, rättrådighet och ansvars-känsla.

Försvare är *tystnadspliktig*. Det är viktigt att känna till detta för rättsstatens bestånd och effektivitet fundamentala förhållande. I stadgarna för Sveriges advokatsamfund åläggs samfundsledamot att förtiga, vad han erfarit i sin yrkesutövning, där god advokatsed påfordrar detta. Vidare ger 36: 5 ett *frågeförbud* av strängare innehåll: försvare får — utan klientens samtycke — aldrig höras som vittne om vad som anförtratts honom för uppdragets fullgörande; och detta förbud torde vara *absolut*. (Jfr även ovan under 8 kap.)

Kostnaden för det offentliga försvaret — dvs. framför allt den offentlige försvarens arvode — betalas av statsverket, av skattemedel alltså (10 §). Blir den åtalade fälld till ansvar för brottet, förpliktas han dock (31: 1) att betala åter denna kostnad till statsverket. Den som har medel därtill får alltså i sista hand själv betala sitt försvar. Frikänns den åtalade, slipper han betala något alls; kostnaden stannar i detta fall på statsverket. Offentlig försvare är förbjuden att betinga sig särskild ersättning av sin klient; avtal härom är ogiltigt (10 §) och medför dessutom disciplinär påföljd.

Att en försvare, offentlig eller privat, är nödvändig i alla brottmålsrättegångar av ej blott mer lättutredd beskaffenhet framgår redan av det sätt, varpå rättegången är konstruerad, dvs. såsom en förhandling mellan likaberättigade parter. Jämviktsläget mellan åklagaren och den misstänkte skulle bli haltande, om ej den sistnämnde biträdades av kompetent talesman. Primärt är reglerna om biträdeshjälp genom offentlig försvare ett utflöde av allmänt rättsstatliga principer, enligt vilka det tillkommer rättsstaten, det civiliserade samhället, att sörja för att rättvisast möjliga straffrättskipning kommer till stånd och att säkra garantier finns till trygghet av den åtalades berättigade intressen i processen. Genom en dylik ordning ökas chanserna, att domstolen skall komma att träffa ett materiellt riktigt avgörande.

Denna RB:s reglering står i god överensstämmelse med Europarådets konvention till skydd för de mänskliga rättigheterna, till vil-

ken även Sverige anslutit sig. Enligt konventionen åligger det medlemsstaterna att bl. a. se till, att envar medborgare som anklagas för brott erhåller rätt att försvara sig, själv eller med juridiskt biträdes hjälp — i vilket senare fall han skall slippa att stå för biträdeskostnaden, när rättsordningens intressen kräver det.

Av det anförda framgår, att det innebär en svår missuppfattning av försvararens verksamhet att tro honom »göra svart till vitt» — såsom så många människor, även i vårt upplysta land, tycks mena — och av rättsstatens idé att angripa advokater, som sin plikt likmätigt försvarar personer, vilka angriparna anser motbjudande eller t. o. m. nästan fredlösa.

Hur försvararen än framställs av dem som inte förstår eller *inte vill* förstå hans verkliga ställning, utför han i själva verket en offentlig funktion i hela samhällets intresse, när han erbjuder sitt bistånd från den utgångspunkten, att i en rättegång sanningen framstår bäst genom ett kraftigt framhävande av sakens *båda* sidor. Angrepp av nyssnämnt slag är utslag av en bristande rättskultur, som utgör en fara för den civiliserade samhällsordningens bestånd; de måste därför bemötas med största bestämdhet varhelst de företas.

1 §. Den misstänkte äge själv föra sin talan. Är han omyndig, skall rätten, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet eller eljest finnes erforderligt, höra den som har vårdnaden om honom; denne äge ock föra talan för den omyndige.

Har den misstänkte avlidit, äge hans efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon eller den som på grund av adoption stod i motsvarande förhållande till honom föra talan mot dom, såvitt genom denna fastställts, att den misstänkte förövat gärningen.

2 §. Den misstänkte vare i mål om allmänt åtal skyldig infinna sig personligen vid huvudförhandling i underrätt, dock ej om anledning saknas att ådöma annan brottspåföljd än böter och hans närvaro tillika kan antagas vara utan betydelse för utredningen. I mål om enskilt åtal skall den misstänkte infinna sig personligen vid dylik förhandling, om hans närvaro ej kan antagas sakna betydelse för utredningen. Vid huvudförhandling i hovrätt skall den misstänkte infinna sig personligen, om han av underrätten dömts till fängelse i minst sex månader eller internering för brottet eller anledning förekommer till ådömande av sådan påföljd, så ock eljest, om hans närvaro ej kan antagas sakna betydelse för utredningen. Vid huvudförhandling i högsta domstolen vare den misstänkte skyldig att infinna sig personligen, om hans närvaro finnes erforderlig för utredningen. I underrätt skall den misstänkte ock infinna sig personligen vid muntlig förberedelse, om det kan antagas, att förberedel-

sen därigenom främjas. Vid annan förhandling än nu nämnts vare han skyldig att infinna sig personligen, om hans närvaro finnes erforderlig.

Lider den misstänkte av sinnessjukdom eller sinnesslöhet och finner rätten, att hans hörande skulle vara utan gagn, erfordras ej att han infinna sig personligen.

Är den misstänkte skyldig att infinna sig personligen, meddele rätten förordnande därom.

Då den misstänkte ej är skyldig att infinna sig personligen, må hans talan föras genom ombud. Om ombud gälle vad i 12 kap. är stadgat.

3 §. Vid sin talans förberedande och utförande må den misstänkte biträdas av försvarare.

Försvarare utses av den misstänkte. Är den misstänkte under aderton år eller sinnessjuk eller sinnesslös, utses försvarare av den som har vårdnaden om honom. Har den misstänkte för sig ställt rättegångsombud, anses ombudet som försvarare. Om försvarare äge vad i 12 kap. 2—5 §§ samt 6 § andra stycket är stadgat motsvarande tillämpning.

Har den misstänkte ej utsett försvarare eller avvisas av honom utsedd försvarare och finnes på grund av sakens beskaffenhet eller eljest hans rätt icke kunna utan biträde tillvaratagas, skall offentlig försvarare förordnas för honom. Är den misstänkte anhållen eller häktad, skall även eljest, om han begär det, offentlig försvarare förordnas.

4 §. Offentlig försvarare förordnas av rätten; har rätten skilt saken från sig, äge den, till dess talan av den misstänkte fullföljts eller tiden för sådan talan utgått, förordna försvarare att biträda honom i högre rätt.

Fråga om förordnande av offentlig försvarare skall upptagas, då framställning därom göres eller rätten eljest finner anledning därtill.

5 §. Till offentlig försvarare skall förordnas advokat, som finnes lämplig därtill. Företrädesvis bör anlitas någon, som vid rätten brukas som rättegångsombud.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon, som är behörig därtill, skall han förordnas, om ej hans anlitan skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat.

6 §. Förordnande av offentlig försvarare må av rätten återkallas, om giltigt skäl därtill förekommer. Utser den misstänkte själv annan försvarare, skall förordnandet återkallas, om ej därav skulle uppstå synnerlig olägenhet.

Offentlig försvarare må ej utan rättens medgivande sätta annan i sitt ställe.

7 §. Försvarare skall med nit och omsorg tillvarataga den misstänktes rätt och i detta syfte verka för sakens riktiga belysning.

Försvarare bör, så snart ske kan, genom överläggning med den misstänkte förbereda försvaret.

8 §. Försvare äge under förundersökningen och målets behandling vid rätten göra framställning och vidtaga åtgärd, som erfordras för tillvaratagande av den misstänktes rätt, så ock, om målet fullföljes, biträda honom i högre rätt.

9 §. Försvare för den som är anhållen eller häktad må ej förvägras att sammanträffa med honom. Försvaren äge i enrum meddela sig med den anhållne eller häktade; annan än offentlig försvarare dock endast om undersökningsledaren eller åklagaren medgiver det eller rätten finner det kunna ske utan men för utredningen eller för ordningen eller säkerheten å förvaringsplatsen.

Offentlig försvarare så ock av den misstänkte utsedd försvarare, som uppgivits för rätten, skola kallas till huvudförhandling eller annat rätstens sammanträde för förhandling.

10 §. Offentlig försvarare äge av allmänna medel åtnjuta arvode så ock ersättning för kostnad och tidsspillan efter vad rätten prövar skäligt.

Ej må offentlig försvarare av den misstänkte förbehålla sig ytterligare ersättning; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

22 Kap. Om enskilt anspråk i anledning av brott

Ett brott ger ofta anledning till ett eller flera privaträttsliga anspråk, *enskilda anspråk*, som lagstiftaren kallar det. Vanligen är det fråga om skadeståndsanspråk, fast även andra anspråk, t. ex. på återställande av egendom, kan förekomma.

Om man har den ordningen, att samma domstolar dömer över både tvistemål och brottmål, är det naturligt, att man handlägger talan om det enskilda anspråket i samma rättegång som talan om ansvar för brottet. Talan om det enskilda anspråket *kumuleras* alltså med ansvarstalan. Då ett sådant sammanförande av straffanspråk och enskilt anspråk äger rum, handläggs båda anspråken enligt reglerna för brottmål. Bestämmelser härom ges i förevarande kapitel.

I kapitlet skils mellan två olika grupper av enskilda anspråk, den ena avser anspråk som *grundas å brott*, den andra anspråk *i anledning av brott*. Den senare kategorin är vidare och innesluter i sig den förra. Med anspråk »på grund av brott» avses endast anspråk *av målsäganden mot den tilltalade*, vilka grundas *på den brottsliga gärning* som läggs den tilltalade till last. Till anspråk »i anledning av brott» räknar man därutöver alla slags anspråk som har *något samband* med det påstådda brottet, antingen de riktar sig mot den tilltalade eller mot någon annan. Till de sistnämnda hör t. ex. den skadelidandes anspråk mot ett försäkringsbolag, som meddelat an-

svarighetsförsäkring, eller ett försäkringsbolags regressanspråk mot fordonsförare enligt försäkringsavtalslagen. Vid enskilt anspråk på grund av brott är det alltid fråga om samma faktiska omständigheter som de, på grund av vilka ansvar yrkas. Vid enskilt anspråk i anledning av brott tillkommer därutöver andra omständigheter, andra rättsfakta.

I 1 § avses endast talan om enskilt anspråk, som förs *av målsäganden*. Det är fråga om talan av målsäganden *mot den misstänkte* eller *mot annan än den misstänkte*. I förstnämnda situationen är det alltså fråga om talan om enskilt anspråk på grund av brott. Sådan talan är åklagaren under vissa förutsättningar skyldig att utföra i samband med åtalet, 2 §.

Jämväl i 3 § avses enahanda partsställning, dvs. talan om enskilt anspråk av målsäganden.

I 4 § avses däremot talan om enskilt anspråk *av annan än målsäganden*.

Det är här fråga om talan av den tilltalade eller annan, gentemot vilken ett enskilt anspråk i anledning av brott riktas, *mot tredje man* (t. ex. talan mot försäkringsbolag om ersättning för vad man nödgats ge ut i skadestånd till målsäganden). Men det kan också vara fråga om talan om enskilt anspråk av tredje man *mot den tilltalade eller tredje man* till följd av anspråk, som i anledning av målets utgång kan riktas mot honom (exempelvis talan om återgångskrav). I 4 § avses alltså talan om enskilt anspråk i anledning av brott.

I princip är det målsägandens sak att själv föra talan om enskilt anspråk, som grundas å brott under allmänt åtal. Åklagaren är emellertid skyldig att på målsägandens begäran i samband med åtalet förbereda och utföra även målsägandens talan under de ytterligare förutsättningar som anges i 2 §. Åklagarens skyldighet att gå målsäganden tillhanda avser alltså endast anspråk mot den tilltalade på grund av den brottsliga gärningen.

Skall åklagaren föra talan som nyss sagts för målsägandens räkning, skall han ta upp det enskilda anspråket i sin stämningsansökan (45: 4). Har åtal redan väckts, kan åklagaren — liksom också målsäganden — väcka talan om enskilt anspråk utan stämning, om rätten samtycker därtill (45: 5). Om yrkande rörande enskilt anspråk ej framställts på sätt som nu sagts, måste målsäganden stämma särskilt i vanlig ordning.

Förs talan om enskilt anspråk mot den misstänkte *av annan än*

målsäganden eller *mot annan än den misstänkte* av målsäganden, fordras alltid stämning, då här är fråga om talan om enskilt anspråk i anledning av brott.

1 §. Talan mot den misstänkte eller annan om enskilt anspråk i anledning av brott må föras i samband med åtal för brottet. Upptages ej anspråket i samband med åtalet, skall talan föras i den för tvistemål stadgade ordningen.

2 §. Grundas enskilt anspråk å brott, som hör under allmänt åtal, vare åklagaren på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra även målsägandens talan, om det kan ske utan olägenhet och hans anspråk ej finnes obefogat. Vill målsäganden, att anspråket upptages i samband med åtalet, åligge honom att till undersökningsledaren eller åklagaren anmäla anspråket med uppgift å de omständigheter, varå det grundas.

Finner undersökningsledaren eller åklagaren vid utredning angående brott, att enskilt anspråk må grundas å brottet, skall han, om det kan ske, i god tid före åtalet underrätta målsäganden därom.

3 §. Föres i särskilt mål vid rätten talan om enskilt anspråk i anledning av brott, äge rätten, om det finnes lämpligt, förordna, att talan skall upptagas till behandling i samband med åtalet.

4 §. Om rätt för den tilltalade eller annan, mot vilken målsäganden för talan, eller för tredje man att till gemensam handläggning med åtalet väcka talan, som avses i 14 kap. 5 §, äge vad i nämnda lagrum är stadgat motsvarande tillämpning.

5 §. Har talan om enskilt anspråk upptagits till behandling i samband med åtalet, äge rätten, när skäl äro därtill, förordna, att talan skall som särskilt mål handläggas i den för tvistemål stadgade ordningen.

6 §. Nedlägges eller avvisas åtal eller förklaras målsäganden hava förlorat sin rätt att tala å brottet, förordne rätten, om part yrkar det, att talan om det enskilda anspråket skall som särskilt mål handläggas i den för tvistemål stadgade ordningen. Framställes ej sådant yrkande, skall talan i målet anses förfallen.

Återkallar part sin talan angående det enskilda anspråket, sedan motparten ingått i svaromål, skall, om denne yrkar det, talan dock prövas. Framställes ej sådant yrkande, skall talan i målet anses förfallen.

7 §. Föres talan om enskilt anspråk på grund av brott i samband med åtalet och finnes, att den åtalade gärningen icke är straffbar, må talan dock prövas i målet.

8 §. Talan om enskilt anspråk på grund av ämbetsbrott, som avses i 3 kap. 3 § och 7 kap. 4 § andra stycket, må ej väckas av målsäganden, med mindre åtal för brottet äger rum eller talan biträdes av åklagaren.

Förundersökning är den utredning om brott som företas av polis och åklagarmyndighet. Den är att räkna som ett led i brottmålsrättegången. Förundersökning äger rum blott vid allmänt åtal. Bestämmelser därom ges i detta kapitel samt i förundersökningskungörelsen 1947.

Ändamålet med förundersökningen är dels att ge ett *underlag för åtalsbeslutet* och dels att *förbereda rättegången vid domstol*, så att bevisningen kan förebringas vid huvudförhandlingen i ett sammanhang (2 §). I sistnämnt avseende motsvarar förundersökningen förberedelsen i tvistemål.

Förundersökning skall enligt huvudregeln anordnas, när anledning förekommer, att brott som hör under allmänt åtal förövats (1 §). Skäl måste alltid föreligga, för att man skall sätta igång det omständliga förfarande som en förundersökning innebär. Förundersökning är dock inte alltid erforderlig, om tillräckliga skäl för åtal ändock föreligger; se härom 22 §.

Förundersökningen präglas av tre grundläggande principer. *Objektivitetsprincipen* innebär, att man skall ta hänsyn även till omständigheter som talar till den misstänktes förmån. Enligt *hänsynsprincipen* skall undersökningen bedrivas så, att ingen onödigt utsätts för misstanke eller åsamkas kostnad eller annan olägenhet. *Snabbhetsprincipen* medför, att förundersökningen skall bedrivas så skyndsamt omständigheterna medger. Se 4 §.

Förundersökningen sönderfaller i två stadier. Under det första sker spaning och efterforskning till utrönande av huruvida ett brott begåtts och vem som skäligen kan misstänkas därför. Det andra skedet markeras av den utredning som äger rum, sedan någon blivit skäligen misstänkt för brottet. Gränsen mellan de båda stadierna, som ofta kan vara svår att fastställa, anges av den tidpunkt, då misstankarna så koncentrerats till viss person, att denne kan sägas vara *skäligen misstänkt*. Till denna gräns anknyter lagen flera viktiga rättsföljder. Enligt 18 § skall vederbörande, då han hörs, underrättas om att han är skäligen misstänkt. Misstanken skall specificeras och brottet följaktligen beskrivas. I samband med underrättelsen om skälig misstanke skall man också upplysa den misstänkte om dennes rätt att redan under förundersökningen anlita försvarare och om föreliggande möjligheter att erhålla offentlig försvarare (12 §

förundersökningskungörelsen). Att undersökningsledaren är skyldig att i vissa fall självantaga föranstaltningar om att offentlig försvarare tillställs framgår av 5 §.

Enligt 18 § skall dessutom den misstänkte och hans försvarare erhålla möjlighet, så snart det kan ske utan men för utredningen, att ta del av denna och att ange de kompletteringar som kan finnas önskvärda. Under inga förhållanden får åtal beslutas, innan så skett. I lagmotiven framhålls, att tillfälle till information om utredningsmaterialet bör beredas successivt, »allteftersom förundersökningen fortskrider»; ett uttalande, som understrukits av justitieombudsmannen med den reservation som följer av vad nyss sagts.

Förundersökningen inleds av *polismyndighet* eller *åklagare*. Har den inletts av polismyndighet, skall åklagaren överta ledningen, så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet, dock inte där saken är av blott *enkel beskaffenhet* (3 §). Med ärenden av enkel beskaffenhet avses främst sådana, där utredningen verkställs genom ordningspolisen. I instruktionsväg har till åklagarnas och polisens kännedom meddelats, vilka brott som skall anses vara enkla i nu förevarande sammanhang (så är exempelvis fallet med stöld, tillgrepp av fortskaffningsmedel och brott mot vägtrafiklagstiftningen).

Då förundersökningen *avslutas*, skall åklagaren meddela beslut i åtalsfrågan (20 §). Avslutandet sker genom detta beslut. Ett annat sätt, på vilket förundersökningen bringas att upphöra, är dess *nedläggande*. Här fattas intet beslut om åtal eller icke-åtal. Nedläggande sker, när anledning till förundersökningens fullgörande ej längre föreligger (4 §); det antagna brottet visar sig t. ex. vara en straffri handling. Om när avslutande skall ske sägs ingenting i lagtexten.

Enligt förundersökningskungörelsen (14 §) bör den som hörts såsom skäligen misstänkt, ävensom målsäganden, erhålla *underrättelse*, om förundersökningen läggs ned eller beslut om icke-åtal meddelas. Att sådan underrättelse som regel skall lämnas och att beslut, som nyss sagts, skall *motiveras* — vilken motivering (där sekretesslagen inte lägger hinder i vägen) bör inflyta jämväl i den nyssnämnda underrättelsen — har uttalats av justitieombudsmannen.

Omfattande regler ges om *förhör* vid förundersökning (6—12 §§ samt i förundersökningskungörelsen). Det är en allmän medborgerlig skyldighet att underkasta sig förhör av dylikt slag (6 §). Värgrar vederbörande, kan han tvångsvis *tas med* till förhör (8 §) resp. *hämtas* till förhör (7 §) och *kvarhållas* för förhör (9 §).

Förhör, som nu sagts, skall noga skiljas från det *vittnesförhör* vid domstol, som enligt 13 § kan anordnas under förundersökningen med annan än den misstänkte eller målsäganden, liksom från den *bevisupptagning* vid domstol varom talas i 15 §; i sistnämnda fall är det ej fråga om förhör, som ingår såsom led i förundersökningen. (Vittnesförhör av angivet slag kan finnas erforderligt, eftersom det saknas straff för falsk utsaga vid förhör under förundersökning, även om vederbörande exempelvis tar på sig annans brott.)

Förhören är givetvis inte offentliga. Angående utomståendes närvaro vid förhör må särskilt märkas vad 10 § stadgar om *försvarare*. *Ovillkorlig* rätt att närvara har försvarare — offentlig såväl som privat — när förhör (med vittne eller annan) hålls på hans eller den misstänktes begäran. Därvid måste det emellertid vara fråga om förhör, som påkallats *efter* det att den misstänkte fått såväl underrättelse om att han är skäligen misstänkt som tillfälle att ta del av vad som förekommit vid förundersökningen samt ange den utredning han anser nödvändig. Denna ovillkorliga rätt föreligger — har justitieombudsmannen framhållit — även vid förhör med person, som undersökningsledaren ändå haft för avsikt att höra.

I övriga fall äger försvarare närvara, om det kan ske »utan men för utredningen». Normalt skall han få det. Justitieombudsmannen har särskilt understrukt vikten av att undersökningsledaren är tillmötesgående mot framställningar av försvarare att få närvara.

Ojusta metoder får inte användas vid förhöret, se 12 §.

Om sättet för förhör med *barn* ges särskilda föreskrifter i förundersökningskungörelsen.

Från förundersökning är att skilja sådan *personundersökning* som enligt lagen 1964 om personundersökning i brottmål äger rum för vinnande av utredning om den misstänktes personliga förhållanden och om de åtgärder som kan anses lämpliga för hans anpassning i samhället. Sådan undersökning — som alltså är av synnerligen begränsad omfattning i jämförelse med en förundersökning — sker bl. a. då fråga uppkommer om att döma till fängelse i sex månader eller mer, till skyddstillsyn eller ungdomsfängelse eller att meddela villkorlig dom. Om personundersökning beslutar vederbörande domstol.

1 §. Förundersökning skall inledas, så snart på grund av angivelse eller eljest anledning förekommer, att brott, som hör under allmänt åtal, förövas.

Hör brottet allenast efter angivelse under allmänt åtal, må, ehuru angivelse ej skett, förundersökning inledas, om angivelse icke kan utan fara avvaktas; målsäganden skall dock, så snart ske kan, underrättas. Angiver han ej då brottet till åtal, skall förundersökningen nedläggas.

2 §. Under förundersökningen skall utredas, vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligga för åtal mot honom, samt målet så beredas, att bevisningen kan vid huvudförhandling- en förebringas i ett sammanhang.

3 §. Förundersökningen inledes av polismyndighet eller åklagaren. Har den inletts av polismyndighet och är saken ej av enkel beskaffenhet, skall ledningen övertagas av åklagaren, så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet. Åklagaren skall ock eljest övertaga ledningen, när det finnes påkallat av särskilda skäl.

Åklagaren äge, då undersökningen ledes av polismyndighet, meddela anvisningar rörande undersökningens bedrivande.

Då förundersökningen ledes av åklagaren, äge han vid undersökning- ens verkställande anlita biträde av polismyndighet så ock uppdraga åt polisman att vidtaga särskild till undersökningen hörande åtgärd, om dess beskaffenhet tillåter det.

4 §. Vid förundersökningen skola ej blott de omständigheter, som tala emot den misstänkte, utan även de som äro gynnsamma för honom beaktas och bevis, som är till hans förmån, tillvaratagas. Undersökningen bör så bedrivas, att ej någon onödigt utsättes för misstanke eller får vidkännas kostnad eller olägenhet.

Förundersökningen skall bedrivas så skyndsamt omständigheterna medgiva. Finnes ej längre anledning till dess fullföljande, skall den nedläggas.

5 §. Skall enligt 21 kap. 3 § offentlig försvarare utses för den misstänkte, åligge undersökningsledaren att göra anmälan därom hos rätten.

6 §. Under förundersökningen må förhör hållas med envar, som antages kunna lämna upplysning av betydelse för utredningen.

7 §. Underlåter den som kallats till förhör utan giltig orsak att hörsamma kallelsen och överstiger ej väglängden mellan den plats, som utsatts för förhöret, och den, där han har sin bostad eller vid kallelsens mottagande uppehöll sig, trettio kilometer, må han hämtas till förhöret.

Utan föregående kallelse må den som uppehåller sig inom en väglängd av trettio kilometer från den plats, där förhör skall hållas, hämtas till förhöret, om undersökningen avser brott, varå fängelse kan följa, och det skäligen kan befaras, att han ej skulle hörsamma kallelse eller i anledning av kallelse skulle genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvåra utredningen.

Är den som skall höras anhalten eller häktad, skall han inställas å plats, som bestämts för förhöret.

8 §. På tillsägelse av polisman vare den som är tillstädes å plats, där brott förövas, skyldig att medfölja till förhör, som hålles omedelbart därefter. Vägrar han utan giltig orsak, må han av polismannen medtagas till förhöret.

9 §. Ej vare någon, som icke är anhallen eller häktad, skyldig att kvarstanna för förhör längre än sex timmar. Finnes det vara av synnerlig vikt, att den som kan misstänkas för brottet är tillgänglig för fortsatt förhör, vare han dock skyldig att kvarstanna ytterligare sex timmar.

Sedan förhöret avslutats eller tiden, då den hörde är skyldig att kvarstanna, utgått, äge han omedelbart avlägsna sig; utan synnerliga skäl må ej fordras, att han infinner sig till nytt förhör tidigare än tolv timmar därefter.

10 §. Vid förhör skall såvitt möjligt ett av undersökningsledaren anmodat trovärdigt vittne närvara.

Undersökningsledaren har att bestämma, huruvida annan än vittne må övervara förhör. Vid förhör, som enligt 18 § andra stycket hålles på den misstänktes begäran, äge han och hans försvarare att närvara. Även vid annat förhör må, om det kan ske utan men för utredningen, försvarare vara tillstädes.

Är den som höres under femton år, bör, om det kan ske utan men för utredningen, den som har vårdnaden om honom vara närvarande vid förhöret.

Undersökningsledaren äge förordna, att vad som förekommit vid förhör icke får uppenbaras.

11 §. Är den misstänkte eller hans försvarare närvarande vid förhör, må han i den ordning undersökningsledaren bestämmer framställa frågor till den som höres. Utan undersökningsledarens tillstånd må ej annan, som är närvarande vid förhör, därunder meddela sig med den hörde.

12 §. Under förhör må ej i syfte att framkalla bekännelse eller uttalande i viss riktning användas medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglingar om särskilda förmåner, hot, tvång, uttröttnings eller andra otillbörliga åtgärder. Den som höres må icke förmenas att intaga sedvanliga måltider eller åtnjuta nödig vila.

13 §. Vägrar någon vid förhör att yttra sig angående omständighet, som är av vikt för utredningen, och är han, om åtal väckes, skyldig att i målet vittna därom, eller finnes eljest för utredningen av synnerlig vikt, att någon, som är skyldig att vittna i målet, redan under förundersökningen höres som vittne, må på undersökningsledarens begäran vittnesförhör med honom äga rum inför rätten.

Förhör, som avses i första stycket, må ej äga rum, innan förundersökningen fortskridit så långt, att någon skäligen kan misstänkas för brottet. Om förhöret gälle i tillämpliga delar vad om bevisupptagning utom

huvudförhandling är stadgat; den misstänkte skall erhålla tillfälle att närvara vid förhöret.

14 §. Undersökningsledaren äge inhämta yttrande av sakkunnig. Finnes redan under förundersökningen sakkunnig böra utses av rätten, äge undersökningsledaren framställa begäran därom. Han äge ock hos rätten begära föreläggande, att skriftligt bevis skall företes eller föremål tillhandahållas för besiktning.

15 §. Är fara, att bevis, som skall åberopas vid huvudförhandlingen, därförinnan går förlorat eller då endast med svårighet kan föras, må på yrkande av undersökningsledaren eller den misstänkte rätten genast upptaga beviset. Om beviset gälle i tillämpliga delar vad om bevis, som upptages utom huvudförhandling, är stadgat.

16 §. Om användande av tvångsmedel under förundersökningen gälle vad i 24—28 kap. stadgas.

17 §. Erfordras under förundersökningen förhör eller annan åtgärd å ort utom undersökningsledarens tjänstgöringsområde, äge han anlita biträde av polismyndighet å den ort, där åtgärden skall vidtagas.

18 §. Då förundersökningen fortskridit så långt, att någon skäligen misstänkes för brottet, skall han, då han höres, underrättas om misstanken. Så snart det kan ske utan men för utredningen, skall tillfälle lämnas honom och hans försvarare att taga kännedom om vad vid undersökningen förekommit samt att ange den utredning de anse önskvärd och att eljest anföra vad de akta nödigt. Ej må åtal beslutas, innan tillfälle därtill beretts dem.

Begär den misstänkte, att förhör skall hållas med någon eller att annan utredning skall förebibras, skall begäran efterkommas, om det kan antagas, att åtgärden skulle äga betydelse för undersökningen. Avslås framställningen, skola skälen därför angivas.

19 §. Har undersökningsledaren, ehuru han slutfört den utredning han anser erforderlig, ej bifallit begäran, som avses i 18 § andra stycket, eller förmenar den misstänkte, att annan brist i utredningen föreligger, må han göra anmälan därom hos rätten.

Då anmälan inkommit till rätten, skall den, så snart ske kan, upptaga anmälan till prövning. När skäl äro därtill, må rätten hålla förhör med den misstänkte eller annan eller vidtaga den åtgärd i övrigt, som finnes påkallad.

20 §. Då förundersökningen avslutas, skall beslut meddelas, huruvida åtal skall väckas.

21 §. Vid förundersökningen skall protokoll föras över vad därvid förekommit av betydelse för utredningen.

Sedan utsaga av misstänkt eller annan upptecknats, skall, innan för-

höret avslutas, utsagan uppläsas eller tillfälle på annat sätt lämnas att granska uppteckningen samt den hörde tillfrågas; om han har något att erinra mot innehållet. Erinran, som ej föranleder ändring, skall antecknas. Därefter må uppteckningen ej ändras. Har utsagan först efter granskningen antecknats i protokollet, skall uppteckningen biläggas handlingarna.

I mindre mål må i stället för protokoll föras kortfattade anteckningar över det väsentliga, som förekommit vid förundersökningen.

Så snart åtal beslutats, äge den misstänkte eller hans försvarare på begäran erhålla avskrift av protokoll eller anteckningar från förundersökningen.

22 §. Förundersökning enligt detta kapitel är, om tillräckliga skäl för åtal ändock föreligga, ej erforderlig beträffande brott, för vilket icke svårare påföljd än böter är stadgad, eller beträffande brott, som avses i 45 kap. 2 § första eller andra stycket. Ej heller är förundersökning erforderlig i mål om ämbetsbrott, som avses i 3 kap. 3 § och 7 kap. 4 § andra stycket, med mindre anledning förekommer till ådömande av annan påföljd än böter eller suspension.

Vill åklagaren utvidga väckt åtal, må det ske, utan att förundersökning enligt detta kapitel ägt rum.

23 §. Finnes, sedan åtal väckts, ytterligare utredning erforderlig, gälle därom i tillämpliga delar vad i detta kapitel stadgas.

24 §. Närmare föreskrifter om undersökningsledares verksamhet samt om protokoll och anteckningar vid förundersökning meddelas av Konungen.

24 Kap. Om häktning och anhållande

I 24—28 kap. behandlas *tvångsmedlen* i brottmål.

Under sistnämnda term innefattar man vissa ingripanden dels mot person, *personella* tvångsmedel, och dels med avseende på egendom, *reella* tvångsmedel. De förra tvångsmedlen består i att en person berövas sin frihet eller utsätts för ett tryck, som medför en inskränkning, vanligen av ganska allvarlig natur, i den allmänna medborgerliga friheten. De senare tvångsmedlen består i åtgärder rörande egendom, vilka inskränker den normala förfoganderätten över egendomen.

Endast tvångsmedel som reglerats i 24—28 kap. innefattas under termen tvångsmedel enligt RB:s terminologi. RB omtalar emellertid en hel mängd andra åtgärder, som reellt sett är att karakterisera som tvångsmedel — t. ex. hämtning till förhör, medtagande till förhör, vitesföreläggande för inställelse till rätten m. m. — men dessa åtgärder går alltså inte in under ifrågavarande term.

Även utanför RB finns åtskilliga bestämmelser rörande tvångsmedel i anledning av brott; särskilt må nämnas lagen 1952 med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål, avseende att förstärka tvångsmedlen vid spioneri- och sabotagebrott.

Man brukar även indela tvångsmedlen enligt en annan grund; efter deras varaktighet skiljer man mellan *momentana* och *perdurerande*. De förra fullbordas genom en handling eller en sammanhängande serie handlingar, som avslutas inom en kortare tidrymd. Genom de senare tvångsmedlen anordnas ett visst bestående tillstånd. Som exempel på de förra kan nämnas husrannsakan och tagande av blodprov, som exempel på de senare häktning, kvarstad och beslag. De momentana tvångsmedlen förfaller alltid automatiskt. Så är sällan fallet med de perdurerande; dessa måste följaktligen bringas att upphöra genom ett särskilt beslut, antingen beslut om tvångsmedlets upphävande eller beslut om nytt, likartat tvångsmedel.

I förevarande kapitel behandlas vissa *personella* tvångsmedel, nämligen häktning, övervakning, anhållande och gripande.

Straffprocessuell *häktning* innebär, att den misstänkte, under den tid förundersökningen varar eller målets behandling vid rätten pågår, berövas sin frihet genom att han tas i förvar. Dess syfte är att förhindra, att den misstänkte genom att avvika eller på annat sätt *undandrar sig rättegång eller straff* eller *undanröjer bevisning* eller *fortsätter sin brottsliga verksamhet*. Det bör observeras, att häktning, i motsats till vad som gällde enligt tidigare rätt, är ett i förhållande till åtalet självständigt institut.

Häktning får ske, endast när häktningsgrunder föreligger; dessa framgår av 1 och 2 §§. Utan dylik grund eller stöd i lagstiftning utanför RB får alltså häktning inte förekomma (23 §). I detta viktiga avseende upprätthåller vår rätt en sträng *legalitetsprincip*.

Grundvillkoret för häktning enligt 24 kap. är alltid, att vederbörande *är på sannolika skäl misstänkt för brott* (i regel av viss svårhetsgrad); därutöver fordras att andra i lagtexten stadgade speciella förutsättningar är uppfyllda. Häktning är emellertid aldrig obligatorisk. Lagen stadgar beträffande varje särskilt fall, att häktning »må» ske; endast i ett fall — då det är fråga om de grövsta brotten (1 § tredje stycket) — föreskrivs det, att häktning »skall» ske, om det inte är uppenbart, att anledning saknas.

Icke-häktning är däremot understundom obligatorisk. Fastän häktningsgrund föreligger, får häktning *icke* ske med stöd av 1 §

(men väl i fall, som avses med 2 §), om det i det särskilda fallet kan antas, att den misstänkte kommer att ådömas blott böter eller suspension (1 § sista stycket). Enligt 3 § får häktning ej heller ske, under vissa i §:en angivna förutsättningar, då den misstänkte antingen är sjuk eller är en ungdom eller en kvinna, som är havande i framskridet tillstånd eller nyligen nedkommit med barn.

En förutsättning av nyss åsyftat slag är, att betryggande *övervakning* finns kunna ordnas. Övervakning står häktning nära och innebär en på frivillighetens väg genomförd uppsikt över den misstänkte. Om övervakning stadgas, förutom i den nämnda §:en, i 26—28 §§ förundersökningskungörelsen.

En viktig bestämmelse om icke-häktning ges dessutom i 7 § LUL. Härigenom *förbjuds häktning av den som är under 18 år*, när inte synnerliga skäl är därtill.

Beslut om häktning ankommer alltid på *rätten*, och inte såsom tidigare på åklagaren eller polismyndigheten (4 §). För häktningsfrågans avgörande hålls regelmässigt särskild *häktningsförhandling* vid domstolen (13—17 §§). Lagen ger här den från allmän rättssäkerhetssynpunkt mycket viktiga föreskriften, att *häktningsförhandling, vilken rör anhållen, som regel skall hållas senast fjärde dagen efter det häktningsframställning inkommit* (13 §).

Om häktning av frifoting stadgas i 17 §.

För övervakning fordras inte något beslut av domstol.

Bestämmelserna i 24 kap. gäller även ifråga om brott, för vilka åtal skall tas upp omedelbart av högre rätt. I sådant fall hålls häktningsförhandling vid den högre rätten. Vid *fullföljdstalan* mot ett av lägre rätt meddelat beslut i häktningsfråga blir allmänna regler om fullföljdsförfarandet tillämpliga. Fråga om häktning i ett till högre rätt fullföljt mål kan naturligtvis även uppkomma därigenom att den väcks först i den högre rätten; i dylikt fall är häktningsförhandling inte ovillkorligen nödvändig (20 §).

Anhållandet utgör en förberedelse till häktning och beslutas av undersökningsledaren — dvs. den som leder förundersökningen — eller åklagaren (5 §). Som framgår av lagen innebär anhållandet ett *provisoriskt frihetsberövande* som kan ske *dels* då häktningsskäl föreligger *och dels* då fulla skäl till häktning inte förekommer men det är av synnerlig vikt, att den misstänkte tas i förvar i avbidan på ytterligare utredning.

Även här förekommer en viktig tidsbestämmelse till tryggande av

den medborgerliga integriteten. Enligt 12 § skall som regel framställning om den anhållnes häktande (om han ej friges) göras till domstolen redan dagen efter den, då anhållningsbeslutet meddelades eller den anhållne inställdes till förhör jämlikt 8 §. Och *under inga omständigheter får fristen utsträckas längre än till femte dagen*. Senast då måste alltså den anhållne ges fri, om inte häktningsframställning kan göras den dagen.

Som en förberedande åtgärd för anhållande (och därmed även häktning) är *gripandet* att anse; principiellt skall anhållandeskäl föreligga. Om gripande stadgas i 7 §. Gripande innebär, att den misstänkte omhändertas — eventuellt med våld — och hålls i förvar. Åtgärden företas *antingen* i avbidan på ett beslut om anhållande, alltså såsom en *självständig tvångsåtgärd*, eller till *verkställighet* av ett beslut om anhållande (eller häktning), vilket meddelats utan att den misstänkte därvid varit närvarande. Gripande företas av *polisman*; sker gripandet såsom självständig tvångsåtgärd fordras dock att beslut av anhållningsmyndigheten ej kan avvaktas utan fara. Även *envar* får emellertid gripa den som är efterlyst för brott eller som begått brott, varå fängelse kan följa, om denne anträffas »å bar gärning eller flyende fot», t. ex. ta fast en inbrottstjuv, som påträffas i våningen. Den gripne måste dock skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. På gripande följer alltid anmälan till anhållningsmyndigheten, varefter reglerna om förhör i 8 § träder i funktion.

Gripande måste — som framgår av vad ovan sagts — noga skiljas från andra åtgärder, som kan vidtas mot den misstänkte, såsom hämtning till förhör, medtagande till förhör och kvarhållande för förhör (23: 7—9) liksom också från anhållande.

Då en anhållningsmyndighet vidtar en åtgärd, varigenom en misstänkt berövas eller skall berövas sin frihet, måste denna göra klart för sig, vad åtgärden innebär. Denna kan aldrig innefatta ett gripande, ty gripande enligt 7 § avser endast sådant gripande som sker *av annan än behörig anhållningsmyndighet*. Om anhållningsmyndigheten beordrar gripande av någon person eller förklarar någon gripen eller under förutsättningar, som anges i 7 §, tar en misstänkt i förvar, innebär detta ett *anhållande*. Ett beslut om anhållande måste också anses föreligga, om undersökningsledaren hos annan åklagare eller hos polisman begär eller ger order om att en misstänkt skall gripas. Förordnar undersökningsledaren, att den misstänkte skall »kvarstanna över natten» eller »kvarhållas tills vidare» eller »i av-

bidan på vidare utredning ej får lös-givas», föreligger likaledes ett anhållningsbeslut (där det inte är fråga om kvarstannande för förhör i enlighet med bestämmelserna i 23: 9). Reglerna om förfarandet efter anhållande blir då tillämpliga, och dessa avviker från reglerna om förfarandet efter gripande. Det är följaktligen av vikt, att anhållningsmyndigheten använder korrekta uttryck, varav frihetsberövandets karaktär klart framgår.

Motsvarande gäller beträffande polismannen, som berövar en person hans frihet. Han bör ha fullt klart för sig, vilken art av frihetsberövande som vid varje tidpunkt föreligger. Om exempelvis en person, som omhändertagits för fylleri eller eljest av annan anledning än misstanke om brott, för vilket han bör anhållas, hålls kvar på grund av misstanke om att han förövat sådant brott eller på grund av att beslut om hans anhållande befinns föreligga, har omhändertagandet övergått till ett gripande för brottet. Grips och förhörs en person för visst brott och därefter hålls kvar på grund av misstanke om brott å annan ort, måste åtgärderna för de olika brotten noga särskiljas. Om han finns böra ges fri för det förstnämnda brottet, innebär hans kvarhållande ett gripande för det andra brottet.

Av gripandets natur — förvarstagande i avbidan på beslut om anhållande eller till verkställighet av meddelat anhållandebeslut — framgår den begreppsmässiga skillnaden även mot andra former av omhändertagande, vilka fysiskt sett kan innebära ett gripande.

1 §. Är någon på sannolika skäl misstänkt för brott, för vilket är stadgat fängelse i ett år eller däröver, må han häktas, om med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller annan omständighet skäligen kan befaras, att han avviker eller annorledes undandrag sig lagföring eller straff eller genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning, eller ock anledning förekommer, att han fortsätter sin brottsliga verksamhet.

Är brottet ringare än i första stycket sägs men kan därå följa fängelse och har den misstänkte icke stadigt hemvist inom riket, må han häktas, om det skäligen kan befaras, att han avviker.

Är för brottet icke stadgat lindrigare straff än fängelse i två år skall häktning ske, om det ej är uppenbart, att anledning därtill saknas.

Kan det antagas, att den misstänkte kommer att dömas allenast till böter eller suspension, må häktning icke ske.

2 §. Den som på sannolika skäl misstänkes för brott må, oberoende av brottets beskaffenhet, häktas, om han är okänd och undandrag sig att uppgiva namn och hemvist eller anledning förekommer, att hans upp-

gift därom är osann, så ock om han saknar hemvist inom riket och det skäligen kan befaras, att han genom att begiva sig från riket undandra-ger sig lagföring eller straff.

3 §. Kan på grund av den misstänktes ungdom eller hans sjukdom häktning antagas medföra allvarligt men för honom och finnes sådan övervakning kunna ordnas, att skäl till hans häktning ej längre föreligga, må han ej häktas. Kvinna som är havande i framskridet tillstånd eller som fött så kort tid förut, att häktning kan antagas medföra allvarligt men för henne eller barnet, må ej häktas, med mindre det är uppenbart, att betryggande övervakning ej kan ordnas. Vill den misstänkte ej underkasta sig övervakning, som nu nämnts, skall häktning ske.

Om ytterligare inskränkning i fråga om häktning av den som är under aderton år är särskilt stadgat.

Att reseförbud må träda i stället för häktning, stadgas i 25 kap.

4 §. Beslut om häktning meddelas av rätten.

5 §. Förekomma mot någon skäl till häktning, må han i avbidan på rättens beslut därom anhållas.

Äro ej fulla skäl till häktning, må den misstänkte dock anhållas, om det finnes vara av synnerlig vikt, att han i avbidan på ytterligare utredning tages i förvar.

Beslut om anhållande meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren.

6 §. Har den, vilkens anhållande beslutats, avvikit eller är han eljest ej tillstädes, då beslutet meddelas, skall, så snart beslutet verkställts, anmälan därom göras hos anhållningsmyndigheten.

Avviker den som misstänkes för brott och förekomma skäl till hans anhållande, må han av anhållningsmyndigheten efterlysas.

7 §. Förekomma mot någon skäl till anhållande men kan beslut därom icke utan fara avvaktas, må polisman även utan sådant beslut gripa honom.

Träffas den som begått brott, varå fängelse kan följa, å bar gärning eller flyende fot, må han gripas av envar. Envar må ock gripa den som är efterlyst för brott. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

Då någon gripits, skall anmälan därom skyndsamt göras hos anhållningsmyndigheten; den har att efter förhör, som avses i 8 §, omedelbart besluta, om den gripne skall anhållas eller frigivas.

8 §. Den som anhållits enligt 6 § eller gripits enligt 7 § skall, så snart ske kan, för förhör inställas för anhållningsmyndigheten eller för polisman, åt vilken uppdragits att hålla förhöret.

9 §. Då någon anhålles, skall han erhålla besked om det brott miss- tanken avser. Den anhållnes husfolk eller närmaste anhöriga skola ock, så

snart det kan ske utan men för utredningen, underrättas om anhållandet. Sådan underrättelse må dock ej utan synnerliga skäl lämnas mot den anhållnes önskan.

10 §. Förekomma ej längre skäl för anhållande, skall den misstänkte omedelbart frigivas.

11 §. Den som är anhållen skall hållas i förvar men må eljest ej underkastas annan inskränkning i sin frihet, än som påkallas av ändamålet med anhållandet, ordningen å förvaringsplatsen eller allmän säkerhet. Vid hans förvaring eller förflyttning skall så förfaras, att den ej väcker onödigt uppmärksamhet.

12 §. Anhållningsmyndigheten skall, om ej den anhållne frigives, sist dagen efter den, då beslut om anhållande meddelades eller då den anhållne enligt 8 § inställdes till förhör, till rätten avlåta framställning om hans häktande. Finnes för prövning av häktningsfrågan ytterligare utredning erforderlig, må med framställningen anstå, dock skall den avlåtas, så snart ske kan, och sist å femte dagen efter den, då beslut om anhållande meddelades eller den anhållne inställdes för förhör. Göres ej framställning, som nu sagts, skall den anhållne omedelbart frigivas.

I samband med framställningen skall till rätten överlämnas protokoll eller anteckningar över vad dittills förekommit under förundersökningen; med rättens medgivande må dock med överlämnandet anstå viss kort tid. Påkallas förhör med annan än den anhållne, skall ock uppgift lämnas därom.

13 §. Då framställning enligt 12 § inkommit, skall rätten, så snart ske kan, och, om synnerligt hinder ej möter, sist å fjärde dagen därefter hålla förhandling i häktningsfrågan. Utsättes huvudförhandling att hållas inom en vecka, sedan framställningen inkom, må dock, om ej rätten finner särskild förhandling böra äga rum, med förhandlingen anstå till huvudförhandlingen.

14 §. Vid förhandling i häktningsfrågan skall den som yrkat häktning så ock, om ej synnerligt hinder möter för den anhållnes inställande, denne vara tillstädes.

Den som yrkat häktning skall angiva de omständigheter, varå yrkandet grundas. Den anhållne och hans försvarare skola erhålla tillfälle att yttra sig. Utöver vad handlingarna från förundersökningen innehålla samt parterna eljest anföra må utredning ej förebringas, med mindre särskilda skäl äro därtill.

15 §. Förhandlingen skall såvitt möjligt fortgå utan avbrott, till dess frågan kan avgöras. Uppskov må ej äga rum, med mindre synnerliga skäl äro därtill, och utan den misstänktes begäran ej längre än fyra dagar.

Uppskjutes förhandlingen, skall, om ej rätten bestämmer annat, anhållandet fortfara.

16 §. Sedan förhandlingen avslutats, skall rätten omedelbart meddela beslut i häktningsfrågan. Beslut om häktning skall innehålla uppgift å det brott misstanken avser samt kort angiva grunden för häktningen.

Beslutas ej häktning, förordne rätten, att den anhållne omedelbart skall frigivas.

17 §. Fråga om häktning av den som ej är anhållen må upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock själmant upptaga fråga därom.

Då fråga om häktning väckts, skall, så snart ske kan, förhandling äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gälle i tillämpliga delar vad i 14—16 §§ är stadgat. Har den misstänkte kallats till förhandlingen eller förekommer anledning, att han avvikit eller eljest håller sig undan, utgöre dock hans utevaro ej hinder för förhandlingen. Uteblir målsäganden, ehuru han kallats till förhandlingen, må frågan avgöras utan hinder därav.

Har rätten beslutat häktning av någon, som ej är vid rätten tillstädes, skall, så snart beslutet verkställts, anmälan därom göras hos rätten.

18 §. Då rätten beslutar häktning enligt 16 § av anhållen eller enligt 17 § av någon, som är vid rätten tillstädes, eller då anmälan om häktningsbesluts verkställande inkommer, skall, om ej åtal redan väckts, rätten utsätta den tid, inom vilken åtal skall väckas. Denna må ej bestämmas längre, än som finnes oundgängligen erforderligt.

Överstiger den utsatta tiden två veckor, skall rätten, så länge den misstänkte är häktad och till dess åtal väckts, med högst två veckors mellanrum ånyo hålla förhandling, som sägs i 14—16 §§, och därvid särskilt tillse, att utredningen bedrives så skyndsamt som möjligt. Finnes med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller av annan omständighet uppenbart, att förhandling inom nu angiven tid skulle vara utan betydelse, må dock rätten bestämma längre tids mellanrum.

Finnes den utsatta tiden otillräcklig, må rätten, om framställning därom göres före tidens utgång, medgiva förlängning av tiden.

19 §. Har ej inom tid, som avses i 18 §, åtal väckts eller till rätten inkommit framställning om förlängning av tiden eller förekomma eljest ej längre skäl för häktning, förordne rätten omedelbart, att den häktade skall frigivas.

20 §. Väckes i mål, som fullföljts till högre rätt, fråga om häktning, äge denna utan förhandling besluta däröver; är den misstänkte anhållen, skall beslut meddelas sist å fjärde dagen efter det framställning om hans häktande inkom till rätten. Finnes förhandling erforderlig, skall den hållas, så snart ske kan. Om sådan förhandling gälle vad i 14—17 §§ är stadgat.

21 §. Dömes den misstänkte för brottet och är han häktad, pröve rätten enligt de i detta kapitel angivna grunderna, huruvida han skall i häkte

avbida, att domen vinner laga kraft; är den misstänkte å fri fot, må rätten förordna, att han skall häktas.

22 §. Den som är häktad skall utan dröjsmål föras till allmänt häkte. Häktad krigsman må dock i stället föras till militärhäkte.

Finnes det vara av synnerlig vikt att den häktade för utredning angående det brott, som föranlett häktningen, eller annat brott, för vilket han misstänkes, förvaras å annan plats än i första stycket sägs, må på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren rätten förordna, att med överförandet skall tills vidare anstå. Rätten, undersökningsledaren eller åklagaren äge ock besluta, att den häktade, sedan han överförs till häkte, skall för förhör eller annan åtgärd inställas å plats utom häktet.

Om förvaring av häktad som undergår eller undergått rättspsykiatrisk undersökning gälla särskilda bestämmelser.

23 §. Ej må annorledes än i detta kapitel eller eljest är stadgat någon i anledning av misstanke för brott hållas i förvar, även om han samtycker därtill.

Om skyldighet för den som misstänkes för brott att kvarstanna för förhör stadgas i 23 kap.

24 §. Om behandling av anhållen eller häktad så ock om ersättning av allmänna medel åt oskyldigt häktad är särskilt stadgat.

25 Kap. Om reseförbud

I 25—28 kap. behandlas de *personella* tvångsmedlen reseförbud, kroppsvisitation, kroppsbesiktning och tagande av blodprov, fingeravtryck och fotografi. I samma kapitel regleras även vissa *reella* tvångsmedel, nämligen kvarstad, skingringsförbud, beslag, husrannsakan, avstängande av byggnad, rum eller område samt telefonavlyssning.

Syftet med det i 25 kap. avhandlade *reseförbudet* såsom straffprocessuellt tvångsmedel är att möjliggöra ett ingrepp mot den misstänkte, som är mindre kännbart än anhållande eller häktning, såvida samma ändamål kan vinnas därigenom. Reseförbud innebär förbud för den misstänkte att utan tillstånd lämna vistelseort, som anvisats honom. På grund härav kan reseförbud användas i stället för anhållande eller häktning blott i sådana fall, där flyktfara, som avses i 24: 1, föreligger.

Reseförbud kan vidare användas för säkerställande av målsägandens anspråk på skadestånd eller annan ersättning på grund av brottet (1 §).

Reseförbud meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten (3 §).

Överträds reseförbud eller fullgörs inte villkor, som förenats med dylikt förbud, kan vederbörande anhållas eller häktas (9 §). Annan särskild sanktion saknas.

Kvarstad och *skingringsförbud* enligt 26 kap. utgör tvångsmedel, som har till föremål *egendom*, antingen den är behövlig för fullgörandet av ekonomiska förpliktelser, som åvilar den misstänkte, eller den är av betydelse för utredningen angående brottet. Syftet med dessa tvångsmedel är att säkerställa verkställigheten av *dels* böter och vissa andra påföljder av brott och *dels* målsägandens anspråk på skadestånd eller annan ersättning på grund av brott eller m. a. o. att *trygga penningprestation*, som kan utdömas i brottmål. Bestämmelserna ansluter sig till motsvarande reglering i 15 kap.

Beslut om kvarstad eller skingringsförbud meddelas av rätten (2 §). I avbidan på sådant beslut kan *lös* egendom *tas i förvar* av undersökningsledaren, åklagaren eller, i brådskande fall, av polisman (3 §). Här föreligger alltså ett slags motsvarighet till — på det personella planet — anhållande och gripande.

Skingringsförbud kan avse såväl fast som lös egendom; med kvarstad kan däremot endast lös egendom beläggas (1 §). När tvångsmedlet riktar sig mot lös egendom, anges inte i beslutet därom någon viss bestämd egendom såsom föremål för åtgärden; det förklaras endast, att egendom till visst angivet värde skall beläggas med kvarstad resp. skingringsförbud. Vilken egendom som sedermera skall tas i anspråk får avgöras, då beslutet skall verkställas av utmätningsmannen (jfr 8 §).

Om straff för brytande av kvarstad och skingringsförbud stadgas i brottsbalken.

För straffrättsskipningen fordras inte sällan, att myndigheterna har tillgång till föremål, som är av betydelse antingen såsom bevis för ett förövat brott — alltså för *utredningen* om brott — eller för *säkerställande av framtida verkställighet*. Det kan vara fråga om redskap för brottets utförande eller om föremål, som avhänts någon genom brott eller blir förverkat på grund av brott. Nu nämnda syfte tillgodoses genom *beslaget* såsom processuellt tvångsmedel. Om beslag stadgas i 27 kap.

Objektet för beslag är endast lösa saker (jämför den beslagsliknande åtgärd som enligt 15 § kan användas beträffande byggnad).

Beslag kan förekomma antingen föremålet innehas av den för brottet misstänkte eller av annan och oavsett vem som äger föremålet. Beslag sker oberoende av brottets beskaffenhet (jfr dock 2 och 3 §§). Reglerna om beslag skiljer ej heller mellan fall, där föremålets innehavare samtycker till dess utlämnande och där han motsätter sig detta.

Beslag kan endast avse föremål, som är tillgängligt för beslag.

Beslagsrätten innebär inte i och för sig befogenhet att vidta åtgärder för att söka efter föremål; såsom medel härtill tjänar i stället bl. a. husrannsakan och kroppsvisitation.

Om beslut om och verkställande av beslag se 4 och 5 §§; se även 10 §.

I 16 § ges viktiga regler om *telefonavlyssning*. Med hänsyn till betydelsen av att telefonhemligheten bevaras är reglerna om ingrepp i denna stränga. Tillstånd till avlyssning av telefonsamtal kan förekomma blott då fråga är om de grävsta brotten *och* åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen. Befogenhet att besluta om detta tvångsmedel tillkommer *endast domstol*.

Detta bör särskilt understrykas, eftersom dagspressen alltemellanåt innehåller uppgifter i detta ämne, ägnade att vilseleda allmänheten. (Vissa undantag föreligger vid spioneri- och sabotagebrott enligt ovan omnämnda 1952 års särskilda tvångsmedelslag.)

De i 28 kap. omnämnda tvångsmedlen avser att skapa möjlighet att skaffa fram *föremål*, som är underkastade beslag, eller eljest att *utröna omständigheter* av betydelse för utredning om brott. Vidare avses att möjliggöra *efterforskning* av den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten.

Husrannsakan avser endast rannsakan, d. v. s. intrång, som företas i *hus, rum* eller *slutet förvaringsställe*. Att undersökning i samma syfte som husrannsakan kan verkställas å annan plats, som är tillgänglig för allmänheten, har ansetts självklart utan att särskilt stadgande därom påfordrats. Är fråga om *annat* än i 1 § avsett ställe, som *inte* är tillgängligt för allmänheten (t. ex. gårdsplaner, fabriksområden o. d.), är intrång å dylik plats icke att anse som husrannsakan. Bestämmelserna i 1—9 §§ är alltså inte tillämpliga därpå. Om dylik undersökning meddelas i stället föreskrifter i 10 §.

I 1 § avses *reell* husrannsakan; syftet är här att söka efter föremål, som är underkastat beslag enligt 27 kap., eller eljest försöka utröna omständighet av betydelse för utredning om brottet. I 2 § talas om

personell husrannsakan. Syftet är här att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas såsom misstänkt för brott, liksom den som skall hämtas till förhör under förundersökningen eller till inställelse vid rätten. I 3 §, slutligen, föreligger en kombination av de båda formerna.

Om husrannsakan beslutar undersökningsledaren, åklagaren eller rätten (4 §) eller i vissa fall polisman (5 §).

Med *kroppsvisitation* (11 §) avses undersökning av någons kläder eller vad han eljest bär på sig; *kroppsbesiktning* (12 §) innebär däremot en undersökning av kroppen. Syftet med båda åtgärderna är att söka efter föremål, vilket är underkastat beslag, eller eljest att vinna upplysning om omständighet, som kan äga betydelse för utredningen om brottet.

Kroppsbesiktning får — i motsats till kroppsvisitation — endast företas å den misstänkte själv.

Vid kroppsbesiktning får, om så erfordras, *blodprov* tas och *annan undersökning*, som kan ske utan nämnvärt men, utföras (12 §). Som exempel på dylik undersökning kan nämnas alcotest vid misstanke om rattfylleribrott. Undersökningar, som nu sagts, får naturligtvis ske även utan samband med kroppsbesiktning, om blott de legala förutsättningarna för kroppsbesiktning är för handen.

Att blodprov endast får tas — liksom annan mer ingående undersökning utföras — av läkare stadgas i 13 §.

Fotografi och *fingeravtryck* får endast tas av den som är anhållen eller häktad; är fråga om brott, varå fängelse kan följa, kan dock envar underkastas sådan åtgärd (14 §).

1 §. Är någon skäligen misstänkt för brott, varå fängelse kan följa, och kan med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller annan omständighet skäligen befaras, att han avviker eller annorledes undandrager sig lagföring eller straff, men förekommer eljest ej anledning att anhålla eller häkta honom, må, om det finnes tillfyllest, i stället förbud meddelas honom att utan tillstånd lämna honom anvisad vistelseort. Oberoende av brottets beskaffenhet må ock förbud, som nu sagts, meddelas, om skäligen kan befaras, att den misstänkte genom att begiva sig från riket undandrager sig lagföring eller straff eller gäldande av skadestånd eller annan ersättning till målsägande, som kan antagas komma att på grund av brottet ådömas honom.

2 §. Med reseförbud må förenas skyldighet för den misstänkte att å vissa tider vara tillgänglig i sin bostad eller å sin arbetsplats eller att an-

mäla sig hos polismyndighet i orten så ock annat villkor, som finnes erforderligt för hans övervakande.

3 §. Reseförbud meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten.

Fråga om reseförbud må av rätten upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren eller då rätten har att besluta om den misstänktes häktning eller hans kvarhållande i häkte. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock självant upptaga fråga därom.

I anledning av målsägandens anspråk på skadestånd eller annan ersättning må undersökningsledaren eller åklagaren ej meddela reseförbud eller hos rätten yrka sådant förbud, med mindre anspråket anmälts hos honom; rätten äge allenast på yrkande upptaga fråga om sådant förbud.

Väckes vid rätten fråga om reseförbud, skall, så snart ske kan, förhandling därom äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gälle i tillämpliga delar vad i 24 kap. 17 § är stadgat. Är fara i dröjsmål, må rätten omedelbart meddela reseförbud att gälla, till dess annorlunda förordnas.

4 §. Beslut om reseförbud skall innehålla uppgift å det brott misstanken avser samt angiva den ort, där den misstänkte skall uppehålla sig, och vad han i övrigt har att iakttaga. I beslutet skall erinras om påföljden för överträdelse av förbudet och för underlåtenhet att fullgöra därmed förenat villkor.

Beslutet skall delgivas den misstänkte.

5 §. Har reseförbud meddelats av annan än rätten, äge den misstänkte begära rättens prövning av förbudet. Då begäran inkommit, skall rätten, så snart ske kan, och, om synnerligt hinder ej möter, sist å fjärde dagen därefter hålla förhandling, som avses i 3 §. Utsättes huvudförhandling att hållas inom en vecka, sedan begäran framställdes, må dock, om ej rätten finner särskild förhandling böra äga rum, med förhandlingen anstå till huvudförhandlingen.

6 §. Då rätten meddelar reseförbud eller fastställer sådant förbud, skall, om ej åtal redan väckts, rätten utsätta den tid, inom vilken åtal skall väckas. Denna må ej bestämmas längre, än som finnes oundgängligen erforderligt. I annat fall skall åtal väckas inom en månad, sedan reseförbudet meddelades.

Finnes tid, som avses i första stycket, otillräcklig, må rätten, om framställning därom göres före tidens utgång, medgiva förlängning av tiden.

7 §. Har ej inom tid, som avses i 6 §, åtal väckts eller till rätten inkommit framställning om förlängning av tiden eller förekomma eljest ej längre skäl för reseförbud, skall det omedelbart hävas.

Om hävande av reseförbud förordnar rätten eller, om förbudet ej meddelats eller fastställts av rätten, undersökningsledaren eller åklagaren.

Vad i 24 kap. 21 § är stadgat om häktning äge motsvarande tillämpning beträffande reseförbud.

8 §. Väckes i mål, som fullföljts till högre rätt, fråga om reseförbud, äge denna utan förhandling besluta däröver. Finnes förhandling erforderlig, skall den hållas, så snart ske kan. Om sådan förhandling gälle i tillämpliga delar vad i 24 kap. 17 § är stadgat.

9 §. Överträdes reseförbud eller fullgöres ej därmed förenat villkor, skall den misstänkte omedelbart anhållas eller häktas, om det ej är uppenbart, att skäl därtill ej förekomma.

26 Kap. Om kvarstad och skingringsförbud

Se kommentaren vid 25 kap.

1 §. Är någon skäligen misstänkt för brott och kan skäligen befaras, att han genom att avvika eller genom att undanskaffa egendom eller annorledes undandrager sig att gälda böter, värdet av förverkad egendom eller annan ersättning till det allmänna eller skadestånd eller annan ersättning till målsägande, som kan antagas komma att på grund av brottet ådömas honom, må kvarstad läggas å så mycket av hans lösa egendom, som svarar mot skulden, eller ock, om det är tillfyllest, egendomen ställas under förbud att säljas eller skingras. Skingringsförbud må ock meddelas å fast egendom, som tillhör den misstänkte.

Finnes lös egendom, som ställes under skingringsförbud, hos tredje man, må denne förbjudas att utgiva egendomen.

2 §. Beslut om kvarstad eller skingringsförbud meddelas av rätten.

Fråga om kvarstad eller skingringsförbud må upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock självmant upptaga fråga därom.

I anledning av målsägandens anspråk på skadestånd eller annan ersättning må undersökningsledaren eller åklagaren ej yrka kvarstad eller skingringsförbud, med mindre anspråket anmälts hos honom; rätten äge allenast på yrkande förordna därom.

Väckes fråga om kvarstad eller skingringsförbud, skall, så snart ske kan, förhandling därom äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gälle i tillämpliga delar vad i 24 kap. 17 § är stadgat. Är fara i dröjsmål, må rätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla, till dess annorlunda förordnas.

3 §. I avbidan på rättens beslut om kvarstad eller skingringsförbud må undersökningsledaren eller åklagaren taga lös egendom i förvar.

Är fara i dröjsmål, må åtgärd, som nu sagts, vidtagas även av polisman; anmälan därom skall dock skyndsamt göras hos undersökningsleda-

ren eller åklagaren, som har att omedelbart pröva, om egendomen skall kvarbliva i förvar.

4 §. Har undersökningsledaren eller åklagaren tagit lös egendom i förvar eller beslutat, att sådan egendom skall kvarbliva i förvar, skall han, så snart ske kan, och sist å femte dagen därefter till rätten avlåta framställning om kvarstad eller skingringsförbud. Göres ej framställning, som nu sagts, skall egendomen omedelbart återställas.

Då framställning inkommit, skall rätten, så snart ske kan, och, om synnerligt hinder ej möter, sist å fjärde dagen därefter hålla förhandling, som avses i 2 §. Utsättes huvudförhandling att hållas inom en vecka, sedan framställningen inkom, må dock, om ej rätten finner särskild förhandling böra äga rum, med förhandlingen anstå till huvudförhandlingen.

Beslutas kvarstad eller skingringsförbud, skall, om ej rätten bestämmer annat, egendomen kvarbliva i myndighetens vård, till dess beslutet verkställts.

5 §. Då rätten förordnar om kvarstad eller skingringsförbud, skall, om ej åtal redan väckts, rätten utsätta den tid, inom vilken åtal skall väckas. Denna må ej bestämmas längre, än som finnes oundgängligen erforderligt.

Finnes den utsatta tiden otillräcklig, må rätten, om framställning därom göres före tidens utgång, medgiva förlängning av tiden.

6 §. Har ej inom tid, som avses i 5 §, åtal väckts eller till rätten inkommit framställning om förlängning av tiden eller har för skulden ställts pant eller borgen eller förekomma eljest ej längre skäl för kvarstad eller skingringsförbud, skall åtgärden av rätten omedelbart hävas.

Då målet avgöres, pröve rätten, om åtgärden fortfarande skall bestå. Rätten äge ock i samband med domen förordna om åtgärd, som nu sagts.

7 §. Vad i 25 kap. 8 § är stadgat om reseförbud äge motsvarande tillämpning beträffande kvarstad och skingringsförbud.

8 §. Finnes kvarstad böra läggas å arrende, hyra eller annat dylikt, som utgår av fast egendom, förordne rätten god man att uppbära medlen; rätten meddele ock den betalningsskyldige förbud att utgiva något till annan än gode mannen.

Meddelas skingringsförbud å fast egendom och är synnerlig fara att egendomen genom vanvård eller annorledes väsentligen försämrats, äge rätten förordna god man att förvalta egendomen. Avser åtgärden målsägandens anspråk på skadestånd eller annan ersättning, åligge målsäganden att till bestridande av nödig kostnad för egendomens förvaltning erlagga förskott med belopp, som bestämmes av rätten; i annat fall skall sådan kostnad utgå av allmänna medel.

I övrigt gälle om verkställande av kvarstad och skingringsförbud vad i utskökningslagen är stadgat; vad där är föreskrivet om pant eller borgen skall dock ej äga tillämpning.

Se kommentaren vid 25 kap.

1 §. Föremål, som skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat, må tagas i beslag.

Vad i detta kapitel stadgas om föremål gälle ock, i den mån ej annat är föreskrivet, om skriftlig handling.

2 §. Beslag må ej läggas å skriftlig handling, om dess innehåll kan antagas vara sådant, att befattningshavare eller annan, som avses i 36 kap. 5 §, ej må höras som vittne därom, och handlingen innehaves av honom eller av den, till förmån för vilken tystnadsplikten gäller. Ej heller må, med mindre fråga är om brott, för vilket ej är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år, hos den misstänkte eller honom närstående, som avses i 36 kap. 3 §, beslag läggas å skriftligt meddelande mellan den misstänkte och någon honom närstående eller mellan sådana närstående inbördes.

3 §. Brev, telegram eller annan försändelse, som finnes i post- eller televerkets vård, må tagas i beslag allenast om för brottet är stadgat fängelse i ett år eller däröver samt försändelsen hos mottagaren skulle vara underkastad beslag.

4 §. Den som med laga rätt griper eller anhåller misstänkt eller verkställer häktning, husrannsakan eller kroppsvisitation må lägga beslag å föremål, som därvid påträffas.

Föremål, som eljest påträffas, må efter beslut av undersökningsledaren eller åklagaren tagas i beslag. Är fara i dröjsmål, må även utan sådant beslut åtgärden vidtagas av polisman, dock ej i fråga om försändelse i post- eller telegrafverkets vård.

Verkställes beslag av annan än undersökningsledaren eller åklagaren och har denne ej beslutat beslaget, skall anmälan skyndsamt göras hos honom, som har att omedelbart pröva, om beslaget skall bestå.

5 §. Rätten må förordna om beslag å föremål, som företes vid rätten eller eljest är tillgängligt för beslag.

Fråga om beslag må av rätten upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock självmant upptaga fråga därom.

Väckes vid rätten fråga om beslag, skall, så snart ske kan, förhandling därom äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gälle i tillämpliga delar vad i 24 kap. 17 § är stadgat. Är fara i dröjsmål, må rätten omedelbart förordna om beslag att gälla, till dess annorlunda förordnas.

6 §. Har beslag verkställts utan rättens förordnande, äge den som drabbats av beslaget begära rättens prövning därav. Då begäran inkommit, skall rätten, så snart ske kan, och, om synnerligt hinder ej möter,

sist å fjärde dagen därefter hålla förhandling, som avses i 5 §. Utsättes huvudförhandling att hållas inom en vecka, sedan begäran framställdes, må dock, om ej rätten finner särskild förhandling böra äga rum, med förhandlingen anstå till huvudförhandlingen.

7 §. Då rätten förordnar om beslag eller fastställer verkställt beslag, skall, om ej åtal redan väckts, rätten utsätta den tid, inom vilken åtal skall väckas. Denna må ej bestämmas längre, än som finnes oundgängligen erforderligt. I annat fall skall åtal väckas inom en månad, sedan beslaget verkställdes.

Finnes tid, som avses i första stycket, otillräcklig, må rätten, om framställning därom göres före tidens utgång, medgiva förlängning av tiden.

8 §. Har ej inom tid, som avses i 7 §, åtal väckts eller till rätten inkommit framställning om förlängning av tiden eller förekomma eljest ej längre skäl för beslag, skall det omedelbart hävas.

Om hävande av beslag förordnar rätten eller, om beslaget ej meddelats eller fastställts av rätten, undersökningsledaren eller åklagaren.

Då målet avgöres, pröve rätten, om beslag fortfarande skall bestå. Rätten äge ock i samband med domen förordna om beslag.

9 §. Är anledning, att försändelse, som må tagas i beslag, skall inkomma till post-, telegraf-, järnvägs- eller annan befordringsanstalt, äge rätten förordna, att försändelsen, när den inkommer, skall kvarhållas, till dess frågan om beslag blivit avgjord. Fråga därom må upptagas allenast på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren.

Förordnande skall meddelas att gälla viss tid, högst en månad, från den dag, då förordnandet delgavs anstaltens föreståndare. I förordnandet skall intagas underrättelse, att meddelande om åtgärden icke må utan tillstånd av undersökningsledaren eller åklagaren lämnas avsändaren, mottagaren eller annan.

När försändelse på grund av förordnande kvarhållits, skall föreståndaren utan dröjsmål göra anmälan hos den som begärt förordnandet; denne har att omedelbart pröva, om beslag skall äga rum.

10 §. Beslagtaget föremål skall omhändertagas av den som verkställt beslaget eller sättas i förvar under försegling; om det kan ske utan fara och eljest finnes lämpligt, må dock föremålet kvarlämnas i innehavarens besittning.

Kvarlämnas föremål i innehavarens besittning, skall förbud meddelas honom att sälja eller skingra föremålet och, om det finnes erforderligt, detta genom anslag eller på annat sätt så utmärkas, att det är uppenbart, att det tagits i beslag. Föremålet må av innehavaren nyttjas, om ej förbud däremot finnes böra meddelas.

Föremål, som tagits i beslag, skall väl vårdas, och noggrann tillsyn skall hållas däröver, att det icke förbytes eller förändras eller annat missbruk sker därmed.

11 §. Är den, från vilken beslag sker, ej närvarande vid beslaget, skall

han utan dröjsmål underrättas därom och huru förfarits med det beslagtagna. Har försändelse hos post-, telegraf-, järnvägs- eller annan befordringsanstalt tagits i beslag, skall, så snart det kan ske utan men för utredningen, mottagaren underrättas och, om avsändaren är känd, även denne.

12 §. Post- eller telegrafförsändelse, handelsbok eller annan enskild handling, som tages i beslag, må icke närmare undersökas, ej heller brev eller annan sluten handling öppnas av annan än rätten, undersökningsledaren eller åklagaren; dock må sakkunnig eller annan, som anlitas för utredningen angående brottet eller eljest därvid höres, efter anvisning av myndighet, som nu sagts, granska handlingen. Äger den som verkställer beslaget ej närmare undersöka handlingen, skall den av honom förseglas.

Handling, varom här är fråga, skall snarast möjligt undersökas. Kan innehållet i post- eller telegrafförsändelse i sin helhet eller till någon del utan men för utredningen meddelas mottagaren, skall avskrift eller utdrag av handlingen ofördröjligen tillställas honom.

13 §. Över beslag skall föras protokoll, vari ändamålet med beslaget och vad därvid förekommit angives samt beslagtaget föremål noga beskrives.

Den som drabbats av beslag äge på begäran erhålla bevis om beslaget, innehållande även uppgift å det brott misstanken avser.

14 §. Vad i 25 kap. 8 § är stadgat om reseförbud äge motsvarande tillämpning beträffande beslag.

15 §. För säkerställande av utredning om brott må byggnad eller rum tillstängas, tillträde till visst område förbjudas, förbud meddelas mot flyttande av visst föremål eller annan dylik åtgärd vidtagas.

Om åtgärd, som nu nämnts, gälle i tillämpliga delar vad i detta kapitel är stadgat om beslag.

16 §. Kan någon skäligen misstänkas för brott, för vilket ej är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år, och finnes det vara av synnerlig vikt för utredningen, att undersökningsledaren eller åklagaren erhåller del av samtal till och från telefonapparat, som innehaves av den misstänkte eller eljest kan antagas komma att begagnas av honom, äge rätten meddela tillstånd till deras avhörande. Fråga därom må upptagas allenast på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren.

Tillstånd skall meddelas att gälla viss tid, högst en vecka, från den dag, då tillståndet delgavs telefonanstaltens föreståndare.

Om granskning av uppteckning, som ägt rum vid samtals avhörande, äge vad i 12 § första stycket stadgats om undersökning och granskning av enskild handling motsvarande tillämpning. I den mån uppteckningen innehåller något, som ej är av betydelse för utredningen, skall den efter granskningen omedelbart förstöras.

17 §. Hava i lag eller författning givits avvikande bestämmelser om beslag, vare de gällande.

28 Kap. Om husrannsakan samt kroppsvisitation och kroppsbesiktning

Se kommentaren vid 25 kap.

1 §. Förekommer anledning, att brott föröfvats, varå fängelse kan följa, må i hus, rum eller slutet förvaringsställe husrannsakan företagas för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet.

Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet må husrannsakan dock företagas, allenast om brottet föröfvats hos honom eller den misstänkte gripits där eller eljest synnerlig anledning förekommer, att genom rannsakingen föremål, som är underkastat beslag, skall anträffas eller annan utredning om brottet vinnas.

Ej må för husrannsakan hos den misstänkte i något fall åberopas hans samtycke, med mindre han själv begärt åtgärden.

2 §. För eftersökande av den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten må husrannsakan företagas hos honom, så ock hos annan, om synnerlig anledning förekommer, att den sökte uppehåller sig där.

3 §. I lägenhet, som är tillgänglig för allmänheten eller plägar utgöra tillhåll för lösdrivare eller förbrytare eller där sådant gods, som eftersökes, plägar uppköpas eller mottagas som pant, må för ändamål, som sägs i 1 eller 2 §, husrannsakan ske jämväl i annat fall än där avses.

4 §. Förordnande om husrannsakan meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Kan husrannsakan antagas bliva av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den, hos vilken åtgärden företages, bör, om ej fara är i dröjsmål, åtgärden icke vidtagas utan rättens förordnande.

Fråga om husrannsakan må av rätten upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock självmant upptaga fråga därom.

5 §. Utan förordnande, som sägs i 4 §, må polisman företaga husrannsakan, om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten eller att verkställa beslag å föremål, som å färsk gärning följts eller spårats, så ock eljest, då fara är i dröjsmål.

6 §. Vid husrannsakan må olägenhet eller skada ej förorsakas utöver vad som är oundgängligen nödvändigt.

Rum eller förvaringsställe må, om det erfordras, öppnas med våld. Har så skett, skall det efter förrättningen på lämpligt sätt åter tillslutas.

Husrannsakan må ej utan särskilt skäl verkställas mellan klockan nio eftermiddagen och klockan sex förmiddagen.

7 §. Vid husrannsakan skall såvitt möjligt ett av förrättningsmannen anmodat trovärdigt vittne närvara. Förrättningsmannen äge anlita erforderligt biträde av sakkunnig eller annan.

Den, hos vilken husrannsakan företages, eller, om han ej är tillstädes, hans hemmavarande husfolk skall erhålla tillfälle att övervara förrättningen så ock att tillkalla vittne, dock utan att undersökningen därigenom uppehålls. Har varken han eller någon av hans husfolk eller av dem tillkallat vittne närvarit, skall han, så snart det kan ske utan men för utredningen, underrättas om den vidtagna åtgärden.

Vid förrättningen må målsägande eller hans ombud tillåtas att närvara för att tillhandagå med nödiga upplysningar; dock skall tillses, att målsäganden eller ombudet icke i vidare mån än för ändamålet erfordras vinner kännedom om förhållande, som därvid yppas.

8 §. Post- eller telegrafförsändelse, handelsbok eller annan enskild handling, som anträffas vid husrannsakan, må icke närmare undersökas, ej heller brev eller annan slutna handling öppnas i annan ordning än i 27 kap. 12 § första stycket sägs.

9 §. Över husrannsakan skall föras protokoll, vari anges ändamålet med förrättningen och vad därvid förekommit.

Den, hos vilken husrannsakan företagits, äge på begäran erhålla bevis därom, innehållande även uppgift å det brott misstanken avser.

10 §. För ändamål, som sägs i 1 eller 2 §, äge undersökningsledaren eller åklagaren så ock polisman företaga undersökning å annat ställe än i 1 § avses, även om det icke är tillgängligt för allmänheten.

11 §. Förekommer anledning, att brott föröfvats, varå fängelse kan följa, må kroppsvisitation företagas för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet.

Å annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet må kroppsvisitation dock företagas, allenast om synnerlig anledning förekommer, att därigenom föremål, som är underkastat beslag, skall anträffas eller annan utredning om brottet vinnas.

12 §. Å den som skäligen kan misstänkas för brott, varå fängelse kan följa, må för ändamål, som sägs i 11 §, kroppsbesiktning företagas.

Vid kroppsbesiktning må, om det erfordras, blodprov tagas så ock annan undersökning, som kan ske utan nämnvärt men, utföras.

13 §. Beträffande kroppsvisitation och kroppsbesiktning gälle i tillämpliga delar vad i 4, 8 och 9 §§ är stadgat om husrannsakan. Är fara i dröjsmål, må åtgärd, som nu sagts, beslutas av polisman.

Förrättning, som är av mera väsentlig omfattning, skall verkställas

inomhus och i avskilt rum. Verkställes den av annan än läkare, skall såvitt möjligt ett av förrättningsmannen anmodat trovärdigt vittne närvara. Blodprov må ej tagas eller annan mera ingående undersökning utföras av annan än läkare.

Kroppsvisitation eller kroppsbesiktning å kvinna må ej verkställas eller bevittnas av annan än kvinna eller läkare.

14 §. Av den som är anhållen eller häktad må fotografi och fingeravtryck tagas; han vare ock underkastad annan dylik åtgärd. Vad nu sagts gälle ock annan, om det erfordras för vinnande av utredning om brott, varå fängelse kan följa.

Närmare bestämmelser om åtgärd, som här avses, meddelas av Konungen.

15 §. Hava i lag eller författning givits avvikande bestämmelser om husrannsakan, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning, vare de gällande.

29 Kap. Om omröstning

I domstolar, som består av flera ledamöter — antingen domstolar med nämnd eller kollegiala domstolar — fattas dom eller beslut enligt sakens natur enhälligt eller genom en majoritet. Visar det sig vid överläggningen till dom, att skiljaktiga meningar föreligger, måste särskild omröstning hållas (1 §).

Som redan framhållits vid 16 kap. avses med uttrycket *mening* det domslut, för vilket domaren avgivit sin röst. Meningen plus domskälen bildar tillsammans hans *votum*.

I förevarande kapitel regleras dels *ordningen* för omröstningen, dels de *temata*, över vilka man röstar, och dels sättet för *röstsammansräkningen*.

Ordningen för omröstningen överensstämmer i huvudsak med ordningen i tvistemål (se 1 §).

Reglerna om *omröstningstemata* är invecklade. Här skall endast framhållas, att bestämmelserna bygger på tanken, att alla ledamöter i en kollegial domstol skall yttra sig om varje fråga som föreligger till avgörande. Följaktligen måste man rösta i tur och ordning om olika temata, vilkas antal beror av sakens beskaffenhet, och *varje ledamot deltar i varje omröstning*.

Först röstar man om *processuella frågor* (2 §). Härefter röstar man om ansvarsfrågan (2 §). I tvistemål delas omröstningen upp så, att man röstar om olika omedelbart relevanta omständigheter beträffande käromålet (16: 2); någon motsvarande uppdelning finns

ej i brottmål. Är det fråga om flera brott, kan man emellertid rösta särskilt i skuldfrågan (2 §).

Efter omröstningen i ansvarsfrågan röstar man över frågan om enskilt anspråk, när sådant förekommer. Omröstningen sker enligt civilprocessens regler. Därvid är utgången i ansvarsfrågan att anse som *bindande vid avgörandet av frågan om det enskilda anspråket* (6 §).

Av 6 § framgår att särskild omröstning skall hållas beträffande rättegångskostnaderna.

Vad härefter gäller *röstsammanräkningen* gäller ifråga om mål, i vilket nämnd deltar, motsvarande regel som beträffande tvistemål (3 §).

I fråga om *kollegiala* domstolar är sammanräkningsreglerna mer invecklade. Rörande *processuella frågor* och frågor om *enskilt anspråk* tillämpas i huvudsak civilprocessuella sammanräkningsregler (6 §). Beträffande *ansvarsfrågan* gäller väsentligen följande regler (3 och 4 §§). Finns majoritet för viss mening, kommer denna att gälla. Avgörande är att majoritet finns om själva slutet, därvid man har att rätta sig efter den ådömda nåföljden och inte det lagrum som åberopats såsom stöd härför. Har någon mening fått hälften av rösterna och är den dessutom den lindrigaste, bestämmer den domstolens dom; detta enligt den gamla grundsatsen *in dubio pro reo*. Denna regel gäller, antingen det yppats två eller fler meningar inom domstolen. Kan någon mening — såsom ej sällan är fallet — inte anses som lindrigare än annan, blir den mening gällande som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens. Framkommer fler än två meningar, utan att någon av dem skall gälla enligt vad nu sagts, gäller främst regeln *maius includit minus*; de röster, som är ogynnsammast för den tilltalade, läggs samman med de för honom närmast minst förmånliga osv., till dess någon mening skall gälla. I övrigt hänvisas till 4 §.

1 §. Yppas vid överläggning till dom eller beslut skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

Har nämnd säte i rätten, säge ordföranden först sin mening och inhämta därefter nämndens.

Vid omröstning i annat fall skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom de hava säte i rätten. Har målet beretts av viss ledamot, säge han först sin mening.

Envar angive de skäl, varå han grundar sin mening.

2 §. Över fråga, som hör till rättegången, skall röstas särskilt.

Är fråga om ansvar för flera brott, skall, om det erfordras, först i fråga om varje brott omröstning ske, huruvida den tilltalade är skyldig till brottet, och därefter omröstning angående påföljden företagas. Uppkommer fråga, huruvida ett eller flera brott föreligga, skall ock därom röstas särskilt.

Förekomma vid omröstning angående påföljden skiljaktiga meningar, huruvida annan påföljd än straff eller sådan påföljd jämte böter skall ådömas eller huruvida i skyddstillsyn skall ingå anstaltsbehandling, skall, om det erfordras, särskild omröstning ske om varje mening av nu angiven innebörd, beträffande vilken yrkande framställs av någon av de röstande. Vad nu sagts gälle ock fråga, huruvida påföljd skall eftergivas eller huruvida tilltalad skall vara fri från påföljd på den grund att han begått brottet under inflytande av själslig abnormitet. Blir sådan mening ej gällande, skall särskild omröstning ske om straff.

Föreligga skilda meningar om storleken av böter som ådömas jämte annan påföljd än straff, om särskilda föreskrifter vid skyddstillsyn eller om minsta tid för internering, skall, om det erfordras, särskild omröstning därom företagas.

Har någon vid tidigare omröstning varit emot det slut, vari de flesta stannat, vare han skyldig att deltaga i senare omröstning; vid omröstning angående ådömande av straff eller beträffande fråga, huruvida påföljd skall eftergivas eller huruvida tilltalad skall vara fri från påföljd på den grund att han begått brottet under inflytande av själslig abnormitet, skall dock den som tidigare röstat för den tilltalades frikännande anses hava biträtt den för den tilltalade lindrigaste meningen.

3 §. Yppas, då nämnd har säte i rätten, annan mening än ordförandens och äro alla i nämnden ense om skälen och slutet eller förena sig, då i nämnden äro flera än sju, minst sju därom, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Vid omröstning, då nämnd ej har säte i rätten, gälle den mening, som omfattats av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Om omröstning beträffande prövningstillstånd stadgas i 3 kap. 7 §.

4 §. Yppas vid omröstning, då nämnd ej har säte i rätten, flera än två meningar, utan att någon enligt 3 § skall gälla, skola de röster, som äro ogynnsammast för den tilltalade, sammanläggas med de för honom därnäst minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen fortsätts efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; kan ej någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, gälle den mening,

för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträts av den främste bland dem, som röstat för någon av dessa meningar.

5 §. Är det stridigt, huru omröstning skall ske eller vilken mening skall gälla, skall röstas därom.

6 §. Beträffande omröstning i fråga, som hör till rättegången och ej avser ansvar eller som rör enskilt anspråk, så ock i fråga enligt 5 § eller om rättegångskostnad, gälle vad i 16 kap. är stadgat; angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., äge dock vad i detta kapitel föreskrives om omröstning i fråga om ansvar motsvarande tillämpning. Föres i brottmål talan om enskilt anspråk, vare rättens avgörande i ansvarsfrågan bindande vid prövningen av det enskilda anspråket. Har nämnd sätet i rätten, skall även vid tillämpning av reglerna i 16 kap. städse gälla vad i 3 § första stycket i detta kapitel är stadgat.

7 §. Har nämnden enligt 3 § bestämt rättens avgörande, svare för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

30 Kap. Om dom och beslut

Reglerna i förevarande kapitel är i väsentliga delar överensstämmande med 17 kap:s. De avvikelser mellan kapitlen som är av större betydelse gäller förhandlingsprincipens tillämpning, måls uppdelning på skilda avgöranden, *res iudicata* samt verkställighet av dom.

Liksom i tvistemål bygger rättegången i brottmål på *förhandlingsprincipen*.

Domstolen får alltså i princip inte ta upp fråga om ansvar, utan att åtal väckts, och vid sin prövning inte överskrida den ram, som fixerats av åklagaren (ev. målsäganden). I straffprocessen är emellertid processföremålet icke bestämt av parternas yrkanden; det är begränsat till den gärning, som tillvitats den åtalade genom åtalet (3 §). Domstolen får inte själmant ta upp fråga om ansvar mot den åtalade för *någon annan* gärning (jfr 45: 5). Beträffande den straffrättsliga reaktionen — straff eller annan påföljd — saknar parternas yrkanden betydelse; domstolen har enligt *officialprincipen* att ensam bestämma, vilken reaktion som skall anordnas som följd av brottet. Av det anförda framgår att domstolen är oförhindrad att döma den tilltalade till ansvar för annat brott än det som enligt åklagarens uppfattning föreligger, försä vitt som det genom åtalet bestämda processföremålet — det av åklagaren till domstolens bedömande framlagda faktiska händelseförloppet — inte förändras.

Domen innebär *antingen* att åtalet ogillas och den tilltalade frikänns *eller* att den tilltalade fälls till ansvar. En fällande dom inne-

håller i princip två skilda moment, nämligen dels en sakerförklaring och dels ett beslut angående straff eller annan straffrättslig påföljd. Delvis frikännande eller fällande domar bör inte förekomma; *det överensstämmer inte med RB:s andemening att förklara den tilltalade frikänd i brist på bevis* (något som däremot kunde förekomma enligt äldre processlagstiftning).

Mellandom finns inte i brottmål. Däremot förekommer en motsvarighet till *deldom*. Förs ansvarstalan samtidigt mot flera tilltalade, kan dom ges mot en av dem, medan rättegången fortsätter mot annan eller andra; avser åtalen samme tilltalade, fordras dock för partiell dom »synnerliga skäl» (4 §).

Såsom framhålls i lagmotiven är brottmålsdomens rättskraft en utomordentligt viktig garanti för den enskildes rättssäkerhet. Rättskraften innebär, att frågan om en persons skuld till en viss gärning inte kan tas upp till prövning på nytt, sedan denna fråga en gång blivit slutgiltigt prövad av rätten. Rättskraften gäller mot envar, åklagare eller målsägande, oberoende av om vederbörande fört talan i rättegången eller inte. Av 9 § följer, med genomförande av orubblighetsprincipen, att den lagakraftvunna brottmålsdomen görs till rättegångshinder, till följd varav en ny talan om samma sak skall *avvisas*. Avvisning kommer dock ifråga blott om det nya åtalet riktar sig mot *samma person*.

Den stora svårigheten vid tillämpningen av avvisningsregeln i den nämnda §:en ligger i att avgöra den *omfattning*, i vilken en tidigare dom skall utgöra rättegångshinder i mål mot samme tilltalade. Lagen ger endast den allmänna anvisningen, att fråga om ansvar inte får tas upp för gärning, som prövats genom den tidigare domen. Tolkningen av denna bestämmelse har gjorts till föremål för mycket omfattande diskussioner i den juridiska litteraturen, och det kan ej bli fråga om att här redogöra för vare sig dessa eller (den delvis svårtolkade) rättspraxis på området. Här skall blott konstateras att det vid en tillämpning av 9 § i förevarande avseende alltid är fråga om en jämförelse mellan två *gärningsbeskrivningar*, nämligen, å ena sidan, den som förelåg i åtalet i det första målet (inte den gärning som konstaterats föreligga i domen) och, å andra, den som framställs i det senare målet. På grundval av denna jämförelse blir härefter avvisningsfrågan att lösa. Vidare skall framhållas att man, i praxis, för avvisning inte alltid förutsätter fullständig likhet, identitet, mellan de båda gärningsbeskrivningarna. Avvisning är mången gång möjlig,

även där den nya gärningsbeskrivningen innehåller vissa avvikelser i jämförelse med den gamla.

Beträffande *verkställighet* gäller som allmän regel att dom på straff eller annan brottspåföljd inte får verkställas innan *domen* vunnit laga kraft mot den dömda. Att vissa *beslut under rättegången* kan exekveras omedelbart framgår av 12 §.

Den *förenklade domen* har betydligt större användning i brottmål än i tvistemål. Särskilt betydelsefull är möjligheten att ge dom i förenklad form i den stora mängden av mål om ansvar för brott, där den tilltalade erkänt gärningen och domstolen inte utdömer annan brottspåföljd än böter (6 §). Härigenom vinner domstolarna en utomordentlig arbetsbesparing.

Se om *rättelse av dom* (13 §) vad ovan anförts vid 17 kap.

Slutligen må följande nämnas. I 1 § avses även avgöranden, som rätten träffar före åtalet, t. ex. under förundersökningen. Gränsdragningen mellan slutliga och icke slutliga beslut sker på enahanda sätt som beträffande de civilprocessuella besluten. Exempel på slutligt beslut i brottmål är rättens avslag på begäran om den misstänktes häktning; bifalls däremot häktningsyrkandet, har rätten i regel fortfarande befattning med frågan om vederbörandes häktande (jfr 24: 18), varför beslutet blir ett icke-slutligt beslut.

1 §. Rättens avgörande av saken sker genom dom. Annat rättens avgörande träffas genom beslut. Beslut, varigenom rätten annorledes än genom dom skiljer saken från sig, så ock högre rätts beslut i fråga, som dit fullföljts särskilt, är slutligt beslut.

2 §. Dom skall, om huvudförhandling vid rätten ägt rum, grundas å vad vid förhandlingen förekommit. I domen må ej deltaga domare, som ej övervarit hela huvudförhandlingen. Har ny huvudförhandling hållits, skall domen grundas å vad därvid förekommit.

Då mål avgöres utan huvudförhandling, skall domen grundas å vad handlingarna innehålla och eljest förekommit i målet.

3 §. Dom må ej avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts eller fråga om ansvar eljest enligt lag må av rätten upptagas. Ej vare rätten bunden av yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum.

4 §. Handläggas i en rättegång flera åtal, må dom givas beträffande något av dem, ehuru handläggningen angående de övriga icke avslutats. Avse åtalen samme tilltalade, må sådan dom dock ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

5 §. Dom skall avfattas skriftligen och i skilda avdelningar angiva:

1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande;
2. parterna samt deras ombud eller biträden och den tilltalades för-svarare;
3. parternas yrkanden och de omständigheter, varå de grundats;
4. domskälen med uppgift å vad i målet är bevisat; samt
5. domslutet.

Högre rätts dom skall, i den mån det finnes erforderligt, innehålla re-dogörelse för lägre rätts dom.

Äger part fullfölja talan mot dom, skall i domen givas till känna, vad han därvid har att iakttaga. Om underrättelse, som tillika skall meddelas i hovrätts dom, stadgas i 54 kap. 14 §.

6 §. I mål, som rör allenast ansvar för brott, må, om den tilltalade er-känt gärningen och annan brottspåföljd än böter ej ådömes, domen utfär-das i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, må ock utfärdas i förenklad form. Närmare bestämmelser därom meddelas av Konungen.

7 §. Innan dom beslutas, skall överläggning hållas. Har nämnd säte i rätten, framställe ordföranden saken och vad lag stadgar därom.

Då huvudförhandling ägt rum, skall samma eller sist nästa helgfria dag överläggning hållas och, om det kan ske, dom beslutas och avkunnas. Finnes rådrum för domens beslutande eller avfattande oundgängligen erforderligt, må rätten besluta anstånd därmed; domen skall dock, om ej synnerligt hinder möter, skriftligen avfattas och meddelas, då den tilltalade är häktad, inom en vecka och i annat fall inom två veckor efter förhand-lingens avslutande. Avkunnas ej domen vid huvudförhandlingen, skall den avkunnas vid annat rättens sammanträde eller ock meddelas genom att den hålles tillgänglig å rättens kansli; vid huvudförhandlingen skall underrättelse givas om tiden och sättet för domens meddelande.

Avgöres mål utan huvudförhandling, skall, så snart ske kan, överlägg-ning hållas samt domen beslutas, skriftligen avfattas och meddelas. Med-delandet skall ske genom att domen hålles tillgänglig å rättens kansli. Underrättelse om tiden för meddelandet skall senast samma dag avsändas till parterna.

Avkunnande av dom må ske genom återgivande av domskälen och slutet jämte meddelande av fullföljdshänvisning.

8 §. Dom skall uppsättas särskilt och underskrivas av de lagfarna do-mare, som deltagit i avgörandet.

Rättens domar skola, ordnade i nummerföljd efter tiden för deras med-delande, för varje år sammanföras till en dombok.

9 §. Sedan tid för talan mot dom utgått, må ej fråga om ansvar å den tilltalade för gärning, som genom domen prövats, ånyo upptagas.

Om förändring och förening av brottspåföljd så ock om särskilda rättsmedel gälle vad därom är stadgat.

10 §. Vad i 2 och 7 §§ är stadgat om dom äge motsvarande tillämpning i fråga om slutligt beslut. Å sådant beslut skola ock bestämmelserna i 5 och 8 §§ tillämpas, om frågans beskaffenhet fordrar det. Meddelas slutligt beslut i samband med dom, skall det upptagas i domen.

Äger part fullfölja talan mot slutligt beslut eller göra ansökan om återupptagande, skall i beslutet givas till känna, vad han därvid har att iakttaga. Om underrättelse, som tillika skall meddelas i hovrätts beslut, stadgas i 54 kap. 14 §.

11 §. Beslut, som ej är slutligt, skall, i den mån det erfordras, angiva de skäl, varå beslutet grundas.

Har den, som vill föra talan mot beslut under rättegången att anmäla missnöje, skall det tillkännagivas. Skall mot sådant beslut talan föras särskilt, give rätten ock det till känna. Den som vill föra talan mot beslutet äge hos rätten erhålla underrättelse om vad han eljest har att iakttaga.

Meddelas beslut, som ej är slutligt, i samband med dom eller slutligt beslut, skall det upptagas däri. Skall mot beslutet föras särskild talan, give rätten till känna, vad den som vill fullfölja talan har att iakttaga.

Om underrättelse, som tillika skall meddelas i hovrätts beslut, stadgas i 54 kap. 14 §.

12 §. Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., eller bestämt, att förmån av fri rättegång skall upphöra, eller till biträde eller försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut, som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

13 §. Finner rätten på grund av anmärkning eller eljest, att dom eller beslut till följd av skrivfel, misräkning eller annat dylikt förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, meddele rätten, sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig, beslut om rättelse.

Rättelse skall antecknas å huvudskriften av domen eller beslutet eller, då beslutet intagits i protokoll, i detta så ock, om det kan ske, å utskrift av domen eller beslutet; därvid skall tillika angivas den dag, då anteckningen göres.

31 Kap. Om rättegångskostnad

De allmänna kostnaderna för brottmålsrättegången hänför sig till domstolarnas, polisens och åklagarnas verksamhet. Dessa kostnader

stannar alltid på statsverket. De särskilda kostnaderna består i ersättningar till vittnen, sakkunniga, försvarare o. d., alltså kostnader för förfarandet inför rätta i det särskilda fallet. De särskilda kostnaderna skall under vissa förhållanden återgäldas statsverket av part.

En principiell skillnad mellan brottmål och tvistemål föreligger så tillvida som målets utgång inte är av samma avgörande betydelse i mål av det förstnämnda slaget som i mål av det sistnämnda. *Att åtalet ogillas utgör — naturligt nog — inte i och för sig tillräcklig grund för en statsverkets skyldighet att ersätta den tilltalades kostnader.* Sådan skyldighet kan åläggas statsverket endast under speciella förhållanden (2 och 8 §§). Motsidan härav är, att den tilltalades ersättningsskyldighet, vid ett bifall till åtalet, är begränsad.

Särskilt intresse tilldrar sig reglerna om den tilltalades ersättningskyldighet för rättegångskostnad i mål om allmänt åtal. Fälls den tilltalade till ansvar, skall han förpliktas att betala åter till statsverket främst kostnaderna för *bevisning* under rättegången, dock endast när kostnaden utgått av allmänna medel *enligt rättens beslut* (1 §). Den vanligaste kostnaden av dylikt slag avser ersättning till vittne, som inkallats av åklagaren, eller till målsägande som hörts i anledning av åklagarens talan (36: 24 resp. 20: 15). Vidare har han att betala åter *arvode och ersättning till offentlig försvarare*, ävensom eventuell kostnad för hans egen hämtning till rätten (1 §). För den tilltalades återbetalningsskyldighet förutsätts dock alltid, att kostnaden varit *skäligen påkallad* för utredningen; har exempelvis viss vittnesutsaga inte haft någon betydelse för den fällande domen, skall den tilltalade inte förpliktas ersätta statsverket kostnaden för detta vittnes hörande.

1 § är tillämplig även med avseende på kostnaderna i högre rätt. Avgörande för kostnadsfrågan blir utgången av målet i den högre rätten (10 §). Döms den tilltalade för brottet, skall han alltså förpliktas ersätta statsverket vissa kostnader enligt vad nyss sagts. Den angivna regeln om ersättningsskyldighet skulle emellertid kunna förefalla stötande, t. ex. där den tilltalade överklagat underrättens dom och fått nedsättning i ådömt straff eller där åklagaren överklagat med yrkande om straffskärpning men överrätten fastställt underrättens dom. På grund härav anger 10 §, när högre rätts dom *skall anses såsom fällande*; endast i dessa fall skall reglerna i 1 § tillämpas.

Fri rättegång kan naturligtvis förekomma även i brottmål (f. ö. redan under förundersökningen). Särskilt bör observeras, att tilltalad, som har fri rättegång och som fälls till ansvar i målet, inte

skall förpliktas ersätta statsverket kostnaden för offentlig försvarare, som biträtt honom (6 § lagen om fri rättegång).

1 §. Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i arvode och ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Står kostnadens belopp icke i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor, må ersättningen jämkas efter vad som prövas skäligt.

Eftergives påföljd eller finnes den tilltalade hava begått brottet under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, vare han skyldig att ersätta kostnad, som nu sagts, om och i den mån det med hänsyn till omständigheterna finnes skäligt.

2 §. Har åklagare väckt åtal utan sannolika skäl eller förekommer eljest, då den tilltalade frikännes, på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning därtill, äge rätten av allmänna medel tillerkänna honom ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll, dom eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. Avvisas eller avskrivs åtal, äge den tilltalade, om skäl äro därtill, erhålla ersättning för kostnad, som nu sagts.

3 §. Finnes åklagare hava väckt åtal utan skäl, må han förpliktas att ersätta statsverket kostnad, som avses i 1 §, så ock till statsverket återgälda vad enligt 2 § tillerkänts den tilltalade.

Har målsäganden utan skäl gjort angivelse eller eljest föranlett åtalet, må i den omfattning, som finnes skälig, ersättningsskyldighet ock åläggas honom.

4 §. Har i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat kostnad för statsverket, vare han skyldig att ersätta sådan kostnad, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras.

Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning, om åklagaren, målsäganden eller offentlig försvarare genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnad för statsverket eller den tilltalade.

5 §. Skall enskild part enligt detta kapitel helt eller delvis ersätta rättegångskostnad och finnes ställföreträdare för parten eller partens ombud eller biträde eller av honom utsedd försvarare hava genom åtgärd, som avses i 3 § andra stycket, eller genom vårdslöshet eller försummelse, som sägs i 4 §, vållat sådan kostnad, äge rätten, även om yrkande därom ej framställts, förplikta honom att jämte parten ersätta kostnaden.

6 §. Dömas flera för medverkan till samma brott eller för brott, som äga samband med varandra, eller skola flera målsägande eller åklagaren och målsäganden ersätta rättegångskostnad, svare de för kostnaden en för alla och alla för en. I den mån kostnad hänför sig till del av målet, som angår allenast någon av dem, eller ock någon orsakat kostnad genom vårdslöshet eller försummelse, som avses i 4 §, skall dock denna kostnad gäldas av honom ensam.

Är någon enligt 5 § skyldig att jämte part ersätta kostnad, svare de en för båda och båda för en.

7 §. Skola två eller flera, en för alla och alla för en, svara för rättegångskostnad, äge rätten på yrkande av någon av dem med hänsyn till omständigheterna pröva, huru kostnaden mellan dem skall fördelas eller om någon av dem skall vidkännas hela kostnaden.

8 §. Vad i 2—7 §§ är stadgat skall, då förundersökning nedlagts eller åtal eljest ej följt å förundersökningen, äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnad under förundersökningen; skyldighet att ersätta sådan kostnad må ej åläggas statsverket, med mindre förundersökningen inletts utan skäl eller eljest synnerlig anledning förekommer därtill.

Har målsäganden enligt 20 kap. 9 § övertagit av åklagaren nedlagt åtal, gälle beträffande kostnad före övertagandet vad i 1—7 §§ är stadgat.

9 §. Vill åklagaren, att den tilltalade skall förpliktas att ersätta rättegångskostnad, eller vill den tilltalade erhålla ersättning för sådan kostnad, skall han, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt; dock må den tilltalade, även om yrkande ej framställts, erhålla ersättning för utskrift av rättsens dom eller slutliga beslut. Rätten pröve själmant, huruvida kostnad, som enligt rättsens beslut skall utgå av allmänna medel, skall återgäldas av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Fråga, som avses i 3 §, pröve rätten ock själmant.

Då rätten avgör målet, meddele rätten samtidigt beslut angående rättegångskostnaden.

Har förundersökning inletts men åtal ej följt och vill den misstänkte kräva ersättning för kostnad under förundersökningen eller väckes å det allmännas vägnar fråga om återgäldande av sådan kostnad, skall ansökan därom göras hos rätten.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att den tilltalade åtnjutit fri rättegång, är särskilt stadgat.

10 §. Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att i högre rätt talan utan skäl fullföljts av åklagaren.

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

11 §. Om rättegångskostnad i mål, vari allenast målsägande för talan, gälle i tillämpliga delar vad i 18 kap. är stadgat.

I fråga om skyldighet för målsägande att i mål, vari han biträtt allmänt åtal eller eljest fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, ersätta rättegångskostnad och om hans rätt till ersättning för sådan kostnad gälle, utöver bestämmelserna i 3 och 4 §§, vad i 18 kap. 12 § är stadgat.

12 §. Hava i lag eller författning givits avvikande bestämmelser om kostnad i rättegång, vare de gällande.

III. Gemensamma bestämmelser

32 Kap. Om frister och laga förfall

Med detta kap. inleds den tredje underavdelningen under RB:s andra avdelning. Liksom vad fallet är med de föregående underavdelningarna reglerar denna rättegången i allmänhet — alltså oberoende av vilken instans som handlägger målet. Bestämmelserna i denna underavdelning är emellertid gemensamma för tvistemål och brottmål i den mån annat ej särskilt anges.

För att åstadkomma koncentration i rättegången har domstolen viktiga tvångsmedel till sitt förfogande. Till stor del har domstolens verksamhet i detta syfte formen av *förelägganden* och *tillkännagivanden* till parter och andra. Förelägganden bör bl. a. innehålla uppgift om den tid, inom vilken den åtgärd, som föreläggandet gäller, skall vidtas. Härvidlag är att observera regeln i 1 §, enligt vilken den, som enligt rättens beslut skall fullgöra något i rättegången, skall erhålla skäligt rådrum. Hur långt rådrum som erfordras i varje särskilt fall beror på åtgärdens beskaffenhet och omständigheterna i

övrigt. Härvid kan samråd med parterna ibland vara lämpligt (jfr ang. utsättande av huvudförhandling i tvistemål 42: 20).

Med *frist* avses i allmänhet den tidrymd, inom vilken en viss processhandling skall företas. Denna tidrymd kan vara omedelbart angiven i lag eller för varje särskilt fall bestämmas av domstolen eller annan myndighet. Ibland gäller att en processhandling skall företas å viss tidpunkt eller *termin*; denna kan vara bestämd omedelbart i lag men får vanligtvis fastställas av domstol. Såväl frister som terminer åsyftas i förevarande kapitel.

I vissa fall föreligger omständigheter, som leder till att en föreskriven tidsfrist (*termin*) inte kan iakttas. Vissa sådana omständigheter kallar lagen *laga förfall* (8 §). Av lagtexten framgår att laga förfall utgörs inte bara av hinder, som omöjliggör fullgörandet, utan även av annan omständighet, som har den beskaffenheten, att det inte skäligen kan krävas att vederbörande skall komma tillstådes eller eljest vara verksam i rättegången. Dock måste för laga förfall alltid krävas, att hindret är av allvarlig natur. Verkan av att laga förfall föreligger är, att underlåtenheten inte skall läggas vederbörande till last i rättegången och föranleda påföljd för honom (6 §). *Domstolen skall självmant beakta omständighet, som ger anledning till antagande att laga förfall föreligger.* Enligt lagstiftaren bör de stränga påföljder, som är förenade med utevaro, anses uteslutna, så snart domstolen har anledning antaga, att laga förfall föreligger. Det nu sagda hindrar icke, att part eller annan, som kallats att infinna sig inför rätta, är skyldig att anmäla hinder, vilket föreligger för hans inställelse (4 §).

Laga förfall för *ombud*, som part redan vidtalat, verkar även till förmån för parten, om annat ombud ej kunnat ställas i tid (8 §). Laga förfall för part utesluter däremot inte skyldighet för ombud att iakttä inställelse.

Även 7 § ger bestämmelser om verkan av laga förfall i vissa fall. Innebörden av detta lagrum är, att den domstol, vid vilken den processuella åtgärden skall vidtas, äger att sätta ut ny tid. Här fordras emellertid — i motsats till regeln i 6 § — att vederbörande styrker laga förfall före den föreskrivna tidens utgång.

1 §. Skall part eller annan enligt rättens beslut infinna sig vid rätten eller eljest fullgöra något i rättegången, skall han erhålla skäligt rådrum därtill.

2 §. Då kallelse till förhandling eller annat rättens beslut skall delgivas genom parts försorg, föreläggas rätten parten viss tid, inom vilken delgivning sist skall hava skett och bevis därom skall hava inkommit till rätten.

Avser delgivningen stämning eller vade-, besvär- eller revisionsinlaga och har ej, då rätten företager målet, till denna inkommit bevis, att delgivning skett inom föreskriven tid och på sätt i 33 kap. stadgas, samt ej heller motparten inställt sig eller avgivit svaromål, genmäle eller förklaring, vare partens talan förfallen; underrättelse härom skall intagas i rättens föreläggande. Inkommer i annat fall än nu sagts ej inom föreskriven tid bevis om delgivning, äge rätten förordna om ny delgivning.

3 §. Finnes part eller annan, som enligt rättens beslut skall infinna sig vid rätten eller eljest fullgöra något i rättegången, ej hava erhållit skäligt rådrom därtill eller förekomma eljest skäl till förlängning av tid, som rätten föreskrivit, utsatte rätten ny tid.

4 §. Finner rätten, sedan förhandling utsatts, före sammanträdet omständighet föreligga, som kan antagas utgöra hinder för förhandlingens hållande eller för dess genomförande i erforderlig omfattning, äge rätten bestämma ny tid för förhandlingen.

Har part erhållit kännedom om omständighet, som nu sagts, eller finner någon, som kallats att infinna sig vid sammanträde för förhandling, att han är hindrad att hörsamma kallelsen, skall han omedelbart göra anmälan därom hos rätten.

5 §. Är för prövning av mål av synnerlig vikt, att fråga, som är föremål för annan rättegång eller behandling i annan ordning, först avgöres, eller möter mot handläggningen annat hinder av längre varaktighet, äge rätten förordna, att målet skall vila i avbidan på hindrets undanröjande.

6 §. Underlåter den som enligt rättens beslut skall infinna sig vid rätten eller eljest fullgöra något i rättegången att ställa sig det till efterrättelse och förekommer anledning, att han har laga förfall, skall underlåtenheten icke leda till påföljd eller eljest läggas honom till last i rättegången.

7 §. Är i denna balk föreskrivet, att den som vill fullfölja talan skall inom viss tid anmäla missnöje eller vad eller inkomma med vade-, besvär- eller revisionsinlaga eller vidtaga annan åtgärd för talans fullföljande, och visas före utgången av den tiden laga förfall, utsatte den rätt, där åtgärden skall vidtagas, ny tid.

Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning i fråga om ansökan om återvinning eller återupptagande.

8 §. Laga förfall är, då någon genom avbrott i allmänna samfärdseln, sjukdom eller annan omständighet, som han ej bort förutse eller rätten eljest finner utgöra giltig ursäkt, hindrats att fullgöra vad honom ålegat.

Såsom laga förfall för part skall ock anses, då för ombud, som av parten vidtalats, förelegat hinder, som nu sagts, och annat ombud ej kunnat i tid ställas.

33 Kap. Om inlägga i rättegång och om delgivning

I 1—3 §§ meddelas vissa allmänna bestämmelser om innehållet i rättegångsinlagor och handlingars inlämnande till domstol. Särskilt bör observeras 3 §, enligt vilken inlägga eller annan handling får inlämnas till rätten genom bud eller insändas med posten i betalt brev; regeln är tillämplig exempelvis på skriftlig vadeanmälan och vadeinlägga. Kapitlet i övrigt, 4—27 §§, behandlar frågan om delgivning i rättegång.

RB skiljer mellan den, mot vilken *delgivningen är riktad* och den som *söks för delgivningens verkställande*. Delgivningen riktar sig alltid mot fysisk eller juridisk person; den sökta är emellertid enligt sakens natur alltid en fysisk person.

Delgivning i rättegång sker enligt regler i RB och därtill anknyttande författningar, särskilt 1947 års delgivningskungörelse.

Syftet med delgivning är, att den handling som skall delges överbringas till någon, som i det särskilda fallet är behörig att motta delgivning. *Om emellertid handlingen kommit vederbörande tillhanda på annat sätt än som följer av RB, anses delgivning likväl ha skett* (14 §).

Enligt huvudregeln skall delgivning ske genom *rättens försorg* (*domstolsdelgivning*). Delgivning av *tredskodom*, som *inte* innebär fastställande av in-tecknad fordran till betalning ur fast egendom, sker dock genom rättens försorg, endast om *parten begär* det (4 §). Undantagsvis må dock part anförtros att ombesörja delgivning, se 4 §.

Om delgivningen riktar sig mot fysisk person, söks för delgivning denne, dennes ställföreträdare eller dennes rättegångsombud. Processobehörig part företräds av ställföreträdare (11: 1); denne blir förty behörig motta delgivning i partens ställe. Ombud för processobehörig part eller för ställföreträdare är i princip behörigt motta delgivning, dock icke av, bl. a., föreläggande för parten att infinna sig personligen (12: 14). Delgivning, som ombud är behörigt motta, *bör* ske med ombudet (21 §).

Riktar sig delgivningen mot juridisk person, söks för delgivning den juridiska personens ställföreträdare eller ställföreträdarens rättegångsombud. Ställföreträdare, behörig att motta delgivning, är i allmänhet den som tillagts denna ställning enligt regler, vilka i varje enskilt fall gäller för det ifrågavarande slaget av särskilt bildat rätts-

subjekt. Lagen stadgar emellertid särskilda bestämmelser för vissa specialfall, se 16—19 §§.

Domstolsdelgivning sker inom riket *genom posten*, där inte rätten finner delgivning böra verkställas *på annat sätt* än genom posten (5 §).

Domstolsdelgivning genom *posten* sker genom tjänstebrevsförsändelse med begäran om skriftligt erkännande av mottagandet (brevdelgivning) eller genom postverket (postdelgivning), 4 och 5 §§ delgivningskungörelsen. Domstolsdelgivning *på annat sätt* än genom posten sker genom bud med begäran om skriftligt erkännande av mottagandet (brevdelgivning), genom stämningsman eller liknande förrättningsman (stämningsmannadelgivning) eller i *annan ordning*, 4, 5 resp. 8 § delgivningskungörelsen.

Vid *postdelgivning* och *stämningsmannadelgivning* verkställs delgivningen genom att handlingen överlämnas, i huvudskrift eller bestyrkt avskrift, till *den sökte* (*personlig delgivning*) eller till *annan än den sökte*, vilken har att i sin tur överbringa handlingen till den sökte (*surrogatdelgivning*). Huvudregeln stadgar personlig delgivning (6 §). Kan den sökte inte anträffas för personlig delgivning, får dock surrogatdelgivning ske i *speciella fall* genom att handlingen överlämnas till vissa i lagen angivna personer, vanligen medlem av det hushåll den sökte tillhör, portvakt eller hos den sökte anställt arbetsbiträde (8 och 9 §§). Vid surrogatdelgivning skall *meddelande* om att handlingen överlämnats och till vem detta skett alltid sändas per post till den sökte (8 och 9 §§). Surrogatdelgivning får *inte* tillgripas vid delgivning av stämning i brottmål; vid delgivning av stämning i tvistemål får sådan delgivning *enligt 33: 8* begagnas, blott då anledning förekommer, att den sökte avvikit eller eljest håller sig undan (13 §). Vägrar vid *personlig delgivning* den sökte att motta handlingen, anses delgivning dock ha skett (6 §). Vägrar vid *surrogatdelgivning* substitutet för den sökte att motta handlingen, kan dylik delgivning inte genomföras.

I brådskande fall kan *stämningsmannadelgivning* ske genom att delgivningshandlingen överbringas till förrättningsmannen genom *telegraf* eller *telefon*, varefter delgivningen verkställs genom att telegrammet eller utskriften av telefonmeddelandet överlämnas till den sökte (7 § delgivningskungörelsen).

Domstolsdelgivning *i annan ordning* än enligt vad ovan sagts sker, främst att nämna, genom *publicering* på visst sätt (kungörelsedelgiv-

ning), 12 §. Handlingen anslås därvid i rättens kansli på för allmänheten tillgänglig plats och meddelande därom införs i tidningarna. Delgivning kan vidare ske genom *handlingens avlämnande* i slutet kuvert i den söktes hemvist eller genom att handlingen i slutet kuvert fästs å den söktes husdörr, s. k. *spikning* (12 §). Enligt lagmotiven får spikning endast förekomma, där flera misslyckade försök till delgivning i ordinär väg redan ägt rum. Det förutsätts vidare, att brevlåda saknas i anslutning till bostaden och att försändelsen inte kan avlämnas på något annat sätt. Domstolsdelgivning kan också ske genom *tillkännagivande vid förhandling* (15 §). Delgivning anses därvid ha skett med dem som varit närvarande vid tillfället; exempelvis meddelas tiden för kommande huvudförhandling vid ett förberedelsesammanträde. Slutligen kan domstolsdelgivning också verkställas genom *postförsändelse* till vederbörandes senaste kända adress enligt 22 §. Av lagen framgår ytterligare förutsättningar för bruket av de nu nämnda formerna av domstolsdelgivning »i annan ordning».

1 §. Ansökan, anmälan eller annan inlaga i rättegång skall innehålla uppgift å domstolen samt parternas namn, yrke och hemvist.

I stämningsansökan skall käranden tillika uppgiva sin egen och, om den är honom bekant, även svarandens postadress samt de övriga omständigheter, som äro av betydelse för delgivning med parterna; har käranden vidtalat ombud att företräda honom, skola ombudets namn och postadress uppgivas. I skriftligt svaromål skall svaranden även uppgiva sin postadress och de övriga omständigheter, som äro av betydelse för delgivning med honom, samt, om han vidtalat ombud att företräda honom, ombudets namn och postadress.

Sker ändring i förhållande, som part sålunda uppgivit, skall parten utan dröjsmål anmäla det till rätten.

2 §. Då från part inkommen inlaga eller annan handling skall delgivas, åligger parten att vid handlingen foga styrkt avskrift därav. Skall delgivning ske genom rättens försorg och erfordras för delgivningen flera avskrifter, vare parten skyldig att tillhandahålla dem. Tillhandahåller ej part avskrift, som nu sagts, ombesörje rätten på partens bekostnad handlingens avskrivande.

3 §. Inlaga eller annan handling må till rätten inlämnas genom bud eller insändas med posten i betalt brev. Handling, som sålunda inkommer, skall anses ingiven av den som undertecknat handlingen. Handlingen skall anses inkommen, då handlingen eller avi om försändelse, i vilken handlingen finnes innesluten, avlämnats till rätten eller dess kansli.

4 §. Delgivning i rättegång skall ske genom rättens försorg. Begär part att få ombesörja delgivning, må det anförtras honom, om rätten finner det kunna ske utan olägenhet. Delgivning av tredskodom, som ej innebär fastställande av in-tecknad fordran till betalning ur fast egendom, tomträtt eller vattenfallsrätt, skall ske genom rättens försorg, allenast om parten begär det.

Har åklagare själv utfärdat stämning, skall delgivning därav ske genom hans försorg. Åklagare äge ock ombesörja delgivning av kallelse eller föreläggande, som utfärdats av honom.

Under förundersökning i brottmål ombesörjes delgivning av kallelse eller beslut av den som utfärdat kallelsen eller meddelat beslutet.

5 §. Delgivning genom rättens försorg skall inom riket ske genom posten, om ej rätten finner den böra verkställas på annat sätt.

Närmare bestämmelser om delgivning genom posten meddelas av Konungen.

6 §. Delgivning skall, om ej annat stadgas, verkställas genom att handlingen i huvudskrift eller styrkt avskrift överlämnas till den som sökes för delgivning. Vägrar han att mottaga handlingen, anses delgivning dock hava verkställts. Om överbringande av meddelande, som skall delgivas, genom telegraf eller telefon givas föreskrifter av Konungen.

Är vid handling, som skall delgivas, fogad karta, ritning eller annan bilaga av vidlyftig beskaffenhet, äge rätten föreskriva, att bilagan i stället för att överlämnas skall hållas tillgänglig å rättens kansli. Underrättelse därom skall fogas vid handlingen.

7 §. Ej må delgivning ske där gudstjänst pågår eller sammankomst för gemsam andaktsövning eljest äger rum.

8 §. Har den som sökes för delgivning känt hemvist inom riket och träffas han ej där, må handlingen överlämnas till vuxen medlem av det hushåll han tillhör eller, om sådan ej träffas, till hans hyresvärd, om denne bor i samma hus, eller till portvakt eller annan, som i hyresvärdens ställe har tillsyn över huset och där han har sin bostad. Driver den sökte rörelse med fast kontor och träffas han ej där under vanlig arbetstid, må ock handlingen å kontoret överlämnas till där anställt biträde.

Meddelande om att handlingen sålunda överlämnats skall därjämte med posten sändas till den sökte under hans vanliga adress.

9 §. Finnes för bolag, förening eller annat samfund, stiftelse eller annan sådan inrättning, med vilken delgivning skall ske, kontor, där förvaltningen föres och någon, som för samfundet eller inrättningen äger mottaga delgivning, vanligen har sitt arbete, och träffas ej sådan person under vanlig arbetstid å kontoret, må handlingen å kontoret överlämnas till där anställt biträde. Meddelande om att handlingen sålunda överlämnats skall därjämte med posten sändas till samfundet eller inrättningen under dess vanliga adress.

Lag samma vare, då kommun eller annan sådan menighet, med vilken delgivning skall ske, har kontor, där förvaltningen föres, och någon, som för menigheten äger mottaga delgivning, ej under vanlig arbetstid träffas å kontoret.

Har samfund, inrättning eller menighet kontor, som nu sagts, må med den som sökes delgivning ej ske enligt 8 §.

10 §. Delgivning enligt 8 eller 9 § skall anses hava skett, då vad i nämnda paragrafer föreskrivits blivit fullgjort.

Den, till vilken handling enligt sagda paragrafer överlämnats, svare för att den, så snart ske kan, kommer den sökte till handa; vid handlingens överlämnande skall han erinras därom.

Ej må handlingen överlämnas till någon, som i målet är motpart till den, med vilken delgivning skall ske.

11 §. Har den, med vilken delgivning skall ske, känt hemvist utom riket eller vistas han å ort utom riket, må delgivningen verkställas enligt lagen å den orten.

Skall part själv ombesörja delgivning å utrikes ort, äge han i utrikesdepartementet påkalla biträde därmed.

12 §. Har den som sökes för delgivning varken inom eller utom riket känt hemvist och kan ej heller upplysning vinnas, var han uppehåller sig, förordne rätten, att handlingen skall anslås å en för allmänheten tillgänglig plats i dess kansli samt meddelande därom införas i allmänna tidningarna och, om det kan antagas därigenom komma till den söktes kännedom, även i annan tidning. Har delgivning med part i nu föreskriven ordning ägt rum, erfordras ej i samma mål vid ny delgivning enligt denna paragraf med den parten, att meddelande införas i tidning.

Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning, om den sökte har känt hemvist inom riket och han eller någon, till vilken handlingen enligt 8 § må överlämnas, ej träffas, samt upplysning ej heller kan vinnas, var den sökte uppehåller sig. Finner rätten skäl därtill, må den i stället förordna, att handlingen i slutet kuvert skall avlämnas i den söktes hemvist eller, om så ej kan ske, fästas å hans husdörr.

Delgivning skall anses hava skett, då vad ovan föreskrivits blivit fullgjort.

13 §. Vad i 8 §, 11 § första stycket eller 12 § är stadgat gälle ej delgivning av stämning i brottmål. Ej heller må i tvistemål delgivning av stämning äga rum enligt 8 § eller 12 § andra stycket, med mindre anledning förekommer, att den sökte avvikit eller eljest håller sig undan.

14 §. Har handling, som skolat delgivas någon, kommit denne till handa, anses delgivning hava skett, ehuru han erhållit handlingen på annat sätt än ovan stadgats.

15 §. Meddelas föreläggande eller göres annat tillkännagivande vid rätens förhandling, anses delgivning därav hava skett med dem som när-

varit vid förhandlingen; dock åligge rätten att på begäran genast tillhandahålla utskrift av tillkännagivandet.

16 §. Äro delägarna i byalag flera än tio, må delgivning med byalaget ske genom att styrkt avskrift av handlingen överlämnas till en av delägarna att vara tillgänglig för dem alla samt handlingen därefter, med underrättelse vilken av delägarna bekommit avskriften, uppläses i församlingens kyrka och anslås å en för allmänheten tillgänglig plats i rätstens kansli.

Tillhör gruva flera gemensamt, må delgivning med delägarna i mål angående gruvan ske genom att handlingen överlämnas till gruvföreståndaren; han svare för att handlingen utan dröjsmål föredrages å stämma eller i styrkt avskrift överlämnas till varje delägare.

I mål angående gemensamhetsfiske, för vilket syssloman är utsedd, må delgivning med delägarna ske genom att handlingen överlämnas till sysslomannen; han svare för att handlingen utan dröjsmål föredrages i sammanträde med delägarna eller i styrkt avskrift överlämnas till envar av dem.

17 §. Delgivning med dödsbo eller konkursbo eller med bolag, förening eller annat samfund, stiftelse eller annan sådan inrättning skall ske med någon, som äger företräda boet, samfundet eller inrättningen. Äro flera gemensamt behöriga därtill, må delgivning ske med någon av dem, med delägare i dödsbo dock endast om han sitter i boet. Har delgivning skett med delägare i dödsbo, åligger honom att utan dröjsmål underrätta övriga delägare om delgivningen.

Delägare i dödsbo, som sitter i boet, äge mottaga delgivning, ehuru boet ej står under delägarnas förvaltning; han svare för att handlingen utan dröjsmål överlämnas till någon, som äger företräda boet.

Är ej någon behörig att företräda samfund, med vilket delgivning skall ske, men finnes någon, som äger sammankalla dem, vilka hava att besluta i samfundets angelägenheter, skall delgivning ske med honom.

18 §. Delgivning med kommun eller annan sådan menighet skall ske med den, på vilken det ankommer att sammankalla dem som hava att för menigheten besluta rörande talans utförande; med landsting må delgivning ock ske genom att handlingen överlämnas till länsstyrelsen.

19 §. Delgivning med kronan skall ske genom att handlingen överlämnas till länsstyrelsen i det län, där domstolen är, eller ock, om kronans talan i målet skall bevakas av annan myndighet, till denna.

Med härad eller tingslag skall delgivning ske genom att handlingen uppläses i kyrkorna i de församlingar, som höra till häradet eller tingslaget, samt anslås å en för allmänheten tillgänglig plats i rättens kansli.

20 §. Har någon hos nedre justitierevisionen skriftligen anmält ombud, som äger för honom mottaga stämning eller annan handling, må i den omfattning anmälan avser delgivning ske med ombudet.

Anmälan må göras endast av den som, då anmälan sker, äger hemvist inom riket och skall avse viss tid ej överstigande tre år. Såsom ombud må endast den anmälas, som äger hemvist inom riket. Vid anmälan skall ombudets postadress uppgivas. Sker ändring däri, skall anmälan därom göras.

Är någon enligt denna paragraf behörig att mottaga delgivning för annan, äge vad i 11 och 12 §§ är stadgat icke tillämpning å delgivning med denne, med mindre delgivning med ombudet enligt 6 eller 8 § ej kan ske.

21 §. Har part hos rätten uppgivit ombud i målet, bör delgivning, som ombudet äger behörighet att mottaga, ske med ombudet.

22 §. Har part, som saknar hemvist inom riket, ej hos rätten uppgivit ombud, som äger att för parten mottaga delgivning i målet, förelägge rätten honom, då han första gången för talan, att för sig ställa sådant ombud och göra anmälan därom hos rätten. Underlåter han det, må delgivning med honom ske genom att handlingen med posten sändes till honom under hans senaste kända adress.

23 §. Har delgivning ej skett på sätt i detta kapitel sägs, äge rätten förordna om ny delgivning. Vill part göra erinran därom, att delgivning med honom ej skett på behörigt sätt, skall han framställa erinran därom, så snart ske kan.

Att, då delgivning skall ske genom parts försorg, partens talan i visst fall är förfallen, stadgas i 32 kap. 2 §.

24 §. Underrätt förordne erforderligt antal stämningsmän att, då de därför anlitas, verkställa delgivning. Förordnande meddelas för viss tid eller tills vidare och må, om skäl äro därtill, av rätten återkallas. Rätten skall årligen pröva förordnandets bestånd. Stämningsman skall, då han första gången förordnas, inför rätten avlägga ed, att han redligt och utan försumlighet skall uträtta de delgivningsärenden, som anförtros honom.

Förteckning å dem som äro förordnade till stämningsmän skall finnas anslagen å rättens dörr och vara för allmänheten tillgänglig å rättens kansli.

25 §. Intyg av stämningsman gälle som fullt bevis, att delgivning blivit så verkställd, som intyget innehåller. Samma vitsord tillkomme intyg, som meddelats av nämndeman eller notarius publicus eller av svensk konsul eller vid svenskt konsulat anställd tjänsteman eller av åklagare eller polisman eller av utmätningsman eller honom underställd exekutiv tjänsteman, så ock intyg som enligt av Konungen meddelade bestämmelser utfärdats av tjänsteman vid postverket. Advokats skriftliga erkännande av delgivning med honom gälle ock som fullt bevis om delgivningen.

Intyg, att delgivning skett å utrikes ort, skall, om intygsgivarens behörighet styrkes av svensk eller här i riket anställd diplomatisk eller konsu-

lär tjänsteman, gälla som fullt bevis, att delgivning verkställt så, som intyget innehåller.

26 §. Part vare ej skyldig att utgiva kostnad för delgivning genom rättens försorg, om ej annat är stadgat.

27 §. Hava i lag eller författning givits avvikande bestämmelser om delgivning, vare de gällande.

34 Kap. Om rättegångshinder

Med *rättegångshinder* menas sådan brist i processförutsättningarna som utgör hinder för målets upptagande till prövning och som alltså medför att rätten skall utan prövning av saken avvisa den väckta talan. Vissa rättegångshinder är sådana, att rätten skall omedelbart avvisa målet, t. ex. *res iudicata*. I andra fall har rätten att bereda vederbörande tillfälle att avhjälpa bristen och att avvisa målet, endast om bristen inte undanröjs: så exempelvis när stämningsansökan är så bristfällig, att den är otjänlig som grund för rättegången. RB innehåller inte någon uppräknig av de rättegångshinder som kan förekomma; dessa är att söka på andra ställen i lagen.

Fråga om rättegångshinder skall tas upp av rätten, så snart anledning föreligger därtill. Rättegångshinder skall — som så många gånger påpekats i detta arbete — *självmant beaktas av rätten*, om ej annat är stadgat (1 §). Denna skyldighet föreligger under hela rättegången och är oberoende av om invändning från part framställs eller inte.

En avvikande regel gäller emellertid ifråga om det rättegångshinder, som består i rättens bristande behörighet enligt forumreglerna, se 10:18 och ovan under 10 kap. Behörighetsinvändning, som avses i 2 §, skall framställas, redan då parten första gången *skall* föra talan vid rätten. Detta betyder att, vid muntlig förberedelse, invändningen måste framställas vid första förberedelsesammanträdet eller, där skriftlig förberedelse hålls, den dag då svaromål skall avges. Försummelse härutinnan medför, att partens rätt att göra invändningen förfaller. Detta gäller, även om han uteblivit från första förberedelsesammanträdet resp. underlåtit att inkomma med skriftligt svaromål.

Har svaranden gjort foruminvändningen i rätt tid, skall rätten *alltid* ge särskilt beslut däröver. Görs invändning om annat rättegångshinder, har rätten att förfara efter omständigheterna (3 §).

1 §. Fråga om hinder för målets upptagande skall av rätten företagas, så snart anledning förekommer därtill.

Rättegångshinder skall av rätten självmant beaktas, om ej annat är stadgat.

2 §. Vill part göra invändning därom, att rätten icke är behörig att upptaga målet, skall han framställa invändningen, då han första gången skall vid rätten föra talan i målet. Var han av laga förfall hindrad att då göra invändningen, skall han framställa den, så snart ske kan, sedan förfallet upphörde. Underlåter part att inom tid, som nu sagts, framställa invändningen, vare hans rätt därtill förfallen.

3 §. Har part i rätt tid gjort invändning, som avses i 2 §, give rätten, så snart ske kan, särskilt beslut däröver. Göres invändning om annat rättegångshinder, give rätten särskilt beslut däröver, om dess beskaffenhet fordrar det.

TREDJE AVDELNINGEN

Om bevisning

RB bygger på principen om *fri bevisprövning*. Det är en mycket viktig grundsats som införts med den nya processordningen och den bryter härigenom med tidigare gällande uppfattning. Bevisningens syfte är att bibringa domaren en övertygelse om att de omständigheter verkligen föreligger, som åberopas av parterna eller eljest är av betydelse för utgången. Huruvida visshet härom skall anses vara förhanden, beror inte av några bestämmelser i lagen — fränsett vissa undantagsfall — utan av domarens fria prövning. En konsekvens av den fria bevisprövningen är, att domaren har att ta hänsyn till varje omständighet, som kan vara ägnad att påverka hans övertygelse. Någon begränsning av bevisningen med hänsyn till beskaffenheten av en viss upplysningskälla är i allmänhet inte föreskriven.

En inte ovanlig missuppfattning är, att reglerna om den s. k. *bevisbördan* och *bevisbördans fördelning* skulle ha förlorat sin betydelse med införandet av principen om fri bevisprövning. Så är emellertid inte alls fallet. Bevisbördereglerne gäller, naturligt nog, fullt ut, likaväl som tidigare. Från problemet med bevisbördan måste man noga skilja problemet om fri bevisprövning eller fri bevisvärdering.

I det viktiga ämnet om bevisbördans fördelning ger RB inte — i motsats till tidigare processlagstiftning — några föreskrifter. Här får man stödja sig på allmänna processuella rättsgrundsatser. I kort-

het skall här bara nämnas att bevisbördan i *tvistemål* i princip åvilar kâranden. Kan kâranden inte bevisa sitt påstående, styrka sin talan, förlorar han målet. Dock äger emellertid en viss fördelning av bevisbördan rum. I *brottmål* gäller däremot, praktiskt taget undantagslöst, av naturliga skäl den regeln, att åklagaren skall, för att vinna bifall till sin talan, till alla delar bevisa sina påståenden. Åklagaren bär m.a.o. hela bevisbördan.

35 Kap. Om bevisning i allmänhet

Grunden för den fria bevisprövningen är stadgandet i 1 §, att domstolen skall efter samvetsgrann prövning av *allt* som förekommit i målet avgöra vad som är bevisat. Därvid ifrågakommer inte bara de bevismedel, vilka RB reglerar såsom särskilda bevismedel — vittnesmål, partsförhör under sanningsförsäkran, skriftligt bevis, syn och sakkunnigbevis — utan varje omständighet, som över huvud taget kan vara ägnad att tjäna som bevis för någonting, får komma i betraktande. Som exempel på det sistnämnda kan anföras parts förhållande i rättegången (4 §).

Den fria bevisprövningen innebär alltså, för det första, att lagen inte uppställer någon begränsning beträffande det material eller de kunskapskällor som får användas för sanningens utletande. Och för det andra innebär den, att värderingen av den föreliggande bevisningen bestäms, inte av legala regler utan av domarens på samvetsgrann prövning grundade övertygelse. I förstnämnt avseende har grundsatsen om fri bevisprövning medfört, att *vittnesjäven avskaffats*. Beträffande det sistnämnda hänseendet är att observera, att friheten vid bevisvärderingen givetvis inte innebär, att domaren får grunda sitt avgörande på en rent subjektiv uppfattning om de olika bevisens värde. Domarens övertygelse måste vara objektivt grundad och alltså stödjas på skäl, som kan godtas av andra förståndiga människor.

RB skiljer mellan bevisets upptagande och dess förebringande. Med *upptagande av bevis* menas, att beviset tillhandahålls domstolen utan förmedling av domstolsprotokoll i dess ursprungliga skick. Ett vittnesbevis upptas alltså av den domstol, inför vilken vittnet hörs. Ett sålunda upptaget bevis kan *förebringas* inför samma eller annan domstol genom protokoll och andra handlingar rörande bevisupptagningen.

Huvudregeln är, att *bevis endast får tas upp, sedan ett mål blivit*

anhängiggjort. Undantag finns dock från denna regel. I vissa fall kan sålunda bevis upptas under förundersökning i brottmål redan före åtalet (23:14 och 15). Vidare möjliggör 41 kap., att bevis upptas »till framtida säkerhet», utan att något processuellt förfarande ännu inletts.

Härefter är att anteckna den allmänna principen, att bevis skall, då huvudförhandling hålls, *upptas* vid denna (8 §). Bevisföring genom protokoll och andra handlingar från bevisupptagning utom huvudförhandlingen (medelbar bevisföring) är tillåten endast i särskilt angivna fall (jfr 8, 13 och 14 §§). Exempel på sådana är, att ett vittne inte kan inställa sig på grund av sjukdom (36:19) eller att syn inte lämpligen kan hållas vid huvudförhandlingen (39: 2). *Förebringandet* av all bevisning skall naturligtvis ske vid den domstol som skall döma. Av 17: 2 och 30: 2 följer att bevisningen skall framläggas vid huvudförhandlingen, då sådan hålls.

I första hand ankommer det, naturligt nog, på *parterna* att sörja för att erforderlig bevisning blir framlagd inför domstolen. Härom stadgas i 6 §. Enligt samma lagrum har emellertid *rätten* viss befogenhet att, om den finner erforderligt, självant vidta åtgärder för införskaffande av bevisning. Befogenheten är olika för skilda slag av mål. I indispositiva tvistemål och brottmål, som hör under allmänt åtal, är det ett offentligt intresse, att utredningen blir fullständig, och i sådana mål äger därför rätten skaffa in bevisning utan särskilda restriktioner. I andra slags tvistemål och brottmål än de nyss nämnda är domstolens befogenheter mer begränsade; den kan ex officio förordna om syn och om partsförhör under sanningsförsäkran samt tillkalla sakkunnig men inte kalla in vittne eller utfärda föreläggande, att skriftligt bevis skall företes.

Av 13 § följer att om bevis upptagits utom huvudförhandlingen, detta skall ånyo tas upp vid denna, om det hinder, som föranlett den särskilda bevisupptagningen, bortfallit och ett omedelbart upptagande av beviset är av betydelse. §:en reglerar också den viktiga frågan om *förnyat upptagande i högre rätt* av bevis, som i målet upptagits i lägre rätt. Olägenheter kan följa — åtminstone när det gäller muntlig bevisning — vid en konsekvent tillämpning av principen, att bevisningen bör upptas omedelbart av den rätt som dömer i målet. Vissa modifikationer har därför stadgats, därvid lagen skiljer mellan rättegång i hovrätt och i högsta domstolen. Vad angår hovrätt gäller att förnyat upptagande av *muntlig* bevisning inte erfordras.

med mindre hovrätten finner detta vara av betydelse för utredningen *eller* också part yrkar det och upptagandet ej finns sakna betydelse.

I 3 § ges en viktig regel om verkan av parts *erkännande*. (Regeln är ett exempel på den särskilda verkan som enligt 1 § andra stycket *vissa* slags bevis kan ha, trots den i princip fria bevisprövningen.) Ett erkännande hänför sig alltid till frågan om existensen eller icke-existensen av ett visst *faktum* eller, närmare uttryckt, motpartens uppgifter om faktiska omständigheter (medan *medgivandet* däremot alltid hänför sig till motpartens *yrkande*, eller närmare bestämt käromålet, och innebär ett godkännande av detta). I sak, varom parterna äger träffa förlikning, gäller erkännandet mot den part, som givit det, varför bevisning om den erkända omständigheten sålunda blir överflödigt. Är saken däremot inte sådan som nyss sagts, är erkännandet likställt med andra upplysningskällor; domstolen har därför att i brottmål och indispositiva tvistemål pröva erkännandets sanningshalt. I praktiken betyder detta att domstolen kan i lindriga brottmål godta den tilltalades erkännande av gärningen som tillräcklig bevisning för fällande dom; ett erkännande av ett grovt brott måste däremot styrkas av andra omständigheter för att rätten skall anse brottet bevisat.

Rätten har vid huvudförhandlingen att se till, att sådant, som ej är av betydelse, inte dras in i målet (43: 4, 46: 4). I korrespondens härmed föreskriver 7 §, att rätten äger *avvisa* erbjuden bevisning rörande omständighet, som saknar betydelse i målet, eller bevisning, som uppenbart skulle bli utan verkan. §:en saknar inte praktisk effekt.

I 14 § stadgar lagstiftaren ett *förbud* mot åberopande i rättegång av i förväg färdigställda eller eljest utom rätta gjorda uppteckningar av parts- eller vittnesutsagor. Förbudet står i överensstämmelse med grundsatsen om bevisningens omedelbarhet, enligt vilken var och en, som har att lämna upplysning rörande omständighet av betydelse i målet, skall göra detta personligen vid förhör inför domstolen. En utom rätta verkställd uppteckning av en utsaga — tillkommen genom uppgiftslämnaren själv eller annan — erbjuder uppenbarligen inte samma garantier för objektivitet som en av domstol upptagen utsaga. Det nämnda förbudet är dock inte, som framgår av §:en, ovillkorligt. Rätten kan på grund av särskilda förhållanden tillåta användning av uppteckning eller intyg, t. ex. om intygsgivaren har avlidit eller svårighet möter mot att ett förhör upptas av domstol.

Enligt 46: 6 kan under vissa omständigheter protokoll från förundersökning framläggas vid huvudförhandlingen.

Ovan har anmärkts, att de i äldre rättegångslag upptagna vittnesjäven numera avskaffats. Det bör därför framhållas, att detta förhållande inte betyder, att sådana omständigheter som tidigare grundat jäv förlorat sin betydelse från bevisningssynpunkt. Även vid en fri bevisprövning är dessa omständigheter av vikt för att fastställa vittnesmålets värde som bevis. Det åligger därför domstolen att, innan vittnesmålet avläggs, söka utröna, om släktskap, ovänskap eller beroende ställning föreligger, liksom om vittnet kan anses ha del i saken eller beräknas vänta nytta eller skada av målets utgång (36:10). Även andra omständigheter kan böra undersökas, vilka kan inverka på utsagans tillförlitlighet, såsom exempelvis vittnets utbildning och erfarenheter eller allmänna förutsättningar för att kunna iaktta eller objektivt bedöma de förhållanden som vittnesmålet rör.

1 §. Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.

Vad om verkan av visst slag av bevis är stadgat vare gällande.

2 §. För omständighet, som är allmänt veterlig, kräves icke bevis.

Ej heller erfordras bevis om vad lag stadgar. Skall främmande lag lända till efterrättelse och är ej dess innehåll för rätten känt, äge dock rätten anmana part att förebringa bevisning därom.

3 §. Erkänner part i rättegången viss omständighet och är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, skall vad parten erkänt gälla mot honom. Återkallar parten sitt erkännande, pröve rätten med hänsyn till de skäl, som anföras för återkallelsen, och övriga omständigheter, vilken verkan som bevis må tillkomma erkännandet.

Är saken ej sådan som i första stycket sägs, pröve rätten med hänsyn till omständigheterna, vilken verkan parts erkännande må äga som bevis.

4 §. Underlåter part att enligt rättens beslut infinna sig vid rätten eller eljest fullgöra något i rättegången eller att besvara för utredningen framställd fråga, pröve rätten med hänsyn till allt, som förekommit, vilken verkan som bevis må tillkomma partens förhållande.

5 §. Är fråga om uppskattning av inträffad skada och kan full bevisning därom icke alls eller allenast med svårighet föras, äge rätten uppskatta skadan till skäligt belopp.

6 §. Det ankommer på parterna att sörja för bevisningen. Rätten äge ock, om det finnes erforderligt, självmant föranstalta om bevisning. Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, eller är fråga om ansvar för

brott, som ej hör under allmänt åtal, må dock rätten ej utan framställning av part höra vittne, som ej förut hörts på parts begäran, eller meddela föreläggande om företeende av skriftligt bevis.

7 §. Finner rätten, att omständighet, som part vill bevisa, är utan betydelse i målet eller att erbjudet bevis ej erfordras eller uppenbart skulle bli utan verkan, må bevisningen ej tillåtas. Rätten äge ock avvisa erbjudet bevis, om bevisningen finnes med avsevärt ringare besvär eller kostnad kunna föras på annat sätt.

8 §. Bevis skall, då huvudförhandling hålles, upptagas vid denna, om ej, enligt vad därom är stadgat, bevis må upptagas utom huvudförhandlingen. Hålles ej huvudförhandling eller skall bevis eljest upptagas utom huvudförhandling, må beviset upptagas vid samma rätt eller vid annan domstol.

9 §. Då bevis skall upptagas utom huvudförhandling, skola parterna kallas. Är i brottmål den tilltalade anhållen eller häktad och finnes hans närvaro erforderlig, förordne rätten om hans inställande. Uteblir part, må beviset dock upptagas.

10 §. Beslutar rätten, att bevis skall upptagas av annan inländsk domstol, skall rätten hos denna domstol göra framställning därom och därvid kort redogöra för saken samt uppgiva beviset och den omständighet, som skall styrkas därmed. Vid framställningen skall rätten, om det finnes lämpligt och hinder ej möter, foga akten i målet.

11 §. Domstol, som anmodats att upptaga bevis, har att utsätta tid och ställe för bevisupptagningen. Vid denna äge domstolen samma befogenhet, som om rättegången fördes där.

Protokollet över bevisupptagningen skall tillika med alla till domstolen översända eller eljest till ärendet hörande handlingar tillställas den rätt, där rättegången föres.

12 §. Om upptagande av bevis i utlandet är särskilt stadgat.

13 §. Bevis, som upptagits utom huvudförhandlingen, skall upptagas även vid denna, om sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej längre föreligger.

Har i mål, som fullföljts till högre rätt, vid lägre rätt vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran hörts eller syn å stället hållits, erfordras ej, att beviset upptages ånyo, med mindre högre rätt finner det vara av betydelse för utredningen eller ock part yrkar det och upptagandet ej finnes sakna betydelse. I högsta domstolen må dock sådant bevis upptagas ånyo, allenast om synnerliga skäl äro därtill.

Då bevis ej ånyo upptages, skall beviset förebringas genom protokoll och andra handlingar rörande bevisupptagningen.

14 §. Ej må berättelse, som någon skriftligen avgivit i anledning av

redan inledd eller förestående rättegång, eller uppteckning av utsaga, som i anledning av sådan rättegång avgivits inför åklagare eller polismyndighet eller eljest utom rätta, åberopas som bevis, med mindre det är särskilt medgivet eller rätten på grund av särskilda omständigheter finner, att det må tillåtas.

36 Kap. Om vittne

Såsom lagstiftaren framhåller är det karakteristiskt för vittnesbeviset, att det är knutet till en utsaga, som avges inför domstol, rörande en av den hörde gjord iakttagelse av något som kan antas vara av betydelse från bevissynpunkt. Man kan därför definiera vittnet som en person, som hörs i en rättegång för att lämna upplysningar om fakta av betydelse för målet från bevissynpunkt. Skyldighet att på detta sätt medverka till rättsskipningen åligger i princip varje medborgare. Utsaga av betydelse från bevissynpunkt kan även avges av andra än vittnen, t. ex. av parterna. Enligt RB är emellertid partsutsagan inte att hänföra till vittnesbevis.

Det har redan nämnts, att den fria bevisprövningen enligt RB medfört, att vittnesjäven avskaffats. Envar, som har sig något bekant i målet, skall därför principiellt kunna höras som vittne. Vissa begränsningar föreskrivs dock. *Parterna i målet kan sålunda aldrig höras som vittnen. Målsäganden i brottmål får inte vittna ens om han ej för talan* (1 §). Det senaste medför, att exempelvis polisman inte kan höras som vittne angående brott, som förövats mot honom. Som part i målet är att anse den som väckt den talan, varom rättegången förs, eller har att svara å denna talan.

Ifråga om *brottmål* är det naturligt, att man inte velat låta den åtalade parten uttala sig under den sanningsgaranti som anses förknippad med vittnesmålet, eftersom hans intresse av målets utgång är så starkt. En motsatt ordning skulle lätt kunna försätta den åtalade i en svår intressekollision; och skulle målsäganden få yttra sig under vittnesansvar medför detta en alltför privilegierad ställning för honom i förhållande till den tilltalade. Även i *tvistemål* är självfallet partens intresse av målets utgång ofta mycket starkt. Detta motiverar, att man inte tillåter samma stränga ordning för sanningens utforskande mot denne som gäller ifråga om vittne. En annan sak är, att man av särskilda skäl medgivit en speciell, straffsanktionerad form av förhör med part i civilmål.

Ordinär intervenient (enligt 14:11 första stycket) torde böra höras som vittne; med legal ställföreträdare eller självständig intervenient

(14:11 andra stycket) kan däremot vittnesförhör inte hållas. Vid kumulation av mål i en rättegång torde, enligt lagmotiven, i allmänhet sambandet mellan målen vara sådant, att hinder för vittnesmål föreligger för envar av parterna.

I 1—4 §§ avhandlas behörigheten för en person att vittna. Med behörighet följer i regel även skyldighet; från denna skyldighet ger dock 3 § ett undantag beträffande nära anförvanter.

Även om vittnesplikt föreligger, är dess omfattning i vissa fall *begränsad*, se 5 och 6 §§. I den förstnämnda §:en stadgas om *tystnadsplikt* för vissa yrkeskategorier m. fl. Bestämmelsen utgör dock inte något undantag från plikten för den som åberopats såsom vittne att infinna sig i målet och avlägga ed. I den sistnämnda §:en begränsas vittnesplikten med hänsyn till vittnets eller andra personers förhållande *i straffrättsligt eller moraliskt* avseende. Sålunda äger vittnet vägra att yttra sig över omständighet, vars yppande skulle röja att han eller någon av hans nära anförvanter begått brottslig eller vanärande handling. Denna rätt att vägra vittna medför exempelvis, att ett vittne i ett mål om äktenskapsskillnad kan vägra att uttala sig, om därigenom skulle röjas att han begått hor med part i målet. 6 § stadgar dessutom en motsvarande rätt till vägran, då *yrkeshemlighet* skulle uppenbaras genom utsagan, dock inte där synnerlig anledning till vittnets hörande föreligger. Även i de sistnämnda fallen måste den som kallats att inställa sig såsom vittne infinna sig vid domstolsförhandlingen; vittnets rätt att vägra uttala sig, hans *exkusationsrätt*, innebär inte rätt att utan vidare utebli. Innan vittnesförhöret påbörjas, skall domstolen i förekommande fall upplysa vittnet om dennes rätt att enligt 5 och 6 §§ vägra vittna (14 §). Vill emellertid vederbörande vittna, får han det, och han blir då underkastad sanningsplikt i samma omfattning som vittne i allmänhet.

I 7—19 §§ regleras frågor, som har samband med vittnespliktens utkrävande och bevisupptagningen. Vittnesmålets avläggande skall i regel föregås av ed eller försäkran på heder och samvete. Endast i undantagsfall kan vittne höras utan ed eller försäkran. Sålunda får enligt 13 § ed eller försäkran ej avläggas av den som är under femton år eller den som på grund av själslig abnormitet saknar erforderlig insikt om betydelsen av ed eller försäkran. Ej heller får ed eller försäkran avläggas i *brottmål* av någon den tilltalade närstående, som avses i 3 §.

Vittne skall avge sin utsaga muntligen, och skriftlig vittnesberättelse får inte åberopas, 16 §. §:en förbjuder dessutom — med undantag för två speciella fall — att man läser upp skriftlig uppteckning av vad vittnet tidigare berättat inför domstol eller åklagare eller polisen.

I 20—25 §§ behandlas påföljder för åsidosättande av vittnesplikten och vittnes rätt till ersättning. Vittnet äger få ersättning — antingen av part eller av allmänna medel — dels för nödiga kostnader för *resa och uppehälle* och dels för *tidsspillan* efter vad rätten prövar skäligt (24 § och KK 1966 om ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl.). Ersättning, som skall utgå *av allmänna medel*, bestäms enligt nyssnämnda KK. Ersättning, som skall utges *av part*, bestäms till belopp som rätten finner skäligt, även om högre ersättning vitsordas av parten och ev. motparten (24 §). I 25 § och KK 1947 med bestämmelser ang. vissa kostnader vid domstol ges föreskrifter om *förskott* å vittnesersättning.

1 §. Envar, som icke är part i målet, må höras som vittne; i brottmål må dock målsäganden icke vittna, även om han ej för talan.

2 §. Åberopas till vittne ledamot av rätten, pröve han på sin domared, om han vet något, som kan tjäna till upplysning i målet. Finner han det, må han höras som vittne.

3 §. Den som med part är eller varit gift eller är trolovad eller är i rätt upp- eller nedstigande släktskap eller svägerlag eller är syskon eller är i det svägerlag, att den ene är eller varit gift med den andres syskon, eller som på grund av adoption står i motsvarande förhållande till part vare ej skyldig att avlägga vittnesmål.

Står någon till parts ställföreträdare i sådant förhållande, som nu sagts, äge han ej på grund därav undandraga sig att vittna.

4 §. Är den som åberopas till vittne under femton år eller lider han av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten, pröve rätten med hänsyn till omständigheterna, om han må höras som vittne.

5 §. Ämbets- eller tjänsteman eller den som är förordnad eller vald att förrätta offentligt tjänsteärende eller utöva annan allmän befattning må ej höras som vittne angående något, varom han på grund av denna sin ställning har att iakttaga tystnad.

Ej heller må advokat, läkare, tandläkare, barnmorska eller deras biträden höras angående något, som på grund av denna deras ställning förtrofts dem eller de i samband därmed erfarit, med mindre det är i lag

medgivet eller den, till vilkens förmån tystnadsplikten gäller, samtycker därtill.

Rättegångsombud, biträde eller försvarare må ej höras som vittne om vad för uppdragets fullgörande förtroets honom, med mindre parten medger, att det må yppas.

Utan hinder av vad i andra eller tredje stycket sägs vare annan än försvarare skyldig att avgiva utsaga i mål angående brott, för vilket icke är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år.

Om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan är särskilt stadgat. Präst inom annat trossamfund än svenska kyrkan eller den som i sådant samfund intager motsvarande ställning må icke höras som vittne om något, som han vid hemligt skriftermål eller under därmed jämförliga förhållanden erfarit.

6 §. Vittne må vägra att yttra sig angående omständighet, vars yppande skulle röja, att vittnet eller någon honom närstående, som avses i 3 §, förövat brottslig eller vanärande handling. Vittne må även vägra att avgiva utsaga, varigenom yrkeshemlighet skulle uppenbaras, om ej synnerlig anledning förekommer, att vittnet höres därom.

7 §. Är den som skall höras som vittne tillstådes vid rätten, vare han skyldig att genast avlägga vittnesmål. I annat fall skall vittne skriftligen kallas.

I vittneskallelse skall intagas uppgift om parterna och målet samt tid och ställe för inställelsen ävensom i korthet angivas, vad vittnesförhöret gäller. Tillika skall erinras om innehållet i 20, 23 och 25 §§.

8 §. Rätten må förelägga den som skall höras som vittne att, innan han infinner sig för avgivande av vittnesmål, uppliva sin kunskap om vad vittnesförhöret gäller genom att granska för vittnet tillgängliga räkenskapsböcker, anteckningar eller andra handlingar eller besiktiga plats eller föremål, om sådant kan ske utan avsevärd olägenhet för vittnet.

9 §. Vittne må ej, med mindre särskilda skäl äro därtill, öfvervara förhandlingen i målet, innan förhöret med vittnet äger rum.

Äro i målet flera vittnen, skola de höras var sig. Finnas vittnenas utsagor otydliga eller stridiga eller äro eljest särskilda skäl, att vittnena höras mot varandra, må det ske.

10 §. Innan vittnesmål avlägges, skall rätten höra vittnet om hans fullständiga namn, ålder, yrke och hemvist så ock söka utröna, om vittnet till part eller till saken står i något förhållande, som kan vara av vikt för bedömandet av tilltron till vittnets berättelse, eller om eljest omständighet av betydelse i detta hänseende förekommer.

Står vittne till part i sådant förhållande, som avses i 3 §, skall vittnet erinras om att han icke är skyldig att avlägga vittnesmål.

11 §. Innan vittne avgiver sin berättelse, skall vittnet med handen på den heliga skrift avlägga denna ed:

»Jag N. N. lovar och försäkrar inför Gud den allsmäktige och vid hans heliga ord, att jag skall säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.»

12 §. Säger sig vittne på grund av sin åskådning i religiöst hänseende hysa betänklighet mot att avlägga vittnesed, må rätten, om betänkligheten kan antagas vara allvarligt grundad, medgiva vittnet att i stället avgiva denna försäkran:

»Jag N. N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag skall säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.»

Vittne må ock i stället för ed avlägga försäkran, om båda parterna samtycka därtill och rätten finner det kunna tillåtas.

Tillhör ej vittne kristen eller mosaisk troslära, skall vittnet i stället för ed avlägga försäkran.

13 §. Ed eller försäkran må ej avläggas av

1. den som är under femton år; eller

2. den som på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten finnes sakna erforderlig insikt om betydelsen av ed eller försäkran.

Ej heller må i brottmål ed eller försäkran avläggas av någon den tilltalade närstående, som avses i 3 §.

14 §. Innan vittne höres, erinre rätten vittnet om hans sanningsplikt så ock, då ed eller försäkran avlagts, om vikten därav. När skäl äro därtill, skall vittnet tillika erinras om innehållet i 5 och 6 §§.

15 §. Ed eller försäkran skall avläggas av varje vittne för sig.

Vittne, som ånyo höres i målet, må vittna å förut avlagd ed eller försäkran; vittnet skall av rätten erinras om att denna ed eller försäkran alltjämt är bindande för honom.

16 §. Vittne skall avgiva sin utsaga muntligen. Skriftlig vittnesberättelse må ej åberopas; dock må det tillåtas vittnet att anlita skriftlig anteckning till stöd för minnet.

Vid vittnesförhör må skriftlig uppteckning av vad vittnet tidigare anfört inför rätta eller inför åklagare eller polismyndighet icke uppläsas i annat fall, än då vittnets utsaga vid förhöret avviker från den tidigare utsagan eller då vittnet vid förhöret förklarar sig icke kunna eller vilja yttra sig.

17 §. Vittne höres av rätten. Med rättens tillstånd må dock vittne höras av parterna; härvid höres vittnet först av den part, som åberopat vittnet, och därefter av motparten.

Vittnet bör uppmanas att i ett sammanhang avgiva sin berättelse. Sedan denna avgivits, må rätten och parterna ställa frågor till vittnet. Vittnet bör, om det ej framgår av vittnets berättelse, tillfrågas, huru vittnet erhållit kännedom om det, varom vittnet yttrat sig.

Frågor, vilka genom sitt innehåll, sin form eller sättet för deras fram-

ställande inbjuda till visst svar, må ej ställas, med mindre särskilda skäl föranleda därtill. Rätten skall avvisa frågor, som uppenbart ej höra till saken eller som äro förvirrande eller eljest otillbörliga.

18 §. Förekommer anledning, att vittne i parts närvaro av rädsla eller annan orsak ej fritt utsäger sanningen, eller hindrar part vittne i hans berättelse genom att falla vittnet i talet eller annorledes, äge rätten förordna, att parten ej må vara tillstädes under förhöret.

Sedan parten åter förekallats, skall vittnets berättelse uppläsas; parten äge därefter ställa frågor till vittnet.

19 §. Är vittne av sjukdom, vistelse å avlägsen ort eller annan orsak ur stånd att infinna sig vid huvudförhandlingen eller finnes vittnes inställelse medföra oskäligen kostnad eller synnerlig olägenhet, må förhör med vittnet enligt rättens beslut äga rum utom huvudförhandlingen. Kan vittne på grund av sjukdom ej infinna sig, skall vittnet höras där vittnet vistas.

20 §. Uteblir vittne, som kallats, dömes vittnet till böter. Uppskjutes målet till annan dag, må vittnet vid vite föreläggas att den dagen komma tillstädes. Uteblir vittnet ånyo, dömes vittnet till utgivande av vite eller, om vite ej förelagts, till böter.

Vittne, som ej är tillstädes, då målet företages till handläggning, må efter rättens beslut hämtas till det rättegångstillfället. Hämtas ej vittnet då och meddelas ej vitesföreläggande, äge rätten förordna, att vittne skall hämtas till senare rättegångstillfälle. Då vittnet hämtats till rätten, skola böter eller vite för hans underlåtenhet att infinna sig vid det rättegångstillfället ej ådömas.

21 §. Vägrar vittne utan giltigt skäl att avlägga ed eller försäkran eller att avgiva vittnesmål eller besvara fråga eller att iakttaga föreläggande enligt 8 §, föreläggas rätten vittnet vid vite och, om vittnet ej låter sig rätta därav, vid äventyr av häkte att fullgöra sin skyldighet. Ej må av anledning, som nu sagts, någon hållas i häkte under längre tid än tre månader och i intet fall längre, än till dess rätten skilt målet från sig. Vittne, som insatts i häkte, skall senast var fjortonde dag inställas för rätten.

22 §. I fråga om vittne, som avses i 13 § första stycket, skola reglerna i 20 och 21 §§ ej tillämpas; sådant vittne må dock hämtas till rätten.

Avstår den som åberopat vittne från vittnets hörande eller kommer eljest frågan därom att förfalla, må ej därefter enligt 20 eller 21 § straff ådömas vittnet eller tvångsmedel användas mot honom.

23 §. Gör vittne sig skyldigt till försummelse eller tredska, som avses i 20 eller 21 §, och vållas därav rättegångskostnad för part, äge rätten, även om yrkande därom ej framställts, förplikta vittnet att i den omfattning, som finnes skäligen, ersätta kostnaden. Har även part av rätten förpliktats att ersätta motparten sådan kostnad och har parten utgivit er-

sättningen, äge han av vittnet utbekomma vad vittnet förpliktats utgiva.

Vad nu sagts om vittnes skyldighet att ersätta parts kostnad äge motsvarande tillämpning beträffande kostnad, som orsakats för statsverket.

24 §. Vittne äger rätt till ersättning enligt vad som sägs nedan.

Ersättning till vittne, som åberopats av enskild part, skall utgivas av parten. Har rätten självmant inkallat vittne och är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, eller är fråga om ansvar för brott, som ej hör under allmänt åtal, skall ersättningen utgivas av parterna en för båda och båda för en. I annat fall skall ersättningen utgå av allmänna medel.

Ersättning, som skall utgivas av part, skall innefatta gottgörelse för nödiga kostnader till resa och uppehälle samt för tidsspillan efter vad rätten prövar skäligt. Ersättning, som skall utgå av allmänna medel, fastställs av rätten enligt bestämmelser som Konungen meddelar.

25 §. Den som kallats till vittne äge att i förskott erhålla ersättning för kostnader till resa och uppehälle. Förskott skall erläggas av den som enligt 24 § har att utgiva ersättning till vittnet. Förskottets storlek bestämmes av rätten.

Underlåter part, som är skyldig att utgiva förskott till vittne, att på begäran erlægga sådant förskott, må parten ej sedermera påkalla vittnets hörande, om uppskov med målet därigenom skulle vållas.

Närmare bestämmelser om förskott meddelas av Konungen.

37 Kap. Om förhör med part under sanningsförsäkran

Det är naturligt, att parternas utsagor i rättegången, i vilka former de än förekommer, skall kunna utgöra bevis för de sakförhållanden som de avser. Parterna är ofta de som har den bästa kännedomen om dessa.

Parts skyldighet att medverka i utredningen är delvis olika i tvistemål och brottmål. Sålunda föreskriver 43: 6 en allmän sanningsplikt för part i *tvistemål* (någon sanningsplikt åvilar däremot ej den tilltalade i brottmål). För vad denna plikt innebär redogörs under 43 kap. Det är med denna plikt följdriktigt, att ett partsförhör äger rum i samband med parts sakframställning, genom vilket förhör part förmås att närmare fixera oklara punkter. Sådant förhör kan naturligtvis också ske på senare stadium av målets handläggning. Man brukar kalla förhör av detta slag »fritt partsförhör».

Vid sidan härav förekommer enligt förevarande kap. ett *förhör med part under sanningsförsäkran* som ett särskilt bevismedel i tvistemål. Detta förhör är förbundet med *straffsanktion*. Syftet med förhöret är, att den allmänna sanningsplikten i tvistemål skall kunna göras mer verksam.

Det straffsanktionerade förhöret kan — i motsats till det s. k. fria förhöret — hållas endast med part personligen. Med part jämställs den som eljest intar samma ställning som part, såsom legal ställföreträdare eller självständig intervenient. Den omständigheten att parten ej äger själv föra talan hindrar likväl inte, att han hörs under sanningsförsäkran (jfr dock förbudet i 2 §). Beträffande frågan om avhörandet, där flera ställföreträdare finns, av sådan ställföreträdare som *inte* för talan i målet (t. ex. modern i faderskapsmål där barnets talan förs av särskilt förordnad god man) har justitieombudsmannen hävdad, att sådan ställföreträdare skall höras under sanningsförsäkran och inte såsom vittne.

I *brottmål* förekommer visserligen jämlikt 46: 6 ett förhör med den tilltalade i saken; detta är emellertid sanktionsfritt och något förhör med den tilltalade under sanningsförsäkran förekommer alltså inte.

Det straffsanktionerade partsförhöret har flera beröringspunkter med vittnesbeviset, och regleringen av förhöret överensstämmer i väsentliga delar med regleringen av vittnesförhöret. Dock föreligger den avvikelser, att tvångsmedel för att förmå part till förhör under sanningsförsäkran — på motsvarande sätt som 36: 21 föreskriver fråga om vittne — saknas. Däremot finns tvångsmedel för att få part att — jämlikt 11: 5 — *infinna sig* till förhör under sanningsförsäkran.

Förhör under sanningsförsäkran kan ske med båda parterna eller endera av dem. Initiativet kan tas av den part som önskar bli hörd eller av motparten (1 §). Även rätten kan förordna om sådant förhör med stöd av 35: 6. Partsförhör under sanningsförsäkran är ett primärt bevismedel men kan förekomma när som helst under rättegången. I regel bör det äga rum, innan bevis upptas rörande den omständighet, varom parten skall höras (43: 8). Självfallet skall dock sakframställningen vara avslutad. Partsförhöret skall gälla *faktiska omständigheter, som är av vikt för avgörandet*, men behöver fördenskull inte nödvändigtvis begränsas till vissa närmare angivna fakta. Avvisande av parts begäran om förhör under sanningsförsäkran kan ske endast på grund av bestämmelse i lag.

Enligt 3 § skall parten avge särskild *försäkran*, enligt vilken parts sanningsplikt blir lika vidsträckt som ett vittnes. Partsförhöret skall i enlighet med omedelbarhetsgrundsatsen i regel hållas vid huvudförhandlingen. Endast undantagsvis får förhöret äga rum utom hu-

vudförhandlingen (4 §). Strängare krav måste uppställas i detta fall än när det är fråga om vittnesbevis.

5 § hänvisar beträffande ordningen för förhöret i tillämpliga delar till motsvarande bestämmelser rörande vittnesförhör.

1 §. I tvistemål må för vinnande av bevis förhör under sanningsförsäkran äga rum med ena parten eller med båda.

Part må påkalla förhör under sanningsförsäkran såväl med sig själv som med motparten.

2 §. Den som enligt 36 kap. 13 § första stycket icke må avlägga vittnesed må ej höras under sanningsförsäkran.

3 §. Innan part avgiver sin berättelse, skall han avlägga denna försäkran:

»Jag N. N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag skall säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.»

Sedan part avlagt försäkran, erinre rätten honom om vikten därav.

4 §. Möter synnerligt hinder mot parts inställelse vid huvudförhandlingen, må förhör med honom enligt rättens beslut äga rum utom huvudförhandlingen. Kan part på grund av sjukdom ej infinna sig, må han höras där han vistas.

5 §. Beträffande förhör med part under sanningsförsäkran skall i övrigt vad i 36 kap. 5 och 6 §§, 7 § första stycket samt 15—18 §§ är stadgat om vittnesförhör äga motsvarande tillämpning.

38 Kap. Om skriftligt bevis

Frågan om skriftlig handlings bevisvärde skall som allmän regel bedömas efter fri bevisprövning. Åberopas skriftlig handling som bevis, bör den företes i huvudskrift (1 §). Enligt huvudregeln är var och en som innehar en skriftlig handling, vilken kan antas äga betydelse som bevis, skyldig att förete handlingen i den rättegång, där den åberopas. Denna skyldighet, som man brukar kalla *editionsplikt*, åvilar såväl part som den som står utanför rättegången. Editionsplikten är dock försedd med vissa begränsningar (2 §). Vid bestämmandet av editionsplikts omfattning har man i huvudsak utgått från samma principer som vid regleringen av parts eller tredje mans skyldighet att avge utsaga i rättegång.

Finner rätten, att editionsplikt föreligger ifråga om viss skriftlig handling, kan den förelägga innehavaren att hålla handlingen tillhanda (4 §). Domstolen kan utsätta särskild huvudförhandling för

att pröva editionsfrågan. För att säkerställa att skriftlig handling, som erfordras såsom bevis, är tillgänglig vid huvudförhandlingen i målet, bör handlingen i regel dessförinnan ställas till förfogande. Domstolen skall därför i editionsföreläggandet ange, var och hur handlingen skall hållas tillgänglig (5 §).

1 §. Skriftlig handling, som åberopas till bevis, bör företes i huvudskrift. Sådan handling må företes i styrkt avskrift, om det finnes tillfyllest eller huvudskriften ej är att tillgå.

Innehåller handling även sådant, som innehavaren enligt 2 § ej äger eller är skyldig att yppa eller som eljest ej bör uppenbaras, må han i stället för handlingen förete styrkt utdrag därav.

2 §. Innehar någon skriftlig handling, som kan antagas äga betydelse som bevis, vare han skyldig att förete den; sådan skyldighet åligger dock ej i brottmål den misstänkte eller den som till honom står i sådant förhållande, som avses i 36 kap. 3 §.

Ej vare part eller honom närstående, som nu sagts, skyldig att förete skriftligt meddelande mellan parten och någon honom närstående eller mellan sådana närstående inbördes. Befattningshavare eller annan, som avses i 36 kap. 5 §, må ej förete skriftlig handling, om dess innehåll kan antagas vara sådant, att han ej må höras som vittne därom; innehaves handlingen av part, till förmån för vilken tystnadsplikten gäller, vare han ej skyldig att förete handlingen. Stadgandet i 36 kap. 6 § om vittnes rätt att vägra att yttra sig äge motsvarande tillämpning i fråga om innehavare av skriftlig handling, om dess innehåll är sådant, som avses i nämnda lagrum.

Skyldighet att förete skriftlig handling gälle ej minnesanteckning eller annan sådan uppteckning, som är avsedd uteslutande för personligt bruk, med mindre synnerlig anledning förekommer, att den företes.

3 §. Är innehavare av skriftlig handling på grund av rättsförhållande mellan honom och part eller eljest enligt lag skyldig att utgiva handlingen eller låta annan taga del därav, vare det gällande även i fråga om handlingens företeende i rättegång.

4 §. Är någon skyldig att förete skriftlig handling som bevis, äge rätten förelägga honom att förete handlingen. Tillfälle att yttra sig skall lämnas den som föreläggandet skulle avse. För prövning av frågan må förhör hållas med honom enligt vad i 36 eller 37 kap. är stadgat så ock annan bevisning förebringas.

5 §. Föreläggande att förete skriftlig handling skall innehålla uppgift om var och huru handlingen skall tillhandahållas. Den som skall förete handlingen må genom vite tillhållas att fullgöra sin skyldighet. Rätten äge ock, om det finnes lämpligare, förordna, att handlingen skall tillhandahållas genom utmätningsmannens försorg.

6 §. Möter synnerligt hinder mot upptagande av bevis genom skriftlig handling vid huvudförhandlingen, må enligt rättens beslut beviset upptagas utom huvudförhandlingen.

7 §. Har någon, som ej är part, efter anmodan av part eller rätten tillhandahållit skriftlig handling, äge han rätt till ersättning för kostnad och besvär efter vad rätten prövar skäligt.

Ersättning skall, om handlingens företeende påkallats av enskild part, utgivas av parten. I annat fall skall ersättningen utgå av allmänna medel.

8 §. Om tillhandahållande av allmän handling, som förvaras hos stats- eller kommunalmyndighet, gälle vad därom är stadgat. Hava eljest avvikande bestämmelser meddelats om skyldighet att förete skriftlig handling, vare de gällande.

39 Kap. Om syn

Med syn som särskilt bevismedel avses endast syn, som *företas av domstol* i bevissyfte. Syn kan förekomma antingen som en särskild förrättning (syn å stället) eller som ett led i förhandlingen vid ett vanligt domstolssammanträde. Domstolen äger hålla syn å stället för att besiktiga fastighet eller föremål, som inte lämpligen kan flyttas till rättegångslokalen, eller plats, där viss händelse, t. ex. ett brott, inträffat (1 §). Om syn å stället handlar 1—4 §§. I 5 § regleras skyldigheten att förete föremål inför domstol för syn.

Med syn menas varje iakttagelse som domstolen gör av visst föremål i syfte att vinna övertygelse om relevanta fakta i målet; därvid är fråga om allt slags iakttagande som sker med de yttre sinnena och således inte bara genom synsinnet. Även en skriftlig handling kan vara föremål för syn, om det är handlingen som sådan och inte dess innehåll, som är av betydelse i bevishänseende.

Syn får äga rum endast för *granskning av förhållande*, som man vet är av vikt i målet. Den får inte syfta till att forska efter objekt, som kan ha betydelse som bevis (t. ex. en skriftlig handling).

Domstol kan av eget initiativ förordna om syn, därvid den har att beakta bl. a. vikten av de omständigheter som skall iakttas (35: 6). Även då begäran om syn framställs av part, måste rätten överväga, om synen är erforderlig och om inte det ifrågavarande sakförhållandet kan bevisas på lämpligare sätt (35: 7).

Inskränkningar i skyldigheten för part eller annan att lämna domstolen tillträde för syn å stället saknas. Var och en är alltså skyldig att underkasta sig sådan syn, när domstol finner den erforderlig.

Syn å stället bör såvitt möjligt äga rum vid huvudförhandlingen; undantagsvis får dock dylikt bevis upptas utom huvudförhandlingen (2 §).

1 §. För skärskådan av fastighet eller av föremål, som ej lämpligen kan flyttas till rätten, eller av plats, där viss händelse timat, må rätten hålla syn å stället.

Vid syn må yrkeshemlighet ej röjas, med mindre synnerlig anledning förekommer därtill.

2 §. Är med hänsyn till föremålets beskaffenhet eller av annan anledning av synnerlig vikt, att syn hålles före huvudförhandlingen, eller kan syn eljest ej lämpligen hållas vid huvudförhandlingen, må den enligt rättsens beslut äga rum utom huvudförhandlingen.

3 §. Vid syn må, ehuru den äger rum utom huvudförhandlingen, även annat bevis upptagas, om det finnes erforderligt, för att syftet med synen skall vinnas.

4 §. Kostnaden för syn skall, om saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, eller fråga är om ansvar för brott, som ej hör under allmänt åtal, utgivas av parterna en för båda och båda för en eller, om synens hållande påkallats blott av ena parten, av den parten ensam. I annat fall skall kostnaden utgå av allmänna medel.

Part, som enligt vad nu nämnts har att utgiva kostnaden för syn, vare skyldig att erlægga förskott å ersättningen med belopp, som bestämmes av rätten.

5 §. Innehar någon föremål, som lämpligen kan flyttas till rätten och som kan antagas äga betydelse som bevis, vare han skyldig att tillhandahålla det för syn; sådan skyldighet åligger dock ej i brottmål den misstänkte eller den som till honom står i sådant förhållande, som avses i 36 kap. 3 §. Stadgandet i 36 kap. 6 § om vittnes rätt att vägra att yttra sig äge motsvarande tillämpning i fråga om rätt för part eller annan att vägra att tillhandahålla föremål för syn. Om skyldighet att förete skriftlig handling för syn gälle vad i 38 kap. 2 § är stadgat.

Vad i 38 kap. 3—8 §§ är stadgat äge motsvarande tillämpning beträffande föremål eller skriftlig handling, som skall tillhandahållas för syn.

40 Kap. Om sakkunnig

Vittnesbevisets uppgift är i huvudsak att bringa till domstolens kännedom de iakttagelser som vittnet gjort rörande en tilldragelse av betydelse från bevissynpunkt. Härigenom skiljer sig detta bevis från *sakkunnigbeviset*, varigenom främst åsyftas att tillhandahålla dom-

stolen uttalanden rörande erfarenhetssatser och omdömen, som förutsätter särskild erfarenhet eller utbildning hos deras avgivare. En sakkunnig är alltså en person som besitter någon särskild kunskap, vilken inte faller inom den allmänna bildningens eller erfarenhetens område, och som i rättegång bidrar till utredningen genom uttalanden, vilka han stöder på denna kunskap. Kunskapen kan vara grundad på särskild utbildning eller särskild erfarenhet.

Behovet av sakkunnig i rättegång beror på att domstolen ibland ställs inför frågor, vilkas bedömande kräver särskilda insikter i ett eller annat fack, i viss vetenskap, konst eller hantering. I vissa typer av mål anlitas sakkunniga regelmässigt — t. ex. förekommer undantagslöst blodundersökningar i rattfyllerimål och mycket ofta rättspsykiatriska undersökningar i grova brottmål.

Härav följer, att medan vittnesplikten är allmän, skyldigheten att uppträda som sakkunnig måste begränsas till sådana kategorier, där ifrågavarande sakkunskap är förhanden, och inte sällan bero på särskilt åtagande.

RB tänker sig som normalfall, att domstolen av eget initiativ eller ev. efter framställning av part påkallar den sakkunniges hjälp, *offentlig* sakkunnig. Sakkunnig kan emellertid även utses av part, *privat* sakkunnig, och part är givetvis oförhindrad att själv förebringa bevisning genom sakkunnig. Den senare situationen regleras emellertid blott knapphändigt i lagtexten.

Om inhämtande av hjälp från *offentlig sakkunnig* stadgar 1 §. Myndigheter och institutioner är vanligen skyldiga att tillhandahålla sakkunnigyttande enligt för dem gällande instruktioner. Enskild persons skyldighet att biträda som sakkunnig beror alltid av eget åtagande (4 §).

Den allmänna regeln är, att sakkunnigs yttrande skall ske *skriftligen*, i lagen kallat *utlåtande*. Utlåtandet skall ange de skäl och omständigheter på vilka det däri givna omdömet är grundat (7 §). Sakkunnig, som avgivit skriftligt utlåtande, kan under vissa förutsättningar även *höras muntligen* (8 §). Förhöret hålls inför rätten, och den sakkunnige hörs på ed eller försäkran (9 §).

Privat sakkunnig — dvs. sakkunnig som anlitas av part — likställs i processuellt hänseende med vittne, och de regler som gäller om vittne skall tillämpas även ifråga om sådan sakkunnig (jfr 19 §). Förpliktelsen att fungera som sakkunnig på parts begäran beror alltid av ett enskilt åtagande.

1 §. Finnes för prövning av fråga, vars bedömande kräver särskild fackkunskap, nödigt att anlita sakkunnig, äge rätten över frågan inhämta yttrande av myndighet eller tjänsteman eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande i ämnet, eller ock uppdraga åt en eller flera för redbarhet och för skicklighet i ämnet kända personer att avgiva yttrande.

2 §. Ej må den vara sakkunnig, som till saken eller till någondera parter står i sådant förhållande, att hans tillförlitlighet därigenom kan anses förringad.

3 §. Innan sakkunnig utses, bör tillfälle lämnas parterna att yttra sig i frågan. Ena sig parterna om sakkunnig, skall denne anlitas, om han finnes lämplig och hinder ej möter därför; rätten äge dock jämte honom utse annan.

4 §. Den som icke å tjänstens vägnar är skyldig att biträda som sakkunnig eller är satt att tillhandagå med yttrande vare ej utan eget åtagande pliktig att utföra sakkunniguppdrag. Har någon åtagit sig sådant uppdrag, må han ej utan giltig ursäkt undandraga sig dess fullgörande. Sakkunnig vare dock ej skyldig att yppa yrkeshemlighet, med mindre synnerlig anledning förekommer, att han yttrar sig därom.

5 §. Finnes för vinnande av upplysning rörande omständighet, som är av betydelse för den sakkunniges uppgift, före huvudförhandlingen part eller annan böra höras eller annan utredning böra förebringas inför rätten, må rätten förordna därom. Om upptagande av bevis gälle i tillämpliga delar vad om bevisupptagning utom huvudförhandling är stadgat.

Erfordras besiktning av fastighet eller av föremål, som ej lämpligen kan flyttas, eller av plats, där viss händelse timat, må rätten förordna, att den sakkunnige skall företaga besiktning å stället. Vid besiktning må yrkeshemlighet ej röjas, med mindre rätten finner synnerlig anledning förekomma därtill.

Rätten äge förordna, att föremål, som innehavaren enligt 39 kap. 5 § är skyldig att förete vid rätten, skall för granskning tillhandahållas den sakkunnige.

6 §. Finnes lämpligt, att parterna äro närvarande vid besiktning, som verkställes av sakkunnig, må rätten föreskriva, att de skola genom den sakkunniges försorg kallas till förrättningen. Har part kallats, må hans utevaro ej utgöra hinder för förrättningens företagande.

Över förrättningen skall föras protokoll, vari antecknas, vilka vid förrättningen närvarit och vad därvid förekommit.

7 §. Om utlåtande av myndighet, tjänsteman eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande, gälle vad därom är stadgat eller eljest är vedertaget.

Annan sakkunnig skall, om ej rätten förordnar annat, avgiva skriftligt

utlåtande. Rätten skall förelägga honom viss tid, inom vilken utlåtandet skall avgivas.

Utlåtande skall angiva de skäl och omständigheter, på vilka det däri givna omdömet är grundat.

Sedan utlåtande inkommit till rätten, skall det hållas tillgängligt för parterna.

8 §. Sakkunnig, som utlåtits sig skriftligen, skall ock höras muntligen, om part yrkar det och hans hörande ej uppenbart saknar betydelse eller om rätten eljest finner det erforderligt. Har utlåtande avgivits av ämbetsverk, akademi eller annat offentligt samfund, må den eller de som deltagit i utlåtandets avgivande, ej höras muntligen, med mindre det prövas oundgängligen nödvändigt; om flera deltagit i utlåtandets avgivande, må endast en företrädare för varje mening inkallas.

9 §. Sakkunnig, som höres muntligen, skall, innan han avgiver sin utsaga, med handen på den heliga skrift avlägga denna ed:

»Jag N. N. lovar och försäkrar inför Gud den allsmäktige och vid hans heliga ord, att jag efter bästa förstånd skall fullgöra det sakkunniguppdrag, som lämnats mig.»

Har den sakkunnige, då han höres, redan avgivit utlåtande, skall eden därefter jämkas.

Sedan den sakkunnige avlagt ed, erinre rätten honom om edens vikt.

Angående eds utbytande mot försäkran på heder och samvete gälle vad om vittnesed är stadgat.

10 §. Då sakkunnig höres muntligen, företages förhöret av rätten. Med rättens tillstånd må dock sakkunnig höras av parterna. Rätten och parterna äge ställa frågor till den sakkunnige.

Rätten skall avvisa frågor, som uppenbart ej höra till saken eller som äro förvirrande eller eljest otillbörliga.

Har den sakkunnige avgivit skriftligt utlåtande, må, om rätten finner det lämpligt, utlåtandet helt eller delvis uppläsas.

11 §. Vad i 36 kap. 7 § första stycket, 9 § andra stycket samt 15, 18 och 19 §§ är stadgat om vittne skall äga motsvarande tillämpning beträffande sakkunnig.

12 §. Underlåter den som åtagit sig att vara sakkunnig utan giltigt ursäkt att inom förelagd tid inkomma med skriftligt utlåtande, må rätten förelägga honom vid vite att avgiva utlåtande.

13 §. Uteblir sakkunnig, som kallats till förhör, dömes han till böter. Uppskjutes målet till annan dag, må den sakkunnige vid vite föreläggas att den dagen komma tillstädes.

14 §. Vägrar sakkunnig utan giltigt skäl att avlägga ed eller försäkran eller att avgiva utsaga eller besvara fråga, förelägge rätten honom vid vite att fullgöra sin skyldighet.

15 §. Återkallas sakkunnigs uppdrag eller förfaller eljest frågan om hans anlitande, må ej därefter enligt 12, 13 eller 14 § straff ådömas den sakkunnige eller tvångsmedel användas mot honom.

16 §. Gör sakkunnig sig skyldig till försummelse eller tredska, som avses i 12, 13 eller 14 §, och vållas därav rättegångskostnad för part, äge rätten, även om yrkande därom ej framställts, förplikta den sakkunnige att i den omfattning, som finnes skälig, ersätta kostnaden. Har även part av rätten förpliktats att ersätta motparten sådan kostnad och har parten utgivit ersättningen, äge han av den sakkunnige utbekomma vad denne förpliktats utgiva.

Vad nu stadgats om sakkunnigs skyldighet att ersätta parts kostnad äge motsvarande tillämpning beträffande kostnad, som orsakats för statsverket.

17 §. Har utlåtande avgivits av myndighet, tjänsteman eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande, skall ersättning utgå allenast i den mån särskild föreskrift därom är meddelad. Annan sakkunnig äge rätt till ersättning för kostnad, som han haft för uppdragets fullgörande, samt för arbete och tidsspilla efter vad rätten prövar skäligt.

Ersättningen skall, om saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, eller fråga är om ansvar för brott, som ej hör under allmänt åtal, utgivas av parterna en för båda och båda för en eller, om sakkunnigs anlitande påkallats blott av ena parten, av den parten ensam. I annat fall skall ersättningen utgå av allmänna medel.

18 §. Sakkunnig vare berättigad till förskott å sin ersättning efter vad rätten prövar skäligt. Förskott skall erläggas av den som enligt 17 § har att utgiva ersättning till den sakkunnige.

Närmare bestämmelser om förskott meddelas av Konungen.

19 §. Vill part som sakkunnig åberopa någon, som icke nämnts av rätten, gälle om sådan sakkunnig i tillämpliga delar vad i 7 och 8 §§ är stadgat.

Höres den sakkunnige muntligen, skall i övrigt tillämpas vad om vittne är föreskrivet; dock må, om rätten finner det lämpligt, skriftligt utlåtande helt eller delvis uppläsas.

20 §. Är i lag eller författning föreskrift meddelad om sakkunnigs hörande i visst fall, vare den gällande.

41 Kap. Om bevisning till framtida säkerhet

Bevisupptagning sker i regel i pågående rättegång. Under vissa förhållanden får emellertid bevis upptas, *fastän någon talan inte väckts*. Förutsättning härför är, att det föreligger fara för att bevis rörande

omständighet, som är av betydelse för någons rätt, skall gå förlorat eller endast med svårighet kunna föras. Sådan bevisupptagning till framtida säkerhet får dock aldrig ske i syfte att vinna utredning om brott (1 §). Bevisupptagningen äger rum *vid underrätt* och får omfatta bevis genom vittne, sakkunnig, syn eller skriftligt bevis (2 § och 1 §).

Ett inte ovanligt exempel på bevisupptagning av nu nämnt slag utgör förhör med testamentsvittnen angående tillkomsten av testamente, s. k. vittnesförhör för dödsfalls skull.

För bevisupptagningen gäller i stort sett detsamma som vid bevisupptagning i rättegång utom huvudförhandling (3 §; jfr 35: 8 och 9). Upptagningen äger alltså rum vid förhandling, som dock inte har karaktären av huvudförhandling; rätten är domför med en lagfaren domare (1: 4 och 11).

Kostnaden för bevisupptagningen faller alltid på sökanden (4 §).

1 §. Är fara, att bevis rörande omständighet, som är av betydelse för någons rätt, framdeles skall gå förlorat eller endast med svårighet skall kunna föras, och är ej rättegång därom, må till framtida säkerhet bevis genom vittne, sakkunnig eller syn eller skriftligt bevis upptagas vid underrätt. Ej må dock enligt detta kapitel bevis upptagas i syfte att vinna utredning om brott.

2 §. Vill någon, att bevis upptages till framtida säkerhet, skall han göra ansökan därom hos rätten.

I ansökan skall uppgivas den omständighet, som sökanden vill styrka med beviset, bevisets beskaffenhet och de skäl, som sökanden åberopar till stöd för dess upptagande samt, om det kan ske, den, vilkens rätt eljest kan bero därav.

3 §. Om bevisning till framtida säkerhet äge vad om bevisupptagning i rättegång utom huvudförhandling är stadgat motsvarande tillämpning; kan, utom sökandens, annans rätt bero av bevisets upptagande, erfordras dock ej kallelse å honom, med mindre särskilda skäl äro därtill. Ej vare någon skyldig att inställa sig som vittne eller sakkunnig vid annan underrätt än den, under vilken han har sitt hemvist.

4 §. Kostnaden för upptagande av bevis till framtida säkerhet skall gäldas av sökanden.

Har den, vilkens rätt eljest kan bero av bevisupptagningen, efter kallelse närvarit vid denna, äge han av sökanden erhålla ersättning för nödiga kostnader till resa och uppehälle samt för tidsspillan efter vad rätten prövar skäligt.

FJÄRDE AVDELNINGEN

Om rättegången i underrätt

I denna avdelning regleras förfarandet vid underrätt. I särskilda underavdelningar behandlas rättegången i tvistemål (42—44 kap.) och rättegången i brottmål (45—48 kap.). 48 kap. företer dock den avvikelsen, att däri avhandlas visst förfarande hos åklagare och inte förfarandet inför domstol.

De grundläggande principerna för förfarandet är gemensamma för såväl tvistemål som brottmål. Härom må hänvisas till inledningen i detta arbete.

I. Om rättegången i tvistemål

42 Kap. Om stämning och förberedelse

I tvistemål åligger det parterna att positivt medverka till att utredningen blir tillförlitlig och fullständig. De har, som framgår av vad tidigare sagts, inställeskyldighet och sanningsplikt samt att i stor utsträckning gå tillhanda med handlingar och föremål av bevisvärde, som de innehar. För att förhindra att de undandrar sig medverkan, föreskriver lagen bl. a. stränga påföljder för utevaro (44 kap.).

I enlighet med förhandlingsprincipen ankommer det huvudsakligen på *parterna* att förebringa processmaterialet. Eftersom detta sker under rättens ledning, tillkommer det emellertid domstolen såväl möjlighet som skyldighet att medverka till att utredningen blir fullständig (bl. a. 3, 11, 14 och 15 §§, se även 43: 4) och att ev. föranstalta om bevisning (35: 6).

Beträffande ordningen för målets behandling får rätten bestämma efter vad den finner lämpligt inom de gränser som lagen anger (8 §; 43: 4).

Reglerna om förfarandet är delvis olika för dispositiva och indispositiva mål. I allmänhet är reglerna *tvingande*, och det åligger domstolen att se till, att de noggrant iakttas. Sätts primära bestämmelser för förfarandet åsido, innebär detta ett grovt rättegångsfel som eventuellt kan medföra, att domen eller beslutet undanröjs (59: 1, jfr 50: 26).

I kapitlet regleras till en början hur stämning skall sökas och hur i vissa fall stämningsansökan må avvisas liksom hur stämning utfärdas.

Att talan i tvistemål i princip skall väckas genom stämning stadgas i 13: 4.

Stämningsansökan skall alltid vara skriftlig (1 §). Om de uppgifter, som skall lämnas i stämningsansökan, ges bestämmelser dels i 33: 1 och dels i förevarande kap. (främst 2 §).

Utfärdandet av stämning innefattar i och för sig endast ett *föreläggande att svara å käromålet* (5 §). Föreläggandet skall dock förbindas med kallelse till första inställelse eller med föreläggande att inkomma med skriftligt svaromål (10 § resp. 14 §). Sedan stämning utfärdats, skall nämligen alltid förberedelse i målet äga rum (6 §). Innan ett tvistemål kan företas till huvudförhandling och avgörande i sak, *skall förberedelse alltid gå före*.

Förberedelsens uppgift är att trygga huvudförhandlingens koncentration. Målet skall så beredas, att det kan slutföras i ett sammanhang vid huvudförhandlingen, dvs. såvitt möjligt utan uppskov (6 §). Detta innebär, att parternas ståndpunkter och behovet av bevisning skall klarläggas under förberedelsen samt att erforderliga åtgärder vidtas, för att bevisningen skall vara tillgänglig vid huvudförhandlingen. Därför bör förberedelsen begränsas till angivande av parternas ståndpunkter samt deras angrepps- och försvarsmedel; ytterligare utveckling av parternas talan skall undvikas. Vad som förekommit vid förberedelsen utgör inte utan vidare processmaterial (17: 2). Förberedelsen har alltså inte till syfte att utgöra underlag för målets avgörande.

Förberedelsen skall vara *muntlig*. Dock kan rätten förordna om *skriftlig* förberedelse, om parts inställelse medför oskäligen kostnad eller synnerligen olägenhet eller skriftlig förberedelse eljest finns lämpligare med hänsyn till målets beskaffenhet (9 §). Lagstiftaren anser, att muntlig förhandling i allmänhet erbjuder de bästa möjligheterna för genomförandet av förberedelsens huvudsyfte, att förbereda huvudförhandlingen. Av 10 och 14 §§ framgår att rätten har att redan vid stämningens utfärdande besluta om sättet för förberedelsen. I lagmotiven framhålls, att rätten bör välja muntlig förberedelse, om det kan antas att svaranden underlåter att svara i målet, varför tredskoförfarande kan komma ifråga, liksom om svaranden kan misstänkas vilja förhala rättegången. Skriftlig förberedelse är däremot ofta lämplig i invecklade mål av teknisk eller övervägande rättsteoretisk natur. Vid muntlig förberedelse kallas parterna till sammanträde inför rätten, s. k. *första inställelse* (10 §). Kan förberedelsen inte av-

slutas vid första inställelsen, utsätts målet till *fortsatt förhandling*; förberedelsen fortsätter alltså muntligen (12 §). Rätten kan emellertid också förordna om fortsatt förberedelse genom skriftväxling (ibid). Vid skriftlig förberedelse försiggår kommunikationen, som uttrycket lyder, genom skriftväxling (14 och 15 §§).

Mål kan avvisas under förberedelsen (16 §). Under denna kan också vissa domar meddelas, bl. a. kan avgörande genom tredskodom ske (18 §).

Så snart förberedelsen avslutats, skall rätten sätta ut tid för huvudförhandlingen (20 §). Dessförinnan skall parterna — i enlighet med principen om skäligt rådrum (32: 1) och i betraktande av att de vanligen företräds av advokater — om möjligt ges tillfälle att uttala sig om tidpunkten. I vissa fall kan huvudförhandling hållas i omedelbart samband med muntlig förberedelse, s. k. *liten huvudförhandling* (20 §). Förutsättningar för liten huvudförhandling är, att hinder inte föreligger jämlikt 43: 2 och att parterna samtycker därtill eller saken finns uppenbar. Vid sådan huvudförhandling är underretten domför med en lagfaren domare (1: 4 och 11). Genom dessa regler har möjligheter skapats för ett snabbt avgörande av mindre eller lättutredda tvistemål.

1 §. Vill någon erhålla stämning å annan, skall han hos rätten göra skriftlig ansökan därom.

2 §. I stämningsansökan skall käranden uppgiva:

1. de omständigheter, varå han grundar sin talan, uppställda efter sitt sammanhang och, när så lämpligen kan ske, i särskilda, med nummer försedda punkter;

2. det yrkande käranden framställer;

3. de skriftliga bevis käranden åberopar; samt

4. de omständigheter, som betinga rättens behörighet, om ej denna framgår av vad eljest anföres.

Ansökan skall vara egenhändigt undertecknad av käranden eller hans ombud.

Vid ansökan bör käranden i huvudskrift eller styrkt avskrift foga de skriftliga bevis, som innehavas av honom.

3 §. Uppfyller stämningsansökan ej föreskrifterna i 2 § eller är den eljest ofullständig, skall rätten förelägga käranden att avhjälpa bristen.

4 §. Efterkommes ej föreläggande att avhjälpa brist i stämningsansökan och består bristen däri, att ansökan ej innehåller bestämt yrkande eller att de omständigheter, varå käranden grundar sin talan, ej äro tyd-

ligt angivna, eller är bristen eljest så väsentlig, att ansökan är otjänlig som grund för rättegång, skall ansökan avvisas.

Lag samma vare, om rätten finner uppenbart, att målet på grund av rättegångshinder icke kan upptagas till prövning.

5 §. Avvisas ej ansökan, skall rätten utfärda stämning å svaranden att svara å käromålet.

Stämningen skall jämte stämningsansökan och därvid fogade handlingar delgivas svaranden.

6 §. Utfärdas stämning, skall förberedelse i målet äga rum.

Under förberedelsen skall målet så beredas, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang.

7 §. Vid förberedelsen skall svaranden genast avgiva svaromål, innehållande:

1. de invändningar om rättegångshinder, som svaranden vill göra;
2. bestämt medgivande eller bestridande av kärandens yrkande;
3. om kärandens yrkande bestrides, grunden härför med yttrande rörande de omständigheter, varå käranden grundat sin talan, och angivande av de omständigheter svaranden vill anföra; samt
4. uppgift å de skriftliga bevis svaranden åberopar.

Svaranden bör genast i huvudskrift eller styrkt avskrift ingiva de skriftliga bevis, som innehavas av honom.

8 §. Under förberedelsen skola parterna var för sig angiva de ytterligare omständigheter de vilja anföra samt yttra sig över vad motparten anfört. De skola ock, i den mån det icke tidigare skett, uppgiva de bevis de vilja åberopa och vad de vilja styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej redan företetts, skall genast framläggas. Part vare skyldig att på framställning av motparten uppgiva, vilka andra skriftliga bevis han innehar.

Rätten äge förordna, att skilda frågor eller delar av målet skola vid förberedelsen behandlas var för sig.

9 §. Förberedelsen skall vara muntlig. Rätten må dock förordna om skriftlig förberedelse, om parts inställelse skulle medföra oskälig kostnad eller synnerlig olägenhet eller skriftlig förberedelse med hänsyn till målets beskaffenhet eljest finnes lämpligare.

10 §. Vid muntlig förberedelse skall första inställelse utsättas att äga rum, så snart ske kan. Till denna skola parterna kallas, käranden genom särskild kallelse och svaranden i stämningen.

Är saken ej sådan, som sägs i andra stycket, skall käranden föreläggas att komma tillstådes vid påföljd att tredskodom eljest må meddelas mot honom. Skall part infinna sig personligen, föreläggas rätten tillika vite.

Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, skall part föreläggas att komma tillstådes vid påföljd att hans talan i målet eljest förfaller.

Skall han infinna sig personligen, förelägge rätten tillika vite. Svaranden skall föreläggas vite.

11 §. Part äge ej vid muntlig förberedelse ingiva eller uppläsa skriftlig inläga eller annat skriftligt anförande. Stämningsansökan eller annan framställning, som enligt denna balk må ske skriftligen, må dock uppläsas; vid första inställelsen äge svaranden som svaromål åberopa av honom ingiven skrift. Finnes vad i skriften anföres icke utgöra fullständigt svaromål, skall rätten genom frågor till svaranden söka avhjälpa bristen.

12 §. Vid första inställelsen skall förberedelsen om möjligt avslutas. Kan det ej ske, skall målet utsättas till fortsatt förhandling å tid, som bestämmes av rätten. Ej må målet uppskjutas längre, än som oundgängligen påkallas.

Till fortsatt förhandling skola parterna kallas omedelbart eller genom särskild kallelse. Om föreläggande för part gälle vad i 10 § andra och tredje styckena sägs; finnes ena partens närvaro ej erforderlig, må dock kallelse å honom ske utan sådant föreläggande.

Rätten äge förordna, att förberedelsen skall fortsättas genom skriftväxling.

13 §. För behandling av rättegångsfråga eller del av saken, som må avgöras särskilt, äge rätten utsätta särskilt sammanträde. Om sådant sammanträde äge vad i 10 och 12 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; avser sammanträdet behandling av rättegångsfråga, skall dock i stället för föreläggande, som där sägs, part föreläggas vite.

14 §. Vid skriftlig förberedelse skall svaranden i stämningen föreläggas att till rätten inkomma med skriftligt svaromål. Har svaromål inkommit, skall det med därvid fogade handlingar delgivas kåranden. Finnes ytterligare skriftväxling erforderlig, äge rätten förordna därom.

Underlåter svaranden att inkomma med svaromål, skall rätten genast kalla parterna till första inställelse. Även eljest må rätten förordna, att förberedelsen skall fortsättas genom muntlig förhandling.

15 §. Rätten äge meddela närmare bestämmelser om skriftväxling mellan parterna och därvid även föreskriva, i vilket avseende part skall yttra sig.

16 §. Under förberedelsen må beslut meddelas i fråga om måls avvisande.

17 §. Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, bör rätten, om det finnes lämpligt, under förberedelsen söka förlika parterna. Finnes särskild medling böra ske, må parterna föreläggas att inställa sig till förlikningssammanträde inför medlare, som förordnas av rätten.

18 §. Under förberedelsen må meddelas tredskodom så ock, om saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, dom i anledning av talan om

anspråk, som medgivits eller eftergivits. Förlikning må ock stadfästas av rätten.

19 §. Erfordras, för att bevisningen skall vara på en gång tillgänglig vid huvudförhandlingen, att yttrande inhämtas av sakkunnig, skriftligt bevis företes, föremål tillhandahålles för syn eller besiktning eller annan förberedande åtgärd vidtages, skall beslut därom meddelas under förberedelsen.

Skall bevis upptagas utom huvudförhandlingen, bör ock förordnande därom meddelas under förberedelsen.

Vill part, att åtgärd, som nu sagts, vidtages, skall han, så snart ske kan, göra framställning därom hos rätten.

20 §. Så snart förberedelsen avslutats, bestämme rätten, sedan tillfälle om möjligt givits parterna att uttala sig, tid för huvudförhandlingen. För behandling av rättegångsfråga eller del av saken, som må avgöras särskilt, må huvudförhandling utsättas, ehuru förberedelsen av målet i övrigt ej avslutats.

Huvudförhandlingen må, om hinder däremot icke möter enligt 43 kap. 2 § och tillika parterna samtycka därtill eller saken finnes uppenbar, hållas i omedelbart samband med förberedelsen.

21 §. Till huvudförhandlingen skola parterna kallas omedelbart eller genom särskild kallelse. Om föreläggande för part gälle vad i 10 § andra och tredje styckena samt 13 § sägs.

Om kallande av vittne och sakkunnig gälle vad i 36 och 40 kap. är stadgat.

22 §. Vill part vid huvudförhandlingen åberopa bevis, som han icke uppgivit under förberedelsen, skall han omedelbart giva rätten och motparten underrättelse om beviset och vad han vill styrka därmed.

43 Kap. Om huvudförhandling

I kapitlet regleras gången av huvudförhandlingen i tvistemål.

Denna börjar med att målet *påropas*, varefter det konstateras, huruvida parter och andra till förhandlingen kallade infunnit sig (1 §). Vidare utröns det, huruvida *förhandlingshinder* föreligger (ibid). I detta sammanhang avgörs alltså eventuella frågor om påföljden av parts eller annat processsubjekts utevaro och förhandlingens hållande trots sådan utevaro. Käranden framställer härefter sitt *yrkande*, och svaranden anger, huruvida han *medger* eller *bestri-der* yrkandet (7 §). Så följer den s. k. *sakframställningen*, till vilken hör att käranden utvecklar käromålet och svaranden svaromålet. Därvid yttrar sig svaranden över vad käranden anført. Käranden och svaranden får tillfälle att ytterligare bemöta varandra. Äger parts-

förhör rum — utan sanningsförsäkran eller under sanningsförsäkran — sker det vanligen på detta stadium. Härfter *förebringas bevisningen* (8 §). Rätten har därvid att se till, att bevisen förebringas i lämplig ordning. Bevis, som åberopas av bevisskyldig part, bör upp-
tas före motpartens bevisning; nästan alltid inleder käranden den bevisande verksamheten. Se ang. vittnesförhör 36 kap. Efter bevisupptagningen följer parternas *plädering* (9 §). Regelmässigt börjar käranden denna. Slutligen handläggs frågor om *rättegångskostnad*; se härom 18: 14. Huvudförhandlingen förklaras avslutad, och underrettelse lämnas om tidpunkten och, i förekommande fall, sättet för domens meddelande.

Som allmän regel gäller att huvudförhandlingen skall fortgå utan avbrott, till dess målet är färdigt till avgörande (11 §). Undantagsvis kan dock en påbörjad huvudförhandling uppskjutas och avslutas vid ett annat tillfälle (*fortsatt huvudförhandling*). Förutsättningarna härför anges i 11 §. Föreligger inte dessa förutsättningar, kan likväl i vissa fall en påbörjad huvudförhandling avbrytas och uppskov med målet äga rum; målet skall då tas upp till ny, fullständig handläggning i framtiden (*ny huvudförhandling*). Även förutsättningarna för sistnämnda slaget av huvudförhandling anges i 11 §. Av vad som nu sagts framgår alltså den viktiga skillnaden, att vid fortsatt huvudförhandling — men inte vid ny — handläggningen av målet fortsätter på det stadium, där avbrott skedde vid den föregående huvudförhandlingen.

För huvudförhandling krävs alltid fullsutten rätt, såvida fråga inte är om s. k. liten huvudförhandling enligt 42: 20.

I inledningen till detta arbete har redogörelse lämnats för vissa allmänna processprinciper som präglar inte bara förberedelsen i tvistemål utan även huvudförhandlingen i tvistemål och brottmål. Här skall därför endast erinras om bestämmelsen i 4 §, enligt vilken det tillkommer rätten att vaka över att ordning och reda iakttas vid handläggningen. Rätten har även att se till, att målet blir uttömmande behandlat och att inte något dras in däri som saknar betydelse. Rätten har alltså att komplettera parternas framställning av saken med frågor och erinringar.

Med det sist sagda sammanhänger parts i 6 § fastslagna allmänna *sanningsplikt*. I motsats till vad fallet är vid brottmål stadgar lagstiftaren uttryckligen en sanningsplikt för part — kärande såväl som svarande — i tvistemål. Part skall, enligt det nyss nämnda lagrum-

met, sanningsenligt redogöra för de omständigheter han åberopar i målet, uttala sig om de av motparten anförda omständigheterna samt besvara framställda frågor. Sanningsplikten omfattar både att parten är skyldig att tala sant i sina utsagor och att han är skyldig att vara positivt verksam för utredning av de faktiska omständigheterna i målet. Sanningsplikten avser alltså parts påståenden i målet, hans argumentering för dessa och hans svar på frågor (från motparten eller rätten).

Parts sanningsplikt hänför sig alltså inte bara till omständigheter, som han själv vill åberopa, utan även till förhållanden, som motparten anför. Härvidlag förbjuds part att lämna medvetet oriktiga framställningar eller mot bättre vetande bestrida motpartens uppgifter. Härutöver är part dessutom skyldig att positivt medverka till utredningen, när så erfordras med hänsyn till motpartens rätt. Det åligger honom att på föranledande av domstolen eller motparten fullständigt och sanningsenligt redogöra även för omständigheter, som kan vara oförmånliga för honom (se ang. vissa inskränkningar vid förhör under sanningsförsäkran 37: 5).

Vad ovan sagts gäller antingen parten själv för talan eller han representeras av ombud.

Det har tidigare anmärkts, att partsförhör under sanningsförsäkran inte kan tvingas fram mot partens bestridande. Inte heller i övrigt föreligger något tvångsmedel, varigenom man kan förmå part att uttala sig. Uppenbart är emellertid, att vägran att besvara frågor eller eljest medverka till utredningen kan vara till men i bevishänseende för parten (jfr 35: 4).

Sanningsplikten hänför sig inte bara till huvudförhandlingen, fastän lagen omnämner den endast i detta sammanhang. Såsom framhållits i lagstiftningsärendet avser sanningsplikten rättegången i dess helhet; kravet på sanningsplikt gör sig emellertid särskilt starkt gällande, då part hörs i bevisningssyfte vid huvudförhandlingen.

Slutligen må några ord sägas om 10 §, som innehåller en viktig bestämmelse om *preklusion* av processmaterialet. I princip har man inte velat avskära parterna från möjligheten att vid huvudförhandlingen åberopa andra omständigheter och bevis än som uppgivits vid förberedelsen (jfr 42: 22). Under omständigheter som anges i nämnda lagrum får emellertid domstolen avvisa processmaterial, som inte uppgivits före huvudförhandlingens början. Närmare bestämt är det fråga om nya bevis, ändring av eller tillägg till tidigare

uppgifter om åberopade rättsfakta eller bevisfakta, liksom även åberopande av nya sådana fakta. Däremot avses inte ändring ifråga om den rättsliga argumentationen. Förutsättning för preklusion är vidare, att den åberopande partens förfarande kan antas ha skett (full visshet behöver alltså inte föreligga) i otillbörligt syfte. Kan otillbörlighet inte läggas parten till last men implicerar hans förfarande försummelse eller vårdslöshet, är parten inte avskuren från att framlägga det åberopade materialet, men förhållandet inverkar på hans rätt till ersättning för rättegångskostnad (18: 6).

10 § gäller även för förfarandet i hovrätt och HD (50: 15 resp. 55: 15). För överrättsprocessen finns emellertid även särskilda preklusionsbestämmelser.

1 §. Då målet uppropas, skall rätten inhämta upplysning, huruvida hinder möter för målets företagande till slutlig handläggning.

2 §. Huvudförhandlingen skall inställas och utsättas till annan dag:

1. om part, som finnes böra närvara personligen, inställt sig allenast genom ombud;

2. om vittne eller sakkunnig, som finnes böra höras, icke är tillstades;

3. om part vill anföra nytt viktigt skäl eller åberopa nytt bevis och motparten finnes vara i behov av anstånd för att bemöta vad parten vill andraga; eller

4. om hinder eljest möter för målets företagande till slutlig handläggning.

Kan det antagas, att hindret kommer att undanröjas före handläggningens slut, må huvudförhandling hållas.

3 §. Möter mot huvudförhandling hinder, som avses i 2 §, må likväl förhandlingen påbörjas, om det kan antagas, att denna enligt 11 § andra stycket kan vid senare rättegångstillfälle fortsättas utan ny huvudförhandling, och tillika uppdelning av förhandlingen finnes kunna ske utan olägenhet för utredningen.

Inställes huvudförhandlingen, må rätten dock höra part, vittne eller sakkunnig, som kommit tillstades, om det kan antagas, att han icke utan oskälig kostnad eller synnerlig olägenhet kan infinna sig vid senare rättegångstillfälle. Är för utredningen av synnerlig vikt, att samtidigt även annat bevis upptages eller annan handläggning äger rum, må det ske. Om bevis, som sålunda upptages, gälle i tillämpliga delar vad om bevis, som upptages utom huvudförhandlingen, är stadgat.

4 §. Rätten skall vaka över att vid handläggningen ordning och reda iakttagas, samt äge förordna, att skilda frågor eller delar av målet skola behandlas var för sig. Rätten har ock att tillse såväl att målet blir uttömmande behandlat som att däri ej indrages något, som ej är av be-

tydelse. Genom frågor och erinringar skall rätten söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i gjorda uttalanden.

5 §. Förhandlingen skall vara muntlig. Part äge ej ingiva eller uppläsa skriftlig inlägga eller annat skriftligt anförande; yrkande må dock uppläsas ur skrift.

6 §. Part skall sanningsenligt redogöra för de omständigheter han åberopar i målet och uttala sig om de av motparten anförda omständigheterna samt besvara framställda frågor.

Lämnar part uppgift, som strider mot vad han tidigare anfört, eller förekommer eljest motsägelser i parts uppgifter, skall han uppmanas att förklara sig däröver.

7 §. Vid förhandlingen skall kändanden framställa sitt yrkande och svaren angiva, huruvida han medger eller bestrider det. Parterna skola vidare var i sin ordning utveckla sin talan och yttra sig över vad motparten anför.

Då omständigheterna föränleda därtill, må vid förhandlingens början rätten kort redogöra för tvisteläget.

Vad part anför under förberedelsen må icke uppläsas i annat fall, än då hans utsaga vid förhandlingen avviker från den tidigare utsagan eller han underlåter att yttra sig eller eljest särskilda skäl äro därtill.

Äger förhandling rum, ehuru ena parten icke är tillstädes, skall genom rättens försorg, i den mån det erfordras, ur handlingarna framläggas vad han anför.

8 §. Sedan parterna utvecklats sin talan, skall bevisningen förebringas.

Skall part höras under sanningsförsäkran, bör förhöret, om ej särskilda skäl föränleda annat, äga rum, innan vittnesbevis upptages rörande den omständighet, varom parten skall höras.

9 §. Efter bevisningens förebringande äge parterna anföras vad de till slutförande av sin talan äta nödigt.

10 §. Ändrar part uppgift, som han lämnat tidigare under rättegången, eller gör han tillägg därtill eller åberopar han omständighet eller bevis, som ej uppgivits före huvudförhandlingens början, må vad parten sålunda andrager av rätten lämnas utan avseende, om det kan antagas, att partens förfarande skett för att förhålla rättegången eller att överrumpla motparten eller eljest i otillbörligt syfte.

11 §. Huvudförhandlingen skall, utan annat avbrott än som må föränledas av bestämmelserna i 1 kap. 15 § första stycket, såvitt möjligt fortgå i ett sammanhang till dess målet är färdigt till avgörande. Påbörjad huvudförhandling må ej uppskjutas, med mindre förhandlingen ägt rum enligt 3 § första stycket eller efter handläggningens början nytt viktigt skäl anförts eller kännedom vunnits om nytt viktigt bevis eller rätten

eljest finner det oundgängligen erforderligt. Uppskjutes huvudförhandlingen, skall den återupptagas, så snart lämpligen kan ske.

Överstiger, då målet efter ett eller flera uppskov återupptages, den sammanlagda tid varunder uppskov ägt rum ej femton dagar, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas, om ej i mål av sådan omfattning att huvudförhandlingen beräknas kräva minst fyra veckor rätten med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller annan särskild omständighet finner synnerliga skäl att i stället fortsatt huvudförhandling hålles.

Till uppskjuten huvudförhandling skola parterna kallas omedelbart eller genom särskild kallelse. Om föreläggande för part gälle vad i 42 kap. 10 § andra och tredje styckena samt 13 § sägs; utsättes mål till fortsatt huvudförhandling, må i stället för föreläggande enligt 10 § andra stycket part föreläggas att komma tillstädes vid påföljd att eljest tredsdom må meddelas mot honom eller målet må avgöras utan hinder av hans utevaro.

12 §. Då mål utsättes till fortsatt eller ny huvudförhandling, äge rätten, för att målet vid denna skall kunna slutföras, förordna, att förberedelse skall ånyo äga rum, samt meddela erforderliga föreskrifter därom.

13 §. Vid fortsatt huvudförhandling skall målet företagas i det skick, vari det förelåg vid den tidigare handläggningens slut.

Vid ny huvudförhandling skall målet företagas till fullständig handläggning. Har bevis upptagits vid tidigare handläggning, skall beviset upptagas ånyo, om sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej föreligger. Då bevis ej upptages ånyo, skall beviset förebringas genom protokoll och andra handlingar rörande bevisupptagningen.

44 Kap. Om parts utevaro

Kapitlet — f. ö. ett av RB:s besvärligaste — upptar regler om verkan av parts *utevaro* från sammanträde för *mundlig förberedelse* eller *huvudförhandling*. Med att part uteblir förstås i RB, att han inte inställer sig vare sig personligen eller genom ombud vid det sammanträde, varom är fråga. Att part uteblir innebär alltså, *att han överhuvudtaget inte inställer sig* vid förhandlingen. I lagtexten används uttrycket »komma tillstädes», då parten skall inställa sig själv eller genom ombud, medan uttrycket »infinna sig personligen» används, då fråga är om personlig inställelse.

I allmänhet fordras för att viss påföljd skall inträda enligt detta kapitel, att *parten förelagts att komma tillstädes vid sådan påföljd*. Bestämmelserna i kapitlet knyter därför an till reglerna i 42 och 43

kap. om förelägganden för parterna i samband med kallelse till förhandling (se 2—4 och 6 §§; 42: 10, 12, 13, 21; 43: 11).

För att utevaropåföljd skall inträda är givetvis första förutsättningen, att part *uteblir* från det ifrågavarande sammanträdet. *Om parten förelagts att infinna sig personligen men inställer sig endast genom ombud, är han inte att betrakta som utebliven och de i lagen föreskrivna utevaropåföljderna inträder alltså inte här.*

Vidare förutsätts det givetvis, att part verkligen delgivits kallelse till förhandlingen ifråga i sådan tid, att han haft möjlighet att inställa sig, och att anledning ej föreligger till antagande, att han har laga förfall för sin utevaro. Att frågan om laga förfall skall beaktas ex officio av rätten — och att parten alltså inte behöver styrka eller ens anmäla förfallet, för att denna domstolens skyldighet skall föreligga — har anmärkts under 32 kap.

Påföljd för utevaro inträder, om parten ej är närvarande *då målet uppropas*; part kan dock undgå påföljd, om han kommer innan förhandlingen avslutats och medan motparten och andra, som kallats, ännu är tillstädes.

För valet av påföljder har i första hand varit bestämmande, att parterna i allmänhet skall kunna förmås att komma tillstädes, när deras medverkan till utredningen erfordras. Vidare har beaktats, att part ej skall genom att utebli kunna hindra ett snabbt och om möjligt tillförlitligt avgörande av målet.

Uteblir *båda* parterna, saknas anledning för rätten att ta någondera partens intresse tillvara; det beror av parterna ensamma, om en talan skall väckas och fullföljas till avgörande i sak. Utevaropåföljden är därför densamma för alla tvistemål. Vid *endera* partens utevaro gör sig däremot skilda intressen gällande, allteftersom fråga är om ett dispositivt eller indispositivt mål. Utevaropåföljderna har därför måst utformas olika beträffande de båda lagen av mål.

1) *Parts utevaro i dispositiva tvistemål.* Uteblir *båda* parterna från muntlig förberedelse eller huvudförhandling, skall målet avskrivas (1 § resp. 4 §). Uteblir endast *den ena* parten, gäller olika regler, allteftersom utevaron avser olika slags sammanträden.

Uteblir ena parten från *första inställelsen*, följer regelmässigt att tredskodom meddelas mot den uteblivne parten, om detta yrkas av motparten. Yrkas inte tredskodom, avskrivs målet (2 §). Det sagda gäller undantagslöst, om det är kändan som uteblir. Är det däremot svaranden, som uteblir från *första inställelsen*, föreligger ett tredje

alternativ. På yrkande av käranden kan målet utsättas till fortsatt muntlig förberedelse (2 §).

Uteblir ena parten från *första huvudförhandlingen*, är påföljden alltid tredskodom mot den uteblivne, om detta yrkas av motparten. Framställs inte yrkande om tredskodom, skall målet avskrivas (4 §; jfr 2 §). Till skillnad från vad som gäller vid förberedelsen kan käranden vid svarandens utevaro inte erhålla uppskov. Ena partens utevaro från första huvudförhandlingen föranleder således alltid, att den andra parten måste välja mellan att yrka tredskodom eller få målet avskrivet.

Uppskjuts huvudförhandlingen och hålls *ny* huvudförhandling, gäller om verkan av ena partens utevaro samma regler som ifråga om den första huvudförhandlingen (4 §; jfr 2 §). Avbryts däremot huvudförhandlingen och utsätts målet till *fortsatt* huvudförhandling, har rätten vid meddelande av föreläggande viss valfrihet. Allteftersom den ena eller andra typen av föreläggande valts, blir utevaropåföljderna olika. Har rätten endast givit tredskodomsföreläggande, gäller samma regler som vid första huvudförhandlingen eller *ny* huvudförhandling (4 §; jfr 2 §). Har rätten däremot meddelat föreläggande, enligt vilket målet *även* må avgöras utan hinder av partens utevaro, blir vid sådan utevaro behandlingen av målet beroende av motpartens yrkande. Begärs tredskodom, meddelas sådan. Men vill motparten hellre erhålla en dom, grundad på prövning av det föreliggande materialet, skall på hans yrkande målet handläggas och avgöras i vanlig ordning (4 §). En sådan dom blir inte en tredskodom och kan följaktligen överklagas endast enligt ordinära fullföljdsregler. Yrkas varken tredskodom eller avgörande, som nu sagts, skall målet avskrivas (4 §).

2) *Parts utevaro i indispositiva tvistemål*. I indispositiva tvistemål kan tredskodom inte förekomma. Det allmännas intresse kräver nämligen, att i dylika mål avgörandet av saken grundas på en materiell prövning. Reglerna om verkan av parts utevaro i dessa mål har därför måst utformas så, att parterna inte skall kunna bestämma målets utgång genom att utebli.

Uteblir *båda* parterna från muntlig förberedelse eller huvudförhandling gäller samma regler som beträffande dispositiva tvistemål: målet avskrivs (1 § resp. 4 §).

Uteblir endast *den ena* parten, är påföljderna olika, allteftersom fråga är om kärandens eller om svarandens utevaro.

Uteblir *käranden* från första inställelsen, blir påföljden den, att hans talan i målet förfaller och målet avskrivs (3 §). Samma effekt inträder vid kärandens utevaro från huvudförhandling (4 §; jfr 3 §). Av vad som nu sagts framgår att *vite inte* kan användas som tvångsmedel för att förmå käranden att inställa sig. En annan sak är, att käranden kan föreläggas vid vite att infinna sig *personligen*.

Såvitt angår *svaranden* i indispositiva tvistemål är däremot *vite* det regelmässiga tvångsmedlet för att framtvinga inställelse.

Uteblir svaranden från *första inställelsen*, har rätten att undersöka, om målet kan utredas tillfredsställande utan hinder av svarandens utevaro; i dylikt fall kan förberedelsen slutföras (6 §), därvid det förelagda vitet givetvis inte utdöms. Kan förberedelsen inte slutföras i svarandens frånvaro, skall vitet utdömas och målet uppskjutas till fortsatt förberedelse; rätten kan även — förutsatt att vite förelagts svaranden — förordna, att svaranden skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till den senare dagen (3 §).

Uteblir svaranden från *huvudförhandling* (första huvudförhandling, ny huvudförhandling eller fortsatt huvudförhandling), trots att han förelagts vid vite att komma tillstädes, kan rätten — i analogi med vad som gäller vid första inställelsen — företa målet till avgörande, såvida det kan utredas utan hinder av svarandens frånvaro (6 §); därvid utdöms inte vitet. Kan målet däremot inte avgöras, utdöms vitet och uppskjuts huvudförhandlingen, varvid svaranden föreläggs att komma tillstädes vid förhöjt vite eller det förordnas, att svaranden skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till uppskovsdagen (4 §; jfr 3 §).

3) *Verkan av att part, som förelagts att infinna sig personligen, kommit tillstädes blott genom ombud.* När rätten finner part skola infinna sig personligen vid muntlig förberedelse eller huvudförhandling, skall rätten förordna därom och förelägga parten vite. Medför partens utevaro påföljden av tredskodom eller att hans talan i målet förfaller, skall det utsättas i föreläggandet *såväl* att parten skall komma tillstädes vid nämnda påföljd *som* att han skall infinna sig personligen vid vite. Uteblir parten, blir givetvis ej fråga om att tillämpa vitesföreläggandet; i dessa fall tillämpas alltefter föreläggandets innehåll *de påföljder som gäller för partens utevaro* (och för vilka nyss redogjorts). Underlåter part, som förelagts vid vite att infinna sig personligen, att göra detta men kommer han tillstädes *genom ombud*, är han, som redan påpekats, icke att anse som ute-

bliven. I dylikt fall gäller att, om målet kan nöjaktigt utredas trots partens underlåtenhet att komma personligen, förberedelsen får slutföras och vid huvudförhandlingen målet avgöras (6 §). Finner rätten däremot partens personliga närvaro erforderlig, har den att uppskjuta förhandlingen till annan dag, utdöma vitet och förelägga parten personlig inställelse vid högre vite till nästa rättegångstillfälle samt — i indispositiva tvistemål — alternativt förordna, att parten skall hämtas antingen omedelbart eller till senare dag (5 §).

Tredskodom förekommer blott i *dispositiva* mål. Den kan definieras såsom en dom, som ges *vid* endera partens utevaro från förhandlingen (inte såsom en dom, som ges *på grund* av ena partens utevaro, ty i vissa fall sker saklig prövning även vid tredskodom). *Tredskodom meddelas mot utebliven part* — käranden eller svaranden — om motparten begär det. Följaktligen kan även en sådan dom som ges *till förmån för den uteblivne parten* — vilket givetvis kan inträffa — vara en tredskodom. För domens karaktär av tredskodom saknar alltså dess *materiella innehåll* betydelse.

Tredskodom kan förekomma vid såväl sammanträde för förberedelse som för huvudförhandling. Någon egentlig förhandling förekommer dock inte vid sådant sammanträde, där tredskodom yrkas. Tredskodomen grundas på vad handlingarna innehåller eller eljest förekommit i målet (17: 2), ty den handläggning som äger rum, när mål avgörs genom tredskodom, är, enligt vad nyss sagts, inte i något fall att anse som huvudförhandling. Den grundas därjämte — då den meddelas mot svaranden — på kärandens framställning av omständigheterna i målet (8 §). Prövningen inskränker sig dock, som följer av 8 §, väsentligen till frågan, om käromålet kan anses uppenbart grundat eller, tvärtom, ogrundat.

Vid tredskodom *mot käranden* skall käromålet ogillas, såvida det ej medgivits av svaranden eller det eljest är uppenbart, att käromålet är grundat. Vid tredskodom *mot svaranden* skall käromålet som regel bifallas; i den mån kärandens framställning inte innefattar laga skäl för käromålet eller det eljest är uppenbart, att käromålet är ogrundat, skall det dock ogillas (8 §).

För den *part, mot vilken* tredskodom meddelats (= den uteblivne parten), är rättsmedlet endast och allenast *återvinning*; se 49: 1 andra stycket och 44: 9. För den tillstädeskomne parten (= den som yrkat tredskodom) är rättsmedlet, då tredskodomen helt

eller till någon del gått honom emot, *vad* i vanlig ordning. Återvinning söks hos den rätt, *där talan väckts* (9 §).

1 §. Utebliva båda parterna från sammanträde för muntlig förberedelse, skall målet avskrivas.

2 §. Uteblir, då saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, ena parten från sammanträde för muntlig förberedelse och har föreläggande meddelats honom att komma tillstådes vid påföljd att tredskodom eljest må meddelas mot honom, skall, om den tillstådeskomne parten yrkar det, sådan dom meddelas. Yrkas ej tredskodom, skall målet avskrivas.

Är det svaranden, som uteblir, må dock på yrkande av kändanden målet utsättas till fortsatt muntlig förberedelse. Kommer svaranden ej heller då tillstådes, gälle *vad* i första stycket stadgas.

3 §. Uteblir, då saken är sådan, att förlikning därom ej är tillåten, kändanden från sammanträde för muntlig förberedelse och har föreläggande meddelats honom att komma tillstådes vid påföljd att hans talan i målet eljest förfaller, skall målet avskrivas.

Uteblir svaranden och har vite förelagts honom, äge rätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

4 §. Om parts utevaro från rättegångstillfälle för huvudförhandling gälle *vad* i 1 §, 2 § första stycket och 3 § sägs.

Har föreläggande meddelats part att komma tillstådes vid påföljd att eljest tredskodom må meddelas mot honom eller målet må avgöras utan hinder av hans utevaro, och meddelas ej tredskodom, äge rätten på yrkande av den tillstådeskomne parten företaga målet till förhandling. Framställes ej sådant yrkande, skall målet avskrivas.

5 §. Kommer part tillstådes genom ombud, då föreläggande meddelats honom vid vite att infinna sig personligen, och är saken sådan, att förlikning därom ej är tillåten, äge rätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

6 §. Har vite förelagts part eller skall part hämtas till rätten och finnes hämtning ej kunna ske, må dock förberedelsen avslutas eller målet avgöras utan hinder av att parten kommit tillstådes allenast genom ombud eller uteblivit.

7 §. Utebliva båda parterna eller endera från särskilt sammanträde för behandling av rättegångsfråga, må frågan avgöras utan hinder därav.

8 §. Då tredskodom meddelas mot kändanden, skall käromålet ogillas, såvitt ej detta medgivits av svaranden eller det eljest uppenbart framgår, att käromålet är grundat.

Tredskodom mot svaranden skall grundas på kändandens framställning

av omständigheterna i målet, såvitt svaranden erhållit del av framställningen och den ej strider mot förhållande, som är allmänt veterligt. I den mån framställningen ej innefattar laga skäl för käromålet eller det eljest uppenbart framgår, att käromålet är ogrundat, skall det ogillas.

Domen skall betecknas som tredskodom.

9 §. Part, mot vilken tredskodom givits, äge hos den rätt, där talan väckts, söka återvinning inom en månad från den dag, då domen delgavs honom. Sökes ej återvinning, skall domen stå fast i vad den gått honom emot.

Ansökan om återvinning skall göras skriftligen. Har tredskodom givits under förberedelsen, bör skriften innehålla allt vad från sökandens sida erfordras för förberedelsens fullföljande.

10 §. Upptages ansökan om återvinning, skall målet, i den mån återvinning söks, ånyo företagas i det skick, vari det förelåg före det sammanträde, då parten uteblev.

Uteblir parten ånyo och meddelas tredskodom mot honom, vare hans rätt till återvinning förfallen.

II. Om rättegången i brottmål

45 Kap. Om väckande av allmänt åtal

I kapitlet ges bestämmelser om sättet för väckande av allmänt åtal m. m. (1—10, 16 §§), om åtgärder, erforderliga efter åtalets väckande för målets beredande till huvudförhandling, (11—13 §§) samt om måls utsättande till huvudförhandling (14—17 §§).

Allmänt åtal *väcks* regelmässigt genom att åklagaren gör ansökan till rätten om stämning å den som skall tilltalas (1 §). Undantagsvis äger åklagare, efter rättens förordnande, själv utfärda stämning (1 §, jfr 16 §).

Åtal är enligt huvudregeln att anse som väckt, då stämningsansökan inkommit till domstolen; här gäller en regel av motsvarande innehåll som i fråga om tvistemål (1 §). Väckt åtal utgör *lis pendens* (1 §, jfr 13: 6).

Att åtal undantagsvis får väckas utan stämning framgår av 2 §.

Ifråga om stämningsansökans innehåll och komplettering samt utsättande av huvudförhandling gäller i huvudsak motsvarande regler som i fråga om tvistemål. I brottmål saknas som bekant förberedelse; utformningen av förevarande kapitel präglas givetvis därav (se 11—13 §§).

5 § innehåller en serie mycket viktiga bestämmelser, som alla

angår fråga om *korrektion av åtal* och följaktligen motsvarar de civilprocessuella bestämmelserna i 13: 3.

Huvudregeln är, att *väckt åtal inte får ändras*. Av flera skäl är det av betydelse, särskilt med hänsyn till den åtalades möjligheter att försvara sig, att den väckta ansvarstalan bibehålls oförändrad. Som synes sysslar lagen med ett begrepp, *ändring av åtal*, men den förklarar inte, vad som skall förstås med detta; begreppet förutsätts vara bekant. Emellertid innebär ändring av åtal, att den ursprungliga gärningsbeskrivning som anförts mot den misstänkte kompletteras eller omgestaltas; åtalet innebär ju, att en på visst sätt beskriven gärning underställs domstolen för straffrättslig prövning.

Lagen saknar också direkta upplysningar i frågan, *hur* ändring av åtal sker, utöver det undantagsstadgande i 5 § första stycket, enligt vilket åklagaren erhållit rätt att utvidga åtalet *mot samme tilltalade* till att avse annan gärning än den i stämningen uppgivna. *Utvidgning* av åtal är alltså en form av ändring av åtal, men en tillåten, privilegierad sådan form. Av lagmotiven framgår, att det här kan vara fråga om den situationen, att den nya gärning, för vilken ansvar yrkas, har vissa moment gemensamma med den först åtalade. Men det kan också förhålla sig så, att utvidgningen avser ansvar för en ny, helt fristående gärning.

I fråga om ändring av åtal ger lagen vidare en negativ anvisning av vidsträckt innehåll: den förklarar, när ändring *inte* sker. I 5 § tredje stycket sägs nämligen, att såsom ändring av åtal inte skall anses, att åklagaren beträffande samma gärning *a) inskränker* sin talan, *b) åberopar annat lagrum* än det som upptagits i stämningen eller *c) åberopar ny omständighet* till stöd för åtalet. För det sistnämnda av dessa tre förfaringssätt används i allmänt juridiskt språkbruk termen *åtalsjustering*. Åtalsjustering är alltså en tillåten korrektur av åtal, eftersom den, såsom nyss sades, av lagstiftaren betraktas såsom en icke-ändring.

Av vad som nu sagts framgår alltså, att gärningsbeskrivningen, sedan den en gång blivit formulerad i målet, inte nödvändigtvis måste bibehållas oförändrad. Tvärtom medger man ganska väsentliga modifierationer eller tillägg.

Ett utomordentligt svårt problem utgör frågan, vad som skall anses vara (otillåten) ändring eller (tillåten) justering. Omfattande diskussioner härom föreligger i den juridiska litteraturen; här kan inte komma ifråga att redogöra därför. Uppenbarligen förhåller det

sig emellertid så, att man för den nyss nämnda gränsdragningen måste ta avvsningsregeln i 30: 9 i beaktande. Enligt denna regel träffar brottmålsdomens rättskraft inte bara sådana moment, som underställts rätten till prövning genom den av åklagaren åberopade gärningsbeskrivningen, utan även vissa moment, som har samband med det påtalade händelseförloppet men dock inte uttryckligen anförts till stöd för åtalet. Avvisning av ett nytt åtal på grund av *res iudicata* bör därför äga rum, inte bara när gärningsbeskrivningen i det nya åtalet stämmer fullständigt överens med den beskrivning, som prövats i föregående rättegång, utan även — har det hävdats i litteraturen — redan när den nya gärningsbeskrivningen är *i det väsentliga likartad* den i den tidigare rättegången prövade. Till följd härav — har det likaledes hävdats — bör justering anses föreligga, då den nya omständighet, som åberopas, är av beskaffenhet att inte kunna prövas i en senare process, eller med andra ord avskärmats från sådan prövning, på grund av *res iudicata*-bestämmelserna. Om däremot omständigheten skulle kunna prövas i ny rättegång utan att en dom i anledning av den ursprungliga gärningsbeskrivningen utgjorde hinder häremot, bör den, när den nu åberopas, anses tillförd processen genom ändring av åtalet och således *inte* kunna prövas däri. Omständigheten faller alltså inte i detta senare fall inom området för den kommande domens *res iudicata*-effekt.

När skall då en omständighet anses falla inom området för domens *res iudicata*-effekt och dess anförande alltså böra betecknas såsom en justering? Härvidlag har i den juridiska litteraturen bl. a. den uppfattningen framförts, att då den åberopade omständigheten endast innebär tillägg till eller modifikationer i skildringen av ett händelseförlopp, i vilket huvudstommen förblir densamma, justering, och inte ändring, skall anses föreligga. Rättspraxis är i dessa frågor delvis mycket svår att penetrera.

Till det sagda skall endast fogas, att det för *utvidgning* fordras rättens samtycke (5 §), och att utvidgning kan ske formlost (6 §). Utvidgning får vidare, enligt instansordningens princip, endast ske i underrätt. För *justering* fordras däremot inte något rättens tillstånd, och eftersom justering är en icke-ändring kan den göras även i överrätt. Enligt praxis äger åklagaren justera åtalet i överrätt oavsett huruvida han är vadekärande eller vadesvarande (resp. revisionskärande eller revisionssvarande). Liksom utvidgning kan justering göras antingen muntligen eller skriftligen.

Från *inskränkning av åtal* — som är motsatsen till justering av åtal och som innebär, att något moment i gärningsbeskrivningen tas bort — är att skilja *nedläggande av åtal*; sistnämnda förfarande regleras i 20: 9.

Om *kumulation* av åtal stadgas i 3 §; den motsvarar följaktligen de civilprocessuella bestämmelserna i 14 kap.

Slutligen må beträffande utsättandet av tid för huvudförhandling särskilt observeras de snäva tidsfrister som gäller enligt 14 § andra stycket när den tilltalade är anhållen eller häktad.

1 §. Vill åklagare väcka åtal, skall han hos rätten göra skriftlig ansökan om stämning å den som skall tilltalas; rätten äge dock i den omfattning, som finnes lämplig, uppdraga åt åklagare att själv utfärda stämning.

Åtal skall anses väckt, då stämningsansökan inkom till rätten eller, om åklagaren utfärdat stämning, då denna delgavs den tilltalade.

Ej må mot den tilltalade nytt åtal väckas för gärning, för vilken han redan står under åtal.

2 §. Åtal för förseelse i rättegången må väckas utan stämning.

Förövar någon annat brott inför rätten vid dess sammanträde, må åtal för brottet väckas utan stämning, om rätten med hänsyn till brottets beskaffenhet och andra omständigheter finner det lämpligt.

Är eljest för särskilt fall föreskrivet, att åtal må väckas utan stämning, vare det gällande.

3 §. Hava åtal väckts mot någon för flera brott eller åtal mot flera för att hava tagit del i samma brott, skola åtalen handläggas i en rättegång, om ej rätten finner särskild handläggning vara lämpligare. Åtal, som väckts mot flera för skilda brott, må handläggas i en rättegång, om det är till gagn för utredningen.

Ej må åtal förenas, med mindre åtalen väckts vid samma domstol och denna är behörig samt för åtalen samma rättegångsform är tillämplig.

När skäl äro därtill, må åtal, som förenats, åter särskiljas.

4 §. I stämningsansökan skall åklagaren uppgiva:

1. den tilltalade;
2. målsäganden, om sådan finnes;
3. den brottsliga gärningen med angivande av tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som erfordras för dess kännetecknande, samt det eller de lagrum, som äro tillämpliga;
4. de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis; samt
5. de omständigheter, som betinga domstolens behörighet, om ej denna framgår av vad eljest anföres.

Vill åklagaren i samband med åtalets väckande enligt 22 kap. väcka talan om enskilt anspråk på grund av brottet, skall han i ansökan uppgiva anspråket och de omständigheter, varå det grundas, samt de bevis, som åberopas, och vad han vill styrka med varje särskilt bevis.

Är den tilltalade anhöllen eller häktad, skall det angivas.

Ansökan skall vara undertecknad av åklagaren.

5 §. Väckt åtal må icke ändras. Åklagaren äge dock mot samme tilltalade utvidga åtalet att avse annan gärning, om rätten med hänsyn till utredningen och andra omständigheter finner det lämpligt.

Åklagaren eller målsäganden må ock, sedan åtal väckts, utan stämning mot den tilltalade väcka talan om enskilt anspråk på grund av brottet, om rätten med hänsyn till utredningen och andra omständigheter finner det lämpligt.

Såsom ändring av åtal anses icke, att åklagaren beträffande samma gärning inskränker sin talan eller åberopar annat lagrum än i stämningen uppgivits eller ny omständighet till stöd för åtalet.

6 §. Vill åklagaren enligt 2 § första eller andra stycket väcka åtal för brott eller enligt 5 § utvidga åtalet eller vill han eller målsäganden enligt sistnämnda paragraf väcka talan om enskilt anspråk på grund av brottet, må det ske muntligen inför rätten eller ock skriftligen. Den tilltalade skall erhålla del därav. Talan, som nu sagts, skall anses väckt, då den framställdes inför rätten.

7 §. Har förundersökning i målet ägt rum, skall åklagaren, då åtalet väckes eller så snart ske kan därefter, tillställa rätten utskrift av protokoll eller anteckningar från förundersökningen så ock skriftliga handlingar och föremål, som åklagaren ämnar åberopa som bevis.

8 §. Stämningsansökan skall avvisas, om rätten finner uppenbart, att den som väcker åtalet icke äger tala å brottet eller att målet på grund av annat rättegångshinder icke kan upptagas till prövning.

9 §. Avvisas ej ansökan, skall rätten utfärda stämning å den tilltalade att svara å åtalet.

Stämningen skall jämte stämningsansökan och därvid fogade handlingar delgivas den tilltalade.

10 §. I stämningen skall rätten tillika förelägga den tilltalade att muntligen eller skriftligen hos rätten uppgiva de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Om inkommen uppgift skall åklagaren genom rättens försorg erhålla kännedom.

Kan på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständighet antagas, att uppgift om bevis ej erfordras, må dock rätten omedelbart i stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling.

11 §. Finnes, för att målet skall kunna vid huvudförhandlingen slut-

föras i ett sammanhang, förundersökningen böra fullständigas eller, om förundersökning ej ägt rum, sådan böra företagas, äge rätten meddela åklagaren föreläggande därom.

12 §. Erfordras, för att bevisningen skall vara på en gång tillgänglig vid huvudförhandlingen, att yttrande inhämtas av sakkunnig, skriftligt bevis företes, föremål tillhandahålles för syn eller besiktning eller annan förberedande åtgärd vidtages, skall beslut därom utan dröjsmål meddelas.

Skall bevis upptagas utom huvudförhandlingen, bör ock förordnande därom utan dröjsmål meddelas.

Vill part, att åtgärd, som nu sagts, vidtages, skall han, så snart ske kan, göra framställning därom hos rätten.

13 §. Finnes för prövning av fråga, som avses i 11 eller 12 §, part eller annan böra höras, förordne rätten därom på sätt den finner lämpligt. Om inställande av tilltalad, som är anhållen eller häktad, förordne rätten.

14 §. Rätten bestämme, så snart ske kan, tid för huvudförhandlingen. För behandling av rättegångsfråga eller del av saken, som må avgöras särskilt, må huvudförhandling utsättas, ehuru målet i övrigt ej är berett till huvudförhandling.

Är den tilltalade anhållen eller häktad, skall huvudförhandling hållas inom en vecka från den dag, då åtalet väcktes, om ej till följd av åtgärd, som avses i 11 eller 12 §, eller annan omständighet längre uppskov är nödvändigt. Har den tilltalade häktats efter åtalet, skall tiden räknas från dagen för hans häktande.

15 §. Till huvudförhandlingen skall åklagaren kallas. Biträder målsäganden åtalet eller för han eljest talan jämte åklagaren eller skall han höras i anledning av åklagarens talan, skall ock målsäganden kallas. Skall målsäganden infinna sig personligen, förelägge rätten honom vite.

Den tilltalade skall kallas till huvudförhandlingen i stämningen eller genom särskild kallelse. Föreläggande skall meddelas honom vid vite. Förekommer anledning, att den tilltalade ej skulle iakttaga sådant föreläggande, må förordnas, att han skall hämtas till rätten. Om inställande av tilltalad, som är anhållen eller häktad, förordne rätten.

Om kallande av vittne och sakkunnig gälle vad i 36 och 40 kap. är stadgat.

16 §. Stämning, som utfärdas av åklagare, skall innehålla vad i 4 § stadgas om stämningsansökan och vara undertecknad av åklagaren.

I stämningen skall åklagaren tillika förelägga den tilltalade att inom viss, av åklagaren bestämd tid muntligen eller skriftligen hos rätten uppgiva de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Finner åklagaren på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständighet uppenbart, att bevis ej kommer att av den tilltalade uppgivas och att ej heller annan förbere-

dande åtgärd erfordras, må dock åklagaren omedelbart i stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling.

Då mål av åklagare utsättes till huvudförhandling, åligge honom att iakttaga de föreskrifter om tiden för huvudförhandling, som meddelats av rätten; åklagaren äge ombesörja kallelser och förelägganden, som avses i 15 §.

Stämningen skall med därvid fogade handlingar delgivas den tilltalade. Sedan stämningen delgivits, skall den med bevis därom omedelbart tillställas rätten.

17 §. Vill part vid huvudförhandlingen åberopa bevis, som han icke förut uppgivit, skall han omedelbart giva rätten och motparten underrättelse om beviset och vad han vill styrka därmed.

46 kap. Om huvudförhandling i mål, vari allmänt åtal föres

Kapitlet motsvarar 43 kap. Beträffande gången av huvudförhandlingen och även förfarandet i övrigt kan därför hänvisas till nämnda kap. Endast några kommentarer rörande vissa avvikelser må ske.

Sedan åklagaren framställt sitt yrkande, *uppmannas* den tilltalade att ange, huruvida han erkänner eller förnekar gärningen (6 §). Är den tilltalade personligen närvarande, skall frågan riktas till och besvaras av honom personligen. Svaret skall avse fakticiteten, inte den rättsliga kvalificeringen av den gärning som åklagaren beskrivit. Exempelvis bör domaren alltså inte fråga den tilltalade, om denne erkänner (eller förnekar) att han gjort sig skyldig till egenmäktigt förfarande, till vårdslöshet i trafik etc. I stället bör frågan gälla, huruvida den tilltalade erkänner (eller förnekar) att han handlat som åklagaren beskrivit, att han kört bilen på det sätt åklagaren berättat, att det nu inför rätten beskrivna händelseförloppet överensstämmer med vad som verkligen hänt e. d.

Ordet »*uppmannas*» skall särskilt observeras. Det betyder, att intet tvång är förbundet med domarens fråga till den tilltalade; *denne kan mycket väl tiga, om han vill*. (En annan sak är, hur denna tiggande hållning bedöms av rätten.) Termen *uppmanna* går för övrigt igen vid sakframställningen; sedan åklagaren utvecklat åtalet och målsäganden hörts, skall den tilltalade *uppmannas* att i ett sammanhang redogöra för saken och att yttra sig över vad åklagaren och målsäganden anført. Även här markerar alltså lagstiftaren, att fråga inte skall vara om något pressande, inkvisitoriskt förhör med den tilltalade och att denne har rätt att vägra yttra sig. Enligt lagen hörs den tilltalade av rätten, varefter åklagaren och målsäganden — med

rättens tillstånd — och slutligen försvararen får ställa frågor till honom (6 §). Att någon legal sanningsplikt inte åvilar den tilltalade har tidigare anmärkts; *han kan ej heller höras under något straffansvar*.

Efter bevisupptagningen förebringas *den tilltalades levnadsomständigheter*, om brottet är sådant att annan påföljd än böter kan komma ifråga eller eljest särskild anledning föreligger (9 §). Härmed avses utredning om straff, som tidigare ådömts honom, samt hans personliga förhållanden i övrigt.

Efter pläderingen handläggs eventuella frågor om *enskilt anspråk* och om *rättegångskostnad*. Se härom 22 kap. resp. 31: 9.

I 15 § ges viktiga bestämmelser, enligt vilka det gjorts möjligt att hålla huvudförhandling i brottmål, fastän den tilltalade uteblivit eller kommit tillstådes endast genom ombud, när han skulle ha kommit personligen. Av 21: 2 följer, att den tilltalade som regel skall åläggas att infinna sig personligen. Är det emellertid fråga om enklare mål (saken skall kunna nöjaktigt utredas) och förekommer inte anledning att ådöma annan brottspåföljd än *böter*, får huvudförhandling hållas och målet avgöras utan hinder av att den tilltalade inte inställt sig personligen. I lagmotiven framhålls, att vid de ringa brott, varom här regelmässigt är fråga, rätten kan böra godta ett erkännande, som den tilltalade lämnat under förundersökningen eller ombud för den tilltalade vid huvudförhandlingen; även eljest kan det vara möjligt att nöjaktigt utreda saken.

Vidare får målet avgöras utan hinder av att den tilltalade uteblivit, om den tilltalade *avvikit* sedan stämning delgivits honom. Det saknar härvid betydelse, att kallelse till huvudförhandlingen inte delgivits honom; däremot krävs naturligen, att saken skall kunna nöjaktigt utredas. Någon begränsning i undantagsregelns tillämpning med hänsyn till brottets art stadgas alltså inte i detta fall. I förhållandets natur ligger emellertid, att när åtalet gäller grovt brott nöjaktigt utredning sällan kan vinnas utan att den tilltalade hörts i målet.

Det bör slutligen observeras, att motsvarighet till bestämmelsen i 43: 10 saknas. *Preklusion av processmaterial förekommer alltså inte i brottmål* (bortsett från det extraordinära resningsförfarandet). Denna omständighet medför, att det oftare än i tvistemål kan bli nödvändigt att enligt 2 § inställa huvudförhandlingen av den anledningen, att nya skäl eller nya bevis åberopas från någondera sidan. Försummelse att i tid anmäla bevis, som man önskar åberopa (jfr 45: 17),

kan emellertid medföra ersättningsskyldighet för därigenom vållad rättegångskostnad (31: 4).

1 §. Då målet uppropas, skall rätten inhämta upplysning, huruvida hinder möter för målets företagande till slutlig handläggning.

2 §. Huvudförhandlingen skall inställas och utsättas till annan dag:

1. om åklagaren icke är tillstades;
2. om den tilltalade uteblivit eller, då föreläggande meddelats honom att infinna sig personligen, kommit tillstades allenast genom ombud och sådant fall ej är för handen, att målet må avgöras utan hinder därav;
3. om, då den tilltalade enligt lag skall hava försvarare, sådan icke är närvarande och försvarare icke omedelbart utses;
4. om målsägande, vittne eller sakkunnig, som finnes böra höras, icke är tillstades;
5. om part vill anföra nytt viktigt skäl eller åberopa nytt bevis och motparten finnes vara i behov av anstånd för att bemöta vad parten vill andraga; eller
6. om hinder eljest möter för målets företagande till slutlig handläggning.

Kan det antagas, att hindret kommer att undanröjas före handläggningens slut, må huvudförhandling hållas.

3 §. Möter mot huvudförhandling hinder, som avses i 2 § första stycket 4—6, må likväl förhandlingen påbörjas, om det kan antagas, att denna enligt 11 § andra stycket kan vid senare rättegångstillfälle fortsättas utan ny huvudförhandling, och tillika uppdelning av förhandlingen finnes kunna ske utan olägenhet för utredningen.

Inställes huvudförhandlingen, må rätten dock höra målsägande, vittne eller sakkunnig, som kommit tillstades, om det kan antagas, att han icke utan oskäligh kostnad eller synnerlig olägenhet kan infinna sig vid senare rättegångstillfälle. Är för utredningen av synnerlig vikt, att samtidigt även annat bevis upptages eller annan handläggning äger rum, må det ske. Om bevis, som sålunda upptages, gälle i tillämpliga delar vad om bevis, som upptages utom huvudförhandlingen, är stadgat.

4 §. Rätten skall vaka över att vid handläggningen ordning och reda iakttagas, samt äge förordna, att skilda frågor eller delar av målet skola behandlas var för sig. Rätten har ock att tillse såväl att målet blir uttömmande behandlat som att däri ej indrages något, som ej är av betydelse. Genom frågor och erinringar skall rätten söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i gjorda uttalanden.

5 §. Förhandlingen skall vara muntlig. Part äge ej ingiva eller uppläsa skriftlig inläga eller annat skriftligt anförande; yrkande må dock uppläsas ur skrift.

6 §. Vid förhandlingen skall åklagaren framställa sitt yrkande och den

tilltalade uppmanas att angiva, huruvida han erkänner eller förnekar gärningen.

Åklagaren skall därefter utveckla åtalet och redogöra för de omständigheter, varå det grundas. Sedan höres målsäganden.

Den tilltalade skall uppmanas att i ett sammanhang redogöra för saken och därvid yttra sig över vad åklagaren och målsäganden anfört. Med rättens tillstånd må åklagaren och målsäganden ställa frågor till honom. Därefter må frågor ställas av försvararen.

Vid förhör med målsäganden eller den tilltalade må skriftlig uppteckning av vad han tidigare anfört inför rätten eller inför åklagare eller polismyndighet icke uppläsas i annat fall, än då hans utsaga vid förhöret avviker från den tidigare utsagan eller han vid förhöret underlåter att yttra sig.

Äger huvudförhandlingen rum, ehuru målsäganden eller den tilltalade icke är tillstädes, skall genom rättens försorg, i den mån det erfordras, ur handlingarna framläggas vad han anfört.

7 §. Förekommer anledning, att i parts närvaro annan part av rädsla eller annan orsak ej fritt utsäger sanningen, eller hindrar part annan part i hans berättelse genom att falla parten i talet eller annorledes, äge rätten förordna, att parten ej må vara tillstädes under förhöret; vad nu sagts om part gälle ock målsägande, även om han ej för talan.

Sedan den som ej varit tillstädes under förhöret åter förekallats, skall han erhålla kännedom om vad i hans frånvaro förekommit.

8 §. Sedan målsäganden och den tilltalade hörts, skall bevisningen förebringas.

9 §. Är brottet sådant, att annan påföljd än böter synes kunna ifrågakomma, eller förekommer eljest särskild anledning därtill, skall utredning förebringas rörande straff, som tidigare ådömts den tilltalade, samt angående hans levnadsomständigheter och de personliga förhållanden, som kunna antagas vara av betydelse.

10 §. Efter bevisningens förebringande äge parterna anföra vad de till slutförande av sin talan akta nödigt.

11 §. Huvudförhandlingen skall, utan annat avbrott än som må föranledas av bestämmelserna i 1 kap. 15 § första stycket, såvitt möjligt fortgå i ett sammanhang till dess målet är färdigt till avgörande. Påbörjad huvudförhandling må ej uppskjutas, med mindre förhandlingen ägt rum enligt 3 § första stycket eller efter handläggningens början nytt viktigt skäl anförts eller kännedom vunnits om nytt viktigt bevis eller rätten eljest finner det oundgängligen erforderligt. Uppskjutes huvudförhandlingen, skall den återupptagas, så snart lämpligen kan ske. Är den tilltalade häktad, skall förhandlingen återupptagas inom en vecka från dagen för föregående förhandlings avslutande eller, då han häktats därefter, från dagen för hans häktande, om ej på grund av särskilda omständigheter längre uppskov är nödvändigt.

Överstiger, då målet efter ett eller flera uppskov återupptages, den sammanlagda tid varunder uppskov ägt rum ej femton dagar, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas, om ej i mål av sådan omfattning att huvudförhandlingen beräknas kräva minst fyra veckor rätten med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller annan särskild omständighet finner synnerliga skäl att i stället fortsatt huvudförhandling hålles.

Till uppskjuten huvudförhandling skola parterna kallas omedelbart eller genom särskild kallelse. Om föreläggande gälle vad i 45 kap. 15 § sägs.

12 §. Då mål utsättes till fortsatt eller ny huvudförhandling, äge rätten förordna om de åtgärder, som finnas lämpliga, för att målet vid den förhandlingen skall kunna slutföras. Om sådan åtgärd gälle vad i 45 kap. 11—13 §§ är stadgat.

13 §. Vid fortsatt huvudförhandling skall målet företagas i det skick, vari det förelåg vid den tidigare handläggningens slut.

Vid ny huvudförhandling skall målet företagas till fullständig handläggning. Har bevis upptagits vid tidigare handläggning, skall beviset upptagas ånyo, om sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej föreligger. Då bevis ej upptages ånyo, skall beviset förebringas genom protokoll och andra handlingar rörande bevisupptagningen.

14 §. Underlåter målsägande, som skall höras i anledning av åklagarens talan, att infinna sig personligen vid rättegångstillfälle för huvudförhandling, äge rätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

15 §. Uteblir den tilltalade från rättegångstillfälle för huvudförhandling eller kommer han tillstådes genom ombud, då föreläggande meddelats honom att infinna sig personligen, skall rätten förelägga nytt vite eller förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Förekommer ej anledning att ådöma annan brottspåföljd än böter, må, om saken finnes kunna nöjaktigt utredas, målet avgöras utan hinder av att den tilltalade kommit tillstådes allenast genom ombud eller uteblivit.

Har den tilltalade avvikit, sedan stämning delgivits honom, och finnes saken kunna nöjaktigt utredas, må ock målet avgöras utan hinder av att den tilltalade uteblivit, även om kallelse ej delgivits honom.

Rättegångsfråga må avgöras utan hinder av den tilltalades utevaro.

16 §. Är, då den tilltalade enligt lag skall hava försvarare, sådan icke tillstådes, förordne rätten, om det kan ske, någon, som är vid rätten närvarande och är behörig att mottaga sådant uppdrag, att försvara den tilltalade.

Om vad som menas med enskilt åtal, se vid 20: 1. Att målsägandens åtalsrätt i regel är subsidiär, när brottet hör under allmänt åtal, framgår av 20: 8.

I mål om enskilt åtal förekommer ingen förundersökning. I stället hålls *förberedelse* inför rätten (6 §), varför förfarandet i det enskilda brottmålet såtillvida företer väsentlig likhet med förfarandet i tvistemål. Förfarandet vid huvudförhandling är däremot i stort sett det samma som i åklagarmål (24 §). Av bestämmelserna i detta kap. skall i övrigt endast erinras om 2 § sista stycket, enligt vilket målsäganden, då fråga är om brott under allmänt åtal, har att vid sin stämningsansökan foga intyg om åklagarens beslut att inte väcka åtal.

1 §. Vill målsägande väcka åtal, skall han hos rätten göra skriftlig ansökan om stämning å den som skall tilltalas. Åtal skall anses väckt, då stämningsansökan inkom till rätten.

Vill den tilltalade i samma mål mot målsäganden eller åklagaren väcka talan om ansvar för falskt eller obefogat åtal, falsk angivelse eller annan osann tillvitelse angående brott, må det ske utan stämning muntligen inför rätten eller ock skriftligen. Den, mot vilken talan väckes, skall erhålla del därav.

2 §. I stämningsansökan skall målsäganden uppgiva:

1. den tilltalade;
2. den brottsliga gärningen med angivande av tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som erfordras för dess kännetecknande, samt det eller de lagrum, som äro tillämpliga;
3. det enskilda anspråk, som målsäganden vill framställa, samt de omständigheter, varå anspråket grundas;
4. de skriftliga bevis målsäganden åberopar; samt
5. de omständigheter, som betinga rättens behörighet, om ej denna framgår av vad eljest anföres.

Ansökan skall vara egenhändigt undertecknad av målsäganden eller hans ombud.

Är brottet sådant, att målsäganden ej äger väcka åtal, med mindre åklagaren beslutat att ej åtala, skall vid ansökan fogas intyg, att sådant beslut meddelats. Vid ansökan bör målsäganden ock i huvudskrift eller styrkt avskrift foga de skriftliga bevis, som innehavas av honom.

3 §. Uppfyller stämningsansökan ej föreskrifterna i 2 § eller är den eljest ofullständig eller har sådant intyg, som avses i 2 § tredje stycket, ej företetts, skall rätten förelägga målsäganden att avhjälpa bristen.

4 §. Efterkommes ej föreläggande att avhjälpa brist i stämningsansökan och består bristen däri, att den brottsliga gärningen ej är tydligt angiven, eller är bristen eljest så väsentlig, att ansökan är otjänlig som grund för rättegång i ansvarsfrågan, eller har sådant intyg, som avses i 2 § tredje stycket, ej företetts, skall ansökan avvisas.

5 §. Avvisas ej ansökan, skall rätten utfärda stämning å den tilltalade att svara å åtalet.

Stämningen skall jämte stämningsansökan och därvid fogade handlingar delgivas den tilltalade.

6 §. Utfärdas stämning, skall förberedelse i målet äga rum.

Under förberedelsen skall målet så beredas, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang.

7 §. Vid förberedelsen bör den tilltalade angiva, huruvida han erkänner eller förnekar gärningen, samt yttra sig över de omständigheter, varå åtalet grundats, och angiva de omständigheter han vill anföra. Parterna böra därefter var för sig angiva de ytterligare omständigheter de vilja anföra samt yttra sig över vad motparten anfört. De böra ock, i den mån det icke tidigare skett, uppgiva de bevis de vilja åberopa och vad de vilja styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej redan företetts, skall genast framläggas.

Rätten äge förordna, att skilda frågor eller delar av målet skola vid förberedelsen behandlas var för sig.

8 §. Förberedelsen skall vara muntlig. Rätten må dock förordna om skriftlig förberedelse, om parts inställelse skulle medföra oskälig kostnad eller synnerlig olägenhet eller skriftlig förberedelse med hänsyn till målets beskaffenhet eljest finnes lämpligare.

9 §. Vid muntlig förberedelse skall första inställelse utsättas att äga rum, så snart ske kan. Är den tilltalade häktad, skall första inställelse äga rum inom en vecka från dagen för hans häktande, om ej på grund av särskilda omständigheter längre uppskov är nödvändigt. Till första inställelsen skola parterna kallas, målsäganden genom särskild kallelse och den tilltalade i stämningen.

Målsäganden skall föreläggas att komma tillstådes vid påföljd att han eljest förlorar sin rätt att tala å brottet. Skall målsäganden infinna sig personligen, föreläggas rätten tillika vite.

Den tilltalade skall föreläggas vite. Om inställande av tilltalad, som är häktad, förordne rätten.

10 §. Part äge ej vid muntlig förberedelse ingiva eller uppläsa skriftlig inläga eller annat skriftligt anförande. Stämningsansökan eller annan framställning, som enligt denna balk må ske skriftligen, må dock uppläsas; vid första inställelsen äge den tilltalade som svaromål åberopa av honom ingiven skrift. Finnes vad i skriften anföres icke utgöra fullstän-

digt svaromål, skall rätten genom frågor till den tilltalade söka avhjälpa bristen.

11 §. Vid första inställelsen skall förberedelsen om möjligt avslutas. Kan det ej ske, skall målet utsättas till fortsatt förhandling å tid, som bestämmes av rätten. Ej må målet uppskjutas längre, än som oundgängligen påkallas. Är den tilltalade häktad, skall fortsatt förhandling äga rum inom en vecka från dagen för föregående sammanträdes avslutande eller, då han häktats därefter, från dagen för hans häktande, om ej på grund av särskilda omständigheter längre uppskov är nödvändigt. Till fortsatt förhandling skola parterna kallas omedelbart eller genom särskild kallelse.

Om föreläggande för part gälle vad i 9 § andra och tredje styckena sägs; finnes ena partens närvaro ej erforderlig, må dock kallelse å honom ske utan sådant föreläggande.

Rätten äge förordna, att förberedelsen skall fortsättas genom skriftväxling.

12 §. För behandling av rättegångsfråga eller del av saken, som må avgöras särskilt, äge rätten utsätta särskilt sammanträde. Om sådant sammanträde äge vad i 9 och 11 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; avser sammanträdet behandling av rättegångsfråga, skall dock i stället för föreläggande, som där sägs, målsäganden föreläggas vite.

13 §. Utebliva båda parterna från sammanträde för muntlig förberedelse, skall målet avskrivas.

14 §. Uteblir målsäganden från sammanträde för muntlig förberedelse och har föreläggande meddelats honom att komma tillstådes vid påföljd att han eljest förlorar sin rätt att tala å brottet, skall, om den tilltalade yrkar det, förklaring härom givas; göres ej sådant yrkande, skall målet avskrivas.

Uteblir den tilltalade och har vite förelagts honom, äge rätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

15 §. Kommer målsäganden eller den tilltalade tillstådes genom ombud, då föreläggande meddelats honom vid vite att infinna sig personligen, äge rätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

16 §. Har vite förelagts part eller skall part hämtas till rätten och finnes hämtning ej kunna ske, må dock förberedelsen avslutas utan hinder av att parten kommit tillstådes allenast genom ombud eller uteblivit.

17 §. Utebliva under förberedelsen båda parterna eller endera från särskilt sammanträde för behandling av rättegångsfråga, må frågan avgöras utan hinder därav.

18 §. Då rätten enligt 14 § förklarar målsäganden hava förlorat sin rätt att tala å brottet, äge han hos rätten göra ansökan om målets återupptagande.

Ansökan om återupptagande skall göras skriftligen inom en månad från den dag, då beslutet meddelades. Uteblir målsäganden ånyo, vare hans rätt till målets återupptagande förfallen.

19 §. Vid skriftlig förberedelse skall den tilltalade i stämningen föreläggas att till rätten inkomma med skriftligt svaromål. Har svaromål inkommit, skall det med därvid fogade handlingar delgivas målsäganden. Finnes ytterligare skriftväxling erforderlig, äge rätten förordna därom.

Underlåter den tilltalade att inkomma med svaromål, skall rätten genast kalla parterna till första inställelse. Även eljest må rätten förordna, att förberedelsen skall fortsättas genom muntlig förhandling.

20 §. Rätten äge meddela närmare bestämmelser om skriftväxling mellan parterna och därvid även föreskriva, i vilket avseende part skall yttra sig.

21 §. Under förberedelsen må beslut meddelas i fråga om måls avvisande.

22 §. Så snart förberedelsen avslutats, bestämme rätten, sedan tillfälle om möjligt givits parterna att uttala sig, tid för huvudförhandlingen. För behandling av rättegångsfråga eller del av saken, som må avgöras särskilt, må huvudförhandling utsättas, ehuru förberedelsen av målet i övrigt ej avslutats.

Är den tilltalade häktad, skall huvudförhandlingen hållas inom en vecka från dagen för förberedelsens avslutande eller, då han häktats därefter, från dagen för hans häktande.

23 §. Till huvudförhandlingen skola parterna kallas omedelbart eller genom särskild kallelse.

Om föreläggande för part gälle vad i 9 § andra och tredje styckena samt 12 § sägs. Förekommer anledning, att den tilltalade ej skulle iakttaga sådant föreläggande, må förordnas, att han skall hämtas till rätten. Om inställande av tilltalad, som är häktad, förordne rätten.

Om kallande av vittne och sakkunnig gälle vad i 36 och 40 kap. är stadgat.

24 §. Om enskilt åtal skall i övrigt vad i 45 kap. 1 § tredje stycket samt 2, 3, 5, 6, 8, 12 och 17 §§ är stadgat äga motsvarande tillämpning.

Beträffande huvudförhandling i mål, vari enskilt åtal föres, äge bestämmelserna i 46 kap. motsvarande tillämpning; i dylikt mål gälle dock följande avvikelser:

1. Om kallelse till uppskjuten huvudförhandling och föreläggande för part gälle vad i 23 § i detta kapitel är stadgat.

2. Utebliva båda parterna från rättegångstillfälle för huvudförhandling, skall målet avskrivas. Om påföljd för målsägande, som uteblir eller

underlåter att infinna sig personligen, så ock om måls återupptagande skola bestämmelserna i 14—16 och 18 §§ i detta kapitel äga motsvarande tillämpning. Utebliva båda parterna eller endera från särskilt sammanträdde för behandling av rättegångsfråga, må frågan avgöras utan hinder därav.

3. Då mål utsättes till fortsatt eller ny huvudförhandling, äge rätten i stället för åtgärd, som avses i 46 kap. 12 §, förordna, att förberedelse skall ånyo äga rum, samt meddela erforderliga föreskrifter därom.

48 Kap. Om strafföreläggande

Genom institutet strafföreläggande har åklagaren på sätt och vis tilldelats en domarefunktion. Strafföreläggandet innebär nämligen, att *åklagaren*, i stället för att väcka åtal, förelägger den misstänkte det straff som åklagaren anser brottet förskylla i och för den misstänktes godkännande (1 §).

Då institutet infördes med RB, framfördes vissa farhågor mot att lägga befogenheter av detta slag i åklagarens hand. Erfarenheterna av strafföreläggandet har emellertid visat sig mycket goda, och institutets användningsområde har kommit att successivt utökas.

Institutet har tillkommit i syfte att skapa en lämplig ordning för handläggningen av *erkända ordningsförseelser*, vid vilka det inte kan anses nödvändigt, att den tilltalade inställer sig inför domstol. Härigenom undviks att domstolarna belastas med en mängd förseelser av ringa beskaffenhet.

Lagstiftaren använder inte begreppet ordningsförseelse utan förklarar, att strafföreläggandet är användbart vid brott under allmänt åtal, för vilka straffet är blott *böter*, dock inte s. k. normerade böter. Även dagsböter går in under det sagda. Dock får strafföreläggande aldrig avse högre dagsbotsstraff än *fyrtio* dagsböter. Strafföreläggande kan även omfatta konfiskation eller annan särskild rättsverkan av brott, såsom exempelvis dubbel hundskatt (1 §).

Åklagaren är inte skyldig att använda strafföreläggande i stället för åtal, fast det givetvis är lämpligt att han gör det.

Då *strafföreläggande ersätter ett åtal*, måste härför fordras samma grundförutsättning som för åtals väckande; tillräckliga skäl till åtal bör med andra ord föreligga.

Godkännande av strafföreläggande sker skriftligen och skall innehålla inte bara att den misstänkte *erkänner* gärningen utan även att han underkastar sig det förelagda straffet och den eventuellt förelagda särskilda påföljden (3 §).

Godkänt strafföreläggande gäller lika med lagakraftvunnen dom (4 §). Ordinärt rättsmedel saknas alltså. *Besvär* över ett godkänt strafföreläggande kan emellertid anföras enligt 59: 5. Besvärstalan förs till *underrätt* (59: 6). Vid bifall till besvären undanröjs strafföreläggandet.

Sedan ett strafföreläggande undanröjts, finns ej längre hinder för åtal eller nytt föreläggande. För att inte undanröjandet skall kunna leda till en *reformatio in peius* (»förändring till det sämre») från den misstänktes synpunkt, föreskrivs det, att strängare straff där- efter inte får ådömas eller föreläggas för samma gärning (59: 5). Angående det närmare tillvägagångssättet vid utfärdande av strafföreläggande, se lagtexten. Bestämmelser finns även i en särskild tillämpningskungörelse från 1947.

Tidigare fick strafföreläggande inte användas, om anledning förelåg att målsägande fanns i saken. Målsäganden skulle genom bruket av strafföreläggande bl. a. gå miste om den förmånen, att hans skadeståndstalan kunde utföras — eventuellt av åklagaren — i samband med åtalet. Denna regel har modifierats genom lagstiftning 1966. Numera gäller, att strafföreläggande inte får utfärdas, om målsägande förklarat, att han ämnar föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, eller begärt, att åtal skall väckas (1 §).

1 §. Skall allmänt åtal äga rum för brott, för vilket stadgas allenast böter, dock ej normerade böter, äge åklagaren, i stället för att väcka åtal, till godkännande förelägga den misstänkte det straff åklagaren anser brottet förskylla. Ej må strafföreläggande avse dagsböter utöver fyrtio. Är brottet förenat med egendoms förverkande eller annan sådan särskild rättsverkan, skall ock denna föreläggas den misstänkte till godkännande. Är fråga om flera brott, må föreläggande ej givas, med mindre det sker gemensamt för alla brotten.

Strafföreläggande må ej utfärdas, om målsägande förklarat, att han ämnar föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, eller begärt, att åtal skall väckas.

2 § Strafföreläggande skall avfattas skriftligen. I föreläggandet skall åklagaren uppgiva:

1. den misstänkte;
2. den brottsliga gärningen med angivande av tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som erfordras för dess kännetecknande, samt det eller de lagrum, som äro tillämpliga; samt
3. det straff och den särskilda rättsverkan, som föreläggas den misstänkte.

Föreläggandet skall vara undertecknat av åklagaren.

3 §. Godkännande av strafföreläggande skall göras skriftligen å föreläggandet och skall innehålla, att den misstänkte erkänner gärningen och att han underkastar sig det straff och den särskilda rättsverkan, som upptagits i föreläggandet.

Godkännes ej föreläggandet omedelbart, skall det delgivas den misstänkte på sätt om stämning i brottmål är stadgat med tillkännagivande, att han har att inom viss av åklagaren utsatt tid, högst två veckor, från dagen för delgivningen till åklagaren återställa föreläggandet försett med godkännande vid påföljd att åtal eljest må äga rum.

4 §. Strafföreläggande, som godkänts av den misstänkte, gälle som dom, vilken vunnit laga kraft.

FEMTE AVDELNINGEN

Om rättegången i hovrätt

Avdelningen behandlar främst fullföljdsförfarandet i hovrätt, nämligen *dels* hur överklagande till hovrätt sker (49 kap.) och *dels* hur rättegången utförs vid hovrätt i tvistemål (50 kap.) och i brottmål (51 kap.). I dessa fall är det alltså fråga om förfarandet i hovrätt såsom andra instans. Härtill kommer avslutningsvis bestämmelser om förfarandet i hovrätt, där denna fungerar som första instans (53 kap.).

49 Kap. Om fullföljd av talan mot underrätts dom och beslut

Naturligen förekommer i varje rättsordning av någorlunda utvecklad beskaflenhet ett *appellsystem*, varigenom den som är missnöjd med ett dekret av viss domstol beretts möjlighet klaga däröver hos överordnad domstol. Sättet varpå dylikt överklagande sker, hur fullföljd till överordnat forum anhängiggörs, brukar betecknas med termen *rättsmedel*. Man klagar alltså till överrätt genom att använda härför av lagen anvisat rättsmedel.

Enligt gammal hävd indelas rättsmedlen i *allmänna* eller ordinära samt *särskilda* eller extraordinära. De förra behandlas i förevarande avdelning, de senare i den sjunde.

Med *allmänt* rättsmedel avses sådant medel, varigenom man angriper ett *domstolsavgörande*, som inte blivit slutgiltigt, dvs. inte hunnit vinna laga kraft. Alltid är beträffande varje domstolsavgörande viss tidsfrist stadgad, inom vilken den missnöjde (parten) har möjlighet att överväga, om han skall klaga till överordnat forum,

samt, om han finner sig böra göra detta, anställa fullföljdstalan. (Endast i några få undantagsfall medger lagen icke någon möjlighet till överklagande — se t. ex. 49: 7 — men dessa är av så ringa betydelse, att man från praktisk synpunkt kan lämna dem åsido.) Sedan tidsfristen ifråga löpt ut utan att fullföljdstalan väckts, vinner domstolsavgörandet laga kraft. Därefter är avgörandet orubbligt; det är omöjligt att angripa med allmänt rättsmedel.

Självfallet kan även båda parter vara missnöjda och överklaga till högre rätt; i dylikt fall står de mot varandra i överrättsprocessen såsom ömsom överrättskärande och överrättssvarande.

Det *slutgiltiga eller lagakraftvunna avgörandet* kan brytas åter endast genom anlitande av *särskilt* rättsmedel. För det särskilda rättsmedlet är, förutom dess föremål, utmärkande, att lagen anger speciella, strängt begränsade förutsättningar för dess begagnande. Naturligtvis förhåller det sig så även enligt RB; därom handlar 58 och 59 kap.

En annan, likaledes hävdvunnen indelningsgrund av rättsmedlen tar sikte på instansordningen.

Medför rättsmedlet, att målets fortsatta behandling sker vid en högre instans än den, där det dittills handlagts, kallar man rättsmedlet *devolutivt*. Det *icke-devolutiva* rättsmedlet medför målets återupptagande till behandling vid samma domstol som redan handlagt detsamma.

De allmänna rättsmedlen är antingen devolutiva eller icke-devolutiva. Med begreppet *fullföljd av talan* avser RB emellertid endast *användningen av devolutivt rättsmedel* (jfr 1 § andra stycket och 2 § andra stycket enligt vilka de icke-devolutiva allmänna rättsmedlen återvinning och återupptagande utesluter möjligheten i motsvarande fall till fullföljd av talan).

Av det sagda framgår att rättelse i ett domstolsavgörande kan såsom allmän regel erhållas blott genom anlitande av de i lagen anvisade rättsmedlen. Att vissa formella fel (i motsats till fel, som hänger samman med den materiella bedömningen i målet) emellertid kan rättas utan begagnande av rättsmedel har nämnts tidigare i anledning av stadgandena i 17: 15 och 30: 13.

Allmänna *icke-devolutiva* rättsmedel mot ett underrättsavgörande är, som nyss sagts, *återvinning* och *återupptagande* av mål. De behandlas i samband med rättegången i den instans, där de kommer till användning (se 44 och 47 kap.).

De allmänna *devolutiva* rättsmedlen mot ett underrättsavgörande är *vad* och *besvär*, det förra mot domen — i såväl tvistemål som brottmål — det senare mot beslutet (som allmän regel). Att två olika fullföljdssätt anordnats, sammanhänger med fullföljdsförfarandets principiella utformning: besvärsförfarandet är i regel skriftligt medan vadeförfarandet väsentligen följer de grundsatser som stadgats för underrättsprocessen.

Om sistnämnda båda rättsmedel handlar förevarande kapitel. 1 och 2 §§ rör sättet för fullföljd mot domar och slutliga beslut, 3—8 §§ fullföljden mot icke-slutliga beslut, antingen dessa senare meddelats under rättegången — eller, i vissa fall, före rättegångs inledande — eller i samband med målets avgörande genom dom eller slutligt beslut (jfr kommentaren vid 17 och 30 kap.).

Mot beslut under rättegången får *särskild talan* föras blott i de fall lagen anger (3, 4 och 6 §§). Att separat överklagande tillåts här, beror på att besluten ifråga angår fråga, som antingen är *grundläggande* för rättegångens förlopp eller parternas processföring (exempelvis rättegångshinder) eller också är *fristående* i förhållande till rättegången i övrigt (exempelvis ersättning till vittne).

Som synes reglerar 4 § omedelbart i vilka fall särskild talan mot de ifrågavarande besluten är tillåten; den i praktiken avsevärt mindre betydelsefulla 3 § överlåter däremot frågan om särskild fullföljd till rättens avgörande. Enligt båda §§:na kan det åligga den missnöjde att som primäråtgärd *anmäla missnöje* mot beslutet; så är fallet, då den fråga som beslutet rör har inverkan på rättegången i övrigt.

Är särskild talan föreskriven, kan överklagande inte ske i annan ordning.

I det dagliga livet har de avgöranden varom talas i 4 § p. 5 och i 5 § en synnerligen hög frekvenssiffra.

För rätt till klagan enligt 6 § gäller ej någon besvärstid, 52: 1.

Av 8 § första stycket följer, att talan mot underrätts beslut i fall, som ej behandlats i kapitlets föregående paragrafer — antingen beslutet meddelats under rättegången eller i samband med det slutliga avgörandet — endast får föras i samband med talan mot avgörande som senast sagts.

Ifråga om *valet av rättsmedel* (= »sättet för fullföljd») måste den klagande alltid följa den fullföljdshänvisning som underrätten meddelat, även om denna härutinnan är felaktig (10 §). Avser felet däremot *annat* än fullföljdssättet — exempelvis har felaktig fullföljds-

tid angivits — är hänvisningen inte bindande för den klagande, som iakttar lagens tidsfrist, men — såsom framhålls i lagmotiven — väl för domstolarna. Parts rätt är alltså bevarad, om han iakttar domstolens hänvisning även i detta avseende.

1 §. Talan mot underrätts dom skall föras genom vad.

Den, mot vilken tredskodom givits, äge ej fullfölja talan mot domen; om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom är stadgat i 44 kap. 9 §.

Har part, sedan tvist uppkommit angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att ej fullfölja talan mot domen, lände det till efterrättelse; utfästelse, som gjorts före domen, vare dock ej gällande, med mindre motsvarande utfästelse gjorts av motparten.

2 §. Talan mot underrätts slutliga beslut skall föras genom besvär. Meddelas i samband med dom beslut, varigenom saken till viss del ej upptages till prövning, skall dock talan mot beslutet föras genom vad.

Äger part göra ansökan om återupptagande av mål, som avgjorts genom slutligt beslut, må han ej fullfölja talan mot beslutet.

3 §. Har underrätt i beslut under rättegången ogillat jäv mot domare eller invändning om rättegångshinder och skall ej enligt 7 § därvid förbliva, åligge part, som vill föra talan mot beslutet, att, om det meddelats vid sammanträde för förhandling, genast och eljest inom en vecka från den dag, då han erhöll del därav, anmäla missnöje; försummas det, äge parten ej vidare rätt till talan. Anmäles missnöje, bestämme rätten med hänsyn till omständigheterna, om talan skall föras särskilt eller allenast i samband med talan mot dom eller slutligt beslut. Särskild talan skall föras genom besvär.

4 §. Talan mot underrätts beslut under rättegången skall föras särskilt, om rätten

1. avvisat ombud, biträde eller försvarare;

2. ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången;

3. förelagt part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning;

4. utlåtits sig angående ådömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller angående skyldighet för någon, som ej är part eller intervenient, att gottgöra i rättegången vållad kostnad;

5. utlåtits sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient;

6. utlåtits sig i tvistemål angående kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap.; eller

7. avslagit begäran om fri rättegång eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån, eller förordnat, att förmån av fri rättegång skall upphöra, eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.

Särskild talan skall föras genom besvär. Är fråga om beslut, som avses i 1, 2, 3 eller 7, åligge den som vill föra talan att, om beslutet meddelats vid sammanträde för förhandling, genast och eljest inom en vecka från den dag, då han erhöll del därav, anmäla missnöje; försummas det, äge han ej vidare rätt till talan. Rätten pröve genast, om anmälan rätteligen gjorts.

5 §. Har underrätt i samband med dom eller slutligt beslut meddelat beslut i fråga, som avses i 4 §, och rör frågan ombud, biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, skall mot beslutet föras särskild talan genom besvär. Vad nu sagts gälle ock, om underrätt i samband med dom eller slutligt beslut meddelat beslut om skyldighet för åklagare att ersätta rättegångskostnad.

Då eljest i samband med dom eller slutligt beslut meddelats beslut i fråga, som avses i 4 §, eller beslut om skyldighet för part eller intervenient eller statsverket att ersätta rättegångskostnad, skall talan mot beslutet föras i samma ordning som talan mot domen eller det slutliga beslutet.

6 §. Menar part, att genom underrätts beslut målet onödigt uppehålles, äge han mot beslutet föra särskild talan genom besvär.

7 §. Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om fri rättegång, skall vid underrättens beslut förbli.

8 §. Är i detta kapitel eller eljest i lag ej annat stadgat, må mot underrätts beslut talan föras allenast i samband med talan mot dom eller slutligt beslut.

Till bemötande av motpartens ändringsyrkande må part, ehuru han ej fullföljt talan mot dom eller slutligt beslut, påkalla prövning av beslut, mot vilket särskild talan ej må föras.

Skall ej särskild talan föras mot beslut, varigenom rätten förelagt vite eller annan påföljd, äge den, som är missnöjd med beslutet, i samband med särskild talan mot beslut, varigenom föreläggandet tillämpats, påkalla prövning av dess giltighet.

9 §. Över underrätts beslut, varigenom vade- eller missnöjesanmälan eller ansökan om återvinning eller återupptagande eller vade- eller besvärstalan avvisats, må klagan föras genom besvär. Ej må i annat fall fråga, huruvida sådan anmälan eller ansökan gjorts eller talan eljest fullföljts på föreskrivet sätt eller inom rätt tid, komma under hovrättens bedömande.

10 §. Vad underrätt föreskrivit om sättet för fullföljd av talan skall lända till efterrättelse.

11 §. Har part, som enligt 3 § anmält missnöje med underrätts beslut under rättegången, hänvisats att föra särskild talan mot beslutet, skall målet vila i avbidan på utgången av partens klagan. Finner rätten förberedelsen i målet böra fortsättas, må dock rätten förordna därom.

Anmäles missnöje enligt 4 §, äge rätten, om särskilda skäl föranleda därtill, förordna, att målet skall vila i avbidan på utgången av den missnöjdes klagan.

Ej må i annat fall än nu sagts klagan över underrätts beslut under rättegången föranleda uppehåll med målets behandling.

50 Kap. Om vad i tvistemål

Vad är det allmänna devolutiva rättsmedlet mot underrätts dom i tvistemål och brottmål (och i vissa fall beslut, upptaget i dom), 49: 1 (resp. 49: 2 m. m.). I *tvistemål* tillkommer som en för-åtgärd till eller som ett moment i fullföljden särskild *vadeanmälan*, vilken skall fullföljas inom den stadgade tidsfristen medelst vadeinlaga (50: 1).

Ovannämnda åtgärder företas vid den *underrätt* som meddelat domen (50: 1, 51: 1).

Vad kan anmälas muntligen eller skriftligen. Vad anförs resp. fullföljs genom att vederbörande inom stadgad tidsfrist ger in *vadeinlaga*. Sådan kan, enligt 33: 3, översändas med posten eller inlämnas genom bud. Fullföljer part ej gjord vadeanmälan, förlorar denna all processuell betydelse. Fullmakt att föra parts talan vid underrätten eller vid det rättegångstillfälle, då domen meddelas, innesluter även behörighet för ombudet att *anmäla* vad, däremot ej att fullfölja vadet (12: 14). Offentlig försvarare saknar självständig rätt att fullfölja talan för den tilltalade; härför fordras bemyndigande på grund av fullmakt utav den sistnämnde (jfr 21: 8).

Har part väddat i rätt tid, äger motpart, som för sin del inte överklagat inom samma tid, rätt att under viss ytterligare tidsfrist fullfölja talan genom s. k. *anslutningsvad* (därvid fordras ej någon föregående vadeanmälan; 50: 2, 51: 2).

Om fullföljdsförfarandet i *tvistemål* stadgas i förevarande kapitel, om fullföljdsförfarandet i *brottmål* i 51 kap.

Vadeförfarandet är uppbyggt på samma principer som underrättsförfarandet; det är till sina allmänna grunder *likartat i tvistemål och*

i brottmål. Med hänsyn till brottmålens speciella karaktär finns dock vissa avvikelser av principiellt slag.

Vadeinlagans uppgift är (liksom stämningsansökans i underrättsprocessen) att bestämma ramen för rättegången i hovrätten.

Vadekäranden (= den som vädjat till hovrätten, »hovrättskäranden») får i *tvistemål* icke ändra sin talan att avse annan del av underrättens dom än som angivits i vadeinlagen (50: 25). *Ändring av vadetalan* är alltså förbjuden. Är vadekäranden den part, som förde kärandetalan i underrätten, är *ändring av talan* enligt 13 kap. i *hovrätten* i och för sig tänkbar, men rätten därtill blir på grund av 13: 3 andra stycket sista punkten högst begränsad.

Vad härefter angår *brottmålen* är först att observera att föremålet för processen i hovrätten endast kan vara den gärning, som *dels* åtalats i underrätten, *dels* bedömts av underrätten *och dels* i behörig ordning, dvs. genom vad, bringats under hovrättens prövning. *En vadetalan kan alltså endast avse sådan gärning som varit föremål för underrättens bedömande*. Det sagda följer av 30: 3, 51: 1 och 51: 4. Fick vadetalan utsträckas att omfatta även gärning, som *inte* varit under underrättens prövning, skulle detta innebära ett avsteg från instansordningens princip. I och för sig skulle naturligtvis ett sådant förfarande kunna godtas, men RB gör det, som sagt, inte. Den förbjuder m.a.o. *ändring av åtal i hovrätt*. Och detta förbud innefattar även sådan korrektion av svarstalan som i 45: 5 första stycket kallas utvidgning av åtal. Det undantag som enligt sistnämnda lagstadgande medges ifråga om underrättsprocederet äger inte tillämplighet även inom hovrättsprocessen. (Däremot föreligger intet hinder mot *justering* av åtal eller mot *inskränkning* av åtal i hovrätt.)

Beträffande *ändring av vadetalan* (som enligt det nyss nämnda — i motsats till ändring av åtal i hovrätt — alltid hänför sig till sådan gärning som varit under underrättens bedömande) stadgar 51: 24 det viktiga förbudet, att vadekäranden inte får ändra sin vadetalan att angå annan gärning än den som avses i vadeinlagen. Detta betyder, att vadetalan, sedan den en gång blivit anhängiggjord, inte får ändras att gälla annan *av underrätten bedömd* gärning än den som sålunda avses; lagrummet är att läsa som om där stod: »Vadekäranden äge ej ändra sin talan att gälla annan gärning, varom vadetalan överhuvudtaget varit möjlig att föra, än den som avses i vadeinlagen.» Även ändring av vadetalan förbjuds alltså.

17: 3 gäller även fullföljdsförfarandet. Hovrätten kan alltså inte i anledning av vadekärandens fullföljdstalan i *tvistemål* ändra domen till dennes nackdel. Det föreligger m.a.o. på grund härav ett *förbud mot reformatio in peius* (»ändring till det sämre») från vadekärandens synpunkt. (Ett undantag från denna princip gäller dock enligt 50: 26 in fine beträffande undanröjande av lägre rätts dom på grund av domvilla.) Någon motsvarande begränsning ifråga om *brottmål* kan emellertid inte grundas på 30: 3. Om exempelvis åklagaren fullföljt talan med yrkande om straffskärpning, kan den tilltalade icke förty erhålla strafflindring eller t. o. m. frikännas av hovrätten, oaktat han för sin del ej överklagat. Hovrätten äger alltså i enlighet med officialprincipen ingå i prövning av hela ansvarsfrågan (såvitt gäller gärning, varom talan fullföljts), obunden av vad part yrkat angående påföljden.

Ett mycket betydelsefullt undantag från sistnämnda princip gäller dock enligt 51: 25, som innehåller ett uttryckligt straffrättsligt förbud mot *reformatio in peius* i brottmål för visst fall. *Har den tilltalade ensam klagat, får hovrätten icke i anledning härav ändra underrättens dom till hans nackdel*; den får inte döma till svårare straff än det som underrätten redan utdömt. Däremot får den döma till ansvar för svårare brott (hänföra gärningen under strängare lagrum), där sådant befinns föreligga, om blott påföljden icke skärps. För att ändring av nyssnämnt slag skall få ske, fordras att åklagaren (eller målsäganden) fört vadetalan. Förbudet ifråga gäller alltså endast till förmån för den tilltalade såsom ensam vädjande. Med talan av den tilltalade likställs i 25 § talan, som åklagaren för till den tilltalades förmån, oavsett huruvida denna talan framställts redan i vadeinlagen eller först under målets fortsatta behandling i hovrätten.

En objektiv jämförelse med hänsyn till svårhetsgrad mellan olika slags ansvarspåföljder är enligt sakens natur mången gång omöjlig. 25 § stadgar därför uttryckligen vissa principer till ledning för bedömningen i förevarande sammanhang av olika påföljdsformer.

Straffrättsliga *reformatio in peius*-förbud finns f. ö. *dels* på motsvarande sätt, beträffande processen i HD enligt 55: 15 *och dels* ifråga om förfarandet efter undanröjt strafföreläggande enligt 59: 5 och undanröjt ordningsföreläggande enligt 10 § LOrdf.

Även i vademål skall rättens prövning i regel grundas på en muntlig partsförhandling, en *huvudförhandling* (50: 13, 51: 13). De grund-

satser som gäller ifråga om huvudförhandlingen i underrätt äger i stort sett motsvarande tillämpning i hovrättsprocederet. I betydande omfattning medges dock att vademål avgörs utan huvudförhandling, efter intern föredragning genom hovrättstjänstemans försorg av handlingarna i målet inför hovrätten. Varierande skäl talar för att avgörandet bör kunna få ske i dylik ordning, utan partsförhandling, när fråga är om mål av den beskaffenhet som anges i 50: 21 och 51: 21.

Huvudförhandling i hovrätt skall i regel — i såväl brottmål som tvistemål — föregås av *förberedande handläggning*. Till skillnad från förberedelsen (i tvistemål) i underrätt är denna handläggning i huvudsak skriftlig (50: 8—10, 51: 8—10).

Underrättsprocessens grundläggande betydelse framträder även ifråga om bevisupptagningen och bevisprövningen. Tyngdpunkten i denna verksamhet skall enligt RB ligga i underrätten. *Upptagande* ånyo av *muntlig bevisning* i hovrätten är ofta förenat med stora kostnader ävensom olägenheter i övrigt; eventuella fördelar med en förnyad bevisupptagning måste därför noga övervägas, jfr 35: 13.

Och eftersom förutsättningarna för omedelbar *bevisprövning* i allmänhet måste vara gynnsammare i underrätt än i högre rätt, har överrättens möjligheter att förkasta underrättens på omedelbarhet grundade bevisprövning gjorts beroende av vissa restriktioner. Enligt 50: 23 och 51: 23 — i dagligt juridiskt språkbruk kallade *tilltrosparagraferna* — får sålunda, om underrättens dom grundar sig på ett *där omedelbart upptaget* (= vid huvudförhandlingen i underrätten upptaget) bevis (vittne, sakkunnig, partsförhör under sanningsförsäkran och syn) och tilltron till denna bevisning är av betydelse även för avgörandet i hovrätten, hovrätten *i princip* ej ändra underrättsdomen i ifrågavarande del — såvitt angår brottmål: till den tilltalades nackdel — utan att dessförinnan ånyo ha upptagit beviset vid huvudförhandlingen i hovrätten. Skulle anledning till avvikelse från underrättens bevisuppskattning ej föreligga, är någon ny bevisupptagning i hovrätten inte, enligt det sagda, påkallad.

Med tilltron till en utsaga förstås icke blott frågan, huruvida den hörde talat sanning, utan även huruvida han, på grund av sin iakttagelseförmåga eller eljest, riktigt iakttagit vad han berättat i sin utsaga. Till frågan om tilltron hör däremot inte fall, där tvekan om att utsagan riktigt återger de faktiska förhållandena ej föreligger men det är ovisst, vilka slutsatser man kan dra av dessa förhållanden.

Mången gång är det emellertid, på grund av sakens natur, svårt att hålla nämnda problem åtskilda.

Även i andra avseenden framgår, att överrättsprocessen icke på samma sätt som underrättsrättegången är en självständig process. Den förstnämnda har till främsta syfte att ånyo pröva de skäl, som legat till grund för underrättens avgörande, och dess föremål är följaktligen nämnda avgörande. Nya *yrkanden* får i regel, såsom sagt, icke framställas. Åberopande av nya *omständigheter och bevis* är visserligen principiellt tillåtet men kan — i *tvistemål* — förhindras på grund av förekomsten utav sådana illojala motiv som sägs i 43: 10 (vilket lagrum enligt 50: 15 gäller jämväl för hovrättsprocederet) eller 50: 25 sista stycket («i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet»). Sistnämnda stadgande är alltså en för hovrättsprocessen speciell föreskrift om *preklusion* av processmaterial. Skulle vårdslösheten icke vara grov, kan part dock drabbas av ersättningskyldighet för rättegångskostnad (18: 6). Att något förbud mot åberopande av nya omständigheter och bevis ej meddelats beträffande brottmål beror naturligtvis på att straffprocessen i stor utsträckning präglas av officialprincipen (jfr t. ex. 35: 6).

Se ang. hovrättens domförhet vid handläggning av vademål 2: 4. Enligt arbetsordningen för rikets hovrätter sker målets beredande till huvudförhandling under ledning av en hovrättsledamot såsom *referent*, och denne äger i regel beslutanderätt i hithörande frågor. I allmänhet har han att preliminärt avgöra, huruvida vademål skall avgöras på handlingarna eller först efter huvudförhandling. Referenten skall alltid delta i huvudförhandlingen.

1 §. Vill part vädja mot underrätts dom i tvistemål, skall han inom en vecka från den dag, då domen gavs, hos underrätten anmäla vad. Rätten pröve genast, om anmälan rätteligen gjorts.

Part, som anmält vad, skall inom tre veckor från den dag, då domen gavs, fullfölja vadet genom att till underrätten inkomma med vadeinlaga.

2 §. Har ena parten enligt 1 § väddat mot underrätts dom, äge även motparten, ehuru han ej iakttagit vad i nämnda paragraf sägs, föra talan mot domen; dock åligger honom att inom en vecka från den dag, då tiden för fullföljd av vadet utgick, till underrätten inkomma med vadeinlaga.

Återkallas eller förfaller eljest den första vadetalan, är ock den senare vadetalan förfallen.

3 §. Finnes vadetalan ej vara fullföljd på föreskrivet sätt eller inom rätt tid, skall den av underrätten avvisas.

4 §. I vadeinlagen skall vadekäranden uppgiva:

1. den dom, mot vilken talan föres;
2. grunderna för vadetalan med angivande, i vilket avseende underrättens domskäl enligt kärandens mening äro oriktiga; samt
3. i vilken del domen överklagas och den ändring i domen, som käranden yrkar.

Käranden skall i vadeinlagen uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid vadeinlagen. Vill käranden, att förnyat förhör med vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran skall äga rum eller förnyad syn å stället skall hållas, skall han angiva det i vadeinlagen jämte skälen därtill. I vadeinlagen skall käranden ock angiva, om han vill, att motparten skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i hovrätten.

Vadeinlagen skall vara egenhändigt undertecknad av käranden eller hans ombud.

5 §. Avvisas ej vadetalan, skall underrätten efter utgången av den i 2 § angivna tiden utan dröjsmål till hovrätten insända vadeinlagen med därvid fogade handlingar samt akten.

Framställes i vadeinlagen yrkande, som påkallar omedelbar prövning, såsom begäran om kvarstad eller skingsringsförbud eller om hävande av sådan åtgärd eller av förordnande, att dom må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft, skall insändandet ske genast; till dess den i 2 § angivna tiden utgått, skall dock avskrift av vadeinlagen vara att tillgå vid underrätten.

6 §. Föreligger mot vadetalans upptagande annat hinder än i 3 § sägs, må talan av hovrätten omedelbart avvisas.

7 §. Uppfyller vadeinlagen ej föreskrifterna i 4 § eller är den eljest ofullständig, skall hovrätten förelägga vadekäranden att avhjälpa bristen.

Efterkommes ej föreläggande och består bristen däri, att inlagen ej innehåller bestämt yrkande eller att grunderna för vadetalan ej äro tydligt angivna, eller är bristen eljest så väsentlig, att inlagen är otjänlig som grund för rättegång i hovrätten, skall vadetalan avvisas.

8 §. För målets beredande skall vadeinlagen med därvid fogade handlingar delgivas vadesvaranden och föreläggande meddelas honom att inkomma med skriftligt genmäle.

Har underrätten avslagit yrkande om kvarstad, skingsringsförbud eller annan handräckning eller förordnat om hävande av sådan åtgärd, äge hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla, till dess annorlunda förordnas. Har underrätten beviljat åtgärd, som nu sagts, eller förordnat, att dom må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft, äge ock hovrätten omedelbart förordna, att vidare åtgärd för verkställighet ej må äga rum.

9 §. Genmålet skall, om ej vadekärarens yrkande medges, innehålla yttrande rörande de av honom anförda grunderna för vadetalan och angivande av de omständigheter vadesvaranden vill anföras.

Svaranden skall i genmålet uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid genmålet. Vill svaranden, att förnyat förhör med vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran skall äga rum eller förnyad syn å stället skall hållas, skall han angiva det i genmålet jämte skälen därtill. I genmålet skall svaranden ock angiva, om han vill, att motparten skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i hovrätten.

Genmålet skall vara egenhändigt undertecknat av svaranden eller hans ombud.

10 §. Genmålet skall med därvid fogade handlingar delgivas vadekäranden.

Finnes för målets beredande ytterligare skriftväxling erforderlig, äge hovrätten förordna därom. Hovrätten äge tillika meddela närmare bestämmelser om skriftväxlingen och därvid även föreskriva, i vilket avseende part skall yttra sig. Part må föreläggas att inkomma med mer än en skrift, endast om särskilda skäl äro därtill.

11 §. Finner hovrätten erforderligt, att yttrande inhämtas av sakkunnig, skriftligt bevis företes, föremål tillhandahållas för syn eller besiktning, bevis upptages utom huvudförhandlingen eller annan förberedande åtgärd vidtages, skall beslut därom utan dröjsmål meddelas.

Vill part, att åtgärd, som nu sagts, vidtages, skall han, så snart ske kan, göra framställning därom hos hovrätten.

12 §. Finnes för målets beredande part eller annan böra höras, förordne hovrätten därom på sätt den finner lämpligt.

13 §. Så snart målets beredande avslutats, bestämme hovrätten tid för huvudförhandlingen. För behandling av rättegångsfråga eller del av saken, som må avgöras särskilt, må huvudförhandling utsättas, ehuru målet i öfrigt ej är berett till huvudförhandling.

14 §. Till huvudförhandlingen skola parterna kallas.

Vadekäranden skall föreläggas att komma tillstädes vid påföljd att hans vadetalan eljest förfaller. Skall han infinna sig personligen, föreläggas hovrätten tillika vite. Vadesvaranden skall, om han är skyldig att infinna sig personligen eller hans närvaro eljest finnes vara av betydelse för målets handläggning eller utredning, föreläggas vite; föreläggas ej vite, skall svaranden erinras om att målet må avgöras utan hinder av hans utevaro.

Hovrätten bestämme tillika, om vittne eller sakkunnig skall kallas till huvudförhandlingen. Parterna skola underrättas om beslutet. Om kallande av vittne eller sakkunnig gälle vad i 36 och 40 kap. är stadgat.

15 §. Om huvudförhandling äge i övrigt vad i 1 kap. 15 § första stycket samt 43 kap. 1—6 och 10—13 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; om kallelse till uppskjuten huvudförhandling och föreläggande för part gälle dock 14 § i detta kapitel.

16 §. Vid huvudförhandlingen skall underrättens dom, i den mån det erfordras, uppläsas samt vadekäranden uppgiva, i vilken del domen överklagas och vilket yrkande han framställer. Vadesvaranden skall angiva, huruvida han medger eller bestrider yrkandet.

Därefter skola, om ej hovrätten finner annan ordning lämpligare, först vadekäranden och sedan vadesvaranden utveckla sin talan. Part skall yttra sig över vad motparten anfört. Äger förhandling rum, ehuru svaranden icke är tillstades, skall genom hovrättens försorg, i den mån det erfordras, ur handlingarna framläggas vad han anfört.

Vad tillstädeskommen part anfört under skriftväxlingen eller eljest vid målets beredande må ej uppläsas i annat fall, än då hans utsaga vid förhandlingen avviker från den tidigare utsagan eller han underlåter att yttra sig eller eljest särskilda skäl äro därtill.

17 §. Sedan parterna utvecklat sin talan, skall bevisningen förebringas. Äger huvudförhandling rum, ehuru vadesvaranden icke är tillstades, skall den av honom vid underrätten förebragta bevisningen, i den mån det erfordras, framläggas genom hovrättens försorg.

Om ej särskilda skäl föranleda annat, bör bevis, som skall förebringas genom protokoll och andra handlingar från underrätten, framläggas, innan bevis rörande samma omständighet omedelbart upptages av hovrätten. Äro rörande samma omständighet flera bevis, böra de förebringas i ett sammanhang.

18 §. Efter bevisningens förebringande äge parterna anföra vad de till slutförande av sin talan akta nödigt.

19 §. Uteblir vadekäranden från rättegångstillfälle för huvudförhandling, vare hans vadetalan förfallen.

Uteblir vadesvaranden och har vite förelagts honom, äge hovrätten, då saken är sådan, att förlikning därom ej är tillåten, i stället för att förelägga nytt vite förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Kommer part tillstädes genom ombud, då föreläggande meddelats honom vid vite att infinna sig personligen, och är saken sådan, att förlikning därom ej är tillåten, äge hovrätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Har vite förelagts part eller skall part hämtas till rätten och finnes hämtning ej kunna ske, må dock målet avgöras utan hinder av att parten inställt sig allenast genom ombud eller uteblivit.

20 §. Då hovrätten enligt 19 § funnit vadekärandens talan hava förfallit, äge han hos hovrätten göra ansökan om målets återupptagande.

Ansökan om återupptagande skall göras skriftligen inom två veckor från den dag, då beslutet meddelades. Uteblir käranden ånyo, vare hans rätt till målets återupptagande förfallen.

21 §. Hovrätten äge utan huvudförhandling företaga mål till avgörande, om vadetalan medgivits eller hovrätten finner uppenbart, att vadetalan är ogrundad.

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, och uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till ettusenfemhundra kronor, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Mål, vari fråga är om allenast rättstillämpningen, må på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart, att sådan ej erfordras.

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erforderlig.

22 §. Har hovrätten beslutat, att mål skall avgöras utan huvudförhandling, och finnes ej uppenbart, att parterna redan slutfört sin talan, skall tillfälle därtill lämnas dem.

Utan hinder av tidigare beslut äge hovrätten förordna, att huvudförhandling skall äga rum.

23 §. Har vid huvudförhandlingen i underrätten rörande viss omständighet vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran hörts inför rätten eller syn å stället hållits och beror avgörandet även i hovrätten av tilltron till den bevisningen, må ändring i underrättens dom i denna del ej ske, med mindre beviset upptagits ånyo vid huvudförhandlingen i hovrätten eller ock synnerliga skäl föreligga, att dess värde är annat, än underrätten antagit.

24 §. Har, då tredskodom givits, den som yrkat sådan dom vädjat mot domen och upptages av motparten gjord ansökan om återvinning, skall målet av hovrätten visas åter till underrätten att handläggas i samband med återvinningsmålet.

25 §. Innan hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats, må vadetalan återkallas.

Vadekäranden äge ej ändra sin talan att avse annan del av underrättens dom än den som uppgivits i vadeinlagen.

Part må ej i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan antagas, att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Framställs först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

26 §. Även utan yrkande skall hovrätten undanröja underrättens dom, om domvilla, som sägs i 59 kap. 1 § 1—4, förekommit vid underrätten.

Har vid underrätten förekommit annat grovt rättegångsfel, äge hovrätten, om skäl äro därtill, även utan yrkande undanröja domen.

Undanröjandet må avse domen i dess helhet eller allenast viss del. Berör rättegångsfelet även del av domen, som ej överklagats, pröve hovrätten med hänsyn till omständigheterna, om denna del skall undanröjas.

27 §. Föres talan om jäv mot domare i underrätten och finnes jävet grundat, skall hovrätten undanröja underrättens dom i vad den överklagats.

28 §. Åberopas annat fel i rättegången, än som avses i 26 eller 27 §, må hovrätten undanröja underrättens dom, allenast om felet kan antagas hava inverkat på målets utgång och ej kan utan väsentlig olägenhet avhjälpas i hovrätten.

29 §. Undanröjer hovrätten underrättens dom och grundas beslutet ej därå, att underrätten varit obehörig eller eljest icke bort upptaga målet till prövning, skall hovrätten tillika visa målet åter till underrätten för erforderlig behandling.

Om befogenhet för hovrätten att, då underrätten varit obehörig, hänvisa målet till annan underrätt stadgas i 10 kap. 20 §.

30 §. Sedan hovrättens dom eller slutliga beslut vunnit laga kraft, skall den från underrätten mottagna akten jämte avskrift av domen eller beslutet översändas till underrätten.

51 Kap. Om vad i brottmål

Se kommentaren vid 50 kap.

1 §. Vill part vädja mot underrätts dom i brottmål, skall han inom tre veckor från den dag, då domen gavs, till underrätten inkomma med vadeinlaga.

2 §. Har ena parten enligt 1 § vädjat mot underrätts dom, äge även motparten, ehuru han ej iakttagit vad i nämnda paragraf sägs, föra talan mot domen; dock åligger honom att inom en vecka från den dag, då vadetiden utgick, till underrätten inkomma med vadeinlaga.

Återkallas eller förfaller eljest den första vadetalan, är ock den senare vadetalan förfallen.

3 §. Finnes vadetalan ej vara fullföljd på föreskrivet sätt eller inom rätt tid, skall den av underrätten avvisas.

4 §. I vadeinlagen skall vadekäranden uppgiva:

1. den dom, mot vilken talan föres;

2. grunderna för vadetalan med angivande, i vilket avseende underrättens domskäl enligt kändens mening äro oriktiga; samt

3. i vilken del domen överklagas och den ändring i domen, som känden yrkar.

Känden skall i vadeinlagen uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid vadeinlagen. Vill känden, att förnyat förhör med vittne eller sakkunnig skall äga rum eller förnyad syn å stället skall hållas, skall han angiva det i vadeinlagen jämte skälen därtill. I vadeinlagen skall känden ock angiva, om han vill, att målsägande eller den tilltalade skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i hovrätten.

Är den tilltalade anhållen eller häktad, skall det angivas.

Vadeinlagen skall vara egenhändigt undertecknad av känden eller hans ombud.

5 §. Avvisas ej vadetalan, skall underrätten efter utgången av den i 2 § angivna tiden utan dröjsmål till hovrätten insända vadeinlagen med därvid fogade handlingar samt akten.

Är den tilltalade häktad eller framställes i vadeinlagen yrkande, som påkallar omedelbar prövning, såsom begäran om den tilltalades häktande eller om åtgärd, som avses i 25—28 kap., eller om hävande av sådan åtgärd, skall insändandet ske genast; till dess den i 2 § angivna tiden utgått skall dock avskrift av vadeinlagen vara att tillgå vid underrätten.

6 §. Föreligger mot vadetalans upptagande annat hinder än i 3 § sägs, må talan av hovrätten omedelbart avvisas.

7 §. Uppfyller vadeinlagen ej föreskrifterna i 4 § eller är den eljest ofullständig, skall hovrätten förelägga vadekänden att avhjälpa bristen.

Efterkommes ej föreläggande och består bristen däri, att inlagen ej innehåller bestämt yrkande eller att grunderna för vadetalan ej äro tydligt angivna, eller är bristen eljest så väsentlig, att inlagen är otjänlig som grund för rättegång i hovrätten, skall vadetalan avvisas.

8 §. För målets beredande skall vadeinlagen med därvid fogade handlingar delgivas vadesvaranden och föreläggande meddelas honom att inkomma med skriftligt genmäle.

Har underrätten avslagit yrkande om åtgärd, som avses i 26—28 kap., eller förordnat om hävande av sådan åtgärd, äge hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla, till dess annorlunda förordnas. Har underrätten beviljat åtgärd, som nu sagts, äge hovrätten omedelbart förordna, att vidare åtgärd för verkställighet av beslutet ej må äga rum. Är fråga om häktning eller reseförbud, må hovrätten ock utan motpartens hörande göra ändring i underrättens beslut.

9 §. Genmålet skall innehålla yttrande rörande de av vadekänden

anförda grunderna för vadetalan och angivande av de omständigheter vadesvaranden vill anföra.

Svaranden skall i genmålet uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid genmålet. Vill svaranden, att förnyat förhör med vittne eller sakkunnig skall äga rum eller förnyad syn å stället skall hållas, skall han angiva det i genmålet jämte skälen därtill. I genmålet skall svaranden ock angiva, om han vill, att målsägande eller den tilltalade skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i hovrätten.

Genmålet skall vara egenhändigt undertecknat av svaranden eller hans ombud eller, då den tilltalade är svarande, hans försvarare.

10 §. Genmålet skall med därvid fogade handlingar delgivas vadekäranden.

Finnes för målets beredande ytterligare skriftväxling erforderlig, äge hovrätten förordna därom. Hovrätten äge tillika meddela närmare bestämmelser om skriftväxlingen och därvid även föreskriva, i vilket avseende part skall yttra sig. Part må föreläggas att inkomma med mer än en skrift, endast om särskilda skäl äro därtill.

11 §. Finner hovrätten erforderligt, att yttrande inhämtas av sakkunnig, skriftligt bevis företes, föremål tillhandahålles för syn eller besiktning, bevis upptages utom huvudförhandlingen eller annan förberedande åtgärd vidtages, skall beslut därom utan dröjsmål meddelas.

Vill part, att åtgärd, som nu sagts, vidtages, skall han, så snart ske kan, göra framställning därom hos hovrätten.

Finnes i mål om allmänt åtal förundersökningen böra fullständigas eller, om förundersökning ej ägt rum, sådan böra företagas, äge hovrätten meddela åklagaren föreläggande därom.

12 §. Finnes för målets beredande part eller annan böra höras, förordne hovrätten därom på sätt den finner lämpligt. Om inställande av tilltalad, som är anhållen eller häktad, förordne hovrätten.

13 §. Så snart målets beredande avslutats, bestämme hovrätten tid för huvudförhandlingen. För behandling av rättegångsfråga eller del av saken, som må avgöras särskilt, må huvudförhandling utsättas, ehuru målet i övrigt ej är berett till huvudförhandling.

Är den tilltalade häktad, skall huvudförhandling hållas inom fyra veckor efter utgången av den i 2 § angivna tiden, om ej till följd av åtgärd, som avses i 11 §, eller annan omständighet längre uppskov är nödvändigt. Har den tilltalade häktats efter utgången av den i 2 § angivna tiden, skall tiden räknas från dagen för hans häktande.

14 §. Till huvudförhandlingen skola parterna kallas.

Enskild vadekärande skall föreläggas att komma tillstädes vid påföljd att hans vadetalan eljest förfaller. Skall han infinna sig personligen, före-

lägge hovrätten tillika vite. Enskild vadesvarande skall, om han är skyldig att infinna sig personligen eller hans närvaro eljest finnes vara av betydelse för målets handläggning eller utredning, föreläggas vite; är det den tilltalade och förekommer anledning, att han ej skulle iakttaga sådant föreläggande, äge hovrätten förordna, att han skall hämtas till rätten. Meddelas ej föreläggande eller förordnande, som nu sagts, skall svaranden erinras om att målet må avgöras utan hinder av hans utevaro. Om inställande av tilltalad, som är anhållen eller häktad, förordne hovrätten.

Skall i mål om allmänt åtal målsägande höras i anledning av åklagarens talan, skall han vid vite kallas att vid huvudförhandlingen infinna sig personligen.

Hovrätten bestämme tillika, om vittne eller sakkunnig skall kallas till huvudförhandlingen. Parterna skola underrättas om beslutet. Om kallande av vittne eller sakkunnig gälle vad i 36 och 40 kap. är stadgat.

15 §. Om huvudförhandling äge i övrigt vad i 1 kap. 15 § första stycket samt 46 kap. 1—5, 7, 9, 11, 13 och 16 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; om kallelse till uppskjuten huvudförhandling och föreläggande för part gälle dock 14 § i detta kapitel.

Då mål utsättes till fortsatt eller ny huvudförhandling, äge hovrätten förordna om de åtgärder, som finnas lämpliga, för att målet vid den förhandlingen skall kunna slutföras. Om sådan åtgärd gälle vad i 10—12 §§ i detta kapitel stadgas.

16 §. Vid huvudförhandlingen skall underrättens dom, i den mån det erfordras, uppläsas samt vadekäranden uppgiva, i vilken del domen överklagas och vilket yrkande han framställer. Tillfälle skall lämnas vadesvaranden att yttra sig över yrkandet.

Åklagaren eller målsäganden, då talan föres allenast av denne, skall därefter utveckla åtalet, i den mån det erfordras för prövning av vadetalan. Har talan fullföljts av den tilltalade, må dock, om hovrätten finner det lämpligare, först den tilltalade och därefter åklagaren eller målsäganden utveckla sin talan. Part skall erhålla tillfälle att bemöta vad motparten anfört. Äger huvudförhandling rum, ehuru vadesvaranden icke är tillstädes, skall genom hovrättens försorg, i den mån det erfordras, ur handlingarna framläggas vad han anfört.

Vid förhör med målsäganden eller den tilltalade må skriftlig uppteckning av vad han anfört inför underrätten eller inför åklagare eller polismyndighet icke uppläsas i annat fall, än då hans utsaga vid förhöret avviker från den tidigare utsagan eller han vid förhöret underlåter att yttra sig.

17 §. Sedan parternas talan framlagts, skall bevisningen förebringas. Den vid underrätten förebragta bevisningen skall genom hovrättens försorg, i den mån det är av betydelse för målet i hovrätten, framläggas sådan den föreligger i protokoll och andra handlingar; finner hovrätten det lämpligare och samtycka parterna därtill, må dock bevisningen förebringas av parterna.

Om ej särskilda skäl föranleda annat, bör bevis, som skall förebringas genom protokoll och andra handlingar från underrätten, framläggas, innan bevis rörande samma omständighet omedelbart upptages av hovrätten. Äro rörande samma omständighet flera bevis, böra de förebringas i ett sammanhang.

18 §. Efter bevisningens förebringande äge parterna anföra vad de till slutförande av sin talan akta nödigt.

19 §. Uteblir enskild vadekärande från rättegångstillfälle för huvudförhandling, vare hans vadetalan förfallen.

Uteblir enskild vadesvarande och har vite förelagts honom, äge hovrätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Kommer enskild part tillstådes genom ombud, då föreläggande meddelats honom vid vite att infinna sig personligen, äge hovrätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Underlåter i mål om allmänt åtal målsägande, som skall höras i anledning av åklagarens talan, att infinna sig personligen, gälle därom vad i tredje stycket är stadgat.

Har vite förelagts part eller skall part hämtas till rätten och finnes hämtning ej kunna ske, må dock målet avgöras utan hinder av att parten inställt sig allenast genom ombud eller uteblivit.

20 §. Då hovrätten enligt 19 § funnit vadekärandens talan hava förfallit, äge han hos hovrätten göra ansökan om målets återupptagande.

Ansökan om återupptagande skall göras skriftligen inom två veckor från den dag, då beslutet meddelades. Uteblir käranden ånyo, vare hans rätt till målets återupptagande förfallen.

21 §. Hovrätten äge utan huvudförhandling företaga mål till avgörande, om talan av åklagaren föres allenast till den tilltalades förmån eller talan, som föres av den tilltalade, biträfts av motparten.

Har underrätten frikänt den tilltalade eller eftergivit påföljd för brottet eller funnit honom vara på grund av själslig abnormitet fri från påföljd eller dömt honom till böter eller fällt honom till vite och förekommer ej anledning till ådömande av svårare straff än nu sagts eller att ådöma annan påföljd, må målet avgöras utan huvudförhandling; föres tillika talan om annat än ansvar, må det dock ej ske, med mindre talan därutinnan enligt 50 kap. 21 § må prövas utan huvudförhandling.

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erforderlig.

22 §. Har hovrätten beslutat, att mål skall avgöras utan huvudförhandling, och finnes ej uppenbart, att parterna redan slutfört sin talan, skall tillfälle därtill lämnas dem.

Utan hinder av tidigare beslut äge hovrätten förordna, att huvudförhandling skall äga rum.

23 §. Har vid huvudförhandlingen i underrätten rörande viss omständighet vittne eller sakkunnig hörts inför rätten eller syn å stället hållits och beror avgörandet även i hovrätten av tilltron till den bevisningen, må ändring i underrättens dom i denna del ej ske annat än till den tilltalades förmån, med mindre beviset upptagits ånyo vid huvudförhandlingen i hovrätten eller ock synnerliga skäl föreligga, att dess värde är annat, än underrätten antagit.

24 §. Innan hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats, må vade-talan återkallas. Åklagare, som i hovrätten fört talan mot den tilltalade, äge till hans förmån ändra sin talan.

Vadekäranden äge ej ändra sin vadetalan att gälla annan gärning än den som avses i vadeinlagan.

25 §. Ej må hovrätten i anledning av den tilltalades talan eller talan, som av åklagare föres till hans förmån, döma till brottspåföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill underrätten dömt. Har den tilltalade av underrätten dömts till fängelse, äge hovrätten förordna om villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsfängelse, internering eller överlämnande till särskild vård, så ock jämte villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård enligt barnavårdslagen döma till böter. Har underrätten meddelat förordnande som nu sagts, äge hovrätten döma till annan påföljd.

26 §. Även utan yrkande skall hovrätten undanröja underrättens dom, om domvillan, som sägs i 59 kap. 1 § 1—4, förekommit vid underrätten.

Har vid underrätten förekommit annat grovt rättegångsfel, äge hovrätten, om skäl äro därtill, även utan yrkande undanröja domen.

Undanröjandet må avse domen i dess helhet eller allenast viss del. Berör rättegångsfelet även del av domen, som ej överklagats, pröve hovrätten med hänsyn till omständigheterna, om denna del skall undanröjas.

27 §. Föres talan om jäv mot domare i underrätten och finnes jävet grundat, skall hovrätten undanröja underrättens dom i vad den överklagats.

28 §. Finner hovrätten annat fel i rättegången hava förekommit, än som avses i 26 eller 27 §, må hovrätten undanröja underrättens dom, allenast om felet kan antagas hava inverkat på målets utgång och ej kan utan väsentlig olägenhet avhjälpas i hovrätten.

29 §. Undanröjer hovrätten underrättens dom och grundas beslutet ej därå, att underrätten varit obehörig eller eljest icke bort upptaga målet till prövning, skall hovrätten tillika visa målet åter till underrätten för erforderlig behandling.

Om befogenhet för hovrätten att, då underrätten varit obehörig, hänvisa målet till annan underrätt stadgas i 19 kap. 11 §.

30 §. Sedan hovrättens dom eller slutliga beslut vunnit laga kraft, skall

den från underrätten mottagna akten jämte avskrift av domen eller beslutet översändas till underrätten.

31 §. Har talan mot underrätts dom fullföljts allenast såvitt angår annat än ansvar, skall målet i hovrätten behandlas som tvistemål.

52 Kap. Om besvär

Rättsmedlet mot underrätts *beslut* är, som framgår av 49 kap., i regel *besvär*. I vissa fall regleras genom besluten även frågor, som angår tredje man; i dylika situationer har även denne besvärsrätt. Besvär anförs genom att vederbörande part inom stadgad tidsfrist inger besvärslaga till underrätten (se ang. insändande med posten eller inlämnande genom bud 33: 3). I allmänhet räknas besvärstiden från dagen för beslutets meddelande (1 §).

I sådana fall, där lagen föreskriver *missnöjesanmälan*, är dylik anmälan en nödvändig förutsättning för besvärsrätt.

Besvärsförfarandet är *gemensamt för tvistemål och brottmål*. I motsats till vadeförfarandet är det övervägande *skriftligt*. Och i förhållande till vadeförfarandet företer det vidare den principiella olikheten, att motpartens hörande är obligatoriskt blott då hovrätten vill ändra underrättens avgörande (7 §). Besvärsmål avgörs alltid *utan huvudförhandling*, dvs. efter föredragning av handlingarna utav tjänsteman vid hovrätten. Avgörandet grundas på vad handlingarna innehåller och eljest förekommit i målet (17: 2 och 12; 30: 2 och 10). Om detta finns erforderligt för utredningen, kan dock muntligt förhör hållas med part eller annan (10 §); sådan förhandling äger inte karaktären av huvudförhandling. Även i besvärsmål utses en referent. Avgörandet av målet sker genom slutligt beslut (17: 1, 30: 1).

1 §. Vill någon anföra besvär mot underrätts beslut, skall han inom två veckor från den dag, då beslutet meddelades, till underrätten inkomma med besvärslaga; har beslut under rättegången meddelats annorledes än vid sammanträde för förhandling, skall dock besvärstiden räknas från den dag, då klaganden erhöll del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte eller i fråga, som avses i 49 kap. 6 §, vare ej inskränkt till viss tid.

Om skyldighet att anmäla missnöje med beslut, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3 eller 7, stadgas i nämnda kapitel.

2 §. Finnes besvärstalan ej vara fullföljd på föreskrivet sätt eller inom rätt tid, skall den av underrätten avvisas.

3 §. I besvärslagan skall klaganden uppgiva:

1. det beslut, mot vilket talan föres;
2. grunderna för besvärstalan; samt
3. den ändring i beslutet, som klaganden yrkar.

Klaganden skall i besvärslagan uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid besvärslagan.

Besvärslagan skall vara egenhändigt undertecknad av klaganden eller hans ombud.

4 §. Avvisas ej besvärstalan, skall underrätten utan dröjsmål till hovrätten insända besvärslagan med därvid fogade handlingar samt huvudskrift eller styrkt avskrift av akten, såvitt angår den fullföljda frågan.

5 §. Föreligger mot besvärstalans upptagande annat hinder än i 2 § sägs, må talan av hovrätten omedelbart avvisas.

6 §. Uppfyller besvärslagan ej föreskrifterna i 3 § eller är den eljest ofullständig, skall hovrätten förelägga klaganden att avhjälpa bristen.

Efterkommes ej föreläggande och består bristen däri, att inlagen ej innehåller bestämt yrkande eller att grunderna för besvärstalan ej äro tydligt angivna, eller är bristen eljest så väsentlig, att inlagen är otjänlig som grund för rättegång i hovrätten, skall besvärstalan avvisas.

7 §. Finnes motparten böra höras över besvären, skall besvärslagan med därvid fogade handlingar delgivas motparten och föreläggande meddelas honom att inkomma med skriftlig förklaring.

Ej må, med mindre tillfälle lämnats motparten att förklara sig, ändring göras i underrättens beslut, såvitt angår hans rätt.

Har underrätten i tvistemål avslagit yrkande om kvarstad, skingsringsförbud eller annan handräckning eller förordnat om hävande av sådan åtgärd eller i brottmål avslagit yrkande om åtgärd, som avses i 26—28 kap., eller förordnat om hävande av sådan åtgärd, äge hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla, till dess annorlunda förordnas. Har underrätten beviljat åtgärd, som nu sagts, eller förordnat, att beslut må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft, äge hovrätten omedelbart förordna, att vidare åtgärd för verkställighet ej må äga rum. Är fråga om häktning eller reseförbud, må hovrätten ock utan motpartens hörande göra ändring i underrättens beslut.

8 §. Förklaringen skall innehålla yttrande rörande de av klaganden anförda grunderna för besvärstalan och angivande av de omständigheter förklaranden vill anföra.

Förklaranden skall i förklaringen uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid förklaringen.

Förklaringen skall vara egenhändigt undertecknad av förklaranden eller hans ombud eller, då i brottmål den tilltalade är förklarande, hans försvarare.

9 §. Har förklaring inkommit och finnes ytterligare skriftväxling erforderlig, äge hovrätten förordna därom. Hovrätten äge tillika meddela närmare bestämmelser om skriftväxlingen och därvid även föreskriva, i vilket avseende part skall yttra sig. Part må föreläggas att inkomma med mer än en skrift, endast om särskilda skäl äro därtill.

10 §. Finnes för utredningen erforderligt, att part eller annan höres muntligen i hovrätten, förordne hovrätten därom på sätt den finner lämpligt. Om inställande av tilltalad, som är anhållen eller häktad, förordne hovrätten.

11 §. Sedan erforderliga åtgärder vidtagits, skall målet så snart ske kan av hovrätten företagas till avgörande.

12 §. Innan hovrättens slutliga beslut meddelats, må besvärstalan återkallas.

13 §. Sedan hovrättens slutliga beslut vunnit laga kraft, skall den från underrätten mottaga akten jämte avskrift av beslutet översändas till underrätten.

53 Kap. Om mål, som upptages omedelbart av hovrätt

1 §. I tvistemål, som skall upptagas omedelbart av hovrätt, äge vad om rättegången vid underrätt är i 42—44 kap. stadgat motsvarande tillämpning.

2 §. I brottmål, som skall upptagas omedelbart av hovrätt, äge vad om rättegången vid underrätt är i 45—47 kap. stadgat motsvarande tillämpning; i dylikt mål gälle dock följande avvikelser:

1. Hovrätten äge ej uppdraga åt åklagaren att utfärda stämning.

2. Hovrätten äge för målets beredande i stämningen förelägga den tilltalade att till hovrätten inkomma med skriftligt genmäle. Genmälet skall med därvid fogade handlingar delgivas åklagaren. Finnes för målets beredande ytterligare skriftväxling erforderlig, äge hovrätten förordna därom. Rätten äge tillika meddela närmare bestämmelser om skriftväxlingen och därvid även föreskriva, i vilket avseende part skall yttra sig.

3. I stället för den tid av en vecka, som i 45 kap. 14 §, 46 kap. 11 § och 47 kap. 22 § är föreskriven för hållande av huvudförhandling i mål, vari den tilltalade är anhållen eller häktad, skall gälla en tid av två veckor.

4. Förekommer ej anledning till ådömande av annan påföljd än böter, äge hovrätten företaga målet till avgörande utan huvudförhandling; där- om gälle vad i 51 kap. 22 § stadgats.

SJÄTTE AVDELNINGEN

Om rättegången i högsta domstolen

På motsvarande sätt som i den närmast föregående avdelningen behandlas i sjätte avdelningen främst fullföljdsförfarandet i HD. Undantagsvis fungerar HD som första instans (se 3: 3); för förfarandet i dylika mål hänvisar 57 kap:s enda paragraf till 53 kap.

54 Kap. Om fullföljd av talan mot hovrätts dom och beslut

Fullföljdsförfarandet i HD är i väsentliga avseenden anordnat enligt de principer som gäller beträffande fullföljden från underrätt till hovrätt. Valet av rättsmedel beror alltså på hovrättsavgörandets egenskap av dom eller beslut.

I och för sig står fullföljdsrätt, om ock med vissa smärre undantag, öppen i enahanda utsträckning, som ifråga om fullföljden till hovrätt. Emellertid har vissa väsentliga *begränsningar* måst göras i rätten att klaga till HD, för att inte den högsta instansens arbetsbörda skall bli orimlig och dess verksamhet ogenomförbar. I 9 § föreskrivs sålunda att *talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut inte tas upp till prövning av HD, såvida inte HD själv lämnat särskilt tillstånd* — s. k. *prövningstillstånd* — *därtill*. Prövningstillståndet skall emellertid inte uppfattas som ett villkor för fullföljdsrätt utan som en *begränsning* av befogenheten att vinna prövning av en fullföljd talan. Det ligger i sakens natur, att man härigenom åstadkommit en effektiv spärr mot en alltför kraftig tillströmning av mål till högsta instans. Regeln gäller mål och ärenden, som anhängiggjorts i underrätt — alltså den allt överskuggande majoriteten av tvistemål och brottmål; inte mål och ärenden, varuti hovrätten fungerat som första instans. Om prövningstillstånd beträffande *icke-slutligt beslut* stadgas i 13 §.

För att få talan prövad av HD fordras alltså, i enlighet med det sagda, att man *ansökt* om prövningstillstånd och att denna ansökan bifallits. Befriade från prövningstillstånd är i brottmål vissa högre åklagare (9 §), men icke enskild part. Att RÅ äger exklusiv rätt att bland allmänna åklagare föra fullföljdstalan på åklagarsidan och därvid avses skola fullgöra den motsvarande tillståndsprövning, som eljest ankommit på HD, har påpekats i inledningen till detta arbete.

Även tillståndsprövningen innebär en, låt vara begränsad, saklig prövning av målet. Befogenhet att i denna ordning göra ändring i

hovrättens avgörande tillkommer naturligt nog aldrig HD (jfr 10 § sista stycket); för sådan ändring krävs alltid fullständig handläggning i HD. Den väsentliga skillnaden mellan tillståndsprövning och målets fullständiga handläggning i HD består i övrigt i dels *domstolens sammansättning* och dels *sättet för prövningen*.

Prövningstillstånd meddelas av HD:s *prövningsavdelning*, bestående av tre ledamöter (3: 6). Prövningsavdelningen är alltså i denna verksamhet *identisk med HD*; avslås begäran om prövningstillstånd, kan beslutet inte överklagas eftersom HD:s beslut givetvis ej kan vara överklagbara. Om omröstning vid tillståndsprövning stadgas i 3: 7.

Prövningen äger alltid rum på handlingarna, alltså utan huvudförhandling (jfr 55: 11).

Reglerna om prövningstillstånd avser domstolsavgöranden, *beräffande vilka fullföljdsrätt föreligger*. Frågor om avvísning av fullföljd talan avgörs alltså i vanlig ordning av HD utan någon särskild förprövning. Tillståndet gäller den av parten fullföljda talan. Har båda parter fullföljt, gäller prövningstillstånd som meddelats ena parten ej till förmån även för motparten (11 §).

Prövningstillstånd kan endast ges under de i 10 och 12 §§ angivna förutsättningarna.

Man brukar tala om tre grupper av prövningstillstånd eller *dispenser*: prejudikatdispens, intressedispens och ändringsdispens.

Prejudikat- och *intressedispens* (10 § 1) kan beviljas, då det föreligger ett prejudikatintresse eller då talans prövning skulle ha synnerlig betydelse utöver det ifrågavarande målet. I förstnämnda fallet skall det, närmare bestämt, vara av synnerlig vikt från allmän rättsskipningssynpunkt, att en omstridd eller eljest oklar lagtolknings- eller rättstillämpningsfråga prövas av HD. I det sistnämnda är avgörandets betydelse betingad av vissa fall, påvisade av parten, där tvist uppkommit mellan samma eller andra parter eller kan vara att vänta beträffande samma rättsliga spörsmål. I båda fallen avser tillståndsgrunderna alltså förhållanden, som har betydelse ej blott för utgången av det konkreta målet, varför avgörandet kan antas återverka på andra liknande fall. Anledningen till denna reglering är den normerande betydelse för rättsskipningen och det praktiska rättslivet överhuvud som de facto tillkommer HD:s avgöranden. En av huvuduppgifterna för HD är just att verka för enhetlighet i rättstillämpningen.

Ändringsdispensen (10 § 2.) motiveras främst därav, att *anledning förekommer till ändring* i hovrättens avgörande. Grunden till tillstånd enligt punkt 2 hänför sig till omständigheter, som föreligger i målet. Vid bedömandet av utsikterna till ändring måste man emellertid ta hänsyn till de regler som gäller för förfarandet i HD. Bevisomöjligheterna är nämligen begränsade i HD, och detta återverkar självfallet på domstolens förmåga att företa ändring i hovrättens avgöranden. Enligt 35: 13 får HD uppta muntlig bevisning på nytt, endast om synnerliga skäl är därtill. Och av 55: 14 följer, att HD i regel inte äger ändra hovrättens bevisbedömning (annat än till den tilltalades förmån) utan att ha föranstaltat om förnyad bevisupptagning. Därtill kommer att parts möjligheter att i tvistemål anföra nya skäl och bevis är snävare i HD än i lägre instans (se 55: 13). Den praktiska konsekvensen blir därför i allmänhet, att ändringsdispens meddelas endast om ändring sätts ifråga på grund av en uppfattning om saksammanhangets rättsliga bedömning som avviker från hovrättens.

Ändringsdispens kan emellertid även komma ifråga, när *eljest skäl förekommer till talans prövning »med hänsyn till omständigheterna i målet»*. Ändringsanledning behöver alltså ej påvisas. Lagmotiven nämner som exempel bl. a., att starkt delade meningar yppats hos domarena i underinstanserna, att målet angår grovt brott eller betydande värden eller att en förut ostraffad person dömts för vanärande brott.

Vidare gäller enligt 12 § ytterligare betydelsefulla begränsningar vid *ändringsdispens* — men inte ifråga om övriga dispenser — med hänsyn till *den fullföljda talans beskaffenhet*. I korthet ger dessa regler uttryck åt tanken, att för dispens bör krävas att *tvistemålet* rör icke alltför ringa värden och att *brottmålet* resulterat i att den tilltalade ådömts en ej blott obetydligare brottspåföljd. I enlighet härmed underkastas i §: ns första stycke talan, som *representerar ett ekonomiskt värde*, viss inskränkning med avseende å dispensgivningen. Talan av *annan beskaffenhet* träffas däremot i princip inte av någon motsvarande begränsning vare sig i tvistemål eller brottmål. Dock följer av §: ns andra stycke vissa undantag beträffande brottmål, vilka alla hänför sig till den straffrättsliga påföljden.

Värdet av vad part »tappat i hovrätten» — det s. k. motgångsvärdet eller *summa revisibilis* — behöver ej nödvändigtvis sammanfalla med det värde, som avses med den av parten fullföljda talan;

fullföljden kan självfallet avse endast del av motgångsvärdet. Med att part tappat är att likställa, att hovrätten ej ingått i saklig prövning av hans talan. Rättegångskostnaden räknas ej in i motgångsvärdet (12 §).

Ett prövningstillstånd innefattar alltid överklagade domen (eller beslutet) i dess helhet, även om skäl till tillstånd föreligger blott beträffande en del. Prövningstillstånd beträffande domen innefattar även beslutet om rättegångskostnad, såvida klagan förs jämväl därutinnan (11 §).

Huruvida dispens meddelats på den ena eller andra tillståndsgrunden saknar självfallet betydelse för HD:s prövning av den fullföljda saken.

Meddelas ej prövningstillstånd, vinner överklagade domen resp. beslutet laga kraft (jfr 10 § in fine).

I praktiken beviljas prövningstillstånd blott med stor restriktivitet.

Att den som önskar överklaga i HD har att i normalfallet nedsätta särskilda penningbelopp, dels s. k. *fullföljdsavgift* och dels *säkerhet* för motpartens eventuella kostnadsersättning, stadgas i 17 och 18 §§ (jfr 55: 2).

Allmänna *icke-devolutiva* rättsmedel mot hovrättsavgörande är *återvinning* och *återupptagande* av mål (1 och 2 §§). Allmänna *devolutiva* rättsmedel är *ansökan om revision* och *besvär*, det förra mot hovrätts dom i tvistemål eller brottmål, det senare mot hovrätts beslut (som allmän regel), 1 och 2 §§.

Det bör observeras, att *motsvarighet till anslutningsvad* (50: 2, 51: 2) *saknas* i högstadomstolsprocessen. Ej heller förekommer missnöjesanmälan i revisionsförfarandet.

1 §. Talan mot hovrätts dom skall föras genom ansökan om revision.

Den, mot vilken tredskodom givits, äge ej fullfölja talan mot domen; om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom är stadgat i 44 kap. 9 § och 53 kap. 1 §.

Har part, sedan tvist uppkommit angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att ej fullfölja talan mot domen, lände det till efterrättelse; utfästelse, som gjorts före domen, vare dock ej gällande, med mindre motsvarande utfästelse gjorts av motparten.

2 §. Talan mot hovrätts slutliga beslut skall föras genom besvär. Meddelas i samband med dom beslut, varigenom saken till viss del ej uppta-

ges till prövning, skall dock talan mot beslutet föras genom ansökan om revision.

Äger part göra ansökan om återupptagande av mål, som avgjorts genom slutligt beslut, må han ej fullfölja talan mot beslutet.

3 §. Vad i 49 kap. 3—5, 7 och 11 §§ är stadgat i fråga om talan mot underrätts beslut äge motsvarande tillämpning beträffande talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, i där uppkommen eller dit fullföljd fråga, som avses i nämnda lagrum.

4 §. Beträffande hovrätts beslut i annat fall än nu sagts gälle vad i 49 kap. 8 § är stadgat.

5 §. Då hovrätt ogillat yrkande om häktning eller reseförbud eller frivitt häktad eller hävt reseförbud, må talan mot beslutet ej föras annorledes än i samband med talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut.

6 §. Över beslut, varigenom hovrätt visat mål åter till underrätt, må ej klagas; innefattar hovrättens prövning avgörande av fråga, som inverkar på målets utgång, äge dock part utan hinder av vad nu sagts fullfölja talan däremot.

7 §. Har hovrätt funnit underrätten behörig att upptaga mål, må talan däremot ej föras, med mindre invändningen mot underrättens behörighet grundas å omständighet, som vid fullföljd högre rätt haft att själmant beakta.

8 §. Ej må talan föras mot hovrätts beslut angående jäv mot domare i underrätt eller i dit fullföljd fråga, som avses i 49 kap. 4 § första stycket 7 eller 6 §.

9 §. Talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, må ej i vidare mån än som framgår av 10 § komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill.

Vad nu sagts gälle ej talan, som i mål om allmänt åtal föres av riksåklagaren eller av justitiekanslern eller riksdagens justitieombudsman eller militieombudsman.

10 §. Prövningstillstånd må meddelas allenast

1. om för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar, att talans prövning eljest skulle hava synnerlig betydelse utöver det mål, varom är fråga; eller

2. om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, eller eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förkomma till talans prövning.

Meddelas ej prövningstillstånd, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast; erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

11 §. Vid avgörande, huruvida prövningstillstånd skall meddelas i anledning av talan mot dom, skall hänsyn tagas även till beslut, varigenom saken till viss del ej upptagits till prövning och mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen.

Meddelas prövningstillstånd, gälle det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

12 §. Ej må i anledning av talan rörande penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, prövningstillstånd enligt 10 § 2 meddelas part, om värdet av vad han tappat i hovrätten uppenbart icke uppgår till ettusenfemhundra kronor. Vid beräkning av värdet av vad part tappat må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Ej heller må i anledning av talan rörande ansvar prövningstillstånd enligt 10 § 2 meddelas målsägande, med mindre hans talan avser brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år eller avsättning, eller tilltalad eller honom närstående, som sägs i 21 kap. 1 §, med mindre talan avser sådant brott eller ock annat brott och den tilltalade dömts till annan påföljd än böter eller ådömts dagsböter ej under sextio eller böter omedelbart i penningar ej under ettusenfemhundra kronor eller ock blivit fälld till vite omedelbart i penningar ej under nämnda belopp eller för honom bestämts ny minsta tid för internering eller tillämpats 34 kap. 8 § andra stycket andra punkten brottsbalken.

13 §. Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—12 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; i anledning av talan mot beslut om rättegångskostnad må dock prövningstillstånd enligt 10 § 2 ej meddelas.

14 §. Då hovrätt meddelar beslut, varemot talan enligt 5, 6, 7 eller 8 § ej må föras, skall hovrätten i beslutet giva det till känna.

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, give hovrätten i samband med underrättelse om talans fullföljande det till känna. Hovrätten angive ock, på vilka grunder sådant tillstånd med hänsyn till utgången i hovrätten må meddelas. Gälla för olika delar av domen eller beslutet skilda grunder, skall hovrätten underrätta parten om innehållet i 11 § andra stycket.

15 §. Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § meddelat, är oriktig, äge han i samband med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan. Avser sådan fråga, huruvida på grund av bestämmelserna i 12 § hinder möter för prövningstillstånd enligt 10 § 2, skall den avgöras i samband med frågan, om prövningstillstånd

skall meddelas. Till styrkande av värdet av vad part tappat i hovrätten må ej i högsta domstolen förebringas ny bevisning.

Ej må i annat fall än i första stycket sägs fråga, som där avses, komma under högsta domstolens prövning. Vad hovrätt i övrigt föreskrivit om sättet för fullföljd av talan skall lända till efterrättelse.

16 §. Över hovrätts beslut, varigenom missnöjesanmälan eller ansökan om återvinning eller återupptagande eller revisions- eller besvärstalan mot hovrätts dom eller beslut avvisats, må klagan föras genom besvär. Ej må i annat fall fråga, huruvida sådan anmälan eller ansökan gjorts eller talan eljest fullföljts på föreskrivet sätt eller inom rätt tid, komma under högsta domstolens bedömande.

17 §. Den som vill fullfölja talan mot hovrätts dom eller beslut skall i hovrätten nedsätta fullföljdsavgift, etthundrafemtio kronor, samt lika stort belopp till säkerhet för den kostnadsersättning, som högsta domstolen kan komma att tillerkänna motparten. Har i mål, däri flera äga gemensam talan, en av dem nedsatt belopp, som nu sagts, gälle det ock för de övriga. Äro i målet flera motparter till den som fullföljer talan, vare han dock ej skyldig att nedsätta mera än nu sagts.

Från nedsättningsskyldighet vare kronan fri så ock i brottmål åklagare samt tilltalad, som i målet hålles häktad. Annan tilltalad, som för talan i fråga om honom ådömt ansvar, vare fri från nedsättande av fullföljdsavgift. Nedsättning till säkerhet för kostnadsersättning erfordras icke, då enskild motpart ej finnes.

18 §. Nedsätter den som vill fullfölja talan föreskrivet belopp till säkerhet för motpartens kostnadsersättning men förmår han på grund av fattigdom ej tillika nedsätta fullföljdsavgift, äge han utan hinder därav fullfölja talan, om han med intyg av behörig myndighet styrker, att han icke äger tillgång till gäldande av ytterligare etthundrafemtio kronor eller efter gäldande därav skulle sakna nödortfigt uppehälle. Kan han icke gälda ens det belopp, som skall nedsättas till säkerhet för kostnadsersättning, äge han ock utan hinder därav fullfölja talan, om han med intyg, som nu sagts, styrker, att han icke äger tillgång till gäldande av etthundrafemtio kronor eller efter gäldande därav skulle sakna nödortfigt uppehälle.

Närmare föreskrifter om vilken myndighet äger utfärda sådant intyg och om intygs innehåll meddelas av Konungen.

19 §. Bifalles parts ändringsyrkande helt eller i huvudsakliga delar, förordne högsta domstolen tillika, att parten äger återbekomma nedsatt fullföljdsavgift. Gives ej sådant förordnande, tillfaller avgiften statsverket.

Har part nedsatt fullföljdsavgift, ehuru sådan rätteligen ej skolat gäldas av honom, förordne högsta domstolen i samband med målets avgörande, att han äger återfå avgiften.

I dom eller slutligt beslut förordne högsta domstolen, om och i vad

mån belopp, som part nedsatt till säkerhet för kostnadsersättning, må lyftas av honom eller motparten.

55 Kap. Om revision

Revisionsförfarandet överensstämmer i allt väsentligt med vadförfarandet. Bestämmelserna i förevarande kapitel är gemensamma för tvistemål och brottmål.

Talan fullföljs genom att part, som söker revision, inom stadgad tidsfrist inkommer med *revisionsinlaga* till hovrätten (1 §). Att den kan inlämnas med bud eller insändas med posten framgår av 33: 3. Därjämte har part att nedsätta *fullföljdsavgift* och *säkerhet* enligt 54: 17 (2 §). Att offentlig försvarare saknar självständig rätt att fullfölja talan följer av 21: 8.

Förberedelsen är, liksom i hovrätten, regelmässigt skriftlig (8 och 9 §§). Först efter skriftväxlingens avslutande sker, i allmänhet, prövning av frågan om fullföljdstillstånd. Enligt huvudregeln skall *huvudförhandling* äga rum i alla mål, vari dispens meddelats, oavsett grunden för dispensen eller målets beskaffenhet. Blott i några få undantagsfall avgör HD fullföljt mål efter föredragning på handlingarna (12 §). Antalet huvudförhandlingar i HD per år är synnerligen lågt.

Att parts befogenhet att i tvistemål åberopa nya omständigheter och bevis är mer beskuren i HD än i hovrätten (jfr 50: 25 sista stycket) sammanhänger med HD:s ställning i instansordningen. Förutom 43: 10 gäller nämligen här den skärpta *preklusionsbestämmelsen* i 13 §. Som tidigare anmärkts får i regel ej heller muntligt bevis eller bevis genom syn å stället, som upptagits i lägre rätt, återupptas i HD (35: 13). En konsekvens av denna ordning är, att HD i vissa avseenden som regel inte får frångå det resultat, till vilket lägre rätt kommit vid sin bevisprövning; även för förfarandet i högsta instans gäller en *tilltrosparagraf*, 14 §.

Fullföljda mål bereds till prövning och avgörande i HD genom *nedre justitierevisionen* (§ 24 regeringsformen). Där tjänstgör revisionssekreterare. Revisionssekreterare åligger bl. a. att inför HD föredra sådana mål som avgörs på handlingarna. Även inom HD förekommer i allmänhet att fullföljt mål tilldelas viss ledamot såsom referent, vilken har att särskilt vaka över dess skötsel.

1 §. Vill part söka revision av hovrätts dom, skall han inom fyra veckor

från den dag, då domen gavs, till hovrätten inkomma med revisionsinlaga.

2 §. Revisionskäranden skall inom den i 1 § angivna tiden i hovrätten nedsätta stadgad fullföljdsavgift och föreskrivet belopp till säkerhet för motpartens kostnadsersättning; nedsättes ej något av dessa belopp eller allenast belopp till säkerhet för kostnadsersättning, skall han före utgången av nämnda tid inkomma med sådant intyg om fattigdom, som avses i 54 kap. 18 §.

Har käranden i rätt tid ingivit behörig myndighets intyg om fattigdom men är det ej av det innehåll, som stadgas i nämnda lagrum, förelägge hovrätten honom att inkomma med föreskrivet intyg vid påföljd att, om sådant icke är för hovrätten tillgängligt, då frågan, huruvida talan rätteligen fullföljts, ånyo företages, revisionstalan är förfallen. Nedsättes beloppet, vare det ock giltt.

3 §. Finnes revisionstalan ej vara fullföljd på föreskrivet sätt eller inom rätt tid, skall den av hovrätten avvisas.

4 §. I revisionsinlagan skall revisionskäranden uppgiva:

1. den dom, mot vilken talan föres;
2. grunderna för revisionstalan med angivande, i vilket avseende hovrättens domskäl enligt kärandens mening äro oriktiga; samt
3. i vilken del domen överklagas och den ändring i domen, som käranden yrkar.

Anser käranden, att prövningstillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i revisionsinlagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd därför.

Käranden skall i revisionsinlagan uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. I tvistemål skall käranden, om beviset ej tidigare förebragts, uppgiva anledningen härtill. Åberopar käranden skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall det i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid revisionsinlagan. I revisionsinlagan skall käranden ock angiva, om han vill, att motparten eller i brottmål målsägande eller den tilltalade skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i högsta domstolen.

Är i brottmål den tilltalade anhållen eller häktad, skall det angivas.

Revisionsinlagan skall vara egenhändigt undertecknad av käranden eller hans ombud.

5 §. Avvisas ej revisionstalan, skall hovrätten efter revisionstidens utgång utan dröjsmål till högsta domstolen insända revisionsinlagan med därvid fogade handlingar samt underrättens och hovrättens akter i målet.

Är i brottmål den tilltalade häktad eller framställes i revisionsinlagan yrkande, som påkallar omedelbar prövning, såsom i tvistemål begäran om kvarstad eller skingringsförbud eller om hävande av sådan åtgärd eller av förordnande, att dom må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft, eller i brottmål begäran om den tilltalades häktande eller

om åtgärd, som avses i 25—28 kap., eller om hävande av sådan åtgärd, skall insändandet ske genast.

6 §. Föreligger mot revisionstalan upptagande annat hinder än i 3 § sägs, må talan av högsta domstolen omedelbart avvisas.

7 §. Uppfyller revisionsinlagen ej föreskrifterna i 4 § eller är den eljest ofullständig, skall högsta domstolen förelägga revisionskäranden att avhjälpa bristen.

Efterkommes ej föreläggande och består bristen däri, att inlagen ej innehåller bestämt yrkande eller att grunderna för revisionstalan ej äro tydligt angivna, eller är bristen eljest så väsentlig, att inlagen är otjänlig som grund för rättegång i högsta domstolen, skall revisionstalan avvisas.

8 §. För målets beredande skall revisionsinlagen med därvid fogade handlingar delgivas revisionssvaranden och föreläggande meddelas honom att inkomma med skriftligt genmäle.

Har hovrätten i tvistemål avslagit yrkande om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller förordnat om hävande av sådan åtgärd eller i brottmål avslagit yrkande om åtgärd, som avses i 26—28 kap., eller förordnat om hävande av åtgärd, som där sägs, äge högsta domstolen omedelbart bevilja åtgärden att gälla, till dess annorlunda förordnas. Har hovrätten beviljat åtgärd, som nu sagts, eller förordnat, att dom må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft, eller fastställt underrätts beslut därom, äge högsta domstolen ock omedelbart förordna, att vidare åtgärd för verkställighet ej må äga rum. Är fråga om häktning eller reseförbud, må högsta domstolen utan motpartens hörande göra ändring i hovrättens beslut.

9 §. Genmålet skall, om ej i tvistemål revisionskärandens yrkande medges, innehålla yttrande rörande de av honom anförda grunderna för revisionstalan och angivande av de omständigheter revisionssvaranden vill anföra.

Svaranden skall i genmålet uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. I tvistemål skall svaranden, om beviset ej tidigare förebragts, uppgiva anledningen härtill. Åberopar svaranden skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall det i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid genmålet. I genmålet skall svaranden ock angiva, om han vill, att motparten eller i brottmål målsägande eller den tilltalade skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i högsta domstolen.

Genmålet skall vara egenhändigt undertecknat av svaranden eller hans ombud eller, då i brottmål den tilltalade är svarande, hans försvarare.

10 §. Genmålet skall med därvid fogade handlingar delgivas revisionskäranden.

Finnes för målets beredande ytterligare skriftväxling erforderlig, äge högsta domstolen förordna därom. Högsta domstolen äge tillika medde-

la närmare bestämmelser om skriftväxlingen och därvid även föreskriva, i vilket avseende part skall yttra sig. Part må föreläggas att inkomma med mer än en skrift, endast om särskilda skäl äro därtill.

11 §. Erfordras prövningstillstånd, bestämme högsta domstolen, sedan skriftväxlingen avslutats, om sådant tillstånd skall meddelas. När skäl äro därtill, må frågan upptagas, ehuru skriftväxling ej ägt rum. Innan prövningstillstånd meddelats, må fråga, som avses i 8 § andra stycket, ej upptagas.

12 §. Högsta domstolen äge utan huvudförhandling företaga mål till avgörande, om målet upptagits omedelbart av hovrätten eller om i tvistemål revisionstalan medgivits eller i brottmål talan av åklagaren föres allenast till den tilltalades förmån eller talan, som föres av den tilltalade, biträts av motparten.

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erforderlig.

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

13 §. Part må ej i tvistemål i högsta domstolen till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, med mindre han gör sannolikt, att han icke kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid lägre rätt eller han eljest haft giltig ursäkt att ej göra det. Framställs först i högsta domstolen yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

14 §. Har vid huvudförhandling i lägre rätt rörande viss omständighet vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran hörts inför rätten eller syn å stället hållits och beror avgörandet även i högsta domstolen av tilltron till den bevisningen, må i denna del ändring i hovrättens dom i tvistemål eller i brottmål annat än till den tilltalades förmån ej ske, med mindre hovrätten, ehuru beviset ej upptagits vid huvudförhandling i hovrätten, därutinnan gjort ändring i underrättens dom eller ock synnerliga skäl föreligga, att bevisets värde är annat, än hovrätten antagit.

15 §. Beträffande rättegången i högsta domstolen skola i övrigt i tvistemål 50 kap. 11—20 §§, 22 §, 24 § och 25 § första och andra styckena samt i brottmål 51 kap. 11—20, 22, 24, 25 och 31 §§ äga motsvarande tillämpning.

Vad i 50 kap. 26—29 §§ rörande tvistemål samt i 51 kap. 26—29 §§ rörande brottmål är för hovrätt stadgat om undanröjande av underrätts dom och om återförvisning skall beträffande högsta domstolen äga motsvarande tillämpning i fråga om lägre rätts dom.

16 §. Sedan högsta domstolens dom eller slutliga beslut givits, skola de från hovrätten mottagna akterna jämte avskrifter av domen eller beslutet översändas, hovrättsakten till hovrätten och underrättsakten till underrätten.

Förfarandet i besvärsmål i HD är ordnat efter samma grunder som besvärsförfarandet i hovrätt. Det är således gemensamt för tvistemål och brottmål. Förekommande avvikelser sammanhänger främst med fullgörandet av den i 54: 17 föreskrivna nedsättningsskyldigheten samt reglerna om prövningstillstånd (54 kap.).

Besvärstalan förs genom att vederbörande part inom stadgat tidsfrist inger *besvärslinlaga* till hovrätten (se ang. insändande med posten eller inlämnande genom bud 33: 3). I allmänhet räknas besvärstiden från dagen för beslutets meddelande (1 §). Därjämte har part att nedsätta *fullföljdsavgift* och *säkerhet* enligt 54: 17 (2 §).

I sådana fall, där lagen föreskriver *missnöjesanmälan*, är dylik anmälan en nödvändig förutsättning för besvärsrätt.

Liksom i hovrätten avgörs besvärsmål i HD *på handlingarna* (12 §). Den olikheten i förhållande till hovrättsprocederet föreligger dock, att inhämtande av motpartens förklaring inte i något fall är ovillkorligt i HD (8 §; jfr 52: 7).

Även besvärsmål bereds i nedre justitierevisionen till prövning och avgörande i HD (§ 24 regeringsformen).

1 §. Vill någon anföra besvär mot hovrätts beslut, skall han inom fyra veckor från den dag, då beslutet meddelades, till hovrätten inkomma med besvärslinlaga; har beslut under rättegången meddelats annorledes än vid sammanträde för förhandling, skall dock besvärstiden räknas från den dag, då klaganden erhöll del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte vare ej inskränkt till viss tid.

Om skyldighet att anmäla missnöje mot hovrätts beslut i fråga, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket, 1, 2, 3 eller 7, stadgas i 54 kap. 3 §.

2 §. Klaganden skall inom den i 1 § angivna tiden i hovrätten nedsätta stadgat fullföljdsavgift och föreskrivet belopp till säkerhet för motpartens kostnadsersättning; nedsättes ej något av dessa belopp eller allenast belopp till säkerhet för kostnadsersättning, skall han före utgången av nämnda tid inkomma med sådant intyg om fattigdom, som avses i 54 kap. 18 §.

Har klaganden i rätt tid ingivit behörig myndighets intyg om fattigdom men är det ej av det innehåll, som stadgas i nämnda lagrum, förelägge hovrätten honom att inkomma med föreskrivet intyg vid påföljd att, om sådant icke är för hovrätten tillgängligt, då frågan, huruvida talan rätteligen fullföljts, ånyo företages, besvärstalan är förfallen. Nedsättes beloppet, vare det ock gillt.

3 §. Finnes besvärstalan ej vara fullföljd på föreskrivet sätt eller inom rätt tid, skall den av hovrätten avvisas.

4 §. I besvärslagan skall klaganden uppgiva:

1. det beslut, mot vilket talan föres;
2. grunderna för besvärstalan; samt
3. den ändring i beslutet, som klaganden yrkar.

Anser klaganden, att prövningstillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i besvärslagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd därför.

Klaganden skall i besvärslagan uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid besvärslagan.

Besvärslagan skall vara egenhändigt undertecknad av klaganden eller hans ombud.

5 §. Avvisas ej besvärstalan, skall hovrätten utan dröjsmål till högsta domstolen insända besvärslagan med därvid fogade handlingar samt huvudskrift eller styrkt avskrift av underrättens och hovrättens akter i målet, såvitt angår den fullföljda frågan.

6 §. Föreligger mot besvärstalans upptagande annat hinder än i 3 § sägs, må talan av högsta domstolen omedelbart avvisas.

7 §. Uppfyller besvärslagan ej föreskrifterna i 4 § eller är den eljest ofullständig, skall högsta domstolen förelägga klaganden att avhjälpa bristen.

Efterkommes ej föreläggande och består bristen däri, att inlagen ej innehåller bestämt yrkande eller att grunderna för besvärstalan ej äro tydligt angivna, eller är bristen eljest så väsentlig, att inlagen är otjänlig som grund för rättegång i högsta domstolen, skall besvärstalan avvisas.

8 §. Finnes motparten böra höras över besvären, skall besvärslagan med därvid fogade handlingar delgivas motparten och föreläggande meddelas honom att inkomma med skriftlig förklaring.

9 §. Förklaringen skall innehålla yttrande rörande de av klaganden anförda grunderna för besvärstalan och angivande av de omständigheter förklaranden vill anföra.

Förklaranden skall i förklaringen uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid förklaringen.

Förklaringen skall vara egenhändigt undertecknad av förklaranden eller hans ombud eller, då i brottmål den tilltalade är förklarande, hans försvarare.

10 §. Har förklaring inkommit och finnes ytterligare skriftväxling erforderlig, äge högsta domstolen förordna därom. Högsta domstolen äge

tillika meddela närmare bestämmelser om skriftväxlingen och därvid även föreskriva, i vilket avseende part skall yttra sig. Part må föreläggas att inkomma med mer än en skrift, endast om särskilda skäl äro därtill.

11 §. Erfordras prövningstillstånd och har motparten hörts över besvären, bestämme högsta domstolen, sedan skriftväxlingen avslutats, om sådant tillstånd skall meddelas. När skäl äro därtill, må frågan upptagas, ehuru skriftväxling ej ägt rum.

12 §. Beträffande rättegången i högsta domstolen skall i övrigt vad i 52 kap. 10—12 §§ är stadgat äga motsvarande tillämpning.

13 §. Sedan högsta domstolens slutliga beslut meddelats, skola de från hovrätten mottagna akterna jämte avskrifter av beslutet översändas, hovrättsakten till hovrätten och underrättsakten till underrätten.

14 §. Vad i detta kapitel är stadgat äge motsvarande tillämpning i fråga om besvär, som avses i 8 kap. 8 §; i dylikt mål gälle dock följande avvikelser:

1. Den som vill anföra besvär skall inom fyra veckor från den dag, då han erhöll del av beslutet, till högsta domstolen inkomma med besvärsläsa. Bestämmelserna i 2 § äge ej tillämpning.

2. Om ej särskilda skäl föranleda annat, skola klaganden och, då talan föres av justitiekanslern, även motparten höras muntligen i högsta domstolen.

3. Tillfälle skall lämnas det organ inom advokatsamfundet, som meddelat beslutet, att inkomma med skriftlig förklaring och att, då part höres muntligen, därvid yttra sig.

57 Kap. Om mål, som upptages omedelbart av högsta domstolen

1 §. I mål, som skall upptagas omedelbart av högsta domstolen, äge vad i 53 kap. är stadgat motsvarande tillämpning.

SJUNDE AVDELNINGEN

Om särskilda rättsmedel

Såsom redan antytts vid 49 kap. har de allmänna rättsmedlen till syfte att möjliggöra en förnyad prövning av rättens avgörande, innan detta blivit slutgiltigt, medan de *särskilda rättsmedlen* avser fall, där en nyprövning av ett redan slutgiltigt avgörande anses motiverad. Huruvida en dom eller ett beslut är slutgiltigt, får bestämmas med ledning av de tidsfrister, som getts beträffande de allmänna rättsmedlens användning (fullföljdstiderna). Detta framgår av 17: 11 och 30: 9; i dessa §§: er hänvisas till vad som är stadgat om särskilda rättsmedel.

En omprövning av ett avgörande — slutgiltigt eller inte — kan hänga samman med antingen att avgörandet är *oriktigt till sitt innehåll* eller att *förhållanden av processuell beskaffenhet inverkar på avgörandets giltighet*. I förstnämnt avseende tillhandahåller RB:s sjunde avdelning för förekommande fall ett rättsmedel, benämnt *resning* (58 kap.), i sistnämnt *besvär över domvilla* (59 kap.). Till resning fogar sig som ytterligare rättsmedel *återställande av försutten tid* (58: 11—12), till domvillobesvär *besvär över godkänt strafföreläggande* (59: 5—8).

58 Kap. Om resning och återställande av försutten tid

Föremålet för resning är dom i tvistemål eller dom i brottmål, som vunnit laga kraft (1—3 §§), ävensom rättsens »beslut» (10 §). Med det sistnämnda avses beslut, som har den självständiga betydelse att de är förenade med s. k. rättskraft.

RB skiljer mellan dels resning i *tvistemål* och dels resning i *brottmål*. Beträffande brottmålen skils dessutom mellan resning till *förmån* resp. till *men* för den tilltalade.

Resningsgrunderna i *tvistemål* anges i 1 §. Rätten att erhålla resning är begränsad till vad sålunda upptagits; resning på annan grund kan ej förekomma. I allmänhet förutsätts för resning att, efter det tidigare avgörandet, nya omständigheter eller bevis tillkommit, som är ägnade att rubba tilltron till detta avgörande (p. 2 och 3). Frågor, som uteslutande angår lagtolkning eller rättstillämpning, kan inte omprövas medelst resning (undantag: p. 4).

Resningsgrunderna i *brottmål* anges i 2 och 3 §§. Härvidlag må märkas, att möjligheterna till resning naturligt nog är snävast ifråga om resning till *men* för den tilltalade. Detta visar sig i tre avseenden. Dels finns här en *tidsfrist*. Ansökan om resning måste göras inom ett år, sedan sökanden erhöll kännedom om resningsanledningen; åberopas annans brottsliga gärning, må tiden räknas från det dom däröver vann laga kraft. Dels *prekluderas processmaterialet*; åberopas som resningsgrund ny omständighet eller nytt bevis (vilket bara får ske vid grövre brott), måste sökanden göra sannolikt, att han inte kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid den rätt som meddelat domen eller genom fullföljd från denna eller att han haft giltig ursäkt ej göra detta. Och dels är de *materiella förutsättningarna* för resning snävare; exempelvis saknas den resningsgrun-

den, att rättstillämpning, varå domen grundats, uppenbart strider mot lag.

Fullständig korrespondens råder mellan grunderna för resning i tvistemål och resning till förmån för den tilltalade (1 resp. 2 §), utom i ett avseende: motsvarighet till den intressanta bestämmelsen i 2 § p. 3 in fine saknas för tvistemålens del. Enligt denna kan resning (till förmån för den tilltalade) förekomma om — med hänsyn till åberopade nya omständigheter eller bevis och vad i övrigt förekommer — »synnerliga skäl äro, att frågan, huruvida den tilltalade förövat det brott, för vilket han dömts, provas ånyo».

Sistnämnda resningsgrund betyder, framhåller lagmotiven, att nytt material måste åberopas men att dessa omständigheter eller bevis ej nödvändigtvis måste medföra sannolikhet för att målet skulle fått en annan utgång, om de åberopats tidigare. Tillräckligt är att de är ägnade att framkalla *tvivelsmål* om den tilltalades skuld. Främst torde man härvid ha åsyftat grova brottmål med betydande meningsskiljaktigheter inom domstolarna.

Tidsfrist för sökande av resning föreligger även beträffande *tvistemål*; fristerna är ett år eller sex månader från resp. *terminus a quo*. Endast resning (i brottmål) till *den tilltalades förmån* begränsas *icke* av någon uttrycklig tidsfrist; något tidshinder förbjuder alltså inte resning i t. ex. ett brottmål från 1800-talet. Däremot kan det hindret finnas som ligger i att behörig resningssökande saknas.

Vem äger söka resning? »Någon», svaras det i 4 §. Lagstiftaren avser emellertid att för behörighet att söka resning detsamma skall gälla som ifråga om fullföljd genom allmänt rättsmedel. Främst blir alltså fråga om part (jfr 50: 1: »Vill *part* vädja etc.»). Vidare kan resning, om den tilltalade avlidit, sökas av sådan anförvant som sägs i 21: 1 andra stycket; denna § avser nämligen även anlitande av extraordinärt rättsmedel. På grund härav är alltså resning tänkbar även i ganska gamla brottmål. På åklagarsidan är bland allmänna åklagare blott RÅ (till följd av att han ensam är allmän åklagare vid HD) behörig söka resning. Av 20: 8 följer att även målsägande — som äger fullfölja talan i mål om allmänt åtal — har enahanda rätt.

Resning söks i *HD* (4 §), som i resningsmål är domför med fem ledamöter. Frågan om resning avgörs på handlingarna; handläggningen sker ungefär som i ett besvärsmål (jfr 6 §). För att ansökan skall avvisas eller ogillas fordras ej att den dessförinnan delgivits

med sökandens motpart; däremot kan ansökan aldrig bifallas utan föregående kommunikation (6 §).

Ett beslut om resning innebär, att det ifrågavarande målet skall upptas till förnyad prövning, *inte att den gamla domen undanröjs*. Verkställigheten av den gamla domen fortgår alltså, såvida inte HD förordnar om inhibition enligt 6 § sista stycket.

Beviljas resning, skall målet efter HD:s förordnande åter upptas av den rätt, som *sist dömt* i målet. Är saken *uppenbar*, äger dock HD — på material i resningsärendet och vad tidigare förekommit i målet — omedelbart ändra domen, om resningen beviljats i ett tvistemål eller i ett brottmål till den tilltalades förmån (7 §). Av det sagda följer att, om domen meddelats av en hovrätt, HD inte kan förordna, att målet efter resning skall upptas av underrätten. I en dylik situation kan emellertid hovrätten — där målet alltså skall återupptas — enligt allmänna regler eventuellt undanröja sin dom och återförvisa målet till underrätten för förnyad handläggning.

Fri rättegång kan enligt stadgad praxis ej beviljas i resningsförfarandet.

Återställande av försutten tid — varom 11 och 12 §§ handlar — beviljas likaledes, efter ansökan, av HD. De laga tider, varom 11 § talar, är sådana som är utsatta i lag och skall iakttas omedelbart på grund av lagens bestämmelser. Frister, som domstol själv äger bestämma och fastställa för processuella handlingars företagande, faller alltså inte härunder. Bifalls ansökan, utsätts ny tid för den processuella handling, varom är fråga.

1 §. Sedan dom i tvistemål vunnit laga kraft, må till förmån för någon av parterna resning beviljas:

1. om ledamot av rätten eller där anställd tjänsteman eller ombud eller ställföreträdare med avseende å målet gjort sig skyldig till brottsligt förfarande, som kan antagas hava inverkat på målets utgång;

2. om skriftlig handling, som åberopats till bevis, varit falsk eller om part, som hörts under sanningsförsäkran, eller vittne, sakkunnig eller tolk avgivit falsk utsaga samt handlingen eller utsagan kan antagas hava inverkat på utgången;

3. om omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle hava lett till annan utgång; eller

4. om rättstillämpning, som ligger till grund för domen, uppenbart strider mot lag.

Ej må på grund av förhållande, som avses i 3, resning beviljas, med mindre parten gör sannolikt, att han icke vid den rätt, som meddelat domen, eller genom fullföljd från denna kunnat åberopa omständigheten eller beviset eller han eljest haft giltig ursäkt att ej göra det.

2 §. Sedan dom i brottmål vunnit laga kraft, må till förmån för den tilltalade resning beviljas:

1. om ledamot av rätten eller där anställd tjänsteman, åklagaren eller ombud, ställföreträdare eller försvarare med avseende å målet gjort sig skyldig till brottsligt förfarande, som kan antagas hava inverkat på målets utgång;

2. om skriftlig handling, som åberopats till bevis, varit falsk eller om vittne, sakkunnig eller tolk avgivit falsk utsaga samt handlingen eller utsagan kan antagas hava inverkat på utgången;

3. om omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle hava lett till att den tilltalade frikännts eller brottet hänförts under mildare straffbestämmelse än den som tillämpats eller ock med hänsyn till vad sålunda åberopas och i övrigt förekommer synnerliga skäl äro, att frågan, huruvida den tilltalade förövat det brott, för vilket han dömts, prövas ånyo; eller

4. om rättstillämpning, som ligger till grund för domen, uppenbart strider mot lag.

3 §. Sedan dom i brottmål vunnit laga kraft, må till men för den tilltalade resning beviljas:

1. om sådant förhållande, som avses i 2 § 1 eller 2, förelegat och detta kan antagas hava medverkat till att den tilltalade frikännts eller brottet hänförts under väsentligt mildare straffbestämmelse än den som bort tillämpas; eller

2. om för brottet är stadgat fängelse i mer än ett år samt omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle hava lett till att den tilltalade dömts för brottet eller detta hänförts under väsentligt strängare straffbestämmelse än den som tillämpats.

Ej må på grund av förhållande, som avses i 2, resning beviljas, med mindre parten gör sannolikt, att han icke vid den rätt som meddelat domen, eller genom fullföljd från denna kunnat åberopa omständigheten eller beviset eller han eljest haft giltig ursäkt att ej göra det.

4 §. Vill någon söka resning, skall han hos högsta domstolen göra skriftlig ansökan därom.

Ansökan om resning i tvistemål på grund av förhållande, som avses i 1 § första stycket 1, 2 eller 3, så ock i brottmål till men för den tilltalade skall göras inom ett år, sedan sökanden erhöll kännedom om det förhållande, varå ansökan grundas; åberopas annans brottsliga gärning som grund för ansökan, må tiden räknas från det dom däröver vann laga kraft. Resning i tvistemål på grund av förhållande, som avses i 1 § första stycket 4, skall sökas inom sex månader, sedan domen vann laga kraft.

5 §. I resningsansökan skall sökanden uppgiva:

1. den dom ansökan avser;
2. det förhållande, varå ansökan grundas, och skälen för ansökan; samt
3. de bevis sökanden vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis.

Grundas ansökan å förhållande, som avses i 1 § första stycket 3 eller 3 § första stycket 2, skall sökanden uppgiva anledningen till att omständigheten eller beviset ej åberopats i rättegången.

Ansökan skall vara egenhändigt undertecknad av sökanden eller hans ombud.

Vid ansökan skola i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas de skriftliga bevis sökanden åberopar.

6 §. Avvisas ej resningsansökan, skall ansökan med därvid fogade handlingar delgivas motparten och föreläggande meddelas honom att inkomma med skriftlig förklaring. Finnes ansökan ogrundad, må den dock omedelbart avslås.

Vad i 56 kap. 9, 10 och 12 §§ är stadgat om besvär i högsta domstolen äge motsvarande tillämpning beträffande resningsansökan.

Högsta domstolen äge, när skäl äro därtill, förordna, att, till dess anorlunda föreskrives, vidare åtgärd för verkställighet av domen ej må äga rum.

7 §. Beviljas resning, förordne högsta domstolen, att målet skall ånyo upptagas av den rätt, som sist dömt i målet; dock äge högsta domstolen, då resning beviljas i tvistemål eller i brottmål till den tilltalades förmån och saken finnes uppenbar, omedelbart ändra domen.

Uteblir sökanden, då målet ånyo företages till förhandling, vare resningen förfallen; uteblir motparten, må målet avgöras utan hinder därav. I kallelse skall intagas erinran därom. Vad nu sagts gälle dock ej i fråga om åklagare.

8 §. Avvisas eller avslås resningsansökan, äge högsta domstolen ålägga sökanden att ersätta motparten eller, om åklagaren är motpart, statsverket kostnaden å resningsärendet; har resning sökts av åklagaren, må kostnaden utgå av allmänna medel. Bifalles ansökan, skall frågan om kostnaden prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

9 §. Avser dom i brottmål även annat än ansvar, gälle beträffande resning i denna del av målet vad om resning i tvistemål är stadgat; beviljas resning i ansvarsfrågan, må dock utan hinder av vad sålunda är föreskrivet resning samtidigt beviljas även i målet i övrigt.

10 §. Vad i 1—9 §§ är stadgat om dom äge motsvarande tillämpning beträffande rättens beslut.

11 §. Har någon försuttit laga tid för fullföljande av talan mot dom eller beslut eller för ansökan om återvinning eller återupptagande och

förelåg för hans underlåtenhet laga förfall, som han icke kunde i rätt tid anmäla, må på ansökan av honom den försuttna tiden återställas.

12 §. Vill någon söka återställande av försutten tid, skall han inom tre veckor, sedan förfallet upphörde, och sist inom ett år, sedan tiden utgick, hos högsta domstolen göra skriftlig ansökan därom.

Beträffande ansökan, som nu sagts, äge vad i 5, 6 och 8 §§ är stadgat motsvarande tillämpning.

59 Kap. Om besvär över domvilla

Det extraordinära rättsmedlet *besvär över domvilla* hänför sig, som redan nämnts, till det förhållandet, att processuella omständigheter kommit att påverka det slutgiltiga domstolsavgörandet, med påföljd att detta blivit oriktigt.

Domvillogrunderna anges i 1 §. Rätten till besvär är ej beroende av om klaganden haft möjlighet att vinna rättelse genom ordinärt rättsmedel. Behörigheten att föra besvär följer de vanliga reglerna om fullföljd genom allmänt rättsmedel. Har domvillan inträffat i underrätt anføres besvären i hovrätten, har den inträffat i hovrätt klagas hos HD (2 §). I olikhet med vad annars gäller skall besvären insändas eller ingivas omedelbart till besvärinstansen och inte till den domstol, vars avgörande angrips. Tidsfrister av olika längd ges för väckandet av besvärstalan (utom i ett fall), 2 §.

Att högre rätt i samband med fullföljd i vanlig ordning kan ta upp fråga om domvilla stadgas i 50: 26, 51: 26 och 55: 15.

Domvillobesvär handläggs enligt reglerna för den allmänna besvärstalan (3 §).

Strafföreläggande, som godkänts av den misstänkte, gäller såsom lagakraftvunnen dom (48: 4). Något allmänt rättsmedel hålls alltså inte åklagaren eller den misstänkte tillhanda. Däremot erbjuder 5 § i förevarande kapitel ett särskilt rättsmedel, *besvär över godkänt strafföreläggande*. Besvärsrätt tillkommer såväl den misstänkte som åklagaren.

I 5 § andra stycket stadgas ett förbud mot *reformatio in peius* till den misstänktes nackdel.

Besvär förs (efter lagändring 1966) till den underrätt, som haft att ta upp åtal för brottet och senast inom ett år (6 §).

Besvärsförfarandet i underrätten är att betrakta som ett mål, i vilket slutligt beslut meddelas utan huvudförhandling. Härav följer att målen kan handläggas av ensamdomare (1: 4 och 11).

Bifall till besvären innebär undanröjande av strafföreläggandet. Efter undanröjandet är åklagaren oförhindrad att väcka talan i vanlig ordning.

1 §. Dom, som vunnit laga kraft, skall på besvär av den, vilkens rätt domen rör, på grund av domvilla undanröjas:

1. om målet upptagits, ehuru däremot förelegat rättegångshinder, som vid fullföljd högre rätt haft att självmant beakta;

2. om rätten ej varit domför;

3. om domen givits mot någon, som ej varit rätteligen stämd och ej heller fört talan i målet, eller genom domen någon, som ej varit part i målet, lider förfång;

4. om domen är så mörk eller ofullständig, att därav ej framgår, huru i saken dömts; eller

5. om i rättegången förekommit annat grovt rättegångsfel, som kan antagas hava inverkat på målets utgång.

2 §. Vill någon besvära sig över domvilla, skall han till den rätt, där talan mot domen skolat fullföljas, eller, om fullföljd ej kunnat äga rum, till högsta domstolen, inkomma med besvärinlägga.

Besvär skola föras, om de grundas å omständighet, som avses i 1 § 1, 2 eller 5, inom sex månader, sedan domen vann laga kraft, och, om besvären grundas å omständighet, som avses i 1 § 3, inom sex månader, sedan klaganden erhöll kännedom om domen. Erhöll han kännedom om domen, innan den vann laga kraft, skall tiden räknas från den dag, då domen vann laga kraft.

3 §. Om besvär över domvilla och fullföljd av talan mot hovrätts beslut i sådant ärende äge i övrigt vad i 52, 54 och 56 kap. är stadgat motsvarande tillämpning; beträffande besvär, som skola upptagas omedelbart av högsta domstolen, gälle dock ej bestämmelserna om nedsättning av fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för motparts kostnadsersättning eller angående prövningstillstånd.

Rätten äge, när skäl äro därtill, förordna, att, till dess annorlunda föreskrives, vidare åtgärd för verkställighet av domen ej må äga rum.

Undanröjes domen och grundas beslutet ej därå, att rätten varit obehörig eller eljest icke bort upptaga målet till prövning, skall tillika förordnas, att ny handläggning skall äga rum vid den rätt, som meddelat domen.

Om ersättning för kostnad gälle vad om rättegångskostnad är stadgat.

4 §. Vad i 1—3 §§ är stadgat om dom äge motsvarande tillämpning beträffande rättens beslut.

5 §. Strafföreläggande, som godkänts av den misstänkte, skall efter besvär undanröjas:

1. om godkännandet icke kan anses som en giltig viljeförklaring;

2. om vid ärendets behandling förekommit sådant fel, att föreläggandet bör anses ogiltigt; eller

3. om föreläggandet eljest ej överensstämmer med lag.

Har strafföreläggande undanröjts, må ej därefter för samma gärning dömas till eller föreläggas svårare straff.

6 §. Den som vill besvära sig över strafföreläggande skall till den underrätt, som ägt upptaga åtal för brottet, inkomma med besvärslaga.

Besvär skola föras inom ett år, sedan åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om besvär, som nu sagts, äga i övrigt bestämmelserna i 52 kap. 2, 3 och 5—12 §§ motsvarande tillämpning. Bestämmelse som avser hovrätt gäller därvid i stället underätten.

7 §. Om fullföljd av talan mot underrättens beslut i anledning av besvär över strafföreläggande äga bestämmelserna i 49 och 52 kap. motsvarande tillämpning.

Mot hovrättens beslut må talan ej föras.

8 §. I mål, som avses i 6 eller 7 §, äger rätten, när skäl äro därtill, förordna, att till dess annorlunda föreskrives, vidare åtgärd för verkställighet av strafföreläggandet ej får äga rum.

Om denna balks ikraftträdande förordnar Konungen med riksdagen.

Utdrag ur

Lag 1946 om införande av nya rättegångsbalken

Genom denna lag bestämdes, att RB, jämte stadgandena i lagen ifråga, skulle träda i kraft den 1 januari 1948.

Av lagens bestämmelser skall blott 17 § närmare kommenteras.

Talan om *förverkande* (konfiskation) eller annan liknande påföljd grundar sig i allmänhet på att ett brott blivit begånget. Bestämmelserna i 17 § äger emellertid motsvarande tillämpning även i fall, då ett handlande är förenat enbart med påföljd av nyssnämnda slag utan att samtidigt vara underkastat straffrättsligt ansvar. §:n avser förfarandet, då konfiskationen riktar sig mot *någon, som ej är åtalad*. Förutsättning för konfiskation i dylikt fall är, att *tal*an om förverkande förs mot vederbörande; det blir alltså fråga om en fristående konfiskationstalan. Beträffande talans väckande och förfarandet i övrigt gäller samma regler som vid åtal för brott, varå icke kan följa svårare straff än böter.

Avser påföljden den tilltalade, skall frågan härom behandlas i samband med åtalet och enligt samma regler som gäller för åtalet. Eftersom rätten ej är bunden av yrkande om påföljd, har den att i förekommande fall ådöma förverkande, även om yrkande därom inte blivit framställt.

Observera slutligen 27 §, som ger vissa möjligheter att till *offentlig försvarare* utse även annan jurist än advokat.

1 §. Den av riksdagen år 1942 antagna och d. 18 juli samma år (nr 740) utfärdade nya rättegångsbalken skall jämte vad nedan stadgas träda i kraft d. 1 jan. 1948; dock må dessförinnan bestämmelser meddelas av Konungen enligt vad i nya rättegångsbalken och denna lag är för vissa fall stadgat.

3 §. Förekommer i lag eller författning hänvisning till eller avses däri eljest lagrum, som ersatts genom bestämmelse i nya rättegångsbalken eller i denna lag, skall den bestämmelsen i stället tillämpas.

Föreskrift i äldre lag eller författning, att i fråga om klagan över domstols beslut skall gälla vad i allmänhet är stadgat angående besvär i brottmål, skall avse bestämmelserna i nya rättegångsbalken om fullföljd av talan mot dom och beslut i brottmål.

4 §. Om särskilda domstolar och rättegången vid dessa gälle vad därom är stadgat.

Vad om rättegången i vissa mål vid allmän domstol är i lag eller författning särskilt stadgat vare gällande, även om det strider mot bestämmelse i nya rättegångsbalken.

6 §. Om behandling av ärenden, som domstol eller domare har att upptaga, gälle vad därom är stadgat.

11 §. Vad i äldre lag eller författning är stadgat om vittnesmål av den, som förordnats att förrätta offentligt tjänsteärende, skall upphöra att gälla.

17 §. Angår fråga om egendoms förverkande till det allmänna eller annan särskild rättsverkan av brott någon, som ej är tilltalad, skall talan därom föras mot honom. Om sådan talan gälle i tillämpliga delar vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående åtal för brott vara icke kan följa svårare straff än böter.

Är i fall, som avses i första stycket, fråga om förverkande av egendom, som tagits i beslag, och är ägaren ej känd eller har han eller annan, mot vilken talan föres, icke känt hemvist inom riket eller kan eljest ej på sätt om stämning i brottmål är stadgat delgivning ske här i riket, äge rätten utfärda stämning å honom att å tid och ställe, som angivas i stämningen, komma tillstädes vid rätten för att svara i målet vid påföljd, att egendomen eljest må förklaras förverkad. Stämningen skall kungöras på sätt i 33 kap. 12 § nya rättegångsbalken sägs; uppgår värdet av beslagtagna egendom uppenbart ej till etthundra kronor, erfordras ej att meddelande införes i tidning. Uteblir svaranden, skall egendomen förklaras förverkad, om ej av omständigheterna framgår, att talan därom är orgrundad.

Hava i lag eller författning meddelats avvikande bestämmelser, vare de gällande.

18 §. I fråga om talan, som föres särskilt angående utdömande av förelagt vite, äge vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående åtal för brott, vara icke kan följa svårare straff än böter, motsvarande tillämpning.

19 §. Har någon genom dom, som må verkställas, ehuru den icke äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han för

sådan verkställighet intagen i fångvårdsanstalt, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om ej annat är stadgat, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inledes förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller ock annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han intagen i anstalt som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömd, skall arvode och ersättning till försvararen alltid gäldas av statsverket.

20 §. Föres på grund av stadgande i lag eller författning i mål, som ej angår allmänt åtal, talan å det allmännas vägnar av allmän åklagare eller annan myndighet och avser ej talan tillvaratagande av kronans eller annans enskilda rätt, skola, om ej särskild föreskrift därom är meddelad, beträffande rättegångskostnad och ordningen för målets fullföljd i högre rätt bestämmelserna i nya rättegångsbalken angående allmänt åtal äga motsvarande tillämpning; i stället för vad i nya rättegångsbalken är stadgat om föreläggande för part och parts utevaro i tvistemål skall beträffande den, som för talan å det allmännas vägnar, gälla vad om åklagare är föreskrivet.

21 §. Vad i nya rättegångsbalken är stadgat om fullfölja av talan till hovrätt och högsta domstolen samt rättegången därstädes i mål, som väckts vid underrätt, skall, om ej särskild föreskrift därom är meddelad, äga motsvarande tillämpning i fråga om fullföljd i högre rätt av mål, som upptagits av annan världslig domstol eller myndighet och enligt lag eller författning må fullföljas i hovrätt; dock skall talan föras genom besvär.

27 §. Utan hinder av vad i 21 kap. 5 § nya rättegångsbalken är föreskrivet därom, att den som förordnas till offentlig försvarare skall vara advokat, må vid de domstolar Konungen bestämmer tillsvidare och till dess Konungen annat förordnar till sådan försvarare utses även annan lämplig person, som avlagt behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov.

Lag 1966 om föreläggande av ordningsbot

Då institutet strafföreläggande infördes genom tillkomsten av RB uttalades inte bara principiella invändningar utan även vissa farhågor rörande åklagarnas möjligheter att ombesörja den domarfunktion som den nya anordningen innebar. Erfarenheterna har emellertid visat sig så goda, att man tagit ett ytterligare steg på vägen att befria domstolarna från sysslandet med ringa lagöverträdelser. Efter mönster av strafföreläggandet har ett nytt institut, *ordningsföreläggande*, skapats, och bruket därav har lagts, inte i åklagares utan i *polis-mans* hand. Systemet innebär, kort uttryckt, att polisman äger rätt att under vissa förutsättningar ta upp frågan om ansvar för vissa ordningsförseelser genom att utfärda ett föreläggande för den misstänkte, varigenom denne — liksom vid strafföreläggande — föreläggs ett bötesstraff, kallat *ordningsbot*, till godkännande. Härigenom har man erhållit en motsvarighet till det *polisbötessystem* (böter, som föreläggs av polisman »på gatan» eller polismyndighet i omedelbart samband med, framför allt, trafikförseelser och som den felande kan betala direkt eller tämligen omgående till polismannen eller polismyndigheten) som råder i främmande länder.

Vad som föreläggs är alltså en påföljd; rätteligen borde institutet kallats ordningsbotsföreläggande. Emellertid har man stannat för att i stället använda uttrycket ordningsföreläggande bl. a. med hänsyn till den praktiska nyttan av en term som kan beteckna såväl den handling, polismannen skall utfärda, som det processuella institutet. Termen förekommer dock inte i lagtexten (men väl i lagmotiven och den kungliga propositionen).

Förfarandet regleras genom *lagen 1966 om föreläggande av ordningsbot* (LOrd) och *ordningsbotskungörelsen 1966* (Svensk författningssamling nr 247 resp. 536/1966). Därtill kommer rikspolisstyrelsens arbetsanvisningar (112-1-1966).

Lagen är avsedd att möjliggöra en enkel och snabb handläggning

av främst *trafikförseelser*. Den har tillkommit på förslag av 1961 års trafikmålskommitté. Anledningen till den nya ordningen är, att det stegrade antalet ordningsförseelser, särskilt på trafikens område, lett till en väsentlig ökning av arbetsbördan främst hos polisen och åklagarna men även hos delgivningsmyndigheter och domstolar. Handläggningen av ordningsförseelser har kommit att belasta dessa myndigheter till förfång för andra viktiga arbetsuppgifter, t. ex. kampen mot den allvarligare kriminaliteten. Även där ordningsförseelser kan beivras genom strafföreläggande, är handlägningsrutinen omständlig. Man har helt enkelt blivit tvungen att söka nya vägar för att lätta på trycket på de rättsvårdande myndigheterna.

I sitt förslag till ny lagstiftning framhöll trafikmålskommittén särskilt två nackdelar i det dittillsvarande systemet: dels kom även det enklaste ärende att vandra mellan många instanser, innan den misstänktes sak blev slutligt prövad, med en mängd onödig diarieföring som följd, och dels tvingades kvalificerad personal — polis eller åklagare — att delta i handläggningen av även det enklaste ärende vid flera tillfällen. Ett polisbötesystem däremot medförde bl. a., att den rapport som ofta skrivs på platsen i stor utsträckning kunde ersättas av ett omedelbart föreläggande, varefter återstående arbete kunde övertas av kontorspersonal. Vidare måste beaktas betydelsen av att straffet följer så snabbt som möjligt på brottet. För trafiksäkerheten är det väsentligt, att polisen har möjlighet att genast ställa den som gjort sig skyldig till en förseelse inför konsekvensen av dennes handlande. Straffet sätts då i direkt samband med överträdelsen av trafikregeln. En lindrigare omedelbar bestraffning kan mången gång antas vara verkningsfullare än ett hårdare straff som blir aktuellt först flera månader efter förseelsen.

Emellertid går även andra ordningsöverträdelser än trafikförseelser *formellt* in under lagen. Tillämpningsområdet med hänsyn till *gärningstyperna* anges i 1 § så, att det endast får vara fråga om brott, för vilket *ej stadgas svårare straff än böter omedelbart i penningar* (dvs. den i förhållande till dagsbotsstraffet lindrigare formen av bötesstraff enligt svensk rätt). Ej heller får s. k. *normerade böter* (ett i strafflagstiftningen mycket ovanligt bötesstraff) vara föreskrivna. Genom dessa begränsningar säkerställs det, att endast *utpräglat ordningsmässiga förseelser* kommer att behandlas i den förenklade ordningen. Å vilka brott av nu nämnt slag som lagen är tillämplig följer, som framgår av 1 §, utav *särskilt K. Maj:ts förordnande*.

Tanken har nämligen varit den, att man i inledningsskedet skall pröva förfarandet på ett begränsat antal förseelsetyper, därvid man kan samla och tillgodogöra sig erfarenheter. Härigenom undgås också att alltför stora krav kommer att ställas på dem som har att handha det nya förfarandet.

I linje härmed ligger att lagen även fått begränsad giltighet i *territoriellt* avseende. Dess tillämplighet i rummet beror nämligen likaledes av *K. Maj:ts förordnande*. Tanken är härvid, att systemet skall användas på försök i ett begränsat antal polisdistrikt. På längre sikt är dock en generell tillämpning avsedd, liksom det kan bli tal om att successivt utvidga lagen till att gälla nya typer av förseelser.

K. Maj:t har i enlighet med det sagda bestämt, att lagen skall tillämpas på ett stort antal *förseelser mot vägtrafikförordningen* (jämte viss likartad lagstiftning); förseelserna är uppräknade i 1 § ordningsbetskungörelsen. Utvalet har förestavats av angelägenheten att inskrida mot sådana trafikförseelser inom penningbotsområdet som har *hög frekvens* och enligt erfarenheten oftast uppdagas vid polisens trafikövervakande verksamhet. Just snabbheten i ingripandet mot och beivrandet av trafikförseelser anses ägnad att medverka till förbättrad trafikdisciplin och ökad trafiksäkerhet. Enligt nyssnämnda paragraf har vidare förordnats, att LOrdf skall tillämpas från den 1 januari 1967 i *Stockholms polisdistrikt* och *polisdistrikten i Västmanlands län* samt från den 1 maj 1967 i *polisdistrikten i Stockholms län* samt *Göteborgs och Bohus län*.

Ordningsföreläggande är avsett som ett straffprocessuellt institut utanför RB:s ram. Det träder i stället för åtal och kan slutligen leda till att fråga om straffansvar blir rättskraftigt avgjord. *Godkänt ordningsföreläggande gäller nämligen som dom, vilken vunnit laga kraft* (9 §). Institutet är alltså ett alternativ till det i RB reglerade brottmålsförfarandet (jfr 2 §: »Fråga om ansvar . . . får upptagas» etc.; jfr även den allmänt formulerade undantagsbestämmelsen i 20: 6 RB).

Det är emellertid icke alltid användbart även inom de gränser, som dragits upp enligt ovan.

Sålunda får — med anknytning till 20: 3 RB — ordningsföreläggande inte användas ifråga om brott, som inte hör under allmänt åtal, och ej heller när särskilt villkor, såsom angivelse eller tillstånd av myndighet, är stadgat för allmänt åtal (1 §). Vidare kan omständigheterna i det särskilda fallet utesluta användningen.

I sistnämnt avseende stadgar 3 § till en början, att föreläggande *inte får* utfärdas, om den misstänkte *nekar* till förseelsen. Nödvändig förutsättning för föreläggande är alltså inte, att den misstänkte erkänner. Såsom justitieministern konstaterat, kan det svårligen positivt anges, vilka krav i bevisavseende som skall föreligga för att föreläggande skall få brukas. Bedömningen kommer i allmänhet att grundas på polismannens egna iakttagelser och den misstänktes egna uppgifter. Fall måste också förutsättas förekomma, där polismannen inte har bevittnat förseelsen själv men uppgifter därom kommer fram genom anmälningar från enskilda eller myndigheter eller på annat sätt. Man har därför inte velat ställa upp något krav på att full bevisning enligt polismannens bedömning föreligger.

Som ytterligare hinder mot ordningsföreläggande har stadgats, att förseelsen kan antas föranleda ämbetsstraff eller disciplinstraff för krigsman eller talan om enskilt anspråk (3 §). I praktiken torde dessa fall dock bli ovanliga. Har förseelsen föranlett skada (t. ex. nedstänkta kläder vid förseelse mot 46 § 1 mom. sista stycket vägtrafikförordningen), får föreläggande emellertid icke utfärdas, om målsäganden förklarar sig avstå från ersättningsanspråk eller uppgörelse om ersättningen träffas.

Till det nu sagda kommer vissa fall, där enligt 3 § ordningsföreläggande *inte bör* komma till användning; lagen talar här helt allmänt om fall, där det kan antas vara påkallat, att åklagare prövar fråga om åtal för brottet.

Här må först beaktas den för hela institutet grundläggande regeln, att *ordningsföreläggande är avsett endast för normalfallet av brott inom varje typ av förseelser*. Föreligger någon omständighet som gör att ett konkret fall *klart* skiljer sig från normalfallet bör, enligt vad som uttalats i lagstiftningsärendet, saken inte behandlas genom ett summariskt polisbötesförfarande utan hänskjutas till prövning i annan ordning, där straffmätning kan ske under beaktande av föreliggande särskilda förhållanden. Som exempel har nämnts, att en hastighetsöverträdelse är påfallande grov eller att ett utrustningsfel på en bil visar högradig brist på ansvar ifråga om egen och andras säkerhet i trafiken. Åklagarprövning på vanligt sätt anses vidare erforderlig, om ansvar för vårdslöshet i trafik kan komma ifråga.

Det kan emellertid, omvänt, vara motiverat att hänskjuta ett fall till åklagare även av den anledningen, att sådana *förmildrande om-*

ständigheter föreligger, att ordningsboten enligt fastställd taxa framstår som för hög.

Förverkande eller annan liknande rättsverkan kan inte tas upp som sanktion i ett ordningsföreläggande. Uppkommer i det särskilda fallet fråga, huruvida förseelsen bör föranleda förverkande, bör detta vara anledning att enligt ovannämnda lagregel avstå från föreläggande och i stället rapportera till åklagaren i vanlig ordning. Straff-föreläggande kan därvid bli aktuellt.

Vidare kan förekomsten av bestämmelser om särskild åtalsprövning — att åklagaren skall pröva, huruvida allmänt åtal bör ske — medföra, att föreläggande bör underlåtas och saken hänskjutas till åklagare.

Åtalsprövning enligt LUL får regelmässigt anses obehövlig, när det gäller brott av utpräglad ordningskaraktär; paråkning på cykel är exempelvis ett typexempel på fall, som lämpar sig för ordningsföreläggande. LUL — som även avser brott, varå endast böter kan följa — bör dock inte lämnas obeaktad. *Det är, oavsett det sagda, alltid befogat att iaktta särskild försiktighet, när det gäller föreläggande beträffande de allra yngsta lagöverträdarna.* Risk kan föreligga, att de inte inser föreläggandets innebörd. Lämpligt kan vara att ge dem rådrum (jfr 6 § andra stycket), så att de kan tala med föräldrar eller annan vuxen.

Med hänsyn till 69 § barnavårdslagen och 57 § lagen om nykterhetsvård bör föreläggande inte utfärdas utan rapport lämnas till åklagaren (för särskild åtalsprövning), om det upplyses, att lagöverträdaren är inskriven vid ungdomsvårdsskola resp. omhändertagen på vårdanstalt för alkoholmissbrukare, eller om polismannen råkar känna till sådant förhållande. Enbart *möjligheten* att så är fallet bör inte vara anledning att underlåta begagna ordningsföreläggande. Skulle förseelsen bestå i fylleri, bör emellertid, enligt vad särskilt framhållits, ordningsföreläggande aldrig brukas.

Därjämte bör, särskilt i anledning av bestämmelserna i 34 kap. brottsbalken om vissa konkurrenssituationer, som allmän princip gälla, att föreläggande inte utfärdas beträffande den som veterligen vårdas i fängvårdsanstalt men, t. ex. under permission, begår en ordningsförseelse.

Svårigheten att vid en summarisk handläggningsform beakta förhållanden, som inte kan konstateras vid handläggningstillfället, måste även återverka på frågan om betydelsen av *återfall*. I princip

torde sådan fråga få lämnas därhän. Om det emellertid blir känt för de trafikövervakande polismännen, att en person gång efter annan sätter sig över gällande bestämmelser, bör detta vid ny förseelse leda till rapport i och för åtal.

Som framgått av det sagda innebär föreläggande av ordningsbot, att polisman förelägger den misstänkte ett bötesstraff till godkännande. Är det fråga om *flera brott* vid ett och samma tillfälle, får dock föreläggande utfärdas endast om det omfattar alla förseelserna och upptar gemensam ordningsbot (2 §). Det senaste betyder, att det skall vara känt för polismannen — vid den tidpunkt då det är aktuellt att utfärda föreläggande — att flera brott föreligger. Meningen är däremot inte att av vederbörande utfärdare kräva, att han genom efterforskning i diarium eller på annat sätt närmare undersöker, om lagöverträdaren är misstänkt även för andra förseelser.

Med polisman avses sådan tjänsteman inom polisväsendet som anges i 7 § polisinstruktionen 1965. Materiellt behörig utfärda föreläggande är i princip endast polisman, som innehar ordinarie eller extraordinarie tjänst eller genomgått motsvarande utbildning (se närmare 3 § ordningsbotskungörelsen).

Straffet är böter i vanlig mening, och allmänna regler om indrivning m. m. är i princip tillämpliga. Den särskilda benämningen »ordningsbot» har valts i syfte att klargöra för allmänheten, att det vid denna summariska handläggningsform är fråga om förseelser av ordningskaraktär.

Straffmätningen ankommer på polismannen (5 §); denne har emellertid att bestämma boten efter en *fast taxa* som fastställts av *RA* eller, efter *RA*:s uppdrag, statsåklagaren (4 §). *RA* tillkommer även att bestämma grunderna för beräkningen av gemensam ordningsbot för flera förseelser. Härigenom uppnås önskvärd enhetlighet för hela landet. Därjämte åstadkoms, att polismännen vid mellanhavande med enskilda inte behöver ingå i diskussioner om straffets avvägning. Högsta ordningsboten är dock 200 kronor för ett brott och 400 kronor som gemensamt straff för flera brott enligt föreskrift i 4 § ordningsbotskungörelsen. Minimibeloppet blir brottsbalkens: 10 kronor.

RA har i anledning härav fastställt såväl beloppen för ordningsbot i samtliga förekommande fall som nyss omnämnda grunder (beslut 27.10.1966). Dessutom har *RA* bestämt, att chef för länsåklagar-

myndighet och överåklagare skall fastställa ordningsbot för överträdelser av vissa närmare angivna lokala trafikföreskrifter. (Ordningsbottaxan återges nedan sid. 293 ff.)

Vid straffmätningen har polismannen att, enligt vad redan sagts, beakta, att den schablonmässigt fastställda ordningsboten är avsedd blott för normalfallet inom varje typ av förseelser.

Det åligger polisman att förvissa sig om identiteten hos den som hörs såsom misstänkt för en förseelse. Särskilt gör sig behovet av legitimation gällande, när det är fråga om (ordnings)föreläggande.

Ordningsföreläggandets *innehåll* överensstämmer nästan helt med straffföreläggandets, dock saknas föreskrift om att tillämpligt lagrum skall anges (5 §). Föreläggandet utfärdas enligt formulär, som fastställts av riksåklagaren (5 § ordningsbotskungörelsen).

Föreläggande bör utfärdas så snart som möjligt efter förseelsen och i den misstänktes närvaro. Denne skall därvid få tillfälle att omedelbart godkänna det (6 §). Genom en dylik ordning kan eventuella missförstånd klaras upp omgående. Värdefullt är även att den som är medveten om sin överträdelse genast ställs inför påföljden av denna. *En omedelbar handläggning bör därför vara normalfallet*; föreläggandet utfärdas i samband med att förseelsen uppdragas.

Hinder kan dock föreligga häremot. Polisen har därför fått möjlighet att *tillställa* den misstänkte föreläggandet med angivande av viss frist för honom att ta ställning till detsamma. Emellertid måste särskilda förutsättningar föreligga för ett sådant tillvägagångssätt (6 §). Med uttrycket »tillställa» avses att markera, att polismannen avhänder sig den dispositionsrätt över dokumentet som han får anses ha, så länge han endast bereder den misstänkte tillfälle att ta del av föreläggandet. I nämnda situation får alltså den misstänkte disponera över föreläggandet.

Utfärdas föreläggandet i den misstänktes *frånvaro* — t. ex. därför att utredningen fullbordas vid en tidpunkt, då den misstänkte inte är tillstädes — skall det givetvis tillställas honom (lämpligen genom tjänstebrev). I vissa fall kan misstänkt, som är närvarande vid föreläggandets utfärdande, ha behov av *rådrum*, varför föreläggandet likaså får tillställas honom.

I dylika fall skall föreläggandet vara försett med anteckning om tidsfrist för godkännande och upplysning om den eventuella åtalspåföljden (6 §).

Godkänns inte ordningsföreläggande omedelbart vid utfärdandet och föreligger ej heller sådana omständigheter att polismannen, enligt vad nyss sagts, får tillstålla honom det, förfaller frågan om fortsatt användning av ordningsföreläggande. Polismannen har då att avge rapport i vanlig ordning.

7 § reglerar formerna för *godkännande*. Enligt huvudregeln sker godkännande *skriftligen* på föreläggandet. Godkännandet innehåller förklaring, att den misstänkte erkänner gärningen och underkastar sig den förelagda boten. Godkännande kan också — i motsats till vad som gäller vid strafföreläggande — ske genom *betalning* av boten utan att den misstänkte återställer skriftligen godkänt föreläggande, ehuru utrymmet för ett sådant tillvägagångssätt blir begränsat till följd av grundprincipen om omedelbar handläggning. Om den misstänkte i samband med betalning framhåller, att han trots detta inte erkänner förseelsen, skall dock betalningen inte anses som ett godkännande.

Rikspolisstyrelsen skall av vederbörande utfärdare underrättas om vilka förelägganden som meddelats och vilka som godkänts i samband med utfärdandet. Då föreläggande tillställts den misstänkte, skall godkännandet, skriftligen eller i form av betalning, lämnas till rikspolisstyrelsen, som prövar om föreläggandet skall anses godkänt (7 § resp. 8 § ordningsbetskungörelsen.)

Utfärdande av föreläggande medför i vissa fall enligt grundsatsen om *lis pendens* temporärt hinder att beivra förseelsen på annat sätt. Inkommer godkänt föreläggande efter den utsatta tidsfristens utgång, tillmäts det likväl rättsverkan (8 §). Har rapport om gärningen lämnats till åklagaren, är det emellertid denne som skall ta ställning till det för sent inkomna godkännandet. Åklagaren skall därför genast underrättas om dylikt godkännande med angivande av tidpunkten för godkännandet (9 § ordningsbetskungörelsen). Han har härefter att avgöra, om han skall godta godkännandet eller om åtal eller strafföreläggande skall tillgripas. Inkommer det godkända föreläggandet så sent, att delgivning av stämning eller strafföreläggande hunnit ske, saknar det dock alltid verkan (8 §).

Betalning av ordningsbot uppbärs av rikspolisstyrelsen eller, sedan saköreslängd tillställts vederbörande länsstyrelse, genom länsstyrelsens försorg (11 § ordningsbetskungörelsen). Någon betalning till den enskilde polismannen skall alltså inte förekomma.

Eftersom godkänt ordningsföreläggande gäller som lagakraftvun-

nen dom, kan överklagande ske endast med användning av extraordinärt rättsmedel. Enligt 10 § kan *besvär* anföras under samma förutsättningar som gäller ifråga om godkänt strafföreläggande. Forum för besvärstalan blir följaktligen underrätt. I mål om besvär över ordningsföreläggande är allmän åklagare motpart till den misstänkte. Bifall till besvären kommer alltid att innebära, att föreläggandet undanröjs. Åklagaren kan sedan väcka åtal i vanlig ordning. Enligt *reformatio in peius*-regeln i 59: 5 RB får då inte för samma gärning dömas till eller föreläggas svårare straff än det som det ursprungliga föreläggandet innehöll.

I 14 § ordningsbetskungörelsen åläggs polisman skyldighet att underrätta åklagaren, då han fått kännedom om att skäl föreligger att pröva fråga om undanröjande av godkänt föreläggande.

1 §. Konungen äger förordna, att 2—10 §§ denna lag skola äga tillämpning beträffande brott, för vilket ej stadgas svårare straff än böter omedelbart i penningar och ej heller normerade böter. Förordnande kan begränsas att avse visst eller vissa polisdistrikt.

Om brott ej hör under allmänt åtal eller om särskilt villkor är stadgat för allmänt åtal, får denna lag icke tillämpas.

2 §. Fråga om ansvar för brott, som avses i förordnande enligt 1 §, får upptagas genom föreläggande av ordningsbot. Sådant föreläggande innebär att polisman till godkännande förelägger den misstänkte ett bötesstraff, fastställt enligt 4 §.

Är vid ett och samma tillfälle fråga om flera brott, får föreläggande utfärdas endast om det omfattar alla brotten och upptar gemensam ordningsbot för dem.

3 §. Föreläggande får icke utfärdas, om den misstänkte förnekar gärningen. Detsamma gäller om det föreligger anledning att antaga att brottet bör föranleda ämbetsstraff eller disciplinstraff för krigsman eller att talan om enskilt anspråk kommer att föras.

Föreläggande bör ej utfärdas, om det i annat fall kan antagas vara påkallat att åklagare prövar fråga om åtal för brottet.

4 §. Riksåklagaren bestämmer för olika brott de belopp som skola upptagas såsom ordningsbot i föreläggande. Därvid bestämmas även grunder för beräkning av gemensam ordningsbot för flera brott.

Om särskilda skäl föreligga, äger riksåklagaren uppdraga åt statsåklagare att i fråga om vissa brott bestämma beloppet för ordningsbot.

5 §. Föreläggande avfattas skriftligen och undertecknas av den polisman som utfärdar det. Det skall innehålla uppgift om

1. den misstänkte,
2. brottet med angivande av tid och plats för dess begående samt övriga omständigheter som fordras för att känneteckna det,
3. den ordningsbot som förelägges den misstänkte.

6 §. Föreläggande bör utfärdas i den misstänktes närvaro, varvid denne skall beredas tillfälle att omedelbart godkänna föreläggandet.

Om föreläggande utfärdas i den misstänktes frånvaro eller om misstänkt, som är närvarande när föreläggande utfärdas, behöver rådrum, får polismannen tillställa honom föreläggandet. Detta skall i sådant fall innehålla anteckning om viss tid, inom vilken föreläggandet skall återställas, försett med godkännande, och upplysning att åtal kan äga rum, om föreläggandet ej godkännes inom förelagd tid.

7 §. Föreläggande godkännes genom att den misstänkte på föreläggandet undertecknar förklaring att han erkänner gärningen och underkastar sig den förelagda ordningsboten.

Om ordningsboten betalas utan att den misstänkte återställt godkänt föreläggande, anses betalningen som godkännande, om det icke framgår att den misstänkte ej har avsett att godkänna föreläggandet.

8 §. Har viss tid för godkännande angivits i föreläggande, får fråga om ansvar för brottet ej upptagas på nytt förrän denna tid utgått.

Godkännande, som sker efter delgivning av stämning eller straffföreläggande, är utan verkan.

9 §. Har föreläggande godkänts, gäller det som dom vilken har vunnit laga kraft.

10 §. Bestämmelserna i 59 kap. 5—8 §§ rättegångsbalken äga motsvarande tillämpning i fråga om besvär över godkänt föreläggande av ordningsbot. I mål om besvär över sådant föreläggande är allmän åklagare motpart till den misstänkte.

11 §. Närmare föreskrifter för tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1967.

1966 års ordningsbetskungörelse

1 §. I Stockholms polisdistrikt samt polisdistrikten i Stockholms län, Göteborgs och Bohus län och Västmanlands län äga 2—10 §§ lagen om föreläggande av ordningsbot tillämpning beträffande brott mot

a) någon av följande bestämmelser i vägtrafikförordningen den 28 september 1951 (nr 648):

3—8 §§ utom 3 § 6 mom.,

12 § 3 mom. tredje stycket,

21 § 2 mom. första stycket a—d, samma moment första stycket e, såvitt angår tjänstevikt, bredd, maximilast och största antal passagerare, samma moment andra stycket och 3 mom.,

24 § 3 mom. andra stycket, även såvitt detta äger tillämpning enligt 14 § 1 mom. andra stycket,

40 § 1 mom.,

42 § 2 mom. första stycket och 4 mom.,

44 §,

45 § 7 mom. andra stycket,

47 § 2 mom., såvitt angår förbudet mot omkörning strax före eller på obevakat övergångsställe, och 3 mom. första stycket, såvitt angår föreskrifterna om signalering,

48 § 1 mom. första stycket, såvitt angår föreskriften om skyldighet att stanna, och 3 mom.,

48 a §,

49 § 2 mom., första stycket samt 3 och 4 mom.,

50 § 3 mom.,

51 § 1 mom.,

52 § 2 mom.,

54 § 2 mom.,

55 § 2 mom.,

56 § 1—3 mom.,

59 § 1 mom., första stycket och 2—4 mom.,

60 § 1 mom. andra stycket och 2 mom. tredje stycket;

b) föreskrift som meddelats med stöd av 56 § 4 mom. vägtrafikförordningen;

c) föreskrift som meddelats med stöd av 61 § vägtrafikförordningen

och som ej avser förbud mot trafik med motordrivet fordon eller fordons axeltryck eller bruttovikt;

d) 3 § eller 10 § andra stycket förordningen den 5 maj 1960 (nr 134) om mopeder.

2 §. Föreläggande av ordningsbot får utfärdas endast för brott, begånget inom polisdistrikt som anges i 1 §.

3 §. Föreläggande får utfärdas endast av polisman med tjänstgöring i polisdistrikt, som anges i 1 §, eller i verksamhetsområde vari sådant distrikt ingår.

För behörighet att utfärda föreläggande fordras att polisman innehar ordinarie eller extra ordinarie tjänst eller genomgått den utbildning som krävs för extra ordinarie polismanstjänst. Rikspolisstyrelsen meddelar i övrigt föreskrifter, i vad mån uppgiften att utfärda föreläggande skall tilldelas endast polisman, som uppfyller särskilda villkor i fråga om tjänsteställning eller utbildning eller i annat avseende.

4 §. Ordningsbotens belopp bestämmes till högst tvåhundra kronor för ett brott och högst fyrahundra kronor som gemensamt straff för flera brott.

5 §. Föreläggande utfärdas enligt formulär som godkänts av riksåklagaren.

I föreläggandet eller på annat sätt skall den misstänkte anmanas att snarast betala ordningsboten, om han godkänner föreläggandet.

6 §. När föreläggande godkännes i samband med utfärdandet, skall en kopia av föreläggandet lämnas till den misstänkte.

7 §. Rikspolisstyrelsen skall underrättas om vilka förelägganden som utfärdats och vilka som godkänts i samband med utfärdandet. Under rättelsen sändes av den som utfärdat föreläggandet, om styrelsen inte föreskriver annat.

8 §. I fall som avses i 6 § andra stycket lagen om föreläggande av ordningsbot lämnas godkännande till rikspolisstyrelsen, vare sig godkännandet sker skriftligen eller genom betalning. Styrelsen prövar om föreläggandet skall anses godkänt.

9 §. Godkännes föreläggande sedan rapport om gärningen lämnats till åklagaren, skall åklagaren genast underrättas därom med angivande av tidpunkten för godkännandet.

Har godkännandet skett efter delgivning av stämning eller strafföreläggande, skall åklagaren snarast underrätta rikspolisstyrelsen därom.

10 §. Bestämmelserna i vägtrafikkungörelsen den 7 december 1951 (nr 743) om skyldighet för underrätt att sända avskrift av dom i brottmål äga motsvarande tillämpning på rikspolisstyrelsen i fråga om godkända förelägganden. I stället för avskrift får sändas underrättelse om föreläggandets innehåll och om dagen för godkännandet.

11 §. Ordningsbot uppbäres av rikspolisstyrelsen till dess åtgärd enligt tredje stycket vidtages.

Rikspolisstyrelsen skall varje månad upprätta saköreslängd i tre exemplar, upptagande sådana förelägganden som godkänts under närmast föregående månad och för vilka full betalning ej inkommit.

Två exemplar av saköreslängd sändas före utgången av den månad då längden upprättats till länsstyrelsen i det län inom vilket föreläggandet utfärdats.

Länsstyrelsen lämnar ett exemplar till kronofogdemyndigheten för verkställighet.

12 §. Om indrivning och redovisning av ordningsbot som upptagits i saköreslängd gälla i övrigt bestämmelserna i förordningen den 14 december 1917 (nr 915) angående indrivning och redovisning av böter. Bestämmelserna i 1 § 2 mom. nämnda förordning äga motsvarande tillämpning på saköreslängd enligt 11 §.

Närmare föreskrifter om redovisningen av ordningsbot, om saköreslängd och om kontroll över indrivningen meddelas av riksrevisionsverket.

13 §. Besvär enligt 59 kap. 5 § rättegångsbalken över godkänt föreläggande anföras av åklagare i det åklagardistrikt inom vilket föreläggandet utfärdats. Är föreläggandet utfärdat av polisman, vilkens verksamhetsområde omfattar mer än ett polisdistrikt, anföras besvär av åklagare i det åklagardistrikt inom vilket brottet begicks.

Anföras besvär av den bötfällda, skall den åklagare vara motpart som varit behörig att vid domstolen väcka åtal för brottet.

14 §. Får polisman kännedom om att skäl föreligger att pröva fråga om undanröjande av föreläggande som godkänts, skall han genast underätta åklagare som anges i 13 § första stycket.

15 §. Undanröjes föreläggande, skall rätten genast underrätta rikspolisstyrelsen när slutligt beslut i målet vunnit laga kraft. Rikspolisstyrelsen skall därefter underrätta annan myndighet som fått meddelande om föreläggandet.

16 §. Statistiska uppgifter lämnas enligt anvisningar som statistiska centralbyrån utfärdar efter samråd med rikspolisstyrelsen.

17 §. Rikspolisstyrelsen bestämmer på vilket sätt och under vilken tid utfärdade förelägganden skola förvaras och meddelar ytterligare föreskrifter för tillämpningen av denna kungörelse.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 januari 1967 såvitt avser Stockholms polisdistrikt och polisdistrikten i Västmanlands län samt den 1 maj 1967 såvitt avser polisdistrikten i Stockholms län och i Göteborgs och Bohus län.

Ordningsbottaxa

Genom beslut den 27 oktober 1966 har riksåklagaren fastställt bl. a. belopp för ordningsbot att gälla från och med den 1 januari 1967. Ur detta beslut återges här följande boter:
(Författningsrummen avser vägtrafikförordningen, när ej annat anges.)

Fordons beskaffenhet och utrustning

BIL

Styrinrättningen ej effektiv	200 kr.
3 § 1 mom. a) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Fotbromsen ej effektiv	200 kr.
3 § 1 mom. b) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Handbromsen (motsvarande) ej effektiv	100 kr.
3 § 1 mom. b) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Backningsanordning saknas/ur funktion	50 kr.
3 § 1 mom. c) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Bilen utrustad med ringar, medar eller band av ej godkänt slag	100 kr.
3 § 1 mom. d) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Belysningsanordningar framtill saknas/ur funktion/bristfälliga	
3 § 1 mom. a) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom.	

A. Vid färd under mörker

1. på obelyst eller otillfredsställande belyst väg, båda framlyktorna saknas/ur funktion men parkeringsljus eller annat dock inte tillfredsställande ljus tänt fram¹⁾) 200 kr.
 2. på obelyst eller otillfredsställande belyst väg, båda framlyktorna saknas/ur funktion men annan tillfredsställande belysning (hjälpjus) utan erforderlig avbländningsanordning tänd 150 kr.
 3. på obelyst eller otillfredsställande belyst väg, ena framlyktan saknas/ur funktion 100 kr.
 4. på tillfredsställande belyst väg, båda framlyktorna saknas/ur funktion 100 kr.
 5. endast helljus fungerar 150 kr.
 6. endast halvljus fungerar 50 kr.
- B. Fel i andra fall 50 kr.

Belysnings- eller reflexanordningar baktill saknas/ur funktion/bristfälliga

3 § 1 mom. f) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Skytlykta 25 kr.

Baklyktor

1. båda saknas/ur funktion vid färd under mörker på obelyst eller otillfredsställande belyst väg 100 kr.
2. fel i andra fall 50 kr.

Stoppkykta 100 kr.

Reflexer

1. båda saknas/bristfälliga 50 kr.
2. en saknas/bristfällig 25 kr.

¹⁾ Då belysning framtill helt saknas under mörker, skall målet överlämnas till åklagaren.

Apparat för ljudsignal saknas/ur funktion/bristfällig 3 § 1 mom. g) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	50 kr.
Körriktningsvisare saknas/ur funktion/bristfällig 3 § 1 mom. h) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	50 kr.
Backspegel saknas/ur funktion 3 § 1 mom. i) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	50 kr.
Ljuddämpare saknas/ej effektiv 3 § 1 mom. j) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	100 kr.
Stänkskydd saknas/bristfälliga 3 § 1 mom. k) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	50 kr.
Kopplingsanordning för släpfordon otillfredsställande/ej fästad på föreskrivet sätt 3 § 1 mom. l) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	200 kr.
Hastighetsmätare saknas/ur funktion 3 § 1 mom. m) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	50 kr.
Vindrutetorkare saknas/ur funktion 3 § 1 mom. n) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	50 kr.
Förarplatsen anordnad/manövreringsanordningarna an- bragta/förarhytten inrättad otillfredsställande 3 § 2 mom. första/andra/tredje stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	100 kr.
Anordning, som kan avsevärt öka risken för skada vid på- körning eller sammanstötning, anbragt på fordonet 3 § 2 mom. fjärde stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	50 kr.
Motor/bränslebehållare/elektrisk utrustning ej betryggande anordnad 3 § 3 mom. och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	100 kr.
Anordning till skydd mot slirning ej så beskaffad att vägen ej skadas	100 kr.

3 § 4 mom. och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Eldsläckningsapparat saknas/av ej godkänd typ 50 kr.

3 § 5 mom. och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

MOTORCYKEL

Styrinrättningen ej effektiv 100 kr.

4 § 1 mom. första stycket a) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Fotbromsen ej effektiv 150 kr.

4 § 1 mom. första stycket b) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Handbromsen (motsvarande) ej effektiv 50 kr.

4 § 1 mom. första stycket b) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Motorcykeln utrustad med ringar eller medar av ej godkänd typ 50 kr.

4 § 1 mom. första stycket c) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Belysningsanordning framtill saknas/ur funktion/bristfällig

4 § 1 mom. första stycket d) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

A. Vid färd under mörker

1. på obelyst eller otillfredsställande belyst väg, framlykta saknas/ur funktion men annat dock ej tillfredsställande ljust tänt¹⁾ 200 kr.

2. på obelyst eller otillfredsställande belyst väg, framlykta saknas/ur funktion men annan tillfredsställande belysning (hjälp ljus) utan erforderlig avbländningsanordning tänd 150 kr.

3. på tillfredsställande belyst väg, framlykta saknas/ur funktion 100 kr.

¹⁾ De belysning framtill helt saknas under mörker, skall målet överlämnas till åklagaren.

4. endast helljus fungerar	150 kr.
5. endast halvljus fungerar	50 kr.
B. Fel i andra fall	50 kr.

Belysningsanordningar/reflexanordning baktill saknas/ur funktion/bristfälliga

4 § 1 mom. första stycket e) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Skyltlykta	25 kr.
------------	--------

Baklykta

1. saknas/ur funktion vid färd under mörker på obelyst eller otillfredsställande belyst väg	100 kr.
---	---------

2. fel i andra fall	50 kr.
---------------------	--------

Reflex	50 kr.
--------	--------

Apparat för ljudsignal saknas/ur funktion/bristfällig	50 kr.
---	--------

4 § 1 mom. första stycket f) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Ljuddämpare saknas/ej effektiv	100 kr.
--------------------------------	---------

4 § 1 mom. första stycket g) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Stänkskydd saknas/bristfälliga	50 kr.
--------------------------------	--------

4 § 1 mom. första stycket h) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Backspegel saknas/bristfällig på trehjulig motorcykel med förarhytt eller slutet karosseri	25 kr.
--	--------

4 § 1 mom. andra stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Förarplatsen anordnad/manövreringsanordningarna anbragta/förarhytten på trehjulig motorcykel inrättad otillfredsställande	100 kr.
---	---------

3 § 2 mom. första/andra/tredje stycket, 4 § 1 mom. tredje stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Anordning, som kan avsevärt öka risken för skada vid påkörning eller sammanstötning, anbragt på fordonet	50 kr.
--	--------

3 § 2 mom. fjärde stycket, 4 § 1 mom. tredje stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Motor/bränslebehållare/elektrisk utrustning ej betryggande anordnad	100 kr.
3 § 3 mom. 4 § 1 mom. tredje stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Anordning till skydd mot slirning ej så beskaffad att vägen ej skadas	100 kr.
3 § 4 mom., 4 § 1 mom. tredje stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Annat fordon kopplat till lätt motorcykel eller trehjulig motorcykel/annat fordon än sidvagn kopplat till tung motorcykel	100 kr.
4 § 2 mom. och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Motorcykels och sidvagns- sammanlagda tjänstevikt överstiger 400 kg	100 kr.
4 § 2 mom. och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Sidvagns belysnings- eller reflexanordningar saknas/ur funktion/bristfälliga	
4 § 3 mom. första stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Framlykta	50 kr.
Baklykta	50 kr.
Reflex	25 kr.
Sidvagn saknar stänkskydd	50 kr.
4 § 3 mom. andra stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	

TRAKTOR OCH MOTORREDSKAP

Styrinrättningen ej effektiv	100 kr.
5 § 1 mom. a)/5 § 4 mom. första stycket a) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Fotbromsen ej effektiv	150 kr.
5 § 1 mom. b)/5 § 4 mom. första stycket b) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Parkeringsbromsen ej effektiv	100 kr.
5 § 1 mom. b)/5 § 4 mom. första stycket b) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	

Kopplingsanordning otillfredsställande 100 kr.
5 § 1 mom. c) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Belysningsanordningar framtill saknas/ur funktion/bristfälliga vid färd under mörker på allmän väg, gata eller annan allmän plats eller på enskild väg likställd med allmän väg

5 § 2 mom./5 § 4 mom. andra stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

1. båda framlyktorna saknas/ur funktion på obelyst eller otillfredsställande belyst väg men parkeringsljus eller annat dock ej tillfredsställande ljus tändt framtill¹⁾ 200 kr.
2. båda framlyktorna saknas/ur funktion på obelyst eller otillfredsställande belyst väg men annan tillfredsställande belysning (hjälp ljus) utan erforderlig avbländningsanordning tänd 150 kr.
3. den ena framlyktan saknas/ur funktion på obelyst eller otillfredsställande belyst väg 100 kr.
4. båda framlyktorna saknas/ur funktion på tillfredsställande belyst väg 100 kr.
5. endast helljus fungerar 150 kr.
6. endast halvljus fungerar 50 kr.
7. fel i andra fall 50 kr.

Belysnings- eller reflexanordningar baktill saknas/ur funktion/bristfälliga vid färd under mörker på allmän väg, gata eller annan allmän plats eller på enskild väg, likställd med allmän väg

5 § 3 mom./5 § 4 mom. andra stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Baklyktor

1. båda saknas/ur funktion på obelyst eller otillfredsställande belyst väg 100 kr.

¹⁾ Då belysning framtill helt saknas under mörker, skall målet överlämnas till åklagaren.

2. fel i andra fall	50 kr.
Reflexer	
1. båda saknas/bristfälliga	50 kr.
2. en saknas/bristfällig	25 kr.
Belysningsanordning framtill saknas/ur funktion/bristfällig vid färd under mörker i andra fall än på allmän väg, gata eller annan allmän plats	
5 § 2 mom./5 § 4 mom. andra stycket och 65 § 1 mom. stycket (3 mom. andra stycket)	
Framlykta saknas/ur funktion	100 kr.
Fel i andra fall	50 kr.
Belysnings- eller reflexanordning baktill saknas/ur funktion /bristfällig vid färd under mörker i andra fall än på allmän väg, gata eller annan allmän plats	
5 § 3 mom./5 § 4 mom. andra stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Baklykta	50 kr.
Reflexer	25 kr.
Förarplatsen anordnad/manövreringsanordningarna anbragta/förarhytten inrättad otillfredsställande	100 kr.
3 § 2 mom. första/andra/tredje stycket, 5 § 5 mom. och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Anordning, som kan avsevärt öka risken för skada vid påkörning eller sammanstötning, anbragt på fordonet	50 kr.
3 § 2 mom. fjärde stycket, 5 § 5 mom. och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Motor/bränslebehållare/elektrisk utrustning ej betryggande anordnad	100 kr.
3 § 3 mom., 5 § 5 mom. och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Anordning till skydd mot slirning ej så beskaffad att vägen ej skadas	100 kr.
3 § 4 mom., 5 § 5 mom. och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	

(Bestämmelser om släpfordon och efterfordon här uteslutna.)

MOPED

Styrinrättningen ej effektiv	50 kr.
3 § första stycket a) och 11 § första stycket mopedförordningen (65 § 3 mom. andra stycket vägtrafikförordningen)	
Fotbromsen ej effektiv	100 kr.
3 § första stycket b) och 11 § första stycket mopedförordningen (65 § 3 mom. andra stycket vägtrafikförordningen)	
Handbromsen (motsvarande) ej effektiv	25 kr.
3 § första stycket b) och 11 § första stycket mopedförordningen (65 § 3 mom. andra stycket vägtrafikförordningen)	
Apparat för ljudsignal saknas/ur funktion/bristfällig	25 kr.
3 § första stycket c) och 11 § första stycket mopedförordningen (65 § 3 mom. andra stycket vägtrafikförordningen)	
Ljuddämpare saknas/ej effektiv	50 kr.
3 § första stycket d) och 11 § första stycket mopedförordningen (65 § 3 mom. andra stycket vägtrafikförordningen)	
Belysnings- eller reflexanordningar saknas/ur funktion/bristfälliga	
3 § första stycket e) och 11 § första stycket mopedförordningen (65 § 3 mom. andra stycket vägtrafikförordningen)	
A. Vid färd under mörker på obelyst eller otillfredsställande belyst väg	
1. framlykta saknas/ur funktion	100 kr.
2. baklykta saknas/ur funktion	50 kr.
3. reflex saknas/bristfällig	25 kr.
B. Fel i andra fall	
1. framlykta	50 kr.
2. baklykta	25 kr.
3. reflex	25 kr.

Belysnings- eller reflexanordning på fordon, som kopplats vid sidan av moped, saknas/ur funktion/bristfällig vid färd under mörker

7 § 2 mom. första stycket och 65 § 1 mom. första stycket

(3 mom. andra stycket) jämfört med 2 § första stycket mopedförordningen

Framlykta	25 kr.
Baklykta	25 kr.
Reflex	25 kr.

Belysnings- eller reflexanordning baktill på fordon, som kopplats efter moped, saknas/ur funktion/bristfällig vid färd under mörker 25 kr.

7 § 2 mom. andra stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket) jämfört med 2 § första stycket mopedförordningen.

CYKEL

Fotbromsen ej effektiv 50 kr.
7 § 1 mom. a) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Handbromsen (motsvarande) ej effektiv 25 kr.
7 § 1 mom. a) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Belysnings- eller reflexanordning saknas/ur funktion/bristfällig vid färd under mörker

7 § 1 mom. b) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Framlykta	50 kr.
Baklykta	25 kr.
Reflex	25 kr.

Ringklocka saknas 25 kr.
7 § 1 mom. c) och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Belysnings- eller reflexanordning på fordon, som kopplats vid sidan av cykel, saknas/ur funktion/bristfällig vid färd under mörker

7 § 2 mom. första stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)

Framlykta	25 kr.
-----------	--------

Baklykta	25 kr.
Reflex	25 kr.
Belysnings- eller reflexanordning baktill på fordon, som kopplats efter cykel, saknas/ur funktion/bristfällig vid färd under mörker	25 kr.
7 § 2 mom. andra stycket och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	

FORDON FÖRSPÄNT MED DRAGARE

Belysningsanordning eller reflexanordningar saknas/ur funktion/bristfälliga vid färd under mörker på allmän väg, gata eller annan allmän plats eller på enskild väg likställd med allmän väg	
8 § och 65 § 1 mom. första stycket (3 mom. andra stycket)	
Framlykta saknas/ur funktion	100 kr.
Baklykta saknas/ur funktion	100 kr.
Reflexer	
1. båda saknas/bristfälliga	50 kr.
2. en saknas/bristfällig	25 kr.
Fel i andra fall	50 kr.

Skyltar och märken

Underlåtenhet att inom föreskriven tid återställa interimsskylt till polismyndighet	100 kr.
12 § 3 mom. tredje stycket och 65 § 6 mom. tredje stycket	
Namnskylt saknas/felaktig	25 kr.
21 § 2 mom. första stycket a) och 65 § 6 mom. tredje stycket/3 § andra stycket och 11 § andra stycket mopedförordningen	
Skylt på buss eller lastbil upptagande fordonets tjänstevikt, bredd, maximilast och största tillåtna antal passagerare saknas/felaktig	25 kr.
21 § 2 mom. första stycket b) och 65 § 6 mom. tredje stycket	

Skylt på motorcykel upptagande fordonets tjänstevikt och, såvitt angår trehjulig motorcykel för godsbefordran, maximilast saknas/felaktig	25 kr.
21 § 2 mom. första stycket c) och 65 § 6 mom. tredje stycket	
Skylt på motorcykel med tillkopplad sidvagn upptagande motorcykelns och sidvagnens tjänstevikt och, om sidvagnen är byggd för godsbefordran, maximilast saknas/felaktig	25 kr.
21 § 2 mom. första stycket d) och 65 § 6 mom. tredje stycket	
Skylt på släpfordon upptagande fordonets tjänstevikt, bredd, maximilast och största tillåtna antal passagerare saknas/felaktig	25 kr.
21 § 2 mom. första stycket e) och 65 § 6 mom. tredje stycket	
Skylt angående tjänstevikt m. m. på buss, lastbil och släpvagn saknas/upptar felaktiga uppgifter om de övriga lastmängder och antal passagerare samt de axeltryck, som anges i besiktningsinstrument eller typintyg	25 kr.
21 § 2 mom. andra stycket och 65 § 6 mom. tredje stycket	
Uppgift på lastbil om maximilast på utifrån väl synlig plats saknas	25 kr.
21 § 3 mom. och 65 § 6 mom. tredje stycket	
Kontrollbesiktningsmärke ej anbragt på fordonet	50 kr.
24 § 3 mom. andra stycket (jämfört med 14 § 1 mom. andra stycket) och 65 § 6 mom. tredje stycket	
Skylt på moped med fordonets typbeteckning eller motsvarande saknas	25 kr.
3 § andra stycket och 11 § andra stycket mopedförordningen	

Trafikregler

Underlåtenhet att ställa sig till efterrättelse anslag, vägmärken eller signaler	
40 § 1 mom. första stycket och 67 § andra stycket	
1. Signaler	
gående	15 kr.
annan vägtrafikant	100 kr.

2. anslag och vägmärken	50 kr.
Passerande av järnvägs- eller spårvägs korsning mot signal eller då av annat förhållande framgår att tåg nalkas	
42 § 2 mom. första stycket (jämfört med 5 mom.) och 67 § andra stycket gående	50 kr.
annan vägtrafikanter	200 kr.
Framförande av fordon på fel vägbana	
44 § första stycket och 67 § andra stycket cykel	50 kr.
annat fordon	100 kr.
Framförande av otillåtet fordon på motorväg	100 kr.
44 § tredje stycket och 67 § andra stycket	
Övningskörning på motorväg	150 kr.
44 § fjärde stycket och 67 § andra stycket	
Backning eller vändning på motorväg	200 kr.
45 § 7 mom. andra stycket och 67 § andra stycket	
Omkörning strax före eller på obehäkat övergångsställe	200 kr.
47 § 2 mom. och 67 § andra stycket	
Underlåtenhet att avge omkörningssignal	50 kr.
47 § 3 mom. första stycket och 67 § andra stycket	
Underlåtenhet att stanna före infart på huvudled	
48 § 1 mom. första stycket och 67 § andra stycket moped, cykel	100 kr.
annat fordon	200 kr.
Underlåtenhet att stanna före spårväghållplats, där refugej finns, då spårvagn stannat vid hållplatsen	150 kr.
48 § 3 mom. och 67 § andra stycket	
Underlåtenhet att hålla tillräckligt låg hastighet, när fordonet nalkas övergångsställe	150 kr.
48 a § första stycket och 67 § andra stycket	
Underlåtenhet att lämna företräde åt gående i behäkat övergångsställe	150 kr.
48 a § andra stycket och 67 § andra stycket	

Underlåtenhet att stanna före obehäskat öbergångsställe för att låta gående passera	150 kr.
48 a § andra stycket och 67 § andra stycket	
Avgivande av ljudsignal med annan apparat än sådan, med vilken fordonet skall vara utrustat	50 kr.
50 § 3 mom. och 67 § andra stycket	
Framförande av fordon under mörker/tät dimma utan att ha föreskrivna lyktor tända ¹⁾	
51 § 1 mom. första stycket och 67 § andra stycket/10 § andra stycket och 11 § andra stycket mopedförordningen	
1. bil, motorcykel, traktor, motorredskap på tillfredsställande belyst väg	100 kr.
2. släpfordon, efterfordon och fordon förspänt med dragare på obelyst eller otillfredsställande belyst väg	100 kr.
3. andra fall	50 kr.
Begagnande av bländande ljus på fordon på väg, där tillfredsställande belysning är anordnad/vid möte med annat fordon/när fordonet är uppställt på väg	150 kr.
51 § 1 mom. fjärde stycket och 67 § andra stycket	
Visande av annat än vitt eller gult sken på fordon under färd/nyttjande av belysningsanordning med blinkande sken utan tillstånd	50 kr.
51 § 1 mom. femte stycket och 67 § andra stycket	
Underlåtenhet att utmärka utskjutande gods på föreskrivet sätt	
52 § 2 mom. och 67 § andra stycket	
i mörker	200 kr.
i annat fall	100 kr.
För bred last på motordrivet fordon eller därtill kopplat fordon	100 kr.
54 § 2 mom. och 67 § andra stycket	
Otillfredsställande koppling av fordon som drages av motordrivet fordon	100 kr.
55 § 2 mom. första stycket och 67 § andra stycket	

¹⁾ Är vid färd med bil, motorcykel, traktor eller motorredskap på obelyst eller otillfredsställande belyst väg belysningen ej tänd, skall målet överlämnas till åklagaren.

Underlåtenhet att tydligt utmärka kopplingsanordningen mellan motordrivnet fordon och draget fordon, när avståndet mellan fordonen överstiger två meter	50 kr.
55 § 2 mom. andra stycket och 67 § andra stycket	
Överskridande av högsta tillåtna hastighet gällande dels för vissa fordonsslag och fordonskombinationer, dels inom tätbebyggt område och dels för hela landet eller del därav genom särskilt av Kungl. Maj:t meddelat beslut (allmän hastighetsbegränsning)	
56 § 1—4 mom. och 67 § andra stycket	
Överskridande med upp till 15 km/tim.	150 kr.
Överskridande med över 15 km/tim. upp till 30 km/tim. ¹⁾	200 kr.
Otillåten cykling eller mopedåkning i bredd	25 kr.
59 § 1 mom. första stycket och 67 § andra stycket (jämfört med 2 § första stycket mopedförordningen)	
Cykling eller mopedåkning utan att hålla fötterna på pedalerna och åtminstone ena handen på styret	25 kr.
59 § 2 mom. första stycket och 67 § andra stycket (jämfört med 2 § första stycket mopedförordningen)	
Låta cykel eller moped dragas av annat fordon	50 kr.
59 § 2 mom. andra stycket och 67 § andra stycket (jämfört med 2 § första stycket mopedförordningen)	
Cykling eller mopedåkning över gångbana direkt från port eller passage, där sikten över gångbanan är skyddad	25 kr.
59 § 3 mom. och 67 § andra stycket (jämfört med 2 § första stycket mopedförordningen)	
Överträdelse av föreskrifterna angående tillåtet antal åkande på cykel och moped	25 kr.
59 § 4 mom. första stycket och 67 § andra stycket (jämfört med 2 § första stycket mopedförordningen)	
Överträdelse av föreskrifterna angående befordrande av gods med cykel och moped samt därtill kopplat fordon	25 kr.
59 § 4 mom. andra, tredje eller fjärde stycket och 67 § andra stycket (jämfört med 2 § första stycket mopedförordningen)	

¹⁾ Har hastigheten överskridits med mer än 30 km/tim., skall målet överlämnas till åklagaren.

Gående korsa körbana utan att använda övergångsställe oaktat sådant finns i närheten	15 kr.
60 § 1 mom. andra stycket och 67 § andra stycket	
Gående på motorväg	50 kr.
60 § 2 mom. tredje stycket och 67 § andra stycket	

PARKERING ELLER ANNAN UPPSTÄLLNING ELLER STANNANDE AV FORDON

Mindre än 30 meter från järnvägs- eller spårvagnskorsning	100 kr.
42 § 4 mom. (jämfört med 5 mom.) och 67 § andra stycket	
På motorväg	150 kr.
49 § 2 mom. a) och 67 § andra stycket	
I eller nära skarp kurva, på eller i närheten av backkrön eller på annan plats där sikten är skymd	150 kr.
49 § 2 mom. b) och 67 § andra stycket	
Underlåtenhet att, då fordon stannats på väg, vidtaga åtgärder för att hindra att fordonet kommer igång av sig självt	100 kr.
49 § 4 mom. första stycket och 67 § andra stycket	
Förspänd dragare lämnad utan tillsyn obunden på väg	50 kr.
49 § 4 mom. andra stycket och 67 § andra stycket	
Uppställning av fordon på väg under mörker utan föreskrivna belysnings- eller reflexanordningar	150 kr.
51 § 1 mom. tredje stycket och 67 § andra stycket	

För överträdelse av föreskrift rörande parkering eller annan uppställning eller stannande av fordon, beträffande vilken lagen om parkeringsbot äger tillämpning såvitt angår motorfordon, skall ordningsboten för alla slag av fordon vara densamma som parkeringsboten.

LOKALA TRAFIKFÖRESKRIFTER

Överskridande av högsta tillåtna hastighet	
61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	
med upp till 15 km/tim.	150 kr.
med över 15 km/tim. upp till 30 km/tim. ¹⁾	200 kr.

¹⁾ Har hastigheten överskridits med mer än 30 km/tim., skall målet överlämnas till åklagaren.

Framförande av fordon i förbjuden färdriktning 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	50 kr.
Överträdelse av förbud mot infart 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	50 kr.
Överträdelse av förbud mot genomfart 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	50 kr.
Överträdelse av förbud mot höger- eller vänstersväng 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	50 kr.
Överträdelse av förbud mot omkörning 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	100 kr.
Överträdelse av förbud mot trafik med cykel/moped/for- don förspänt med dragare	
moped	50 kr.
cykel/fordon förspänt med dragare 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	25 kr.
Överträdelse av förbud mot gångtrafik 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	25 kr.
Överträdelse av förbud mot övningskörning 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	50 kr.
Framförande av fordon med större bredd än som är tillåten 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	50 kr.
Framförande av fordon eller fordonskombinationer med större längd än som är tillåten/framförande av fler fordon i kombination än som är tillåtet 61 § 1 mom. och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift.	50 kr.
Underlåtenhet att iaktta stopplikt vid järnvägs korsning eller annan stopplikt	

moped, cykel	100 kr.
annat fordon	200 kr.

Överträdelse av annan lokal trafikföreskrift, som meddelats enligt 61 § och som ej avser förbud mot trafik med motor-drivet fordon eller fordons axeltryck eller bruttovikt

Boten fastställles av chef för läns-
åklagarmyndighet/överåklagare

61 § och 68 § första stycket jämfört med lokal trafikföreskrift

Ordningsbot för flera förseelser

Den högsta boten ökas med 40 % av den sammanlagda boten för övriga förseelser. För förseelser beträffande vilka lagen om parke-ringsbot även äger tillämpning räknas dock full bot. Överstiger den sålunda beräknade ordningsboten 400 kr. får föreläggande ej ut-färdas.

Vi har i Sverige länge saknat en modern kommenterad utgåva av Rättegångsbalken.

Den enda hittills förefintliga börjar nu delvis bli föråldrad och är dessutom avfattad på juristspråk. Behovet av en populär och lättfattlig kommentar till balken är därför stort. Denna utgåva av balken, med kommentarer av docent Carl M. Elwing, är främst avsedd för juris studerande och för dem som genom sin yrkesutövning har anknytning till rättegångsförfarandet, t. ex. nämndemän, domare, advokater m. fl. Den är emellertid av stort värde även för en juridiskt intresserad allmänhet.

Boken innehåller en återgivning av lagtexten till Rättegångsbalken och den nya lagen om ordningsbot samt till lagen om införande av rättegångsbalken (i utdrag) och till ordningsbotskungörelsen. Sist följer riksåklagarens taxa för bestämmandet av ordningsbot.

Vart och ett av balkens 59 kapitel föregås av en inledande kommentar. Däri ges dels en allmän översikt av innehållet i resp. kapitel, dels en framställning av vissa paragrafer, som antingen är av stor betydelse eller är speciellt svårfattliga.

Beträffande lagen om ordningsbot bör observeras att det är fråga om en helt ny lagstiftning. Kommentaren härtill är av detta skäl särskilt värdefull.

Carl M. Elwing är docent i processrätt vid Lunds universitet. Han har länge verkat som populärvetenskaplig föreläsare och som juridisk kommentator i dagspressen. Detta har givit honom ovärderliga erfarenheter av hur ett omfattande och ofta svårfattlig stoff skall kommenteras.